

Presented by :

Prof. A. Sarma, Eng. Dept

1/12/5

কটনিয়ান

বহুবৈকীয়া প্রকাশ

৩৪শ সংখ্যা

১৯৫৮

সম্পাদক :

সুশীল কুমার গঙ্গৈ

সূচীপত্ৰ

প্ৰবন্ধ :

জাপানৰ হাইকু কবিতাৰ পৰিবেশ	নৱকান্ত বৰুৱা	.....	১
৮ অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত এভূমুকি	নিৰোদ চৌধুৰী	.....	৪
প্ৰাচীন আৰবী কবিতা	.....	.....	১২
হাডিৰ সাহিত্য প্ৰতিভা	ইন্দ্ৰ আলম	.....	১৭
আধ্যাত্মিকতাৰ প্ৰভাব	প্ৰণীতা লেখক	.....	২০
কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ	সৰোজ দত্ত	.....	২২
কন্ফেঞ্চন্	তিলক হাজৰিকা	.....	২৭

কবিতা :

চাৰ্কাছ	মানিক গগৈ	.....	
এটুকুৰা ছবি : বাতিপুৰাব	ছৈয়দ্ আকুল হেলিম	.....	
এস্তিয়া নীৰৱ হ'ল	বীৰেন বৰগোহাঞি	.....	
অদ্বেষণ	ইন্দ্ৰ প্ৰসাদ হাজৰিকা	.....	
চেল ফ পোৰ্ট্ৰেইট্	বমেন কুকন	.....	
ধাননি	বিজয় লাল চৌধুৰী	.....	

গল্প :

কোৰাচ	ছদ্দিকুল ইছলাম	.....	৩১
বশ্মি	বিষ্ণু প্ৰসাদ দত্ত	.....	৪০
প্ৰেমৰ তিনিটা পৰ্ব	ষণ গগৈ	.....	৪৭
নিৰৱ বেদনা	বিমল গগৈ	.....	৫৪
সঙ্গী	লীলা বৰগোহাঞি	.....	৬১

সম্পাদকীয়

.....	.....	.....	৬৫
-------	-------	-------	----

* বেটুপাত আৰু প্ৰথম বঙীন চিত্ৰ : ক্ষীৰোদ সিদ্ধু দাস *

কৰ্ণানয়ান -

“কুঁৱৰী ধূসৰ এক কোনোবা শীতৰ নিশা হঠাতে মুখৰ হাঁহ তোলাৰ পদূলি
ছোমৰ কামত বহি কান্দা মনে মনে : তুমি মোৰ চিনাকি ছোৱালী।”

অধ্যাপক, নৱকান্ত বৰুৱা

জাপানৰ হাইকু কবিতাৰ পৰিবেশ

দুই দাই নিগ্নন । মহৎ বিৰাট জাপান ।
জাপানীয়ে নিজৰ দেশৰ কথা তেনেকৈ উল্লেখ
কৰে । অথচ জাপান এখন সৰু দেশ । ষ্টম্ভৰ
কৰুণাৰ পৰা বঞ্চিত হোৱা দেশ । জাপানৰ
তেল নাই, লোহা নাই,—কিন্তু জাপান শিল
প্ৰধান দেশ । চীনৰ দৰে দিগন্ত জোৰা পথাৰ
নাই, গভীৰ অৰণ্য নাই, জাপানৰ সবহভাগ ঘৰ
কাঠ-বাঁহৰ । ঘৰত ব্যৱহাৰ কৰা বাৰ্শি কেই-
টাও কাঠৰ । জাপানৰ অন্ততঃ আধাভাগ গছ-
গছনি মানুহে বোৱা । আছে কেৱল পাহাৰ,
ধৌৱা বলি থকা ফুজি পৰ্বত আৰু পৰ্বতৰ
নান্দনিৰ পথাৰ । আৰু আছে সাগৰ । পৃথিৱীয়ে
বিমান আহাৰ যোগায়—তাতকৈ বেছি আহাৰ
জাপানীয়ে গোটাৰ সাগৰৰ পৰা । প্ৰকৃতিয়ে
কিমান কম দিব পাৰে—আৰু মানুহে নিজে
নিজৰ বাট কিমান দূৰ উলিয়াই লব পাৰে,
তাৰ চিনাকী জাপানৰ অগ্ৰগতিৰ বুৰঞ্জীত ।

প্ৰকৃতি আৰু বুৰঞ্জীৰ শক্তি সমূহৰ আন্ত-
প্ৰতিস্থাব সংগ্ৰামত জাপান যেন এখন বৈপৰীত্যৰ
দেশ হৈ পৰিছে । জাপানী মন বৈপৰীত্যৰ
বহুতৰে আৱৰা । সদায় ব্যৱহাৰ কৰা কণীৰ
খোলা যেন পাতল চিনামাটিৰ তিনিপুকুৰীয়া

পিয়লাটো জাপানীৰ হাতত নেভাগে ; কিন্তু
আন্তসন্মান ভাগে একমুহূৰ্ত্ততে । আৰু তাৰ
লগে লগে নিজৰ চুৰিখনে নিজৰ পেটটো
ফালি পেলায় । আন্তহত্যাই স্বীকৃতি পোৱা দেশ
সম্ভৱতঃ এইখনেই । চামুৰাইৰ তৰোৱালে মানুহৰ
মূৰ কাটে, কিন্তু বাতিপুৱা কুৱাৰ পানী তোলা
জৰী ডালত পাক খাই থকা লতা ডাল একৱাই
নিদিয়ে—চুবুৰীয়াৰ পৰা পানী খুজি আনে ।

কোমল আৰু কঠোৰৰ অদ্ভুত সংমিশ্ৰন এই
জাপানী মন । এই সময়ৰে আনি দিছে অদ্ভুত
সংঘম ; আন্তনিৰ্ভৰশীলতাই দিয়া সংঘম ।
জাপানী কবিতাৰ হুচা ঘাই উপজীৱ্য হ'ল ফুল
আৰু তৰোৱাল । জাপানী কবিয়ে চেৰী ফুলৰ
তলত বহি অহুভৱ কৰে সকলো মানুহ ভাই ভাই ।

Under the cherry blossoms
All men are brothers.

[Basho]

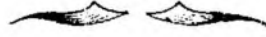
আকৌ ইফালে পেৰাৰ ভিতৰত বন্দী হৈ থকা
ড্ৰেগনটোক (তৰোৱাল ; জাপানী কবিতাত পৰোক্ষ
উক্তি যথেষ্ট আছে) আশ্বাস দিয়ে যুদ্ধৰ
সময় আহিব বুলি । চীন-জাপানৰ যুদ্ধৰ সময়ত
জাপানী সৈন্যই জয়লাভৰ কাৰণে দয়ানয় যুদ্ধৰ

এই সকলোবোৰেই হাইকুৰ উপজীৱীয়া। ধ্যানেবে উপলব্ধি কৰা এই বিভিন্ন অভিজ্ঞতাৰ বহুত হাইকু কবিতা। অথচ ইয়াত দাৰ্শনিক গুণায়ক শব্দ নাই। বিন্দুৰ বুকুত সিন্দুৰ আভাস দুলি কলেও বেন ঠিক কোৱা নহব। কাৰণ এই পৰিবেশত বিন্দু সিন্দুৰ কোনো পাৰ্থক্যই নাই।

জীয়াঁ এটা উৰি যোৱাৰ পিচত কঁপি থকা ঘাঁহ ডাল আৰু ধুমুহাই ওন্দোলাই অনা সাগৰৰ চউৰ মাজতো একো পাৰ্থক্য নাই। অথচ ঘাঁহ ডাল ঘাঁহ, জীয়াঁটো জীয়াঁ, ধুমুহা ধুমুহাই— আৰু সাগৰ সদায় সাগৰ।

নীৰোদ চৌধুৰী (প্ৰাক্তন ছাত্ৰ)

অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত এভূমুকি

অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ আলোচনা কৰিবলৈ গৈ এটা প্ৰধান সমস্যাৰ সন্মুখীন হব- লগীয়া হয় আৰু সেইয়া হৈছে : আলোচনা কৰিবলৈ অসমীয়া নাটকৰ বৰ্ত্তমানে কিবা এটা বিশেষ অৱস্থা জানো পাইছে ? অসমীয়া সাহিত্যত চুটি গল্প আৰু কবিতাৰ আজি যি দ্ৰুত উন্নতি দেখা গৈছে— নাটকৰ ক্ষেত্ৰত কিন্তু ইয়াৰ বিপৰীতহে লক্ষ্য কৰা যায়। সমাজৰ দ্ৰুত পৰিবৰ্ত্তন, ব্যক্তিৰ স্বতন্ত্ৰস্বাৰ মৰ্য্যদাৰ প্ৰতি সচেতন বোধ, সমসাময়িক সমাজত বধুগলাৰ দৰে বাঢ়ি অহা অলেখ অপৰা লগা অনিয়ন্ত্ৰিত কেৰোগ,

অথবা আমাৰ জাতীয় জীৱনৰ প্ৰতি অসহানু- ভূতিসূচক মনোভাবক লক্ষ্য কৰি আজিলৈকে অসমীয়াত কোনো উল্লেখযোগ্য নাটকৰ সৃষ্টি হোৱা নাই। আনহাতে অসমীয়া গল্প সাহিত্য আৰু কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত বিষয়বস্তু, নতন আত্মিক কলাকৌশল, সমাজসচেতন নদৰ অদননীয় অল্পভূতিৰ ভাববৰ্ণালীত বিচ্ছুবিত হৈ যি আশাতীত উন্নতি আৰু পৰিবৰ্ত্তন দেখা যায়— নাটকৰ ক্ষেত্ৰত সেৱা একেবাৰে প্ৰযোজ্য নহয়। গ্ৰচও জোৱাৰ আহি শেষ হৈ যোৱা সাগৰৰ নিলিপ্ত শান্ত অৱস্থাৰ দৰে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ বৰনৈতে

এচাম লিখকৰ গুণসাপেক্ষ নহলেও সংখ্যা সাপেক্ষ বচনা সম্ভাৰ লৈ বৰ্ত্তমান ই তেনেই শাস্ত হৈ পৰিছে বুলি কলেও বচাই কোৱা নহয়। অৱশ্যে নাটক ঘাইকৈ দৃশ্য প্ৰধান হোৱা বাবে আৰু স্থান কাল পাত্ৰৰ স'তে অবিচ্ছেদ্য সম্বন্ধ থকা বাবে গল্প অথবা কবিতাৰ সহজ আবেদনশীলতাব তুলনাত নাটকৰ আবেদন ভালেখিনি কম। বিশ্ব-সাহিত্যৰ যি কোনো জাতিৰ জাতীয় বুৰঞ্জীলৈ ভুমুকি মাৰি চালে সাহিত্যৰ অইন বিভাগৰ তুলনাত নাটকৰ গতিপ্ৰবাহ যে সদায় শামুকীয়া গতিতহে হৈছিল তাৰ প্ৰমাণো ওলাব। তথাপিও স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰি যে আভিলৈ প্ৰকাশ পোৱা অসমীয়া নাটকৰ বুৰঞ্জী আলচ কৰি চালে উচ্চ শ্ৰেণীৰ মৌলিক প্ৰতিভাৰ পৰিচয় আৰু খাই থকা কোনো অনাথ নাট সৃষ্টি হোৱা নাই। সংখ্যাত হৱতো অসমীয়া নাট খুব কম নহব— কিন্তু প্ৰকৃত কলাসম্মত স্বৰ্গীয় সাহিত্যৰ দৃষ্টি ভঙ্গীৰ পৰা বিচাৰ কৰি চালে উচ্চ শ্ৰেণীৰ সম্ভাৱনাপূৰ্ণ নাট আঙুলিৰ মূৰত লেখিব পৰা।

অসমীয়া নাটৰ জন্ম হয় এটি মাচহুৱা পৰিবেশৰ মাজত আৰু এক বিশেষ প্ৰচাৰধৰ্মী সৌভাৱেৰে প্লাবিত হয় শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰৰ হাতত মোড়ম শতাব্দীত। শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ আৰু গোপাল-দেৱৰ হাততে অসমীয়া অক্ষীয়া নাটে গা কৰি উঠে আৰু এই ত্ৰিধাৰাৰ সংমিশ্ৰনতে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ বৰনৈত জোৱাৰ উঠে—ছপাৰ পলশুৱা কৰি ভবিষ্যৰ হেজাৰ পহুঁম ফুলাই থৈ যায়। কিন্তু অক্ষীয়া নাট সমূহক পৰিপূৰ্ণ নাটিকীয় পৰিসূত্ৰৰ ভিতৰত পেলাব নোৱাৰি। গীত-নৃত্য আৰু সূত্ৰধাৰৰ বৰ্ণনাৰে বোজাল হৈ থকা এইবোৰক 'নাটক' হুবুলি নৃত্য-গীত অভিনয় অথবা অপেৰা বোলাহে উচিত। তাৰোপৰি প্ৰতিখন নাটতে বৈষ্ণৱধৰ্মৰ প্ৰচাৰ আৰু ভক্তি-মাৰ্গৰ নিৰ্দ্দেশ থকা বাবেই এইবোৰ নাটৰ স'তে

আধুনিক নাটকৰ পাৰ্থক্যৰ সীমাবেধা যথেষ্ট বহল হৈ পৰিছে। ইংৰাজী সাহিত্যত 'মবেলিটি' আৰু 'নিৰাক'ল' নাট সমূহে যেনেকৈ সেই সময়ৰ গীৰ্জ্জাক কেন্দ্ৰ কৰি এটা বিশেষ বাতাবৰণৰ মাজত গঢ়ি উঠিছিল তেনেদৰে অক্ষীয়া নাট সমূহো অসমীয়া সাহিত্যত এক বিশেষ সীমিত পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ মাজতহে গঢ় খাই উঠিছিল।

স্বাৰ্ছ অধিকাৰৰ আগকালছোৱালৈ এই অক্ষীয়া নাট সমূহেই অসমীয়া জনসন্মাজত প্ৰচলিত আছিল। স্বাৰ্ছ অধিকাৰৰ লগে লগে পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ ভাবধাৰা আৰু বচনা বীতিৰ স'তে অসমীয়া শিক্ষিত সন্মাজৰ পৰিচয় ঘটে আৰু পাশ্চাত্য বচনা-বীতি আৰু বচনধৰ্মৰ আদৰ্শত অসমীয়া নাট বচনাৰ আৰু বচনধৰ্মৰ স্থাপনৰ এটি সৰল প্ৰচেষ্টা চলে। বৰাকান্ত চৌধুৰীৰ 'দীপ্ত-হৰণেই' সম্ভৱতঃ প্ৰথম পাশ্চাত্য আদৰ্শত বচিত অসমীয়া নাটক। এই যুগৰ আন বচক সকলৰ উল্লেখযোগ্য বচনা হ'ল হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ 'কালীয়াৰ কীৰ্ত্তন' গুণাভিৰামৰ 'বামনবনী', কদৰাম বৰদলৈৰ 'বদাল-বদালনী', দেৱনাথ বৰদলৈৰ 'বৈদেহী বিচ্ছেদ' আদি।

এইখিনিতে এটি লক্ষ্য কবিলগীয়া কথা হ'ল যে এই সময়ত বচিত আটাইবোৰ নাটক গহীন বিধৰ সামাজিক নাটক নহৈ—লঘু হাস্য-বসায়ক প্ৰহসনহে আছিল। হেমচন্দ্ৰ, গুণাভিৰাম আদি কৰি প্ৰথম যুগৰ অসমীয়া নাট্যকাৰ আটাই-বোৰে প্ৰহসন বচনাত বেচিকৈ আগনিৰোগ কৰিছিল। ইয়াৰ অৱশ্যে কাৰণো নোহোৱা নহয়। গ্ৰীক জাতিৰ ৰাজনৈতিক আৰু মানসিক অধঃপতনে 'মিডিল কমেডি' আৰু 'নিউকমেডি'ৰ সৃষ্টি হোৱাৰ সমল যোগোৱাৰ দৰে উনবিংশ শতাব্দীৰ অসমীয়া জাতিৰ সামাজিক জীৱনৰ নৈতিক অধঃপতনে প্ৰহসন আৰু লঘু নাটক বচনাৰ সমল যোগাইছিল। সেই সময়ৰ অসমীয়া

সমাজত গা কবি উঠা বিবিধ কুসংস্কাৰ, মালুহৰ স্বাভাৱিক ব্যৱহাৰৰ অসঙ্গতি, বাহ্যিক আভ্যন্তৰণীয় বাহুকৰী হাতৰ পৰণত নীচাত্মিক মানোভাৱৰ বৃদ্ধি পাই বিদেশী ভাব-ভঙ্গীৰ অন্ধ অনুকৰণৰ চেষ্টাৰে অসমীয়া সমাজ আৰু জীৱন ধাৰাত যেতিয়া আত্মবিলোপন অৱস্থা প্ৰাপ্তি হৈছিল তেতিয়াই এই অসঙ্গতি আৰু অধঃপতনৰ চূড়ান্ত কাৰণ সমূহক কেন্দ্ৰ কৰি বিবিধ প্ৰহসন ৰচনা কৰিছিল। ইংৰাজী সাহিত্যতো বেন জমছন আৰু বেণ্ট্ৰেবেচন যুগৰ নাট্যকাৰ কংগ্ৰেভ, চেৰি-ড্ৰন, ওৱেচালি, এথবেগৰ ৰচনাতো এনে ধৰণৰ নাটৰ প্ৰাধান্য দেখা যায়। আকৌ এই ধৰণৰ নাটৰ যোগেদি সমাজ সংস্কাৰৰ প্ৰচেষ্টাও মন কৰিবলগীয়া। হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ 'কানীয়াৰ কীৰ্ত্তন', গোহাঞি বৰুৱাৰ 'ভূত নে ভ্ৰম', বেপুথৰ ৰাজখোৱাৰ 'কুৰি শতিকাৰ সভ্যতা' বেজবৰুৱাৰ 'নোনল' আদি এনে ধৰণৰ সংস্কাৰমূলক প্ৰহসন। ইয়াৰ উপৰিও বেজবৰুৱাৰ 'লিতিকাই', 'চিকবপতি নিকবপতি', 'পাচনি', গোহাঞিবৰুৱাৰ 'গাওঁবুঢ়া' আদি সাধাৰণ অসমীয়া সামাজিক জীৱনৰ বিবিধ দোষ-ক্ৰটি আঙুলিয়াই দি ঠায়ে ঠায়ে শ্লেষোক্তি আৰু কোনো ঠাইত মহাহুভূতিসূচক সৃষ্টিৰে অন্ধন কৰা সেই সময়ৰ অসমীয়া সমাজৰ নিখুঁত প্ৰতিচ্ছবি। এই প্ৰহসনবোৰৰ ভিতৰত বেজবৰুৱাৰ প্ৰহসন কেইখন ৰব উচ্চস্তৰৰ সমাজ সচেতন প্ৰহসন হোৱা নাই। আটাই কেইখনেই মাথোন অনাবিল হাস্যৰসৰ মন্দাকিনীত উদ্ধাউল হৈ উঠা একক জীৱনৰ নিৰ্মেষ ছবি। নাটকেইখনৰ মাজে মাজে অৱাস্তৱ, অৱিশ্বাস্য আৰু অসঙ্গতিমূলক অতিবৰ্ধিত অস্বাভাৱিক ঘটনা-পুঞ্জীৰো অভাৱ নহয়। আনহাতে গোহাঞি বৰুৱাৰ ধেমেলীয়া নাট তিনিখনেই বিষয়বস্তু আৰু চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ দিশৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে বেজবৰুৱাৰ ধেমেলীয়া নাট কেইখনতকৈ ভালেকৈ

স্বাভাৱিক। 'গাওঁবুঢ়া', 'টেটোন তামুলী'ত অসমীয়া গাৱলীয়া সমাজৰ ছবছ প্ৰতিচ্ছবি কৰিফুটা কৰি তুলিবলৈ গোহাঞিবৰুৱা সক্ষম হৈছে। এই আটাইবোৰ ধেমেলীয়া নাটতে কাহিনীৰ বিকাশ আৰু চৰিত্ৰ সৃষ্টিতকৈ পৰিস্থিতিৰ প্ৰাধান্যহে বেছি লক্ষ্য কৰা যায়। স্বীৰিত ধেমেলীয়া নাট্যকাৰ সকলৰ ভিতৰত মিত্ৰদেৱ মহন্ত অগ্ৰণী। তেখেতৰ 'বিয়া-বিপৰ্যায়', 'কুকুৰীকণাৰ আঠমুচুলা', 'ক্ৰটি চুবত', 'টেঙৰ ভেঙৰ', 'চেচা জৰ', 'ৰম-ফটকা' আদি উল্লেখযোগ্য। এই আটাইবোৰ নাটকতে মাথোন অসঙ্গতিমূলক পৰিস্থিতি আৰু ঠায়ে ঠায়ে অৱাস্তৱ ঘটনাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি হাস্যৰসৰ যোগান ধৰা হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত অকালতে মৃত্যু হোৱা লক্ষ্মীধৰ শৰ্মাৰ 'আত্মসন্ধান', 'প্ৰজাপতিন ভুল' স্মৰণীয়। অতি আধুনিক লিখকৰ ভিতৰত কুমুদচন্দ্ৰ বৰুৱা আৰু সূৰেন শইকীয়াৰ নাম উল্লেখযোগ্য। কুমুদ বৰুৱাৰ 'গুদ নাইট্ চাব', 'লিমিটেড্ কোম্পানী' আদি সফল হাস্যৰসায়ক নাট। বৰুৱাৰ আটাইকেইখন নাটককে 'কমেডি অব্ হিউমাৰচ্' আখ্যা দিব পাৰি। কাৰণ এইবোৰ নাটত মাথোন চৰিত্ৰৰ অসঙ্গতি আৰু কাৰ্য্যক্ৰমৰ ভুল বিচাৰৰ ফলত হাস্যৰসৰ উদ্ভৱ হৈছে। ইয়াৰ উপৰিও কৰুণা বৰুৱা, বিনন্দ বৰুৱা, প্ৰবীন ফুকন আৰু লক্ষ্যধৰ চৌধুৰীয়েও কেইবাখনো হাস্যৰসায়ক নাটক ৰচনা কৰিছে। প্ৰহসনৰ পিচত অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত বিকাশ হয় পৌৰাণিক নাটকৰ। অসমীয়া প্ৰায়বোৰ নাট্যকাৰেই কম বেছি পৰিমাণে পৌৰাণিক নাট ৰচনাত মনোনিবেশ কৰা দেখা যায়। কিন্তু এই আটাইবোৰ লিখকৰ নাটকত কোনো অসাধাৰণ মৌলিক সৃষ্টিৰ পৰিচয় পোৱা নাযায়। বুৰঞ্জীমূলক নাটকতকৈ পৌৰাণিক নাটকে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ বদকাচলিত আগতেই সোমাই পৰে। উল্লেখযোগ্য পৌৰাণিক নাটৰ

ভিতৰত গোহাঞিবৰুৱাৰ 'বাণ বজা,' চন্দ্ৰবৰুৱাৰ 'মেঘমাদ বধ,' ইন্দ্ৰেন্দ্ৰ বৰঠাকুৰৰ 'শ্ৰীবৎস-চিত্তা,' জ্যোতিপ্ৰসাদৰ 'শোণিত কুৰ'বী,' গণেশ গগৈৰ 'শকুনিৰ প্ৰতিশোধ'। এই আটাইবোৰ নাটকতে পুৰাণ উপপুৰাণ অথবা মহাভাৰতৰ আদিতে যি ধৰণে কাহিনী আছে, সেই কাহিনীক অবিকৃত ভাবে বাধি মাথোন নাটকীয় ৰূপ দিয়া দেখা যায়। 'শোণিত কুৰ'বী'ৰ 'চিত্ৰলেখা'ক সৃষ্টিকৰা কুমলীয়া জ্যোতিপ্ৰসাদক সেয়েহে চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ দিশৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে নতুন নতুন লাগিব। অসমীয়াত আটাইতকৈ সবহসংখ্যক পৌৰাণিক নাট বোধ-হয় অতুল চন্দ্ৰ হাজৰিকাই লিখিছে। অতুল হাজৰিকাৰ 'নবকাস্তুৰ,' 'কল্মীসীহৰণ,' 'কুকুক্ষেত্ৰ,' 'বেউলা' আদিয়ে প্ৰধান। কিন্তু হাজৰিকাৰ আটাইকেইখন পৌৰাণিক নাটতে চৰিত্ৰ সৃষ্টি অথবা ঘটনাৰ সংস্থাপনৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে কোনো নতুনত্ব দেখা পোৱা নাযায়। আটাইকেইখন নাটেই অতিপ্ৰাকৃত ঘটনা পৰিকল্পনা বিহীন দৃশ্য আৰু অঙ্কবিভাগ আৰু অতি-মাত্ৰা মূতা-গীতেৰে ভৰপূৰ।

পৌৰাণিক নাটকৰ পিছত অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ প্ৰবাহত স্থিতি লয় বুৰঞ্জীমূলক নাটকে। যি সময়ত বঙ্গদেশত দ্বিজেন্দ্ৰলাল বায়ে গিৰিশ ঘোষৰ ঐতিহাসিক নাটৰ আদৰ্শত নাট ৰচনা কৰি জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছিল ঠিক সেই সময়তে অসমত বেজবৰুৱা আৰু গোহাঞি বৰুৱা এই দুয়োজনাই মহিমামণ্ডিত গৌৰবনয় অসমৰ ঘটনা-বহুল জাতীয় ইতিহাসৰ সজীৱ কাহিনীৰ পৰা সফল আহৰণ কৰি ঐতিহাসিক নাটক ৰচনাত মনোনিবেশ কৰে। বেজবৰুৱাৰ 'জয়মতী,' 'বেলিমাৰ' আৰু 'চক্ৰধ্বজ সিংহ' এই তিনিখনেই ঐতিহাসিক নাটক। সমসাময়িক আনবোৰ ঐতিহাসিক নাট্যকাৰৰ দৰে বেজবৰুৱাইও বুৰঞ্জীৰ ঘটনাৰ পৰা অলপো আঁতৰি যোৱা নাই।

ইতিহাসৰ ঘটনাক অবিকৃতভাবে বাধি মাথোন নাটকীয় ৰূপ দিয়াহে আমাৰ চকুত পৰে। ইতিহাসৰ কাহিনী অবিকৃত ভাবে বাধি ইতিহাসত অক্ষুণ্ণ হৈ থকা কাৰ্য্যকলাপক স্বকীয়ভাবে নাট্যকাৰৰ ৰূপ দিবৰ স্বাধীনতা নিশ্চয় আছে। কিন্তু অসমীয়া ঐতিহাসিক নাট্যকাৰৰ কোনো এজনেই ইতিহাসৰ অপ্ৰকাশিত কাৰ্য্য অথবা পৰিস্থিতিৰ যথোপযুক্ত কাৰণ আৰু উদ্দেশ্যৰ বাৰ্ণনা কৰাৰ কোনো মৌলিক প্ৰচেষ্টা দেখা নাযায়। মাথোন মূল নাটকীয় ঘটনাৰ লগে লগে দুই এটি উপঘটনা বা প্ৰাসংগিক ঘটনা আৰু দুই এটি খুহতীয়া হাস্যৰসায়ক দৃশ্য অঙ্কনতে নাট্যকাৰৰ মৌলিক প্ৰতিভা আবদ্ধ আছিল। বেজবৰুৱাৰ আটাইকেইখন ঐতিহাসিক নাটতে সেন্সু পীয়েৰৰ নাটকৰ প্ৰভাৱ বহুতখিনি পৰা দেখা যায়। শেন্সু পীয়েৰৰ হেন্ৰী ফৰ্থৰ প্ৰিন্স হল, ফলষ্টাফ আৰু মিষ্ট্ৰেচ কুইফলিক কেন্দ্ৰ কৰি বেজবৰুৱাই প্ৰিয়বাম, গজপুৰীয়া আৰু গজপুৰীয়ানীৰ চৰিত্ৰ অঙ্কন কৰিছে। সেইদৰে ফলষ্টাফৰ লগৰীয়া পাইনচ্, পেটো, গেডশ্বিল, বৰডলফৰ ৰূপ অসমীয়া নাট্যকাৰৰ হাতত টকৌ, টোকোবা, জপৰা আৰু সিন্ধিবাম ৰূপে পৰিণত হৈছে। পিজৌ গাভৰুক অফেলিয়াৰ আদৰ্শত আঁকা হৈছে। চৰিত্ৰ অঙ্কনতো বেজবৰুৱাৰ দক্ষতা দেখা পোৱা যায়। 'জয়মতী' নাটৰ ডালিমী চৰিত্ৰ বেজবৰুৱাৰ এক অবিশ্ববৰ্ণীয় ৰূপহ সৃষ্টি। প্ৰকৃতি জীৱনী লুচিৰ দৰে ডালিমী নিজেই এটি ৰূপহ কবিতা—অভেদ্য সঁখৰ। গোহাঞিবৰুৱাৰ চাৰিখন ঐতিহাসিক নাটৰ ভিতৰত 'জয়মতী' খনেই তুলনামূলক ভাবে কিছু উন্নতধৰণৰ সৃষ্টি। গোহাঞিবৰুৱাৰ ঐতিহাসিক নাটতো কোনো বিশেষ মৌলিক প্ৰতিভাৰ পৰিচয় দেখা নাযায়। ইয়াৰ পিছত দক্ষল ভূঞাৰ 'বদন বৰফুকন,' 'চন্দ্ৰকান্ত সিংহ,' কনলানন্দ

ভট্টাচার্য্যৰ 'নগাকৌতব', প্ৰসন্নলাল চৌধুৰীৰ 'নীলাধৰ', অতুল হাজৰিকাৰ 'ছত্ৰপতি শিৰাহী' উল্লেখযোগ্য। এই আটাইবোৰ অসমীয়া বুৰঞ্জী-মূলক নাটতে এলিজাবেথান যুগৰ নাট্যকাৰসকলৰ নাটকীয় কলা-কৌশলে সম্পূৰ্ণভাবে বুৰাই বাখিছিল। সেয়েহে অসমীয়া নাট্যকাৰৰ নাটকত সেইযুগৰ নাটত ব্যৱহাৰ হোৱা স্বৰ্গভাষণ, পৃথকভাষণ, অতিমাত্ৰা ভাবপ্ৰবণতা আৰু অতি প্ৰাকৃত বিষয় বস্তুৰ অৱতারণাই প্ৰাধান্য লাভ কৰি আহিছে। উন্নত চৰিত্ৰ সৃষ্টি সুপৰিকল্পিত ঘটনা বিন্যাস আৰু নাটকীয় সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি নগাওঁ নাট্য সমিতিৰ দ্বাৰা বুটায়াজে ৰচিত 'পিয়লী ফুকন' আৰু প্ৰবীন ফুকনৰ 'মণিৰাম দেৱান' নাট দুখন অসমীয়া বুৰঞ্জীমূলক নাটকৰ ভিতৰত নিঃসন্দেহে শ্ৰেষ্ঠ আসনৰ দাবী কৰিব পাৰে। ছৰোখন নাটতে নাট্যকাৰসকলে সংলাপ, চৰিত্ৰ অঙ্কন আৰু ঘটনাবিন্যাসত পতাথুগতিৰ পৰা হাত সাৰি আধুনিক দৰ্শকৰ কচিৰ অল্পকালে এটি মৌলিক ৰূপ দিয়াৰ প্ৰচেষ্টা চকুত পৰে। প্ৰভাত শৰ্মাৰ 'আনাৰকলি' আৰু ফণী শৰ্মাৰ 'ভোগজৰা' আন দুখন উল্লেখযোগ্য বুৰঞ্জীমূলক নাট।

সামাজিক নাটত অসমীয়া নাট্য সাহিত্য তেনেই দুৰ্খীয়া। প্ৰথম যুগৰ নাট্যকাৰ সকল প্ৰহসন নাট ৰচনাতে আৱদ্ধ থাকিলে তাৰ পিছত ক্ৰমে পোৰাণিক আৰু বুৰঞ্জীমূলক নাট ৰচনাৰে আমাৰ চকুত পৰে। সমসাময়িক সমাজৰ বিবিধ সমস্যা, হাঁহি-কান্দোন, দুখ-বেদনা, ব্যক্তিবিশেষৰ হিংসা-দ্বেষক কেন্দ্ৰ কৰি কোনো উল্লেখযোগ্য সামাজিক নাট অসমীয়া সাহিত্যত আজিলৈ সৃষ্টি হোৱা নাই। ইবচে'ল্ বাপাৰ্ড শ অথবা গেল্'চ'ৰখাৰ নাটত সমস্যাৰহল সমাজ আৰু ব্যক্তিবিশেষৰ জীৱনৰ মনোবিজ্ঞান সম্বন্ধত বিশ্লেষণ পদ্ধতিৰে যি অপূৰ্ণ নাটকীয়ৰূপ দেখা পোৱা যায়

তেমধৰণৰ প্ৰচেষ্টা অসমীয়া নাট্যকাৰসকলৰ হাতত একেবাৰে অসম্ভৱ। সমাজৰ বিবিধ সমস্যা নিৰপেক্ষ দৃষ্টিত সেই পটভূমি নবৰেদে ইব'চে'নে যি বাস্তবধৰ্মী নাটৰ চৰিত্ৰ উদ্ভূত কৰিলে সেই চৰিত্ৰ পৰশত বিভিন্ন সাহিত্যত স্বকীয় সমস্যাৰহল সমাজৰ পূৰ্ণ প্ৰতিচ্ছবি প্ৰকাশ পাব লগে বিভিন্ন নাট্যকাৰৰ হাতত। ইংৰাজী সাহিত্যত টমাচ উইলিয়াম বৰাৰ্টচনৰ 'দি কাষ্ট' নাটকেই এই বাস্তবধৰ্মী সামাজিক নাটৰ প্ৰথম প্ৰদৰ্শন। তাৰ পিছত ক্ৰমান্বয়ে ছেন্ৰী জন্স, আৰ্থাৰ উইং পিন্‌চ'ৰ হাতত ইংৰাজী সামাজিক নাটকে পৰিপূৰ্ণ লাভ কৰি নাৰ্ণাৰ্ড শ্বাৰ হাতত পূৰ্ণত লাভ কৰে। এইবোৰ নাটকৰ ঘটনা বিন্যাস বৈচিত্ৰ, চৰিত্ৰৰ বিজ্ঞানসম্মত বিশ্লেষণ, বিস্তৃত নাটকীয় নিৰ্দ্ধেয় আৰু যথার্থবাদ বা 'ৱিক্ৰেডিটিক মেথ'ড'ৰ প্ৰয়োগে বৰ্ত্তমান সমাজৰ আৰু ব্যক্তিৰ আবেগদ্য গৱন্ধ স্পষ্ট আৰু পৰিপূৰ্ণভাবে দেখুৱাত যথেষ্ট সহায় কৰে। অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত উচ্চ-শ্ৰেণীৰ সামাজিক নাটৰ অভাৱ বৰ্ত্তমানলৈ আছে বুলি কলেও মিছা কোৱা নহ'ব। জ্যোতিপ্ৰসাদৰ 'কাৰেঙৰ লিগিৰী' এজন লিখকে কোৱাৰ দৰে 'অকলশৰীয়া নিলগৰ তৰাৰ দৰে কেবল মাত্ৰ দূৰতে জিলিকি আছে।' 'কাৰেঙৰ লিগিৰী'ত ব্যক্তি আৰু সমাজৰ যি সংঘৰ্ষ দেখুৱা হৈছে— যি সংঘৰ্ষ তীব্ৰতাত ব্যক্তিৰ জীৱনৰ স্বকীয়ত্ব লোপ পাই ধ্বংস হৈ গৈছে—সেই চিবন্তন সংঘৰ্ষৰ ভয়াবহ ৰূপ জ্যোতিপ্ৰসাদৰ বাস্তবধৰ্মী নিপুন হাতৰ পৰশত সুন্দৰভাৱে ৰূপায়িত হৈছে। কাহিনীটো বৰ্দ্ধিত ৰাজকীয় ঘটনাৰ পটভূমিত থিয় কৰোৱা হৈছে—তথাপিহে নাটত ৰূপ পোৱা ব্যক্তি আৰু সমাজৰ যি সংঘৰ্ষ সেই চিবন্তন সংঘৰ্ষৰ প্ৰতিচ্ছবি বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ মাজেদি 'কাৰেঙৰ লিগিৰী'ত ননোমোহাটক প্ৰকাশ পাইছে। ঘটনাবিন্যাস, চৰিত্ৰ সৃষ্টি, নাটকীয় বিৰোধ আৰু

সংলাপ বচনা বীতি আদি কেউদিশৰ পৰা বিচাৰ কৰি চালে জ্যোতিপ্ৰসাদৰ 'কাৰেঙৰ লিগিৰী' অকল শ্ৰেষ্ঠ অসমীয়া সামাজিক নাট্যই নহয়— অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ বাজকাৰেঙত জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কাৰেঙৰ লিগিৰী—লিগিৰী নহয়— কাৰেঙৰ 'কুৰবী'। 'লভিতা' জ্যোতিপ্ৰসাদৰ আন এখন সামাজিক নাট।

জ্যোতিপ্ৰসাদৰ ছয়োখন সামাজিক নাটতে বিস্তাৰিত নাটকীয় নিৰ্দেশ মন কৰিবলগীয়া। আধুনিক নাটকত এনে বিস্তাৰিত নাটকীয় নিৰ্দেশৰ প্ৰয়োজন বহু দিশৰ পৰা আছে। একালে এইবোৰে যেনেকৈ স্বাভাবিক পৰিবেশ সৃষ্টি কৰাত সহায় কৰে আনফালে তেনেকৈ আকৌ চৰিত্ৰ একোটিৰ মনোবিজ্ঞান সম্বন্ধত পৰিণতি দেখুৱাত সহায় কৰে। অতি প্ৰাকৃত ঘটনা বিচ্ছিন্ন অথবা অতি চাঞ্চল্যকৰ চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ পৰা এইবোৰ নাট একেবাৰে মুক্ত। সম্প্ৰতি হুই এজন লিখকক সামাজিক নাট বচনাৰ প্ৰতি মনোনিবেশ কৰা দেখা গৈছে। তাৰ ভিতৰত সাবদা বৰদলৈৰ 'মগবীৰৰ আজান' আৰু 'তেজমগুহ', গৰ্কেশ্বৰ চক্ৰবৰ্তীৰ 'অভিমান' আৰু 'কঙ্কণ', সত্যপ্ৰসাদ বৰুৱাৰ 'শিখা', অনিল চৌধুৰীৰ 'পৰিণাম' প্ৰবীণ ফুকনৰ 'শতিকাৰ বান' উল্লেখ যোগ্য। এই আটাইবোৰ নাটকত বৰ্ত্তমান সমাজ ব্যৱস্থাক পটভূমি কৰি সামাজিক জীৱনধাৰাৰ মাজত আহি পৰা বৰ্ণ বৈষম্য, অথবা অৰ্থনৈতিক কাৰণত সৃষ্টি হোৱা এশ এটা জ্বালামুখী সমস্যাৰ দহনত দেহপুৰি যোৱা ব্যক্তিৰ জীৱনৰ একোটিহঁত ছবছ প্ৰতিচ্ছবি দেখিবলৈ পোৱা যায়। চৰিত্ৰৰ মুখত মাত্ৰ আদৰ্শযুক্ত বক্তৃতাৰ ফুলজাৰী দি চৰিত্ৰৰ কাৰ্যকলাপ বা ঘটনা প্ৰবাহক অস্বাভাবিক আৰু বহুক্ষেত্ৰত অবাস্তব কৰি তোলা সামাজিক নাট হুই এখন নোহোৱা নহয়। কিন্তু এইবোৰ নাটৰ বসতুটীত বিচাৰ কৰি চালে বিশেষ মূল্য

নাই আৰু বহুক্ষেত্ৰত চৰিত্ৰৰ কাৰ্যকলাপ আৰু তাৰ ফলত উদ্ভৱ হোৱা পৰিস্থিতি সমূহো সাধাৰণ-ভাবে প্ৰণিধানযোগ্য নহয়। ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা সহজে ধাৰণা কৰিব পাৰি যে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত সামাজিক নাটৰ অতীব প্ৰয়োজন আছে আৰু বৰ্ত্তমানৰ নাট্য লিখক সকলেও সহজতে মনলভ কৰিব পৰা বুৰঞ্জীমূলক বা পৌৰাণিক নাট বচনাৰ প্ৰতি মনোযোগী নহৈ সমস্যাৰহল বৰ্ত্তমানৰ পতিশীল সমাজলৈ চকু দি নাট বচনা কৰা উচিত। অতীতমুখী হৈ অতীতৰ গুণ-পৰিমা, শৌৰ্য-বীৰ্য্যৰ ছয়ফোল বহোৱা সময় নিশ্চয় এতিয়া আৰু উকলি গৈছে।

পুৰণি এটা যুগৰ সামৰণি পেলাই কৃত্ৰিম ভাব-ভাষা বচনাবীতিক পৰিত্যাগ কৰি ইব্‌সেনে যি নতুন নাট্য প্ৰবাহৰ সৃষ্টি কৰিছিল—সময়ৰ হাত বুলনিত মহাসমৰৰ পিছৰ পৰা ইব্‌সেনৰ প্ৰভাৱ ক্ৰমান্বয়ে কমি আহিছে। মহাসমৰত জুৰুলা হোৱা সমগ্ৰ পৃথিৱীয়ে বাস্তবৰ পৰা আতৰি আহি কল্পনাৰ কোমল গুকুলা চেউকাত উঠি নিৰ্জ্জনতাৰ আশ্ৰয় বিচাৰি ব্যাকুল হৈ পৰিছে আৰু ইয়াৰ ফলত আৰু এক নতুন নাট্য সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছে—যিবোৰ 'পয়েটিক ড্ৰামা' নামে জনাজাত। এইবোৰ নাটত ভাবপ্ৰকাশৰ মাধ্যম স্বৰূপে গল্প ব্যৱহাৰ নকৰি কবিতাৰ ব্যৱহাৰ দেখা যায়। এই কাব্য নাটিকানোদীসকলৰ ভিতৰত টি, এচ, ইলিৱট, ৱেটচ, ষ্টিফেনচ্, আদিয়ে প্ৰধান। এই ধৰণৰ কোনো নতুন প্ৰচেষ্টাই কিন্তু অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত আজিলৈ পোৱা নাযায়।

ৰূপায়ক গীতি-নাটিকা হুই এখন নোহোৱা নহয়—কিন্তু সেই কেইখনতো কোনো উচ্চ কবিত্বপূৰ্ণ কল্পনাৰ ৰঙীন বোলৰ চানেকী পোৱা নাযায়। দেশ-বিদেশৰ অনুবাদ নাটৰ বেলিকাও অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ অৱস্থা ছুখলগা। বিশ্ব

সাহিত্য দৰবাৰৰ খ্যাতনামা নাট্যকাৰৰ নাটকৰ সহজ সবল অসমীয়া অল্পবাদ নাটকে দৰ্শকৰ পৰা যে সৰ্ব্বাধিক পাব সন্দেহ নাই। সম্পৃতি ছুই এখন লিখকে প্ৰাচীন গ্ৰীক ট্ৰেজেডিৰ অসমীয়া অল্পবাদ কৰাৰ চেষ্টা দেখা গৈছে। এনেধৰণৰ প্ৰচেষ্টা স্বাগতম্ হনাবলগীয়া। অনাতাঁৰ ফ্ৰেড্ৰ হ্যাপদ হোৱাৰ লগে লগে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত আৰু এক শ্ৰেণীৰ সুকীয়া নাট গঢ়ি উঠিব স্বৰূপ হৈছে। অনাতাঁৰ পৰা প্ৰচাৰিত নাটৰ কলা-কৌশল, স্বাভাৱিক নাটকৰ কলাকৌশলৰ পৰা ভালেখিনি পৃথক হোৱা বাবেই তাৰ এটি সুকীয়া মূল্য আছে। অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত এক অক্লীয়া তিনি চাৰিটা দৃশ্যতে মানবৰি যিটো সৰু নাটৰ বৰ অভাৱ। সাধাৰণতে দেখা যায় যে বিচিত্ৰাছুপ্তান আদিৰ লগত একোখনি সৰু নাটকৰ প্ৰয়োজনীয়তা থাকিলেও বহুত সময়ত নাটকৰ অভাৱত হৈ মুঠে। ইংৰাজী আৰু ফ্ৰান্স সাহিত্যত এনেধৰণৰ অলেখ এক অক্লীয়া নাট দেখা যায়। এইবোৰ নাটকত চৰিত্ৰ ছুই চাৰিটা থাকে আৰু প্ৰায় এৰ্ঘটমানৰ ভিতৰতে শেষ হৈ যায়। লক্ষ্মীধৰ শৰ্ম্মাই তাহানি 'আৱাহন'ৰ পাততে ছুই এখন এই ধৰণৰ নাট লিখিছিল। বীণা দেৱীৰ 'এবেলাৰ নাট' সেইফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে নতুন সৃষ্টি।

প্ৰকাশিত অসমীয়া নাটৰ তুলনাত অপ্ৰকাশিত অসমীয়া নাটৰ সংখ্যা বহুতো। যিবোৰ হাতে-লিখা অবস্থাত হয়তো বিভিন্ন ঠাইৰ বহুতমত সফলভাৱে অভিনয় হৈ আহিছে। এনেধৰণৰ অপ্ৰকাশিত নাটৰ ভিতৰত দুৰ্গেশ্বৰ বৰঠাকুৰৰ 'টেল্লীড্ৰাইভাৰ', অৰুণ শৰ্ম্মাৰ 'উৰুখা পঁতা', ভোলাকটকীৰ 'বিভাট', আৰু বসন্ত শইকীয়াৰ 'মকৰা ছাল' উল্লেখযোগ্য। বিসয় বহুত সৰু চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ দিগৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে এইবোৰ নাটৰ প্ৰকাশে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ ভৱাল যথেষ্ট চহকী কৰিব।

এইয়ে হ'ল অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ ধূলমূল পৰিচয়। ওপৰৰ বৰ্খীকৰণৰ পৰা আনাৰ সহজতে চকুত পৰে যে অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত যথেষ্ট পৰিমাণৰ পৌৰাণিক, বুৰঞ্জীমূলক অথবা ঐতিহাসিক নাটক থাকিলেও উচ্চশ্ৰেণীৰ মানাজিক নাটৰ বৰ অভাৱ। সেইবাবেই ভবিষ্যতৰ লিখক-সমূহে অতীতমুৰ্তী নহৈ বৰ্ত্তমান সমাজৰ বিভিন্ন সমস্যাৰূপায়িত কৰি নাট বচনা কৰাৰ প্ৰয়োজন খুব বেছি হৈছে।

অপ্ৰাসঙ্গিক হলেও এইখিনিতে আৰু এটি কথা উল্লেখ কৰা প্ৰয়োজন যে প্ৰবন্ধত উল্লেখিত নাটকবোৰৰ বাহিৰেও আৰু বহুত অসমীয়া নাটকেই আছে যিবোৰে হয়তো অভূতপূৰ্বৰ সফলভাৱে বিভিন্ন বহুতমত অভিনয় হৈ আহিছে। এইটোৱে ইয়াকে বুজাই যে বহুতমত সফলভাৱে অভিনীত হোৱা নাটখন সাহিত্যৰ ফালৰ বিচাৰ কৰিলেও শ্ৰেষ্ঠ নাট হবই লাগিব। উদাহৰণ স্বৰূপে শ্বেক্ষপীয়েৰৰ 'কিং লিয়েৰ' হয়তো বহুতমত কিমানদূৰ সফলভাৱে অভিনয় হব পাবে সন্দেহজনক—কিন্তু সাহিত্যৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰিলে 'কিং লিয়েৰ' বিশ্বসাহিত্যৰ এখন শ্ৰেষ্ঠ ট্ৰেজেডি। গতিকে নাটক এখনৰ সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য অক্ষুণ্ণ ৰাখি অভিনয়ৰো উপযোগী কৰি বচনা কৰা সহজ কথা নহয়। আৰু এই ছুই কুল অটুট ৰাখি খুব কম নাট্যকাৰেহে সফল হব পাবে। সমালোচক স্লোগানে কৈছিল : A dramatic work must always be regarded from a double point of view—how far it is dramatic and how far it is poetical. সমালোচক নিকলেও নাটৰ অভিনয় বৈশিষ্ট্যৰ ওপৰত বিশেষ জোৰ দিছে। অসমীয়া সাহিত্যত বহুতমত সফলভাৱে অভিনয় হোৱা নাটকৰ সংখ্যা হয়তো

খুব কম মহৰ কিন্তু সেইবোৰ নাটৰ স্থায়ী সাহিত্যিক মূল্য বিশেষ নাই।

অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ আলোচনা আৰম্ভ কৰা হৈ বৰ যদি এইখিনিতে মই বঙ্গমঞ্চৰ কথা উল্লেখ নকৰো। নাটকৰ লগত বঙ্গমঞ্চৰ অঙ্গাঙ্গী সম্বন্ধ। অসমৰ প্ৰায়বোৰ নগৰে বঙ্গমঞ্চৰ অৱস্থা অতি শোচনীয়। আওপূৰণি নানা সম্ভাৱ লৈ অভিনয়ৰ ছুদিনমান আগৰে পৰা ছলস্থল কৰি অ'ব ত'ব পৰা বস্তু গোটাই অভিনয় কৰা প্ৰথা এতিয়ালৈ চলি আহিছে। জীৱনৰ বাস্তৱ ৰূপায়ণৰ বাবে অস্বাভাৱিক আৰু কৃত্ৰিম বাস্তৱৰ পৰিত্যাগ কৰি নাটৰ স্বাভাৱিক ৰূপদানৰ চেষ্টাৰ গুৰিতেই হ'ল আধুনিক কলাকৌশলসম্পন্ন উন্নত ধৰণৰ বঙ্গমঞ্চ। সময়ৰ অভাৱ, অৰ্থনৈতিক ছৰবস্থাব মাজতো ক্ষম্ভকীয়া আমোদ বিচাৰি আহি এটা দৃশ্য

পৰা সিটো দৃশ্যলৈ আধাঘণ্টা বহিবলৈ আজিৰ দৰ্শকৰ ধৈৰ্য্য নাই—নাই সময়ও। অসমৰ প্ৰায়-বোৰ বঙ্গমঞ্চই সেই আগবদিনৰ জ'কাটোলৈও টিৰ হৈ আছে। শিৱসাগৰত অলপতে সজা নতুন বঙ্গমঞ্চই এক নতুন আশাৰ সঞ্চাৰ কৰিছে সন্দেহ নাই। নতুন বিষয় বস্তু আৰু আঙ্গিকৰ ফালৰ পৰা বিচাৰ কৰি নাটক ৰচনাত নতুন স্মিক সকল বিনবে উৎসাহী হোৱা উচিত, তেনেদৰে অভিনয়ৰপোষাগী আধুনিক মাজসবঞ্জামেৰে পৰিপূৰ্ণ উন্নতধৰণৰ বঙ্গমঞ্চবো প্ৰয়োজন অনস্বীকাৰ্য্য। বহলে নাট্য সাহিত্য গা কৰি উঠিলেও—গছ বগোৱা লতাৰ দৰে সেইয়া ক্ষীণাঙ্গী আৰু জুৰ্বল হব, সময়ৰ প্ৰচণ্ড বা-মাৰলিয়ে সেই লতাৰ নিতম্ব অস্তিত্ব যিকোনো সময়ত সমূলি নোহোৱা কৰি পেলাব।

প্ৰাচীন আৰবী কবিতা

অকতুমিতো ফুল ফুলে । মান্নহব
মনৰ মালকত ফুলা ফুল । সেইবাবে, কোনোবা
তম্বুত যেতিয়া কাবোবাৰ ভাগ্যত কবি বুলি
স্বীকৃতি লাভ হয়, তেতিয়া সেই তম্বুত জীৱন
হাঁহিৰে উপচি পৰে । আববৰ মান্নহব ধাৰণা,
ঈশ্বৰৰ আশীৰ্ব্বাদ লৈ তেওঁলোক জন্ম হয় । তেওঁ
জানিবা নহী । তেওঁৰ অভিশাপে শত্ৰুৰ জীৱনলৈ
স্বৰ্গৰ ক্ৰুৰ-দৃষ্টি নমাই আনিব । আৰু তেওঁৰ
কবিতাই তেওঁৰ বংশৰ সকলোৰে কাৰণে স্বৰ্গৰ
পথ বচনা কৰি দিব । সেইবাবে, কবিৰ তম্বু
বংশৰ সকলো মান্নহেৰে উপচি পৰে । ওবে
ৰাতি তেওঁলোকে নাচ-গান কৰে । এনেকুৱা
উৎসৱৰ দিন মাত্ৰ তিনিটা । যেতিয়া নতুন
শিশুৰ পৃথিৱীলৈ আগমন ঘটে । যেতিয়া
কাবোবাৰ কবিতা লাভ হয় । আৰু যেতিয়া
মোঁবাই পোৱালী দিয়ে । আববৰ দৰে পৃথিৱীৰ
কতো কবিৰ ইমান মৰ্যাদা নাই ।

আৰবী কবিৰ বেচিভাগ কবিতাৰ বিষয় বস্তু
হল, যুদ্ধৰ সময়ত দিয়া উৎসাহ বাণী । তাৰ
মাজতো তেওঁলোকে প্ৰেমৰ কবিতা লিখাৰ আছবি
শায় । এইবোৰ কবিতা গভীৰ দৰ্শনেৰে গধূৰ
নহয় । ওপৰি কুবা সাধাৰণ অল্পভূতিবোৰৰ
ছন্দোৱদ্ধ ৰূপ । এজনে প্ৰেমত পৰি চাৰি-ফুটি
কৰিছে, “লায়লাই বৰ বুধি কৰি মোৰ কাৰণে
প্ৰেমৰ জ্বল উৰিছিল । আৰু যেতিয়া মোৰ

হৃদয় জ্বলন্ত লাগিল, তেওঁ হাঁহিছে আৰু মোক
হুখ পাবলৈ এৰি দিছে । ঠিক তেনেকৈয়ে
হুট লবাব হাতৰ মুঠিত ঘনচিৰিকাই উশাহ লৰ
নোৱাৰা হৈ থাকে । আৰু যেতিয়া সি মৃত্যুৰ
পাত্ৰৰ পৰা পান কৰে, লবাটোৱে হাঁহি হাঁহি
বং চায় । যদি তাৰ ডেউকা ছুখন মুকলি হৈ
থাকিলহেঁতেন, সি তেতিয়া উৰি গলহেঁতেন ।
নাইবা ল’ৰাটোৱে যদি তাৰ ছুখ বুজিলহেঁতেন,
তেনেহলে মুঠিতো মুকলি কৰি দিলেহেঁতেন ।

আন এজনে বিদায় বেলাৰ ছবি আঁকিছে ।
“নাৱবীয়াবোৰে বিজিয়াই কলে, ‘যাবৰ সময় হ’ল ।
আমি আৰু বৰ নোৱাৰোঁ ।’ ঠিক সেই মুহূৰ্ত্ততে
মাইমুৰাই মোক চিৰজীৱনলৈ শিকালে, এটি
পলকৰ চাৱনিৰে কিমান কথা কব পাৰে । কঁপা-
কঁপা খোজ দি তেওঁ মোৰ ওচৰলৈ আহিছিল,
মোক হয়তো ক’ব বিচাৰিছিল—‘বিদায়’ । কিন্তু
কঁপি থকা গুঁঠত কথাটো কঁপা ভাগেই থাকিল,
জুকিয়াই ক’ব নোৱাৰিলে । তাৰ পাচত মৰমৰ
চাৱনি লৈ তেওঁ মোক সাৱটি ধৰিলে । কুঞ্জ-
ঘনত যেনেকৈ বৰষুণৰ টোপাল ওলমি থাকে,
মোৰ বুকুতো তেওঁ তেনেকৈ ওলমি ব’ল ।
মোৰ ছুনাছৰে তেওঁক আলফুলকৈ সাৱটি ধৰিলে ।
বুকুখন ধপ্ধপটকৈ কঁপিবলৈ লাগিল । তেওঁ
তেতিয়া উচুপি উচুপি কলে, ‘আমাৰ দেখা-
দেখিৰেই নোহোৱা হলে’—।” এয়া আৰবী

কবিৰ লুনীয়া চকু-লো। ঘৰহাৰা বেজুইনৰ চকু-লো। গৰহভাগ আৰবীয়ে এইদৰে চকু-লো মচিয়েই কটাৰ লাগে। বোধকৰোঁ সেইবাবেই তেওঁলোকৰ বহুতৰে এটা 'চিনিক্' মন গঢ়ি উঠে। তেনেকুৱা অল্পভূতিৰ কবিতাও আছে। এটা কবিতাত লিখিছে, "সময় থাকোঁতেই— তোমাৰ ওচৰত ধৰা দিওঁতেই, তোমাৰ আনন্দৰ পাত্ৰ পৰিপূৰ্ণ কৰি লোৱা। এদিন যেতিয়া তেওঁ তোমাৰ পৰা আঁতৰি যাব, তেতিয়া তুমি সুখ নকৰিবা। চকুপানীৰে বাট নেদেখা নহ'বা। এতিয়া তোমাৰ প্ৰতি তেওঁৰ ব্যৱহাৰ সঁচাই মধুৰ আৰু কোমল। সোৱে যেন অটুত থাকে। কিন্তু সময় আহিবই, যেতিয়া তোমাৰ দৰেই আন এজনে তেওঁক সিনান মধুৰ, সিনানে আপোনাক পাব। যদি তেওঁ শপত খাই কয়, তেওঁৰ অল্পপহিতিয়ে মৰমৰ বান্ধ সুলকি যাবলৈ নিদিয়ো,—তেতিয়া কেৱল মনত বাৰিবা, সোৱালী বং সনা আঙুলিয়ে প্ৰতিশ্ৰুতি চিনি নেপায়।" নকলেও হ'ব, আৰবী ছোৱালীয়েও হাতত এবিধ জেতুকা ধ'হে। সেইবাবে আঙুলিৰ বং গোলাপী।

প্ৰিয়াৰ ৰূপ বৰ্ণনাতো আৰবী কবিৰ হাত নিপুণ। এজনে বৰ্ণনা কৰিছে, চৌপনিৰ পৰা সাৰ পাই উঠা প্ৰিয়াৰ ৰূপ, "লাহে লাহে তেওঁ চৌপনিৰ পৰা উঠিছে। চুলিকোছাই মজিৰাখন মাৰি নিছে। তেওঁৰ ৰগা মুখখন পাক খোৱা চুলিৰে ঢাক খাই পৰিছে। সেয়া যেন সাগৰৰ বুকুত কিছুমান জোৱাৰৰ চৌ। তাৰ মাজেদি তেওঁ জ্বলমলাই উঠিছে, যেন পূবেদি বেৰি-টোৱে ভুমুকিহে মাৰিছে। বাতিৰ ওৰণি যেন এতিয়াও খহি পৰা নাই।" আনজন কবিৰে বৰ্ণনা কৰিছে,—শুই খকা প্ৰিয়াৰ সৌন্দৰ্য, "তোমাৰ এই চকুজুৰিটো চকু নহয়, যাত্ৰকৰী তৰোৱালহে। হাৰাতৰ বাহু সনা আছে তাত। খাপৰ ভিতৰত ভৰাই থওঁতেও যেতিয়া সি

আঘাত দিব পাৰে, খাপৰ পৰা উলিয়ালে পলাবৰ চেষ্টা কৰি লাভ জানো আছে? হে নিষ্ঠুৰা সুন্দৰী, তুমি মোক নৰকৰ যত্ননা কিম্ব দিব খুজিছা? আন কাবো নুভিয়েই মোৰ হৃদয়ত ঠাই পোৱা নাই। মই যে তোমাকেই উপাসনা কৰি আহিছোঁ।"

আৰু এবিধ আৰবী কবিতা আছে। এইবিধ চুপতি মৰা কবিতা। এজন বুদ্ধ কবিৰে এগৰাকী সুন্দৰীলৈ এটা তবমুজ উপহাৰ পঠাইছিল। তবমুজটো তেওঁ ঘূৰাই পঠালে। বুদ্ধ কবিৰে ভাবিলে, তেওঁক ইংগিতেৰে নিমন্ত্ৰণহে জনাইছে। নিমন্ত্ৰণ বন্ধা কৰিবলৈ গৈ কবিৰে সেই সুন্দৰীৰ বহুতো তিবন্ধাৰ শুনিব লগীয়া হ'ল। কবিৰে উপলক্ষি কৰিলে, সুন্দৰীৰ মুক্তি এটা অসংলগ্নতা আছে। তাকে ছন্দত বন্ধি ৰাখিলে, "মই যেতিয়া তোমালৈ তবমুজ পঠাইছিলোঁ, তুমি তেতিয়া চকু ঘূৰাই নিছিল। তবমুজ হেনো গধুৰ আৰু সোতোৰা—সোতৰ হ'ব লাগে। ৰং হ'ব লাগে হালধীয়া দহঁচীয়া। মই যেতিয়া নিজক আগবঢ়ালোঁ, তুমি তেতিয়া কলা, মই হেনো বৃঢ়া আৰু আপচু।" কথাৰ সঁচাই অসংলগ্ন। শুণ জানো আপেক্ষিক?

আৰু এগৰাকীয়ে চুপতি মাৰিছে, হাতধৰী লিগিৰীৰ স'তে। তেওঁ যেতিয়া মজলিচত সুবাদানী লৈ বহিছে, তেতিয়া চকু গ'ল এজনী ধুনীয়া লিগিৰীৰ পিনে। হাত বাউন দি মাতিলে, "আহাঁ লাৱলা। মোৰ সুবাদানী ভৰাই দিয়া। গোলাপী ৰঙৰ সুবাৰে ওপচাই দিয়া। তুমি নেজাবিবাই, তোমাৰ বাহিৰে আন কাবো হাতৰ পৰা মই সুবা নলঙ। ক'ত পাম এই সুবা! কোনো আঙুৰেই এনেকুৱা সুবা দিব নোৱাৰে। ইয়াৰ ৰংটো লাৱলাৰ গালৰ পৰা চুবকৈ অনা। আৰু ইয়াৰ উজ্জলতা লাৱলাৰ চকুৰ মণিৰ।" তেওঁ এইদৰে সুবা আৰু

হুন্দৰী ছয়োৰো একেলগে উপভোগ কৰিছে।

সাধাৰণ কবিব স'তে মাজে মাজে খলিকায়ো যোগ দিয়ে। খলিকা বাধি বিল্লাহ নামৰ এজন কবিয়ে লায়লাক জোকাইছে, “লায়লা! মই বেতিয়াই তোমাৰ পিনে চাওঁ, মোৰ গাল ছুখন শেঁতা পৰি যায়। আৰু তোমাৰ গাল ছুখন টিক্‌টিক্‌ক বঙা হৈ উঠে। কণ্ট নে বাক, কিয় এনেকুৱা হয়? মোৰ কলিজাৰ ভেজৰ সোঁতটোৱে মোক এৰি থৈ তোমাৰ মুখৰ ওপৰেদি বয়।”

এনেকুৱা চুপতি মৰাৰ অধিকাৰ কেৱল পুৰুষ কবিৰেই নাই, মহিলা কবিৰো আছে। এগৰাকী মহিলা কবিয়ে লিখিছে, “তোমালোকে কৈছিল, আমাৰ কোমল, শান্ত আৰু স্নিগ্ধ চাৱনিয়ো হেনো তোমালোকৰ হৃদয়ত আঘাত সানে। তোমালোক আচৰিত নহ'বা দেখি, মই যদি কণ্ট, তোমালোকৰ উৰণীয়া, বাফোন নথকা দৃষ্টিয়ে আমাৰ গালত আঁচুৰি থৈ যায়। মই অৱশ্যে স্বীকাৰ কৰিছোঁ, সেই আচোৰ বস্তেকীয়া; অলপ সময়ৰ কাৰণে গাল ছুখন বঙা পৰি উঠে। তাৰ পাচত কোনো চিনচাৰ নেথাকে। কিন্তু হেৰা চঞ্চল তৰুণ দল! তোমালোকে যাক হৃদয়ৰ আঘাত বুলি কোৱা, সেইবোৰ তাতেকৈয়ো বস্তেকীয়া।” কোনো পুৰুষকবিৰেই এইদৰে তৰুণীৰ দলক অভিযোগ কৰিব পৰা নাই। হাবজিতৰ প্ৰশ্ন উঠিলে, মহিলা কবিৰ জিত হ'বই। তাতে তিকতাৰ জিভা পাতল।

সেইবুলি মনটোও পাতল নহয়। মাজে মাজে গভীৰ প্ৰেমৰ কথাও লিখিছে, অগৰী মহিলা কবিয়ে। এগৰাকীয়ে লিখিছে, “চাৰিও-পিনে এন্ধাৰ নানি আহিল। ববুৰু অহাৰ উমান পালে। ঠিক তেনেতে দেখিলোঁ, সাগৰ-বেলাত মোৰ আপোন মাহুহ। অলপ পাচতে তেওঁ তিত্তি-বুৰি আহি আমাৰ পঁজাত সোমালহি। জুই, সুৰা আৰু মই—আসি তিনিও তেওঁৰ উৰুতা

ফুৰাই আনিলোঁ। মই স্মিলিলোঁ, তোমাৰ ভয় লগা নাছিল জানো? তুমি জানো নেজানো বাতি যে ভুত ওলায়? তেওঁ ক'লে, মোৰ বুকুত ভয়ৰ কাৰণে আজিবি ঠাই নাই। বুকুখন যে তুমি আৰু তোমাৰ প্ৰেমেৰে উপচি আছে।” কবিতাটোৰ পৰিবেশ নাটকীয়। অভিসাৰ কেৱল পুৰুষৰ কাৰণেই নহয়। মাজে মাজে অভিসা-বিকাৰ ছবিও পোৱা যায়। নিশা আৰবৰ বালি বৰক-শীতল হয়। তেতিয়া অভিসাৰিকাৰ যাত্ৰাপথ বিপদে ঘেৰা। দুৰণিৰ প্ৰিয়জনৰ তথুৰ জুই খেদি খোজ লয়। কিন্তু বালিৰ ওপৰত খোজ থৈ যোৱাত বিপদ আছে। সেইবাবে এখোজ দিয়ে আৰু মূৰৰ চুলিৰে খোজৰ দাগটো মচি পেলায়। এইদৰে খোজ নচি মচি দুৰৰ বন্ধুৰ তথু ওলায়গৈ। ঘৰৰ মাহুহে বিচাৰি উলিয়াব নোৱাৰে। চুলিৰে মচা দাগবোৰ দেখি ভাবে, বতাহে চাইগৈ হাত ফুৰাই গৈছে বালিৰ গালত।

নাটকীয়া অভিসাৰ শেষ হয়। ঘৰৰ ছোৱালী ঘৰলৈ উভতি আহে। কেইদিনমানলৈ চকুৰ আঁৰ হ'ব নোৱাৰে। তেনেকুৱা দিনবোৰ প্ৰেমিকৰ কাৰণে বৰ বেচি বেদনাৰে নীলিম হৈ উঠে। সেই কথাৰেই এজনে লিখিছে, “তেওঁৰ নামত শপত ৰাই কৈছোঁ,—যিজনে হাঁহি-কান্দোন দিলে আৰু জীৱন-মৃত্যু যাৰ আঙুলি-সাক্ষতত চলে। মোৰ মৰমীয়ে মোক এনেকৈ এৰি থৈ গ'ল যে বনৰীয়া হৰিণ-হৰিণীয়ে স্নোৰ পাতি ফুৰা দেখিলেও হাঁহৰ চকুৰে চাব লাগে। দিনৰ পোহৰে সান্তনা দি কয়, শেষ বিচাৰৰ দিনৰ কথা পাহৰি নেযাবা। মই ভাবি আচৰিত হওঁ, আমাৰ মিলন মুহূৰ্ত্ত কিমান সোনকালে উকলি গৈছিল! কিন্তু সেই চুটি মুহূৰ্ত্তটোৰ পাচত, সময় কিয় ইমান মহৰ গতিৰে গৈছে?” মাজে মাজে সেই বাবে কামনা কৰিছে, শেষ বিচাৰৰ দিনা ভগৱানে

তেওঁৰ প্ৰিয়জনক শাস্তি দিব। মাহুহক যে এইদৰে ছুপ দিব নেপায়।

আন এজনে চকুলো টুকিছে। তেওঁৰ প্ৰিয়াৰ ঘৃণি অহাৰ সম্ভাৱনা নাই। তেওঁ যে অহা-নহাৰ পৃথিৱীতে নাই। এই টোপাল উত্তম চকুলো পেলাইছে কবি মূৰালিকে, “তুমি মোৰ প্ৰিয়জনৰ কববৰ কাষেদি যাওঁতে চিঞৰি কৈ যাৰা, যাতে তেওঁ কথাৰাৰ শুনে। তুমি ইয়ালৈ কেনেকৈ আহিলা? তুমি দেখোন বৰ ভয়াভূৰ আছিল। অঞ্চ তুমি সেই নিৰ্জ্জনতালৈ আহিলা, য’লৈ আহোঁতে অত্যন্ত সাহসী মাহুহৰ বুকুতো অল্প ভয়ৰ কঁপনি লাগে। আল্লাই তোমাক অসীম কৰুণা দেখুৱাওক। কিন্তু এই নিৰ্জ্জনতা আৰু ছাঁয়া-ঘন ঠাই তোমাৰ কাৰণে নহয়। অকণিতোক তুমি এৰি থৈ গৈছা। আল্লা কি নিষ্ঠুৰ! সি তোমাক বিচাৰি কান্দিব পৰা জ্ঞানেই হোৱা নাই, তথাপি সি কান্দে। সি তোমাৰ বুকুৰ উম হেৰুৱাইছে। সেইবাবে ওৰে বাতি কান্দে। আৰু আমি যিহানে নিচুকাওঁ, সি যিহানে বেচিকৈ কান্দে। যেতিয়া তাৰ কান্দোন আহি উজাগৰী মিশা মোৰ কাণত লাগেহি, তেতিয়া মোৰ চকু ছটা চলচনীয়া হৈ উঠে।

প্ৰাচীন আববৰ মাহুহৰ বিশ্বাস আছিল, মাহুহৰ মৃত্যুৰ পাচত তাৰ মগজুৰ পৰা এটা ফেঁচাৰ জন্ম হয়। আৰু সেই ফেঁচাটোৱে কববৰ ওপৰত ‘ইস্কুনি, ইস্কুনি’ বুলি নাচি ফুৰে। ইস্কুনি মানে হল তেজ পিওঁ। বহুতৰে ধাৰণা, কাৰোবাৰ অপমৃত্যু ঘটিলেহে এই ফেঁচাটোৱে এইদৰে প্ৰতিশোধ লবলৈ ছেগ বিচাৰি অনাই-বনাই ফুৰে। এতিয়া আমোদৰ কথা হ’ল, বহুতো আৰবী প্ৰেমৰ কবিতাত এই ফেঁচাৰ উল্লেখ আছে। আৰু সেইবোৰ প্ৰেমৰ কবিতাই আনবোৰতকৈ গভীৰ ধৰণৰ। আবু চাহেব আলহেদিলী নামৰ এজন কবিয়ে লিখিছে, “তুমি কি আচৰিত

হৈছিল, মই যে লায়লাক দেখি খৰ লাগি বৈছিলোঁ? তুমি কি আচৰিত হৈছিল, মই যে লায়লাৰ কণ্ঠস্বৰ সংগীতৰ দৰে মন্ত্ৰমুগ্ধ হৈ শুনিছিলোঁ? তেওঁৰ প্ৰেতাশ্বা-পখীৰ উচুপনি আহি যদি মোৰ কবব চুই যায়, মই ভাল পোৱা সেই কণ্ঠস্বৰটো মোৰ প্ৰেতাশ্বা-পখীয়ে সাৱটি ধৰিব। মোৰ মৃত্যুৰ পাচত মই যদি লায়লাৰ কবব বিচাৰি পোওঁ, তেনেহলে মোৰ কববৰ ধূলি যিহি উৰি গৈ লায়লাৰ ধূলিৰ সৈতে মিহলি হৈ যাব।” মন কৰিবলগীয়া যে, ফেঁচাৰ উল্লেখ কবিতাটোৰ ছেউতি চৰাইছে। আন এজনে লিখিছে, “হে আল্লা! মই যদি মৰোঁ আৰু তুমি মোৰ ফেঁচাটোক লায়লাৰ কববৰ পৰা পিয়াহ পলুৱাবলৈ নিদিয়া, তেনেহলে মোৰ কববতকৈ কাৰো কববত বেচি পিয়াহ নেখাকিব। লায়লাক মই নোপোৱাৰ বেদনা যদি পাহৰি গলোহেঁতেন! বিফলতাই মোৰ সাধনা। ধৈৰ্য্যই কোনো সাধনা নিদিয়ে। তেওঁক নোপোৱাকৈয়ো যদি মোৰ পৰিপূৰ্ণতা আছিলহেঁতেন! যাৰ আঘাত আঘাত লগা নাই, তেওঁলোকৰ জীৱন কিমান পৰিপূৰ্ণ!”

ফেঁচাৰ উল্লেখ থকা প্ৰণয়-কবিতাৰ ভিতৰত আটাইতকৈ বেচি উপভোগ্য হ’ল, কবি তোবাৰ কবিতাটো। তেওঁৰ লগত সৰুৰে পৰা এগৰাকী সৰ্বস্বীয়া ভনীয়েকৰ হিয়া দিয়া-দিয়া হৈছিল। এদিন তেওঁক দূৰলৈ বিয়া দি উলিয়াই দিলে। তোবাৰ কবি মনত বৰ আঘাত লাগিল। তেওঁ লিখিলে, “হায়! মোৰ লায়লাই যদি মোলৈ স্নেহ-সন্তানৰ বাতৰি পঠালেহেঁতেন। আমাৰ মাজত যদিও ধূলি আৰু শিলৰ প্ৰতিবন্ধক আছে, তথাপি তেওঁ সন্নিধান পাবই। নহ’লে মোৰ কববৰ ওপৰত পৰ দি থকা ফেঁচাটোৱে তেওঁৰ পিনে চাই চিঞৰি উঠিব।” তোবাৰ মৃত্যুৰ পাচত, তেওঁৰ সৰ্বস্বীয়া ভনীয়েক তেওঁৰ কববৰ

কাষেদি গৈছিল। তৌৰাৰ কবৰটো দেখি তেওঁ
ব'ব খুজিলে। তেওঁৰ স্বামীয়ে হাক দিলে।
তেওঁ হুঙনিলে। তেওঁ ভেতিয়া পুনৰি দিখন
মজ্জুক ছান্দৰ ওলগ জমালে। কিন্তু সন্নিধান
নেপাই বৰ আচৰিত হ'ল। তেওঁ কলে, “তৌৰাই-
তো মিছা কথা নকয়।” এনেতে সেই কেঁচাটো
উৰি আহিল, সন্নিধান ভূমিৰ নিবিড়তা ভাঙি।
আটায়ে উচপু খালে। লাংলাৰ উটটোৱেও
উচপু খালে। লাংলা বাগৰি পৰিল, তৌৰাৰ
কবৰৰ শিলবিলাকৰ ওপৰত। লগে লগে লাং-
লাৰ প্ৰাণ-পৰী উৰি প'ল।

আবৰী কবিতাৰ ভালপোৱা কেৱল তৰুণ-
তৰুণীৰ ভিতৰতে সীমাবদ্ধ নহয়। মাইচুনাৰ
কবিতাটো পঢ়িলেই এই কথা বুজা যায়। মাই-
চুনাৰ ডানাকছৰ খলিকাই বিয়া কৰিছিল।
ডানাকছৰ বাৰুপ্ৰসাদত থাকিও মাইচুনাৰ মনটোৱে
আবৰৰ ধূসৰ বালিৰ কাৰণে কেঁকুৰি উঠিছিল।
সেইবাবে লিখিছে, “মাইৰ চকুত তিব্বিৰাই
উঠা হেজাৰ ঘোঁৰাৰ সোণখটোৱা জিনতকৈ
উটৰ পিঠিৰ কোমল মুণাবতী নোমবোৰ বৰ
বেচি মৰমৰ। তাৰ নম্ৰ চকু আৰু চঞ্চল ষোভ
বেচি আপোন। মোৰ মনটোক আকাশ-পৰশা
মিমাৰ আৰু সোণালী কাৰেঙতকৈ বেচি আৰাম
দিয়ে, সাধাৰণ তপু আৰু তাৰ ওপৰেদি বৈ যোৱা
বতাহৰ গানে। বাতি পহৰীয়া কুকুৰ ডুক-
ডুকনি নিশা-প্ৰহৰীয়া দীঘলীয়া শিঙাৰ শব্দতকৈ
মোৰ কাপত বেচি মধুৰ যেন লাগে।”

কবিৰ আগমন যেনেকৈ সিহঁতৰ কাষে
উৎসৰ মুখবিত, ঠিক তেনেকৈ ঘোঁৰা-পোৱালীৰ
জন্মও উৎসৰৰ আনন্দেৰে পৰিপূৰ্ণ। সেইখন
দেশৰ কবিতাত যে পোহনীয়া জীৱ-জন্তুৰ প্ৰতি
মৰম ফুটি ওলাব, সি একো আচৰিত কথা নহয়।
কিন্তু ইবন আলেক্‌ আলনাহাৰানিৰ মেৰুৱীৰ
ইলিজীটো আবৰী কবিতাৰ এক বিস্ময়কৰ দৃষ্টি।

কবিতাটো পঢ়িলে বাভেলিয়াৰ ‘মেৰুৱী’ কবিতা-
টোলৈ মনত পৰে। দুয়োটা কবিতাৰ বচনা-
শৈলী সমানে অদ্ভুত, বিষয় বস্তু অসম্ভৱে
তেওঁ লিখিছে, “হায়, মোৰ মৰমৰ পুচিজনী
মৰি থাকিল। এয়েই নিৰন্তৰ নীতি, ভালকৈয়ে
জানো। তথাপি জানো নেকান্দি থাকিব পাৰিম ?
তাই যে মোৰ নিছৰ মোহাৰীৰ দৰে আছিল।
তাইক আৰু মই দেখিবলৈ নেপাওঁ। চকুলো
টুকি টুকি মই পুৱাৰ দৃশ্যতো জগিছোঁ।
তাই কোনো শব্দ মোহোৱাকৈ চোবৰ দৰে ষোভ
দিছিল। কিন্তু তাই চিকাৰলৈ হাতৰ মুঠিত
নেপালে। তাই পাৰৰ বাঁহৰ পিনে গৈছিল।
মনে মনে ভাবিছিল, তাই চিকাৰটো ধৰিয়েই
খাবলৈ লাগি মান। বেচি সময় মলয়। তাইৰ
শব্দবোৰে তাইক মনে মনে চাই আছিল।
সিহঁতৰ হৰডো খং উঠিছিল। তাই চৰাইবোৰ
খাপ মাৰি ধৰিব খোজোঁতেই, এপাত কাঁড়
উৰি আহিল। তাই কিজানি কয়নাতে দেখা
পালে, পাৰ কেইটাৰ ডিঙি মুচৰি বক্তপান
কৰিছে। কিন্তু হায়! তাই মৃত্যুৰ পাত্ৰৰ
পৰাহ পান কৰিবলৈ পালে। পাৰ চৰাইৰ
নঙহনো ইমান কোমল যে, তাই যে তালৈ
হেপায় কৰিছিল? মৰমৰ পুচি! নিগনি আৰু
এন্ধুৰ খায়েই তাই সন্তুষ্ট নেথাকিলি কিয়?”

আৰু এটা কবিতা আছে, তাৰ বিষয়বস্তু
বেলেগ পৰিবেশ নাটকীয়। কবিতাটো লিখিছে
মাহিৰা বেন্‌ চালামতে, “যোৱা বাতি জায়েদে
মদৰ বাগীত তৰ্ক কৰিছিল, ভেতিয়া মই মোৰ
জ্ঞানৰ জোলোঙাটো মেলি ধৰিলোঁ। এনেকুৱা
গেলা বস্তবোৰ খাইনো ভুমি কি ভাল পোৱা হ’-
মই হুৰিলোঁ। তেওঁ হাঁহিৰে সন্নিধান দিলে,
“মোৰ পিয়লাটো উজ্জলতা আৰু স্নেহেৰে
পৰিপূৰ্ণ।” মই চিঞৰি কলো, “সাৱধান!
তোনাৰ মৰম ওপচা সুৰাৰ দানী কিন্তু সঁচাই

বিপদজনক।” ডেকাজনে কলে, “যিজন কেবল ঘুনাই চিনি পায়, তেওঁ সঁচাই দুৰ্ভাগীয়া।” “তোমাৰ পিয়লাত যি বোগৰ বীজাপু আছে, এদিন তোমাৰ দেহে বুজি পাব।”— মই কলোঁ। তেওঁ উত্তৰ দিলে, “তেতিয়া দেখোন সুৰাও শেষ হৈ যাব।” অৱশেষত মই কলোঁ, “হে দুবস্ত তৰুণ! তোমাৰ এই নবকৰ ক্ষুণ্ণিত্য ত্যাগ কৰা।” তেওঁ কলে, “কবিন; যিদিনা মই মবিন, সেইদিনা সঁচাই ত্যাগ

কবিন।” কবিতাটো পঢ়িলেই বুজা যায়, ইচ্ছা-লাভৰ প্ৰভাৱ পৰিছে। পাচলৈ আৰবী কবিতাৰ গীতিময় সুৰ ফীণ হৈ আহিল। তাৰ ঠাই ল’লে, নীতি-কথাৰ আমনিয়ো। সেইবাবে, হজৰত মহম্মদ দাবী নহয়। কাৰণ তেৱোঁ ক’বলৈ পাহৰা নাছিল, “যদি তুমি ছপইচা পোৱা, এক পইচাবে তুমি বখতি কিনিবা; আনটো, পইচাবে ফুল কিনিবা।”

চৈয়দ ইব্ৰেহীম আলম, ৩য় বাসিক (কলা)

হাৰ্ডিৰ সাহিত্য প্ৰতিভা

১৯২৮ খৃঃত ‘মেঞ্জ-গেট’ত যিজন লোকৰ মৃত্যুৰ লগে লগে ইংৰাজী সাহিত্যৰ এটা যুগৰ অৱসান ঘটিছে তেৱেঁই হ’ল ইংৰাজ সু-সাহিত্যিক টমাস হাৰ্ডি। ১৮৪০ খৃঃত যেতিয়া তেওঁ জন্ম লাভ কৰে, তেতিয়া ভিক্টোৰীয়া ৰাজত্বৰ উজ্জ্বল প্ৰভাত বেল। যি সময়ত হাৰ্ডিয়ে লিখিব আৰম্ভ কৰে তেতিয়া জৰ্জ ইলিৱটৰ গৌৰৱ-সূৰ্য্য মাজ গগণত, ডিকেন্স আৰু থ্যাকাৰে যেতিয়া অবিশ্ৰান্ত বচনাত নিবত; ড্ৰাইডিঙৰ প্ৰতিভা তেতিয়া মাত্ৰ পুৰণি কুঁৱলি ফালি ওলাব আৰম্ভ কৰিছে। এনে

সময়তে মেৰিডিথৰ লগে লগে হাৰ্ডিয়ে নিজৰ প্ৰতিভা লৈ সাহিত্য ক্ষেত্ৰত ভূমুকি মাৰিছিল।

সাধাৰণতঃ কবি, সাহিত্যিক সকলৰ সুদীৰ্ঘ জীৱন লাভ ভাগ্যত নঘটাব হাৰ্ডিৰ জীৱনত ব্যতিক্ৰম ঘটিছিল। কিন্তু সাহিত্য জগতত সৃষ্টিৰ কালৰ পৰা তেওঁৰ জীৱনৰ শেষ অংশ অল্প নিবৰ্থক যেন লাগে। Times laughing-stock and other verses বাদ দিলে নেপোলিয়নিক যুদ্ধৰ আখ্যান ভাগ লৈ লিখা স্তব্ধ নাট্য মহাকাব্য The Dynasts গ্ৰন্থই

তেওঁৰ শেষ বৃহৎ সৃষ্টি। আনহাতেদি তেওঁৰ সুদীৰ্ঘ কাল ব্যাপী উপন্যাস বচনাৰ অৱসানত আকৌ যে প্ৰথম যৌৱনৰ পৰিপূৰ্ণ উপন্যাস আৰু কাব্য প্ৰেৰণা তেওঁৰ জীৱনলৈ বৃদ্ধ বয়সত ফিৰি আহিব পাৰিছিল ইও অতি গৌৰৱৰ বিষয়।

জীৱনৰ আদি ভাগত কাব্য আৰু প্ৰৱন্ধ বচনাৰ লগে লগে হাৰ্ডিয়ে স্থপতি বিদ্যাৰ ফালে মন দিছিল আৰু যশস্যাও লাভ কৰিছিল। Coloured Brick, Terracotta Architecture সহজে প্ৰৱন্ধ লিখি তেওঁ Royal Institute of British Architects ৰ পৰা সন্মানিত হৈছিল। সেই সময়তে তেওঁ অঙ্কন কৰিতা লিখিছিল আৰু 'চেয়াৰ্স-ভাৰ্নাল'ত তেওঁৰ প্ৰথম চুটিগল্প প্ৰকাশ হয়। অৱশ্যে সেই সময়ত তেওঁ নিজকে প্ৰকৃতৰূপে বুজিব পৰা নাছিল—তেওঁৰ পক্ষে আত্মপ্ৰকাশৰ সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ উপায় সম্বন্ধে তেওঁ আছিল যথেষ্টভাবে অবিদিত। অৱশেষত সাহিত্যৰ ফালেই তেওঁ প্ৰভূত আকৰ্ষণ অনুভৱ কৰে আৰু সেই কাৰণেই বোধহয় নগৰৰ কুৎসিৎ কোলাহলৰ পৰা বহু দূৰৈত অৱস্থিত ডবচেষ্টাৰত আজীৱন কটাই গ'ল।

'ভেন্সপাৰেট-বেনেভিজ'ৰ পৰা আৰম্ভ কৰি 'জুড্-দি অবস্কিন্ড'লৈকে এই কালভেৰবক হাৰ্ডিৰ জীৱনৰ উপন্যাস যুগ বুলিব পাৰি। তেওঁৰ প্ৰথম বচনাৰ মাজত পৰৱৰ্তী কালৰ প্ৰতিভাৰ সন্ধান পোৱা নাযায়। ক্ৰমে ক্ৰমে ক্ষুদ্ৰতৰ গৌৰৱৰ পৰা তেওঁ বৃহত্তৰ গৌৰৱলৈ অগ্ৰসৰ হৈছিল। 'আণ্ডাৰ-দি-গ্ৰীণউড্ ট্ৰি'ৰ পৰা যি যশৰ সূত্ৰপাত হৈছিল 'ফাৰ-ফ্ৰম দি ম্যাডিং ক্ৰাউড'ত সেই যশে ব্যাপকতা লাভ কৰি 'টেম'ত জনসাধাৰণৰ চিত্ত হৰণ কৰিছিল। 'দি বিটাৰ্ণ অৱ দি নোট'ত হাৰ্ডিৰ বিশেষ শক্তিৰ পৰিচয় পোৱা যায় আৰু ই বিশেষভাবে হাৰ্ডিৰ মনৰ গাভীৰ্ঘ্যৰ দ্বাৰা আচ্ছন্ন। 'জুড্' তেওঁৰ শেষ উপন্যাস। ই তেওঁৰ পৰিণত

জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰে পৰিপূৰ্ণ। যৌন সম্বন্ধৰ নিবিড় জটিলতাৰ বেষণ নিৰ্ভীকভাবে আলোচনা কৰাত 'জুড'ৰ মহিমা বাঢ়িছে। ইয়াত হাৰ্ডিয়ে যৌন সম্বন্ধৰ আলোচনা কৰিবলৈ গৈ সাধাৰণ লিখকৰ দৰে আবেগ বা বাসনাৰ পাকত নিজকে আবদ্ধ কৰি পেলোৱা নাই। উৎসুকৰ স্তৰ অতিক্ৰম কৰিবৰ প্ৰয়াস ইয়াত নাই। সেই কাৰণে বহুতেই এই ভাব পোষণ কৰে যে 'জুড'ত হাৰ্ডিয়ে যি অধ্যায় শেষ কৰি গ'ল তেওঁৰ পৰৱৰ্তী উপন্যাসিকসকলে সেই সূত্ৰ ৰখি আজিব বিংশ শতাব্দীত যৌন সম্বন্ধৰ আঁবহীন আলোচনাত আহি উপস্থিত হৈছেহি।

এজন বিশিষ্ট ইংৰাজ সমালোচকে হাৰ্ডিৰ ক্ৰম বিকাশৰ ইতিহাসক ওৱৰ্ড্‌স্ ওৱৰ্থৰ লগত তুলনা কৰি কৈছে যে ছুৱোজনেই ক্ৰমে ক্ৰমে আগ-বাঢ়িছে। কাৰো অতিক্ৰমিত আবিৰ্ভাবত পাঠক সমাজ চঞ্চল হোৱা নাই। মাত্ৰ পাৰ্থক্য এই ঠিনিতে যে—ওৱৰ্ড্‌স্ ওৱৰ্থৰ প্ৰথম জীৱনৰ লিখনিয়ে তেওঁৰ কাৰণে পিছৰ যুগত যশ আহবণ কৰি আনিছে, কিন্তু হাৰ্ডিৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰ বিপৰীত।

গদ্য এৰি শেষ জীৱনত হাৰ্ডিয়ে আকৌ পদ্যৰ কালে মনোনিবেশ কৰিছিল। কিন্তু কি গদ্য কি পদ্য সকলোতেই তেওঁৰ জীৱনৰ যি মূল স্তৰ—যি বিশেষ দৰ্শন বাদক তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল সি সদায় সমভাবে বসতি কৰিছিল।

হৃৎ দৈন্যতাৰে পৃথিৱীখন পূৰ্ণ। হাৰ্ডিয়ে এইটো বিশ্বাস কৰিছিল যে এই হৃৎ হৃৎৰ পৰা পৰা নান্নহব কেতিয়াও নিষ্কৃতি নাই। তেওঁ ভাবিছিল এই নিষ্ঠুৰ অন্ধ নিয়তি শাসিত জগতত মান্নহ নিতান্ত অসহায়—প্ৰকৃত কোনো এক অন্ধশক্তিৰ হাতৰ ক্ষুদ্ৰ এটি খেলৰ পুতলা। সংসাৰৰ এই বন্ধমণত মান্নহে ক্ষণিকৰ কাৰণে নিজৰ বীৰত্ব, সাহস আৰু দত্ত দেখুৱাই যন্ত্ৰকণী নিয়তিৰ নিষ্পেষণত বিশ্ব্বতিৰ অতল অন্ধকাৰ

কটনিয়ান

তলিলে গুছি যায়। তথাপি মানুহৰ সাধনাৰ স্থল ইয়াতেই যে মানুহে দুখ-যন্ত্রনা সহিবৰ বাবে এটি প্ৰবল শক্তি লৈ জন্মলাভ কৰে। মানুহে যুদ্ধ জয় কৰে, সাম্ৰাজ্য বিস্তাৰ কৰে কিন্তু অন্তৰে অন্তৰে জানে যে—

“He is the sport of
The dreaming, dark, dumb thing
That turns the handle of this
idle show.”

ওয়েসেক্সৰ গয়ই হওঁক বা নেপোলিয়নিক বুদ্ধৰ আখ্যান ভাগেই হওঁক নাইবা দুটি প্ৰণয়ীৰ প্ৰেম কাহিনীয়েই হওঁক, হাড়িয়ে সকলো ঠাইতে তেওঁৰ বিষাদৰ মূল সূৰ লৈ উপস্থিত হৈছে। ‘টেসে’ যেতিয়া আইনৰ আদেশত প্ৰান দান কৰে তেতিয়া হাড়িয়ে কৈছে—

Justice was done, and the
President of the immortals had
finished his sport with Tess.

এই একেই কথা তেওঁৰ সৃষ্টিৰ সকলো নব-নাৰীৰ মাজতে ধ্বনিত হৈছে। অৱশ্যে দুখবাদৰ ওপৰত অতিৰিক্ত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিবলৈ গৈ হাড়িয়ে তেওঁৰ নব-নাৰীক ঠায়ে ঠায়ে অস্বাভাবিক কৰি গঢ়ি তুলিছে। ঘটনাৰ গতিত তেওঁলোকে যি ঠাইত দুখ পোৱাটো স্বাভাবিক নহয় সেই ঠাইত তেওঁলোকে দুখৰ বোজা বহন কৰিছে।

নাৰীক হাড়িয়ে কেৱল পুৰুষৰ দৃষ্টিতেই চাইছে। পুৰুষৰ ওপৰত নাৰীৰ প্ৰভাৱ জীৱন্ত। ভাল-বেয়া মিহলি হৈ এটা খেৱালী ভাৱত তেওঁলোক মগ্ন। হাড়িয়ে নাৰীৰ প্ৰতি মুগ্ধ হোৱাৰ আন কাৰণো আছে। পুৰুষে নাৰীক ভাল

পাব পাৰে, ভাল পাই অমৃতপ্ৰ হব পাৰে। নাৰী নিষ্ঠুৰ—এই কথা হাড়িয়ে সহ কৰিব নোৱাৰে।

উপন্যাসত হাড়িয়ে বিশেষ বিশেষ চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ ফালে মন দিয়া নাই। জীৱনৰ কিছুমান আদিসূত্ৰ, গভীৰ অল্পভূতি লৈ তেওঁ মাথোন আলোচনা কৰিছে। নগৰ আৰু সম্ভাৱ্য এৰি দুবলৈ গৈ বাহুপ্ৰকৃতি, সৰু-সৰু গাওঁ, কৃষক-বহুৱাৰ নহজ অনাড়ম্বৰ জীৱন যাত্ৰা, দিগন্ত প্ৰসাৰিত শস্যক্ষেত্ৰ আৰু কোলাহলহীন গাঁৱলীয়া বাট-পথৰ ওপৰেদি সময়ৰ পৰিৱৰ্ত্তনৰ লগে লগে যি বং-কপৰ সোঁত বৈ যায় তাৰ স্নিগ্ধ সৌন্দৰ্য্যৰ মাজত তেওঁ নিজৰ পথ বিচাৰি পাইছিল। কোলাহল-কুৎসিৎপূৰ্ণ আৰু জৰ্জৰিত মাজত য’ত জীৱন-সংগ্ৰামৰ ফেনিল নিৰন্তৰ অৱস্থিত হৈছে তাত হাড়িৰ স্থান নাই। মুচ-ম্মান আৰু মহত্ব গাঁৱলীয়া মানুহৰ মাজতেই তেওঁ নিজৰ সাহিত্যৰ উৎস বিচাৰি পাইছিল।

প্ৰথমেই উল্লেখ কৰিছোঁ যে হাড়িয়ে বিশেষ চৰিত্ৰ সৃষ্টি কৰা নাই। ইয়াৰ কাৰণ হাড়িৰ যি দৰ্শনবাদ তেওঁৰ গদ্য-পদ্যৰ মাজত অৱস্থিত সিয়েই অকল চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ অন্তৰায়। কিন্তু এফালৰ পৰা যি অভাৱ বৈ গৈছে আন ফালৰ পৰা তাৰ অভাৱ পূৰ্ণ হৈছে। দুখবাদে মানুহৰ যি অপকাৰেই নকৰক তথাপি এটা উপকাৰ ইয়াকেই কৰে যে ই মানুহৰ মনত এটা গভীৰ প্ৰশান্তি, এটা গভীৰ স্বৈৰ্যা আনি চিত্তক সমাহিত আৰু আশ্ৰয় কৰে। হাড়ি আত্ম সমাহিত আছিল আৰু তেওঁ গদ্য-পদ্য উভয়বিধ ৰচনাৰ মাজেৰে ইংৰাজী সাহিত্যত যি দান দি গ’ল ই সঁচাকৈয়ে অতুলনীয়।*

* প্ৰৱন্ধটি যুগুত কৰোঁতে হুজুমান সনালোচকৰ সহায় লব লগা হৈছে, তাৰ বাবে লিখক তেখেত সকলৰ ওচৰত ধন্য।

আধ্যাত্মিকতাৰ প্ৰভাৱ

প্ৰাৰম্ভিক যমে নাচিকৈতাক কৈছিল যে বহু শাস্ত্ৰ পাঠতো পৰমাত্মাৰ দৰ্শন লাভ নহয়—বা আধ্যাত্মিক জ্ঞান নহয়। সূক্ষ্ম বুদ্ধি, শিক্ষালব্ধ জ্ঞান বিতৰ্ক বা বিচাৰ আদিৰে মানুহে আত্মজ্ঞান লাভ কৰিব নোৱাৰে। শাস্ত্ৰত পণ্ডিতলাভ একবস্ত্ৰ, উপলব্ধিও আন এক বস্ত্ৰ। অহুভূতিশূণ্য শাস্ত্ৰজ্ঞান বা শিক্ষা গতলাভৰ ৰূপা প্ৰয়াস মাত্ৰ। সচাঁকৈয়ে আমি এনেধৰণৰ উদাহৰণ বহুত দেখিবলৈ পাওঁ য'ত তথাকথিত শিক্ষা, পাণ্ডিত্য একোৱেই নাই—কেৱল আধ্যাত্মিক প্ৰভাৱেই পৃথিৱী আলোকময় কৰি তোলে।

হিন্দু আদৰ্শনতে কথাটোক জীৱনৰ মাজেৰে দেখুওৱা শিক্ষাহে অধিক প্ৰভাৱশালী। বমন মহাশ্বিৰ জীৱনতো আমি ইয়াকে দেখিবলৈ পাওঁ। বমন মহাশ্বিয়ে উপদেশতকৈ প্ৰশান্ত ভাৱ আৰু গভীৰ নিস্তৰ্দ্ধতাৰ মাজেৰেহে অল্পপম ধৰ্মশিক্ষা দিছিল। প'ল ব্ৰোণ্টনে অকণাচলৰ এই মহাশ্বিৰ শাস্ত্ৰ পৰিস্থিতিৰ মাজত শাস্ত্ৰ সৌম্য মূৰ্ত্তিৰ দৰ্শনত কেনেকৈ তেওঁৰ অন্তৰৰ সকলো ছটিল আধ্যাত্মিক প্ৰশ্ন সমূহ নিমিসতে অন্তৰ্হিত হৈছিল, তাক তেওঁ A Search in Secret Indiaত সন্দৰ্ভকৈ লিখিছে। মহাশ্বি এক প্ৰশান্তিৰ স্তবত নিৰ্দ্ধিকৰ হৈ বিবাহ কৰিছিল। তেওঁৰ সান্নিধ্য আৰু দৰ্শনতে মানুহৰ পঙ্ডাৰ

আৰু মানসিক চৌবোৰ আপুনি তল পৰি দিয়া ভাৱ উদয় হৈছিল; আৰু আপোন মনৰ চিন্তা-বোৰৰ মীমাংসা পোৱা গৈছিল বুলি প্ৰসিদ্ধলোক সকলৰ লিখনিৰ পৰা জনা যায়। মহাশ্বিয়ে প্ৰায়ে কথা নকৈছিল কিন্তু তেওঁ জলন্ত অগ্নিৰ দৰে অভ্যাগতসকলৰ অন্তৰৰ অন্ধকাৰ দূৰ কৰি দিছিল। ভাৰতীয় আৰু আন দেশীয় কত মনীষী আৰু শাস্ত্ৰপ্ৰয়াসী লোক তেওঁৰ ওচৰলৈ আহি উপকৃত হৈছে তাক তেওঁলোকে নিজেই প্ৰকাশ কৰিছে।

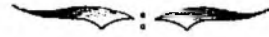
কিছুমান লোকে শাস্ত্ৰৰ তত্ত্ব আৰু উপদেশ-বিলাক আওপাকে আৰু অন্যান্যৰূপে প্ৰয়োগ কৰিবলৈকো কুণ্ঠিত নহয়। “এই জগতেই যেতিয়া মিছা তেস্তে অন্যায় কাম কৰিলে আনাব কি ক্ষতি হ'ব” ? এনেকৈ ভাবিয়েই নানা-লোকে আত্মবঞ্চনা কৰি জীৱন নষ্ট কৰে। অনেকৰেই বিশ্বাস যে আধ্যাত্মিক ভাবেৰে অল্প-প্ৰাপিত হলে এজন মানুহ নীতি-নিয়ম আৰু পিচ্ছন-উৰণৰ মাজতে সীমাবদ্ধ থাকিব। কিন্তু ই সম্পূৰ্ণ ভুল। আধ্যাত্মিক প্ৰভাৱে মানুহৰ শৰীৰ, মন যতেজ কৰি তোলে। এনেকুৱা মানুহে অপ্ৰতিবোধনীয় ইচ্ছাশক্তিৰ প্ৰভাৱত যেনেকৈয়ে মহাশ্বিক নিজ নিজ সক্ষম সিদ্ধ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। মনঃসংযম একাত্ৰতা তেওঁলোকৰ

সহজলভ্য হয়। এনে কাহিনীও শুনা যায়—
ক্যাম্পটেলৰ এখন গাৰ্ভৰ নৈৰ পাৰত কেইজনমান
লৰাই সাঁকোৰ ওপৰত টিয় হৈ পানীৰ খাবত
থকা কেইটিমান কণীৰ খোলত গুলী টোৱাইছে।
কিন্তু কাৰো গুলী লগা নাই। স্বামী বিৱেকা-
নন্দও সেই বাটেবেই গৈছিল। ঘটনাটো দেখি
নিজেও এজন লৰাৰ পৰা বন্দুক লৈ গুলী টোৱালে।
শ্ৰত্যেকটি গুলীয়েই ঠিকমতে কণীৰ খোলত
পৰিলগৈ। লৰাবোৰে স্থিৰ চকুৰে স্বামীজীৰ চকুলৈ
চাই ব'ল † স্বামীজীয়ে হাঁহি পেলাই ক'লে—
জীৱনত এয়েই প্ৰথম হাতেৰে বন্দুক লৈছো।'
ই মনঃসংঘৰেই প্ৰমাণ। অসংঘত আৰু
পৰিচালকহীন মনে আমাক সদায় অধঃপতনৰ
ফালে টানি নিয়ে, আমাক নিম্নগামী আৰু
ধণ্ড-বিধণ্ড কৰে। কিন্তু সংঘত আৰু সুবক্ষিত মনে
আমাক বক্ষাও কৰে আৰু মুক্তিও দিয়ে। মনঃসংঘ
হলেই আত্মবিশ্বাস হয়। আত্মবিশ্বাস প্ৰথমতে,
তাৰ পিছতেহে ঈশ্বৰবিশ্বাস।

দক্ষিণেশ্বৰৰ কালীবাৰীৰ এজন সৰল, নিৰ-

হৰাৰ যুবক পূজাৰী ঠাকুৰ—নিৰক্ষৰ বুলি ক'লেও
ভুল নহব—সেই সাধাৰণ কৰ্মস্থলত বহি কাম
কৰি গৈছে। কিন্তু তাৰ মাজতেই কিবা এটা
আছিল—যাৰ কাৰণে উচ্চশিক্ষিত ধনী, আনকি
আন ধৰ্মসম্পূৰ্ণদায়ৰ নেতাসকল পৰ্য্যন্তও তেওঁৰ
ওচৰলৈ গৈছিল। তেওঁ যেন তেওঁলোকৰ
সমুখত এক আলোক—আলোকেৰে উদ্ভাসিত
অবিনশ্বৰ জগতৰ দুৱাৰ খুলি দিয়ে। তেওঁৰ
মাজতে একগভীৰ সত্য নিহিত আছিল। এই
মহাপুৰুষ জনাই হ'ল শ্ৰীশ্ৰীৰামকৃষ্ণ পৰমহংস।
প্ৰদীপ জ্বলে চগা জাকে-জাকে নিজেই
আহে—মাতিব নালাগে। গোলাপ ফুলিলেও
ভৌনোৰাক নিমন্ত্ৰণ কৰিব নালাগে। ঠিক
তেনেকৈয়ে মহাপুৰুষসকলেও জ্ঞান বিতৰণ
কৰিবলৈ লোকসকলক আহ্বান কৰিব নালাগে।
বিশুদ্ধ জ্ঞান লাভ কৰি জীৱনক জ্ঞাননয় কৰি
তুলিবলৈ মানুহলৈ সংবাদ পঢ়িয়াবৰ আৱশ্যক
নকৰে। আত্মোপলব্ধিৰ অমৃত প্ৰবাহ চৌদিশে
বিয়পি পৰে।

কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ

সৃষ্টিৰ বহস্য দুৰ্জয়। বৈজ্ঞানিক সকলে সৃষ্টিৰ এই বহস্য ভেদ কৰিবলৈ সদায়েই চেষ্টা কৰি আহিছে। সৃষ্টিৰ এই অপাৰ বহস্য ভেদ কৰাৰ চেষ্টাতেই বৈজ্ঞানিকৰ আনন্দ। অজানাৰ জ্ঞানিবৰ কাৰণে বৈজ্ঞানিকৰ মন সদায় উৰাও। এই কাৰণেই বৈজ্ঞানিকৰ মন সদায় অহুসন্ধিৎসু। বৈজ্ঞানিকৰ এই অহুসন্ধিৎসু প্ৰবনতাই নিতৌ ন ন আৱিষ্কাৰৰ দুৱাৰ মুকলি কৰি দিছে। মহাশূন্যত কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ নিক্ষেপো বৈজ্ঞানিকৰ অসীম জ্ঞান তৃষ্ণানিৰাবণৰ এটা ক্ষুদ্ৰ প্ৰকাশ মাথোন।

যোৱা চাৰি অক্টোবৰ আৰু তিনি নবেম্বৰ তাৰিখে কচিয়াই ছটা কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ উৰাই জগত বাসীক স্তম্ভিত কৰিছে। প্ৰথম উপগ্ৰহটো ৪ জানুৱাৰী তাৰিখে নিশ্চিহ্ন হৈ পৰিছে। নক্ষোৰ পৰা পোৱা এটা বাতৰিত প্ৰকাশ যে উপগ্ৰহটোৱে আকাশৰ ঘন বায়ুমণ্ডল ভেদ কৰিছিল আৰু তাতে ই বাষ্পাভূত হৈছে। প্ৰথম উপগ্ৰহটোৱে ২২ দিনত ১৪০০ বাৰ পৃথিৱী পৰিভ্ৰমণ কৰিছিল আৰু এই সময়ত উপগ্ৰহটোৱে পৰিভ্ৰমণ কৰাৰ দৈৰ্ঘ্য ৩৭ নিয়ুত মাইল। দ্বিতীয় উপগ্ৰহটোৰ বিষয়ে এতিয়াও সঠিক খবৰ একো পোৱা নাই। কচিয়াৰ এই ছটা উপগ্ৰহৰ বাহিৰেও যোৱা ১ ফেব্ৰুৱাৰী তাৰিখে আমেৰিকা

যুক্তৰাষ্ট্ৰই আৰু এটা কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ আকাশত নিক্ষেপ কৰিছে। মাৰ্কিন যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ এই কৃত্ৰিম উপগ্ৰহটোৰ বেগ ঘণ্টাত ১৯৪০০ মাইল, আৰু ইয়াৰ ওজন ৩০ পাউণ্ড। এই উপগ্ৰহটোৰ বিষয়েও এতিয়া সঠিক খবৰ একো পোৱা নাই।

কৃত্ৰিম উপগ্ৰহটোনো মহাশূন্যত কি কাৰণে নিক্ষেপ কৰা হৈছে তাক বহুতেই নেজানে। অনেকৰ ধাৰণা এই যে কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ উৰাই নাস্তিক চোভিয়েট কচিয়াই ভগবানৰ মহান শক্তিৰ লগত ফেৰ মাৰিব খুজিছে। কিন্তু এই ধাৰণা সম্পূৰ্ণ ভিত্তিহীন। ১৯৫৭ চনটো বৈজ্ঞানিক সকলে আন্তৰ্জাতিক ভূ-ভৌতিক বছৰ (International geophysical year) হিচাবে লৈছে। অৰ্থাৎ এই বছৰটোত বৈজ্ঞানিক সকলে পৃথিৱী আৰু পৃথিৱীৰ ওপৰৰ বায়ুমণ্ডল আদিৰ বিষয়ে বিশদ ভাৱে আলোচনা কৰিবলৈ হাতত লৈছে। পৃথিৱীৰ ভালে কেইটা সুসভা জাতিয়ে এই অভিযানত যোগ দিছে। চোভিয়েট কচিয়াৰ মহাশূন্যত কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ নিক্ষেপ আন্তৰ্জাতিক ভূ-ভৌতিক গবেষণাৰ এটা বিশেষ অৱদান মাথোন।

কৃত্ৰিম উপগ্ৰহক বকেটৰ দ্বাৰা মহাশূন্যত নিক্ষেপ কৰা হয়। বকেট কথাটো ভাষাৰ বুৰঞ্জীত নতুন নহয়। তে'ৰ শতিকাত চীনদেশে

অস্ত্ৰ হিচাবে বকেট ব্যৱহাৰ কৰিছিল। নেপোলিয়নৰ ইউৰোপৰ লগত যুদ্ধৰ সময়তো বকেটৰ ব্যৱহাৰৰ কথা পোৱা যায়। বকেটৰ মূল ভিত্তি হল নিউটনৰ তৃতীয় সূত্ৰ। বৈজ্ঞানিক নিউটনে প্ৰমাণ কৰে যে সকলো ক্ৰিয়াৰে এটা সমান বিপৰীত মুখী প্ৰতিক্ৰিয়া আছে। নাও এখনত উঠি আগলৈ ছাপ মৰাৰ লগে লগে নাও খনে অলপ পিছলৈ আহে। বন্ধুকেৰে গুলী মাৰিলে গুলীটো আগলৈ যোৱাৰ লগে লগে বন্ধুকটোৱেও মাহুহজনক অলপ পিছলৈ গৈছে। এয়েই নিউটনৰ তৃতীয় সূত্ৰ। দ্বীপান্তিত্যৰ সময়ত কিছুমান ফট্কা জ্বলাই দিলে ই ওপৰলৈ উৰি যায়। ইয়াৰ কাৰণ হৈছে যে ফট্কাটোৰ ভিতৰত থকা খাৰ পুদি যি গেচৰ উদ্ভৱ হয়, সি তলৰ ফালে আহে। আৰু নিউটনৰ বিপৰীত মুখী প্ৰতিক্ৰিয়াৰ ফলত ফট্কাটো ওপৰলৈ উঠে। বকেটো সেই একে সূত্ৰতে পৰিচালিত। যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত বকেটৰ ব্যৱহাৰ অতি পুৰণি হলেও বৈজ্ঞানিক গবেষণাত বকেটৰ ব্যৱহাৰ অতি নতুন। ১৯০৩ চনত কনষ্টাণ্টিন জিঅ'লক'ভস্কি (Konstantan Zioloovsky) নামে এজন ৰুচিয়ান বৈজ্ঞানিকে পোন প্ৰথমে বৈজ্ঞানিক গবেষণাত বকেটৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে উল্লেখ কৰিছিল। ইয়াৰ পিছত ১৯০৮ চনত ৰবাৰ্ট হাৰ্টচিনচন গডাৰ্ড নামে এজন আমেৰিকান বৈজ্ঞানিকে বিজ্ঞানত বকেটৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে বিশদ ভাবে আলোচনা কৰে। দৰাচলতে কবলৈ গলে গডাৰ্ডৰ গবেষণাই ভবিষ্যতৰ কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ নিক্ষেপ অভিযানৰ ছৱাৰ মুকলি কৰি দিয়ে।

কৃত্ৰিম উপগ্ৰহটোৰ ব্যৱহাৰ সম্বন্ধে এতিয়া আমি অলপ আলোচনা কৰোঁ। বহুত দিন ৰবি মানুহে চন্দ্ৰ লোকলৈ যোৱাৰ কথা, মঙ্গল গ্ৰহলৈ যোৱাৰ কথা কল্পনা কৰি আহিছে। কিন্তু চন্দ্ৰ লোকলৈ যোৱাৰ আগতে চন্দ্ৰলৈ যোৱা পথটোনে

কেনেকুৱা তাক ক'না আৱশ্যক। পৃথিৱীৰ ওপৰতো এঠাইৰ পৰা আন এঠাইলৈ যাব লাগিলে বাটত কি কি পাহাৰ, নৈ আদি পোৱা যাব তাক নাজানিলে ভ্ৰমণ কৰাৰ অসুবিধা। ঠিক তেনেকৈয়ে চন্দ্ৰলৈ বা আনগ্ৰহলৈ যোৱাৰ আগতে যাত্ৰা-পথটো আৱিষ্কাৰ কৰাই হ'ব প্ৰথম কাম। অৰ্থাৎ কৃত্ৰিম উপগ্ৰহৰ প্ৰধান কাম হ'ব পৃথিৱীৰ ওপৰৰ আবৰণটোৰ অল্পসন্ধান।

পৃথিৱীৰ চাৰিওফালে বায়ুমণ্ডল আছে। এই বায়ুমণ্ডলৰ প্ৰধান উপকৰণ হল নাইট্ৰজেন, অক্সিজেন, কাৰ্বন ডাই অক্সাইড আৰু খুব সামান্য পৰিমাণে নিয়ন, আৰ্গন আদি গেছ। বায়ুত অক্সিজেন আছে কাৰণেই প্ৰাণী অনুহৰ জীৱন ধাৰণ সম্ভৱ হৈছে। কিন্তু পৃথিৱীৰ কিমান ওপৰলৈকে বায়ু আছে সি এটা প্ৰশ্নৰ বিষয়। ন'শ বছৰৰ আগতে আবৰীয় জ্যোতিষী সকলে অনুমান কৰে যে পৃথিৱীৰ ওপৰলৈ প্ৰায় এক হাজাৰ মাইল পৰ্য্যন্ত বায়ু আছে। কিন্তু বৈজ্ঞানিক ভিত্তিত এই বিষয়ে অল্পসন্ধান হয় সোতৰ শতাব্দীৰ ইটালীয় বৈজ্ঞানিক টৰিচেলীৰ বতাহৰ চাপ নিৰ্ণয়ৰ পৰা। টৰিচেলীয়ে প্ৰথমে প্ৰমাণ কৰে যে পৃথিৱীৰ চাৰিওফালে থকা বায়ু মণ্ডলৰ ওজন আছে। এই ওজনৰ কাৰণে বায়ুৰে পৃথিৱীৰ ওপৰত থকা সকলো বস্তুৰ ওপৰত হেচা বা চাপ দিয়ে। পৃথিৱীৰ ওপৰলৈ যোৱা যাব মানে চাপ দিয়া বতাহৰ পৰিমাণো কমি যাব। গতিকে ওপৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে বতাহৰ হেচা কমি আহিব। চন্দ্ৰলোকলৈ বা অন্য কোনো গ্ৰহলৈ যোৱাৰ আগতে আমাৰ প্ৰধান কাম হ'ব পৃথিৱীৰ কিমান ওপৰলৈকে বায়ু আছে তাক নিৰ্ণয় কৰা। তাৰোপৰি পৃথিৱীৰ ওপৰৰ বায়ুমণ্ডলৰ অৱগঠন সকলো উচ্চতাত একে থাকেনে নেকি সিও গবেষণাৰ বিষয়। এই বিষয়ে প্ৰথম গবেষণা হয় ১৮০৪

চনত ফৰাচী বৈজ্ঞানিক গ্যা লুচাৰৰ দ্বাৰা। তেওঁলোকে বেলুনৰ সহায়ত ২৩০০০ ফুট পৰ্য্যন্ত গবেষণা কৰিছিল। ইয়াৰ পিছত বেলুনত কিছুমান automatic যন্ত্ৰ ভৰাই ওপৰলৈ এৰি দিয়া হৈছিল আৰু এই যন্ত্ৰবোৰে পৃথিবীলৈ কিছুমান সাংকেতিক শব্দ প্ৰেৰণ কৰিছিল। সেই সাংকেতিক শব্দ সমূহ বিশ্লেষণ কৰি পৃথিবীৰ ওপৰৰ বায়ুমণ্ডলৰ বিষয়ে অল্পসন্ধান চলোৱা হৈছিল। আগেয়ে বৈজ্ঞানিকৰ ধাৰণা আছিল যে পৃথিবীৰ ওপৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে তাপৰ মাত্ৰা হ্রাস হৈ আছে। কিন্তু De Bost নামে এজন বৈজ্ঞানিকে পৰীক্ষা মূলক ভাবে প্ৰমাণ কৰে যে পৃথিবীৰ পৰা ৭ মাইল ওপৰলৈকে তাপৰ মাত্ৰা কমিবলৈ আৰম্ভ কৰে। এই অংশৰ নাম Troposphere. Troposphere ৰ ওপৰ অংশত তাপৰ পৰিমাণ—৬৭ ডিগ্ৰী ফাৰেনহাইট মাত্ৰ। ইয়াৰ ওপৰত থকা অংশৰ নাম Tropopause. Tropopause ত তাপৰ মাত্ৰা হল প্ৰায় ১৭০ ডিগ্ৰী ফাৰেনহাইট। ইয়াৰ ওপৰৰ অংশৰ নাম হল Stratosphere. Tropopause এ Stratosphere আৰু Troposphere ক বেলেগ কৰিছে। Stratosphere ৰ অংশ “ওজন” (ozone) গ্যোচৰ দ্বাৰা পৰিপূৰ্ণ। “ওজন” গ্যোচ অক্সিজেনৰে এটা বিশিষ্ট ৰূপ মাথোন। সাধাৰণ অৱস্থাত অক্সিজেনৰ দুটা পৰমাণু লগ লাগি থাকে। কিন্তু কোনো বিশেষ অৱস্থাত অক্সিজেনৰ তিনিটা পৰমাণু লগ লাগি থাকে। ইয়াৰ নাম ওজন গ্যোচ। এই ওজন গ্যোচৰ এটা বিশেষ গুণ এই যে ই সূৰ্য্যৰ পৰা পৃথিবীলৈ অহা বেঙুনী বৰ্ণাভীত ৰশ্মি (Ultraviolet Ray) ৰ পৰিমাণে ধৰি ৰাখে। এই ওজন গ্যোচ থকা অংশৰ পৰা শব্দৰ প্ৰতিফলন হয়। ইয়াৰ ওপৰ অংশৰ নাম হল Kenelley Heaviside

layer আৰু তাৰ ওপৰৰ অংশৰ নাম হল Appellton layer. এই অংশত থকা গ্যোচ সমূহৰ ঘনত্ব খুব কম আৰু ইয়াত গ্যোচ সমূহ আনৱিক অৱস্থাত নেথাকে। ইয়াৰ পিছত পৃথিবীৰ পৰা প্ৰায় ১২০ মাইল ওপৰত আৰম্ভ হৈছে exosphere। এই exosphere কি উপাদানেৰে গঠিত বা ই কিমান দূৰ বিস্তৃত আৰু জানিবলৈ এতিয়াও বাকী। এই অংশটোৰ বিষয়ে জানিবলৈ হলে আমি বেলুন, কিম্বা আকাশীয়ানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিব নোৱাৰো। কাৰণ এই যন্ত্ৰ সমূহে বতাহ নহলে চলিব নোৱাৰে। এই কাৰণেই আমি উপগ্ৰহটো নিৰ্গত কৰাত ৰকেটৰ সহায় লব লগা হয়। কাৰণ ৰকেট চলিবৰ কাৰণে বতাহৰ প্ৰয়োজন নাই। ৰকেটে গতি কৰে নিউটনৰ তৃতীয় সূত্ৰ মতে।

কৃত্ৰিম উপগ্ৰহৰ আৰু এটা প্ৰধান ব্যৱহাৰ হ'ব ন্যৌবৰশ্মি অধ্যয়ন কৰোঁতে। আমি পৃথিবীত সূৰ্য্য ৰশ্মিত সাতোটা ৰঙৰ সমাবেশ দেখিবলৈ পাওঁ। এই সাতোটা ৰঙ হল বেঙুনী, ধোবনীলা, নীলা, সেউজীয়া, হালধীয়া, কমলা আৰু ৰঙা। ইয়াৰ বাহিৰেও সূৰ্য্য ৰশ্মিত আল্ট্ৰা ভায়োলেট আৰু ইনফ্ৰাৰেড নামে দুবিধ ৰশ্মিৰ সন্ধান বৰ্ত্তমান পোৱা গৈছে। মোটা-মোটাকৈ সূৰ্য্য ৰশ্মিৰ এয়েই উপাদান। কিন্তু সূৰ্য্য-ৰশ্মিৰ উপাদান ইমান সহজ বুলি ভাবিলে হয়তো ভুল কৰা হ'ব। কাৰণ যুগ যুগ ধৰি সূৰ্য্যত নানা প্ৰকাৰ বসায়নিক প্ৰক্ৰিয়া চলি আছে। এই বসায়নিক প্ৰক্ৰিয়াৰ ফলত সূৰ্য্যৰ পৰা নানাবকমৰ ৰশ্মি নিৰ্গত হ'ব লাগিছে। এই সকলো বিলাক ৰশ্মি খালি চকুৰ দ্বাৰা নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰি। কাৰণ আমাৰ চকুৱে কিছুমান বিশিষ্ট তৰঙ্গৰ ৰশ্মিহে দেখে, বাকী বিলাক নেদেখে। তদুপৰি সূৰ্য্যৰ সকলো ৰশ্মি আহি পৃথিবী নাপায়হি। পৃথিবীৰ ওপৰত

থকা বায়ুমণ্ডলে সূর্য-বশ্মিৰ বহুতো অংশ গুহি লয়। গতিকে পৃথিবী পোৱাৰ বহু আগতেই যদি আমি এই বশ্মিসমূহৰ অধ্যয়ন আৰম্ভ কৰো, তেন্তে সূর্য-বশ্মিৰ উপাদান সমূহ, যিবোলাকে এতিয়াও বায়ুমণ্ডল ভেদ কৰি পৃথিবীলৈ আহিব পৰা নাই, তাৰ বিষয়ে আমি জানিব পাৰো। সৌৰ-বশ্মি অল্পসন্ধানত কৃত্ৰিম উপগ্রহ এটা প্ৰধান সহায় হ'ব বুলি আশা কৰা যায়।

বতাহৰ উপাদান হল নাইট্ৰজেন, অক্সিজেন আৰু কিছু পৰিমাণে কাৰ্বন, নিয়ন, আৰ্গন আদি গ্যেচ। আগেয়ে মানুহে ভাবিছিল যে বায়ুমণ্ডলৰ তলৰ অংশত হে অক্সিজেন আৰু নাইট্ৰজেন থাকে। ওপৰৰ অংশত হাইড্ৰজেন, হিলিয়াম আদি গ্যেচ থাকে। কিন্তু বৰ্তমান পৰীক্ষামূলক ভাবে অল্পসন্ধান চলাই পোৱা গৈছে যে বায়ুমণ্ডলৰ সকলো অংশতেই বায়ুৰ উপাদান সমূহ সমান থাকে। কৃত্ৰিম উপগ্রহত যন্ত্ৰ-পাতি ভৰাই বায়ুমণ্ডলৰ বহুত ওপৰলৈ পঠাই তাৰ প্ৰেৰিত বাৰ্তা বিশ্লেষণ কৰি এই তথ্যৰ সত্যতা দৃঢ় কৰিব পাৰি।

কৃত্ৰিম উপগ্রহত এতিয়াও মানুহ পঠিয়াব পৰা হোৱা নাই। যদিও চোভিয়েট ৰুচিয়াই কৃত্ৰিম উপগ্রহত কুকুৰ পঠিয়াইছে বুলি বাতৰি পোৱা গৈছিল, সেই কুকুৰবো বৰ্ত্তমানে মৃত্যু ঘটিছে। ওপৰলৈ যোৱাৰ বহুতো অসুবিধা আছে। প্ৰথম কথা ওপৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে পৃথিবীলৈ আকৰ্ষণ শক্তি আৰু বতাহৰ হেচা কমি আহিব। এই বায়ুৰ চাপ আৰু ওজন কমি যোৱাৰ লগে লগে মানুহৰ শাৰীৰিক আৰু মানসিক অৱস্থা কেনে হ'ব তাক সঠিককৈ কোৱা টান। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ space medicine department ত ইয়াৰ বিষয়ে নানাবৰ্ণন গৱেষণা চলিছে। ওপৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে আমাৰ প্ৰধান অসুবিধা হ'ব অক্সিজেনৰ অভাব। পৃথিবীৰ ওপৰত

বতাহৰ চাপ বহুত বেচি আৰু আমাৰ হাওঁ-ফাওঁ বতাহৰ চাপ বহুত কম। গতিকে পানী যেনেকৈ সদায় ওখ ঠাইৰ পৰা চাপৰ ঠাইলৈ যায়, ঠিক তেনেকৈয়ে বতাহো অধিক চাপৰ পৰা কম চাপলৈ গতি কৰে। বায়ুৰ এই গুণৰ কাৰণেই পৃথিবীত আমি উশাহ নিশাহ লোৱা সম্ভৱ হৈছে। কিন্তু ওপৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে বতাহৰ চাপ কমি যাব। এই কম চাপত উশাহ নিশাহ লোৱা অসম্ভৱ হৈ উঠিব। তাৰোপৰি ওপৰলৈ যোৱাৰ লগে লগে আমি আৰু এটা বিপদৰ সন্মুখীন হ'ব লাগিব। পৃথিবীৰ ওপৰত ১০০ ডিগ্ৰী চেণ্টিগ্ৰেডত পানী উতলে। কিন্তু বতাহৰ হেচা কমি যোৱাৰ লগে লগে কম তাপতে পানী উতলিব। তেজৰ বেলিকাও সেই একে কথাই খাটে। এজন মানুহৰ শৰীৰৰ উত্তাপ সাধাৰণতে ৯৮°৪ ডিগ্ৰী ফাৰেনহাইট। কিন্তু বতাহৰ হেচা কমি যোৱাৰ লগে লগে উত্তাপতে তেজ উতলিবলৈ আৰম্ভ কৰিব। পৃথিবীৰ পৰা ৬৩,০০০ ফুট ওপৰত আমাৰ শৰীৰৰ উত্তাপতে তেজ উতলিব। এনে অৱস্থাত মৃত্যু অৱশ্যন্তাৱী।

চন্দ্ৰ বা মঙ্গল গ্ৰহলৈ যাবলৈ বৈজ্ঞানিক সকলে বহুত দিনৰ পৰা কল্পনা কৰি আহিছে আৰু এই অভিযান ৰকেটৰ সহায়ত কৰা হ'ব। ৰকেট জলিবৰ কাৰণে প্ৰজ্বালকৰ (fuel) দৰকাৰ। কিন্তু চন্দ্ৰলোকলৈ গৈ ঘূৰি আহিবৰ কাৰণে যিখিনি প্ৰজ্বালকৰ দৰকাৰ সেই গোটেইখিনি একেবাৰতে লৈ যোৱা অসম্ভৱ। কাৰণ তেতিয়া ৰকেটৰ ওজন বৰ বেছি হ'ব। গতিকে বাটত কৰবাত প্ৰজ্বালক লোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব। কৃত্ৰিম উপগ্রহটোৱে যদি পৃথিবীৰ আকৰ্ষণ ক্ষেত্ৰত অনবৰত একে গতিত ঘূৰি থাকে, আৰু তাত যদি আগেয়ে প্ৰজ্বালক খোৱাৰ ব্যৱস্থা কৰা হয়, তেন্তে পৃথিবীৰ পৰা চন্দ্ৰলৈ যোৱা বাটত এই কৃত্ৰিম উপগ্রহটোৰ পৰা প্ৰজ্বালক (fuel) লব

পৰা হব। অৰ্থাৎ পৃথিবীৰ ওপৰত পেট্ৰোল পাৰ্শ্বৰ যি কাম, মহাশূন্যত কৃত্ৰিম উপগ্ৰহটোবোৰেই কাম হব।

ইয়াৰ বাহিৰেও আৰু কিছুমান কামত কৃত্ৰিম উপগ্ৰহটো ব্যৱহাৰ হব। বতৰৰ আগতীয়া বাতৰি নিখুঁতকৈ জানিবলৈ এই কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ প্ৰধান সহায় হব। পৃথিবীলৈ অনববত মহাশূন্যৰ পৰা মহাজাগতিক বশ্মি আহিব লাগিছে। এই মহাজাগতিক বশ্মি আচলতে কিছুমান অতি শক্তিসম্পন্ন কণা মাত্ৰ। এই কণা বিলাকত অতি বেগী প্ৰোটন আৰু ইলেকট্ৰন পোৱা যায়। যিমানহে পৃথিবীৰ ওপৰলৈ যোৱা হয়, এই কণাবিলাকৰ প্ৰাচুৰ্য্য সিমানহে বাঢ়ি যায়। কিন্তু বহুত ওপৰত এই কণাসমূহৰ প্ৰাচুৰ্য্য আকৌ কমিবলৈ ধৰে। এই মহাশক্তিশালী কণিকা সমূহ কৰ পৰা আহিছে বা মহাশূন্যত কিদৰে সিহঁতৰ উৎপত্তি হৈছে তাক এতিয়াও সঠিককৈ কব পৰা নাই। পৃথিবীৰ ওপৰত এই বশ্মি সমূহৰ গবেষণা কৰাতকৈ পৃথিবীৰ বহু ওপৰত এই গবেষণা কৰা যুক্তি সঙ্গত। কিয়নো পৃথিবী পোৱাৰ বহু আগতেই বায়ুৰ কণিকাৰ লগত সংঘৰ্ষ হৈ বহুত কণিকাই নিজৰ প্ৰকৃত ৰূপ হেৰুৱায়। গতিকে কৃত্ৰিম উপগ্ৰহটোৱে মহাজাগতিক বশ্মিৰ অলুসন্ধানত যথেষ্ট সহায় কৰিব বুলি আশা কৰা যায়।

ইয়াৰ ওপৰিও আকাশত মাজে মাজে আন্ধাৰ ৰাতি এটা ক্ষীণপোহৰ দেখা যায়। এই পোহৰ কোনো তৰা বা নক্ষত্ৰৰ পৰা অহা নহয়। এই

পোহৰ পৃথিবীৰ ওপৰৰ বায়ুমণ্ডলৰ পৰা নিৰ্গত হয়। ইয়াৰ নামেই Airglow. এই Airglowৰ বিষয়ে একমাত্ৰ অলুসন্ধান হৈছে যিটো যুক্তৰাজ্যত। বৈজ্ঞানিক সকলে অলুমান কৰে যে পৃথিবীৰ পৰা প্ৰায় ৬০ মাইল ওপৰত Ionosphereত কিছুমান চোডিয়ামৰ অণু আছে। সূৰ্য্যৰ আলোৰে চোডিয়ামৰ অণু বিলাকক উত্তেজিত কৰে আৰু তাৰ পৰাই এই পোহৰৰ উৎপত্তি হয়। যদি কৃত্ৰিম উপগ্ৰহৰ দ্বাৰা পৃথিবীৰ পৰা ৬০ মাইল ওপৰত আমি কিছু বেছি পৰিমাণে চোডিয়াম অণু এৰি দিওঁ আৰু যদি পোহৰ আগতকৈ বেছি পাও তেতিয়া আমাৰ ওপৰোক্ত অলুমান সচা বুলি কব পাৰিম।

যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত কৃত্ৰিম উপগ্ৰহৰ ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে একো জনা নেযায়। সকলো দেশতে বিজ্ঞানৰ অসামৰিক গবেষণাই চৰকাৰৰ যথোচিত সাহায্য নেপায়। বোধকৰো সেই কাৰণেই কৃত্ৰিম উপগ্ৰহৰ গবেষণা যিমান দ্ৰুত গতিৰে আগবাঢ়িব লাগিছিল সিমান আগ বঢ়া নাই। মহাশূন্যত কৃত্ৰিম উপগ্ৰহ নিক্ষেপ আন্তৰ্জাতিক (Interplanetary) ভ্ৰমণৰ প্ৰথম খোজ মাথোন। পৃথিবীৰ ওপৰৰ বায়ুমণ্ডলৰ বিষয়ে বিস্তৃত জ্ঞান নোহোৱালৈকে চন্দ্ৰলোক বা মঙ্গলগ্ৰহত অৱতৰণ অলীক সপোন হৈয়েই ৰব। কৃত্ৰিম উপগ্ৰহে বৈজ্ঞানিকৰ এই সপোন বাস্তৱত পৰিণত কৰাত সহায় কৰিব—সেই দিন হয়তো সোনকালেই আহিব।

কনফেছন্

মই আচলতে মুৰ্খ—একো নাজানো ; কিন্তু সদায় জনাটো দেখুৱাবৰ চেষ্টা কৰো আৰু কৰি আহিছোঁ । কাৰণ তাৰ বাহিৰে যে উপায় নাই ! যোগ্যতাৰ হিচাপত মুৰ্খালি এটা ডাঙৰ disqualification—জীয়াই থকাৰ কাৰণে একো নজনাটো এটা ডাঙৰ handicap ; আৰু মুৰ্খবিলাক মানুহৰ সমাজত condemned বুলি মাৰ্কা মৰা এবিধ জীৱ লগা টোকোলাৰ বাহিৰে কি বাক ? ময়ো বজাৰৰ অচল ডুৱা-নিৰ দৰে সমাজৰ জ্ঞানীৰ তহবিলত এটা bad money ; কিন্তু তথাপিও মাৰোৱাবীৰ ছণ্ডিৰ খেলাত লুকাই থকাৰ দৰে, সমাজৰ জ্ঞানী-গুণী বিলাকৰ গাত গা ঘঁহাই নিজৰ মুৰ্খালিক আত্ম-গোপন কৰি ময়ো out of circulation নোহোৱাকৈ আছোঁ । নহলে উপায় নাই , সমাজত survive কৰিবলৈ এই কৌশলেই মই আবিষ্কাৰ কৰিছোঁ । সমাজত fittest বিলাকেহে survive কৰিব, বাকীবিলাকে নহয় । এইটো গণতন্ত্ৰৰ কোনো সংবিধান-সম্মত সিদ্ধান্ত নহয়, এইটো সমাজে কাৰ্য্যতঃ স্বীকাৰ কৰি অহা বহুতো Golden rule অৰ এটা মাত্ৰ । মুৰ্খালিৰ মূলধনেৰে মানুহৰ সমাজত জীৱন-বেহা কৰাৰ সাৰ্থকতা নাই । সেয়েই দেখিছোঁ, সামগ্ৰিক জীৱন-বেহাৰ competi-

tive market অত মুৰ্খ সম্প্ৰদায়টোৰ seller আৰু consumer উভয়ে oust হৈ যায় । ই আত্মৰক্ষাৰ বাবে নিশ্চয় নহয়, আত্মহত্যাৰ বাবেই । মই এই আত্মহত্যাৰ বাবে শ্ৰান্ত নহয় । মোৰ দৰে মুৰ্খ সমাজত বহুতো আছে, হয়তো সেই-সকলো । পাপক ঘিণ্ কৰিবা, পাপীক ঘিণ্ নকৰিবা—এনে এটা golden rule ও সমাজত আছে । কিন্তু কোনবিলাক পাপ আৰু কোনবিলাক পাপী, তাক নিৰ্ণয় কৰিব পাৰে, প্ৰাজ্ঞইহে, আমাৰ দৰে অজ্ঞই নহয় । তথাপিও স্থূলদৃষ্টিৰে দেখিছোঁ, সমাজত পাপ থাকিলেও পাপী নাই—অন্ততঃ ঘিণ্ নকৰিবৰ কাৰণেই নাই । পাপৰ পৰিধি যদি অপৰিসীম, তেন্তে মুৰ্খালিও এটা পাপ । যদি হয়, তেন্তে মুৰ্খালি থাকিও মুৰ্খ নোহোৱাকৈ থাকিবলৈ মোৰ বাবে এটা উদাহৰণ আছে ।

মুৰ্খৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ শত্ৰু হৈছে মুখ । ভগৱানে যদি মানুহৰ মুখখনক একেলগে কোৱা আৰু খোৱাৰ দৰে ছটা অতি টান কামৰ দায়িত্ব নিদিলেহেঁতেন, তেতিয়া বোধহয় মুখ লৈ মুৰ্খ ইমান বিপদত নপৰিলেহেঁতেন । মুখ থাকিলে অৱশ্যে মুখ মেলিয়েই ধুনীয়া খোৱা বস্তু কিছুমান খাই পেলাব পাৰি ; কিন্তু ধুনীয়া কথা কিছুমান কৈ পেলাব নোৱাৰি । মুখেৰে নেখাবলগীয়া বস্তু খালে হয়তো খুব বেছি মৃত্যু হব

পাবে ; কিন্তু নকবলগীয়া কথা টেক ফুৰাৰ ফলত জীৱনমৃত অৱস্থা হয়। মুৰ্খই হয়তো অভক্ষ ভক্ষণ কৰি মৃত্যু মুখত পৰা মুৰ্খালি নকৰিব পাৰে ; কিন্তু অকথ্য কখন নকৰি যে সেইখিনি চতুৰালি কৰি থাকিব পাৰে, তাৰো ভৱসা সমূলি নাই। মুৰ্খই মুখ মেলি নিজৰ মুৰ্খালিকেই কেৱল প্ৰতিপন্ন কৰিব, প্ৰতিকাৰ কৰিব নোৱাৰে। কালিদাসৰ ঘটনাটো মোৰ মনত আছে (মহাকবি কালিদাসৰ নহয়, মহামুৰ্খ কালিদাসৰ) কেনেকৈ কোনেও তৰ্কত ঘটুৱাব নোৱাৰা পাণ্ডিত্য গৰ্বিতা আৰু উদ্ধতা ছোৱালী এজনীৰ লগত মৌন-তৰ্ক কৰি পৰাস্ত কৰিছিল আৰু মুখ নেমেলি নিজেও পণ্ডিতৰ মুখা পিন্ধিছিল। তাতকৈ আৰু এটা ডাঙৰ লাভ অৱশ্যে কালিদাসৰ হৈছিল ছোৱালী-জনীকো লগতে লাভ কৰি। মই অৱশ্যে ইমান ambitious নহওঁ আৰু মোৰ দৰে মুৰ্খবিলাককো হবলৈ কব নোৱাৰো। কথাটো বৰ risky ; কিয়নো নাবীৰ সংসৰ্গই মানুহক কেতিয়াবা wise আৰু কেতিয়াবা fool কৰাৰ অলেখ দৃষ্টান্ত কাব্য, সাহিত্য আৰু ইতিহাসত আছে। মুখ যে মুখা আৰু সেই মুখাবে যে মুৰ্খালিক আত্মগোপন কৰিব পাৰি, সেইটো art মই জানো। হয়তো কালিদাসৰ মুৰ্খালিৰ পৰাই মই ইয়াৰ সম্ভেদ পাইছো। মুখ বন্ধ কৰিয়েই এই মুখা পিন্ধিব পাৰি, যাক মই নিজেই পিন্ধো আৰু মোৰ সতীৰ্থবিলাকেও পিন্ধাটো আশা কৰোঁ। wise men talk less and only lend their ears—এই নীতিবচন কোনে বলবৎ কৰিছিল নেজানো। যদি মুখৰ পৰা বিপদত পৰিয়েই কোনোবাই বলবৎ কৰিছিল, তেন্তে সেই অজ্ঞাত আৰু অধ্যাত্মনলৈ ধন্যবাদ।

পৃথিবীৰ গোটেইবোৰ মানুহেই মুৰ্খ হোৱা-হেঁতেন অথবা পণ্ডিত হোৱাহেঁতেন ভাল হল হেঁতেন। আটাইতকৈ ভাল হলহেঁতেন আটাই-

বোৰ মুৰ্খ হোৱাহেঁতেন। কাৰণ মুৰ্খবিলাকৰ চিন্তাও নাই আৰু ছুশ্চিন্তাও নাই। গতিকে সমস্যাও নাই। মুৰ্খৰ ভাব আৰু অজ্ঞতাৰ সীমাবদ্ধ বাবে দহোটা বা এশটা মুৰ্খয়ো একেলগে আৰু নিজজ্বালে বাস কৰিব পাৰে। কিন্তু পণ্ডিতৰ ক্ষেত্ৰত সেইটো সম্ভৱ নহয়। পণ্ডিতসকলে চিন্তা কৰে কাৰণেই পণ্ডিত আৰু সেই কাৰণেই ছুশ্চিন্তাৰ হাত সাৰিব নোৱাৰে। পণ্ডিতৰ ভাবো সীমাবদ্ধ নহয় আৰু সেইবাবে অভাবো সীমাহীন। গতিকে পণ্ডিতৰ জগত সমস্যাৰ জগত। দহটা কিয়, দুটা পণ্ডিতো যদি একেলগ হয়, তেন্তে অকল তৰ্ক-বিতৰ্কৰ কাৰণেই একেলগে আৰু নিজজ্বালে থকাটো অসম্ভৱ হৈ উঠে। পণ্ডিতবিলাকৰ যত মত্ত, তত পথ ; কিন্তু মুৰ্খৰ নতো এক আৰু পথো এক (অৱশ্যে মুৰ্খৰ মত বুলি কিবা বস্তু আছে যদি)। পণ্ডিতবিলাকৰ কচি, বুদ্ধি আৰু দৃষ্টি আদি প্ৰত্যেকৰে বেলেগ বেলেগ বাবে পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ লগত একমত হব নোৱাৰাটোৱেই স্বাভাৱিক। মুৰ্খবিলাকৰ তেনে নিজস্ব কোনো বস্তু নাই বাবেই সহজতে পৰস্পৰে পৰস্পৰৰ লগত হাত মিলাব পাৰে। সেই কালৰ পৰা মুৰ্খৰ সমাজখন পণ্ডিতৰ সমাজতকৈ সুখী আৰু গাম্যবাদী। তেনে এখন সমাজেই পৃথিবীত হোৱা হলে ভাল আছিল। নহলেনো পণ্ডিত আইন-ষ্টাইনেও পৃথিবীত ফেৰীৱালা হৈ পুনৰ্জন্ম লবলৈ কিয় অভিলাস কৰি গল ! কিন্তু পৃথিবীক আজি বা ভবিষ্যতে এখন মুৰ্খ মানুহৰ পৃথিবী কৰাৰ কল্পনা এটা utopia ; কিয়নো পৃথিবীত মানুহৰ ইতিহাসটোৱেই হৈছে এটা evolution—মুৰ্খৰ পৰা বুদ্ধিমানলৈ হোৱা এটা ধাৰাবাহিক ক্ৰমাবৰ্ত্তন। গতিকে পৃথিবী এদিন পণ্ডিতৰ পৃথিবীয়েই হবগৈ, মুৰ্খৰ নহয়। সকলোবিলাক মানুহ পণ্ডিত হওঁক নহওঁক, সকলোবিলাক মানুহ পণ্ডিতৰ হিতোপদেশত জীয়াই থাকিব লাগিব।

ইয়াৰ বিড়ম্বনা আজি উপভোগ কৰিছে।। মানুহে এদিন জন্মান্তৰৰ linkটো miss কৰি ইতৰৰ দল হেৰুৱাই গুচি আহিয়েই এই মন্ত্ৰ ভুলটো কৰি পেলালে। হয়তো তাকে কৰিয়েই মানুহে নেখাবি—গছৰ গুটি খাই পেলাইছিল। ফলত মানুহৰ পেটত গুটিৰ গছ গজিল—বুদ্ধিৰ, জ্ঞানৰ। এতিয়া মানুহে বুদ্ধিক বাদ দিব খুজিলেও বুদ্ধিয়ে মানুহক বাদ দিব নোৱাৰে। এইটোৱেই চাইগে বুদ্ধিবাদ! আৰু এই বুদ্ধিবাদৰ চৰ্চ্চা কৰিয়েই আমি ঐহিক, পাৰমাৰ্থিক আৰু চিৰন্তন এটা জীৱনদৰ্শনৰ জেৰ টানি আছো শ্বুগে যুগে। তাৰ ফলত আমি পালো মাত্ৰ এটা বস্তু, কৃষ্টি (যাৰ বিস্কন্ধ নামকৰণ হোৱা উচিত সংস্কৃতিহে)। বুদ্ধিৰ কৰ্ণেই কৃষ্টি (বা সংস্কৃতি)। কিন্তু বুদ্ধিৰ উৎপাদনতো আৰু সমাজত সকলোৱে সমানে পাব নোৱাৰে! সেইবাবে বুদ্ধিৰ চৰ্চ্চাত যিবিলাকৰ বুদ্ধি বেছি হল, সেইবিলাক হল বুদ্ধিমান আৰু জ্ঞানী; আৰু যিবিলাকৰ বুদ্ধি কম হল অথবা বুদ্ধিৰ উদয় নহলেই, সেই বিলাক হল মোৰ দৰে বুদ্ধিহীন আৰু মূৰ্খ। বুদ্ধিৰ হেৰ-ফেৰত সমাজত ছুটা শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হল আৰু সৃষ্টি হল শ্ৰেণী-বৈষম্যৰ। সহজ কথাত, বুদ্ধিমানবিলাকে বুদ্ধি-হীনবিলাকৰ প্ৰভুত্বৰ দখল ললে—জীৱিকাবে নহয়, জীৱনৰো আৰু অকল ভাবে নহয়, ভাতৰো। গতিকে আমাৰ দৰে বুদ্ধিহীনবিলাকৰ জীয়াই থকাৰে উভয়সঙ্কট। কিন্তু আমাৰ জীয়াই থকাৰ বাহিৰে গতান্তৰ নাই; কাৰণ আমি জীৱন্ত। আমাৰ বুদ্ধিবাদক বাদ দিয়াৰো উপায় নাই; কাৰণ আমি সামাজিক মানুহ। গতিকে আমি বুদ্ধিৰেই সমাজত জীয়াই থাকিব লাগিব। বুদ্ধিহীন আৰু মূৰ্খবিলাকো।

সমাজৰ অতি বুদ্ধিহীন মানুহটোৱেও আন এটা বুদ্ধিহীন মানুহতকৈ নিজক কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বুদ্ধিমান বুলি ভাবে। সেইটোৱেই আমাৰ বুদ্ধি-

বাদৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ tragedy. অধ্যাপকে যিদৰে ছাত্ৰতকৈ নিজক বেছি বুদ্ধিমান বুলি ভাবে, সেইদৰে বজ্জাই শ্ৰোতাতকৈ, অফিচৰ বৰ-বাৰুৱে মহৰীতকৈ, দোকানীয়ে গ্ৰাহকতকৈ আৰু ঘৰৰ মুনিহটোৱে গৃহিণীজনীতকৈ নিজকে বেছি বুদ্ধিমান বুলি কিছুমান বিষয়ত নেভাবে জানো? ঠিক ইয়াৰ বিপৰীতে দ্বিতীয় পক্ষটোৱেও যে প্ৰথম পক্ষটোতকৈ কিছুমান বিষয়ত নিজকে বেছি বুদ্ধিমান বুলি ভাবে, সেই কথাটোও মই নিজৰ ফালৰ পৰাই ভেদ ভাঙি দি সমাজৰ তথাকথিত বুদ্ধিমানবিলাকৰ পুঁতো লগা অৱস্থাটো উপলব্ধি কৰিব পাৰো। সমাজৰ প্ৰত্যেকজন মানুহে আন এজনতকৈ কিবা নহয় কিবা বিষয়ত শ্ৰেষ্ঠতা উপলব্ধি কৰি নাইবা যশস্যাৰ আকাঙ্ক্ষা কৰি ভাল পায়;—ই হেনো এটা human instinct—স্বভাৱজ কথা। Arnold Bennett অৰ ভাষাত, যাৰ এই instinct নাই সি হয় ঈশ্বৰ, নহয় মূৰ্খ। পৃথিবীত যেতিয়া এজন ঈশ্বৰৰ বাহিৰে আৰু কোনো ঈশ্বৰ নাই, তেতিয়া এনেকুৱা instinct নথকা (নথকা বুলি কব খোজা) সকলোবিলাক মানুহেই মূৰ্খ হব লাগিব। কিন্তু যিহেতু মোৰ দৰে পৃথিবীৰ মূৰ্খবিলাকেও নিজকে মূৰ্খ বুলি ভাবিবলৈ আৰু আনক ভাবিবলৈ প্ৰস্তুত নহয়, তেনেস্বলত অকল আমিহে নেলাগে পণ্ডিতবিলাকো এই instinct-অৰ পৰা মুক্ত নহয়। George Bernard shaw-ইতো প্ৰকাশ্যেই পৃথিবীৰ সকলো মানুহ-ইতকৈ নিজক বেছি বুদ্ধিমান বুলি দেখুৱাবলৈ বেয়া নেপাইছিল। হয়তো সঁচাকৈয়ে তেওঁ খুব বুদ্ধিমান আছিল আৰু তেওঁৰ দৰে মানুহৰ আত্মবিজ্ঞাপনৰ প্ৰয়োজন নেথাকিলেও তেওঁ আত্মশ্লাঘা নকৰাকৈ থাকিব নোৱাৰিছিল। ইয়ো সেই instinct টোৰেই উৎকণ্ প্ৰকাশ—যাৰ প্ৰভাৱত Rossetti ৰ দৰে কবিয়েও নিজকে

কিবা এটা মহৎ বস্তু বুলি ভাবি আত্মপ্রসাদ লাভ কৰিছিল। উপায় নাই, এনেকৈ হয়তো আৰু বহুতো নেভাবিবলগীয়া মানুহে ভাবে। এতিয়া দেখিছোঁ, আমাৰ দৰে মুৰ্খবিলাকৰ ভাবিবৰ ঠায়েই নোহোৱা হ'ল।

তথাপি এটা ভবসা আছে। Emerson এ কৈছিল : মই লগ পোৱা প্ৰত্যেকজন মানুহেই মোতকৈ কিবা নহয় কিবা এটা ক্ষেত্ৰত মোতকৈ বেছি বুদ্ধিমান, যাৰ পৰা দস্তবমত মই শিক্ষা লব পাৰো। Emerson-অৰ দৰে সুবুদ্ধি পৃথিবীৰ বুদ্ধিমান মানুহৰ সঁজুলি আৰু কেইজনৰ হ'ব পাৰে, যি আমাৰ দৰে বুদ্ধিহীন মানুহবিলাকৰো বুদ্ধিৰ recognition দিব পাৰে? হয়তো নিচেই কম আৰু তাৰো ভিতৰত chesterton অৰ দৰে এজনো নাই। Chesterton এ কৈছিল যে পৃথিবীত আজিলৈকে এনে মুৰ্খৰ জন্ম হোৱা নাই যি কোনো এটা মুহূৰ্ত্তত Platoৰ মুখৰ পৰা ওলাব লগীয়া এষাৰ কথা কেতিয়াও কৈ পেলোৱা নাই আৰু এনেকুৱা হ'ল এটা কথা ভবা নাই যিটো চিন্তা কৰাহেঁতেন Newton অৰো অশেষ উপকাৰ হ'লহেঁতেন। গতিকে মুৰ্খবিলাক বুদ্ধিহীন হলেও সমাজৰ তথাকথিত পণ্ডিতবিলাকে ভবাৰ দৰে যে সিমান বুদ্ধিহীন নহয়, সেইটো ঠিক। কিন্তু তথাপিও মুৰ্খবিলাক

সমাজৰ পণ্ডিতবিলাকৰ ওচৰত মুৰ্খই। পণ্ডিত-বিলাকে যেতিয়া স্বীকাৰ নকৰে তেতিয়া আৰু উপায় কি? এই পণ্ডিতবিলাকেই সমাজৰ Public বোলা ভয়ঙ্কৰ বস্তুটো, যাৰ ওপৰত ভবসা ৰাখি আনকি মহাকাব্য Goethe-এয়ো কব লগা হৈছিল— 'What were I without thee; O my friend, the Public...'. মই মুৰ্খ হলেও এই public-অৰ ওচৰত বুদ্ধিহীন হৈ থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰা নাই এই কাৰণেই যে chesterton-এ কোৱা দৰে মোৰ মূৰতো কেতিয়াবা নহয় কেতিয়াবা কোনো এক মুহূৰ্ত্তত plato ৰ অপ্ৰ-কাশিত বুদ্ধিমত্তাৰ উদয় হৈ যাব পাৰে বা Newton এ ধৰা নেপেলোৱা চিন্তাৰাশিৰ উদ্ভেক হ'ব পাৰে। এদিন বুদ্ধিমান হ'ব, এই আশাতেই মই এতিয়া বুদ্ধিমানৰ মুখা পিন্ধি আছো। মুৰ্খালিক আৱৰন দি বুদ্ধিমানৰ মুখা পিন্ধাটো বৰ সহজ কাৰণেই মই তাক কৰিব পাৰিছো। মোৰ মুখা মোৰ হাঁহিটো—এটা মৌন হাঁহি। মই এইটো শিকিলো চীন দেশৰ এটা Proverb-অৰ পৰা। পৃথিবীৰ ভিতৰত এদিন চীনদেশেই জ্ঞানীৰ দেশ বুলি পৰিগণিত হৈছিল আৰু সেই দেশৰে এই Proverb-টো হৈছে: A man without a smiling face should not open a shop.

ঈশ্বৰিত্য

চাৰ্কাচ্

মাণিক গগৈ, ৪ৰ্থ বাৰ্ষিক কলা

এৰি অহা বাটৰ কাষৰ চবাই খানাৰ
অখ্যাত-কুখ্যাত কত মানুহৰ ভীৰৰ মাজত
অপঠিত উপন্যাসৰ পাণ্ডুলিপিৰ দৰে
পৃথিবীৰ কথাবোৰ স্তব্ধ হৈ যোৱা দেখি
মোৰ বেয়া লগা নাছিল অকণিকে ।
যেহেতু হৃদয় বহিৰাশয়ী,—বাহিৰত তাৰ
কিমান আমনি বন্দী বিহংগৰ দৰে ।
ক্ষন্তেকৰ বাবে জিৰণি লবলে' মন গ'ল মোৰ,—
বুঢ়া শিমলুৰ ছাঁটোৰ সতে শুই পৰিছিলো
ৰংজুলি বিলৰ পাৰতে, জন্মৰ ভাগবত ক্লান্ত
অজান শিশুৰ হাতৰ মুঠিৰ সোৱাদ অকণি ভাবি ।
মনত পৰিছিল, সেউজীয়া কোমল ঘাঁহৰ শোকত
আহিনৰ ধানিনলৈ ওলাই আহি
পিঠিত কাঁড় আৰু তেজৰ ইস্তাহাৰ আঁৰি
কিমান জন্মৰ স্বৰ্গ-কামনা ভোকৰ লগতে এৰি
অবণ্যৰ কবৰলৈ ঘূৰি যোৱা গাভৰু হৰিণা জনালৈ ।

এটুকুৰা ছবি ঃ বাতিপুৰাৰ

চৈয়দ আব্দুল হেলিম ২য় বাৰ্ষিক (বিজ্ঞান)

এয়া এটা বাতিপুৰা

চিনাকি স্বপ্নৰ আৰু ঘোলা ডাৱৰৰ ।

বজাৰৰ আয়নাৰ অহা-যোৱা হেজাৰ জনৰ ।

চকুত অতিথি বহুত জনৰ ছবি

ছকুত আছে যাৰ সনা চকু পানী ।

স্থিৰ হ'ল তাৰে এটি চিনাকি বাটত

[বন্দী য'ত পলৰীয়া খোজ আৰু বিড়িৰ টুকুৰা]

আৰু আয়নাৰ আলহী ঘৰত

অঁকা বল বোবা চাৱনিৰ সেই বেথা

সেই কথা নেদেখা বুকুৰ ।

তীক্ষ্ণ চকুৰ

দৃষ্টি ৰুদ্ধ হ'ল তাৰ ছকুত ।

* * *

হেজাৰ ছবিৰ সোঁত

গতিত উতলা হ'ল—এই বাটেদিয়ে ।

হিচাপৰ পাতবোৰ খালেনে নেথালে উয়ে

নেজানে কোনোৱে ।

চিঞৰ—উতলা বাট,

উঠে বোকোচাত

হাঁহি আৰু ধ্বনি কান্দোনিৰ ।

মানুহৰ সাগৰৰ ভেটা স্তম্ভি সোঁত বলে

অন্তহীন অযশ্ৰ স্বপ্নৰ ।

জাঁজি উটি আহে হেজাৰ-বিজাৰ জীৱনৰ ।

উটি আহে আপেলৰ বাকলিৰ দ'ম

আৰু পাপিয়াৰ ঠেঙ আৰু মূৰ,

আৰু ভঙা জোৰন ডেউকাৰ ।

... বজাৰৰ আয়নাত বন্দী জানো খোজ সিহঁতৰ ?

* * *

নিমাত নিবোল সেই অতিথিৰ ছবি

আয়নাৰ আলহী ঘৰৰ,

বুকুৰ মানুহটোৱে ধৰিলে সাৱটি

হাতযুৰি জনালে প্ৰনতি :

স্বপ্নৰ শ্মশান জুৰি

তোমাৰ একেটি ছবি

হেজাৰ জনৰ ।

"I bow down not to you

But to the suffering humanity."

নিছলা ছবিৰ দুটা হাত ধৰ হ'ল তাৰ দৰে

বজাৰৰ আয়নাত ।

এতিয়া নীৰৱ হ'ল—

বীবেন বৰগোহাঞি ৪ৰ্থ বাৰ্ষিক (কলা)

এতিয়া নীৰৱ হ'ল নেপথ্য সংগীত, ব'ল মাথো কোৱা আৰু শুনাৰ সময়
বোবা মিনতিৰ এই অব্যক্ত অশ্রুত কথা, সাঙ্গী তাৰ নীল নিৰ্জ্জনতা ।
। এতিয়া নীৰৱ হ'ল নগৰীৰ কোলাহল, খোলা ব'ল দৃষ্টিৰ ছৰাব,
বিজ্ঞান বনৰ য'ত হাঁহাকাৰ প্ৰতিভাও, মাথো তাত গুহাৰ আন্ধাৰ
উত্তৰণ তুমি মই, (আৰু কোনো নাই) ; কোৱা-কথা গানৰ ভাষাৰ ।

এতিয়া নীৰৱ হ'ল সময়ৰ সমুদ্ৰৰ ব'ল-কলৰ
ব'ল মাথো আশ্ৰমৰ অসহায় নীল-নিৰ্জ্জনতা
হৰিণী চকুত ব'ল, অপ্ৰকাশ-ভাষাহীন জীৱনৰ ভয় ।

কেৱল সময় নাই, এই কথা হৃদয়ৰ তাবেগৰ মধুৰ গুঞ্জণ
দেহৰ পৰশ মাথো ফুল-কোমলতা ; নীৰৱ সময় আৰু নীৰৱ কল্লোল,
তথাপি নহ'ল কোৱা, হেজাৰ হেজাৰ কথা তৰাৰ বুকৰ ।

এতিয়া সময় হ'ল, কথা আৰু গানৰ সময়
ফুল আৰু হাঁহি আৰু বুকুভৰা আশাৰ সময়,
তথাপি নহ'ল কোৱা, মুখে মুখে কোনো কথা হেজাৰ তৰাৰ ।

গভীৰ প্ৰশান্তি মাথো নীৰৱ নদীৰ, গতি তাৰ দূৰ দূৰগীত
সব কথা কোৱা হ'ল, মনে মনে সব গান গোৱা হ'ল
মোৰ বাবে এই ভাষা,—মানুহৰ হৃদয়ৰ আদিম কালৰ ।

অন্বেষণ

ইন্দ্ৰপ্ৰসাদ হাৰ্ভৰিকা, ২য় বাৰ্ষিক (বিজ্ঞান)

চিৰ প্ৰবঞ্চিত জীৱন বেহেলাৰ চিগা তাঁৰতেই কিয় জানো বাজি উঠিল
হঠাতে

স্বপ্ন-ব্যাকুল মনৰ কৰুণ-আকুলতা !

সূৰে আঁকিলে ছবি—ৱেচিচ-অন্বেষণত

মৰুভূমিৰ তপত বালিৰ অচিনাকি বাটেদি আগবঢ়া

শাৰী শাৰী কাৰাভান ;

এক

দুই

তিনি

অলেখ ! অলেখ !!

মৃত্যুৰ পৰোৱানা ভৰিৰে হেচুকি মই

খহি যোৱা কৱিতাৰ বংঘবত গাব খুজিলো—দীপালীৰ গান।

চকুৰ পানীৰে সিদ্ধ—জীৱন বাটৰ ভগা খটুখটিত বহি

মোৰ মন গ'ল সাজিবলৈ—তাজমহল : মোৰ কৱিতাৰ বংঘব

: মৃত্যুক পদানত কৰাৰ বিজয় উচ্ছাস।

ছপৰ-নিশা বেগ্নাক ঘৰৰ পৰা উভতি

ৰাজ আলিৰ কদৰ্যা নয়ানজুলিত পৰিব ধৰা ঘোৰ এটা মদপী যেন

মোৰ চ'তৰ শুকান মনক চুমি গ'ল—

শাওনৰ পথাৰৰ—স্বপ্নবিভোৰ বতাহ এচাতিয়ে।

বৰষাৰ মেঘৰ পালো প্ৰাণ-ঢলা মৰম,

আঘোণৰ আকাশৰ পালো প্ৰাণকঁপোৱা সূৰ—

কাণ্ডে উৰাই দিলে—হাঁহিৰ ফাঁকু :

তোমাৰ গালৰ পোলাপী আভাবোৰ যেন ।

সেয়ে, পাৰ্বহৈ আহিলো হাজাৰ যোজন

দীপালীৰ ষঙেৰে জ্বলা মুক্তা বিচাৰি ।

সন্মুখত পৰি বোৱা—ব্যৱধানৰ বিৰাট শিখৰ

বগাই আহিলো—অকুপন ইতিহাসৰ মহান জখলাৰে ।

মোৰ চকুৰ আগত আজি একো নাই—

মাথো—

কৰিতাৰ তাজমহল,—

সুন্দৰ—

আৰু

দীপালী—তুমি ।

চেৰ্ফ্ প'ৰ্ত্তেইট

বমেন কুকন ৪ৰ্থ বাৰ্ষিক (কলা)

কোনো এক উজাগৰী নিশা যাযাবৰী মনে বাক
অশান্ত, অধিৰ হৈ পৰিচয় খোজে যদি তোমাৰ,
আমাৰ আৰু মাহুহবোৰৰ ; তেনেহলে বিশালাক্ষী
অশান্ত মনক ক'বা মই কোৱা এই কথাবোৰ ।

(পৃথিবীৰ কথা কবা), উৎকণ্ঠ যৌৱনা এক প্ৰগল্ভা
কামুকা নাবী—অন্ধকাৰ কদৰ্যা গলিৰ ।
যাৰ অতি ৰূপ আছে, বঙা-নীলা সাজ আছে
আৰু আছে বেদনাৰ বন্ধ্যা পোহাৰ ।

(মহানগৰীৰ কথা ক'বা), তেনে এটি বাৰবধু
সূৰ্য্যমুখী-চেতনাত স্থিতি আছে যাৰ ;
এই মহানগৰীয়ে 'কল্লোলিনী তিলোত্তমা'
যাৰ চেতনাত মাথো জীৱন আমাৰ ।

সোনালী ফ্ৰেমত বন্দী বেগুনী ভাটো বুলি
পৰিচয় দিবা দেই আমাৰ তোমাৰ ;
আৰু ক'বা, লেঙলেডী-পৃথিবীত মূল্য নাই
অকনিকে, বিশালাক্ষী, আমাৰ প্ৰেমৰ ।

ধাননি

বিজনলাল চৌধুৰী ১ম বাৰ্ষিক (কলা)

কপালত তাইৰ তীখাৰ শানৰ
তেজাল দাগ,
বঙা সেন্দূৰৰ স'তে মিলি যোৱা ;
তথাপি—
ওঁঠত মিচিকি ফুলিছিল
সপোন দেখিছিল সাত বঙ বোলোৱা ।
মাতৃত্বৰ ঢউ লাৱনী দেহত ।
চকুৰ পতাত
নতুন দিনৰ অনাগত
আজন্ম শিশুৰ সপোন ।
কেঁচা দেহৰ গোকৈ আকাশ ভৰিছিল—
আলফলীয়া বিহাখনে—
মাগৰৰ দৰে ঢউ খেলিছিল ।
মাঘৰ কোমল দেহৰ উন্মেষত,
সুই থাকে পথাৰত—
এগৰাকী স্বপ্নৰতা নাৰী ।

গল্প

কোষাছ

ছাসিছুল ইছলাম, তৃতীয় বাৰ্ষিক (বিজ্ঞান)

বিষন্ন আবেলিটোত ছাদিকৰ চাইকেলৰ কৰ্কশ মাতটোহে মাথোন আলিবাটত শুনা গৈছিল। কাষৰ বতাহত শ্মশান-নিস্কৃত্যৰ অসহ ঐক্যতান। হালধীয়া পথাৰৰ নবাবোৰে সেই নিস্কৃত্যক আৰু গাঢ় কৰি তুলিছিল। সশব্দে অহা-যোৱা কৰা দুই-এখন লৰী-মটৰ, আলিৰ দাঁতিৰ বট-ছবি-চতিয়ন গছবিলাকৰ চবাইবোৰৰ শ্ৰুতিকটু চিঞৰবোৰে সেই নিস্কৃত্য ভাঙিবৰ চেষ্টা কৰিছিল। ছাদিকৰ অন্তৰত কিন্তু আছিল হেজাৰ বেদনা-বিহ্বল মৌন ভাষাৰ উত্তাল উল্লাস। অপ্ৰকাশ্য বেদনাই বোধ কৰি আছিল তাৰ কঠ। কিবা এটা সাংঘাতিক কাম কৰি দিবৰ শুব মন গৈছিল ছাদিকৰ। যথেষ্টতকৈ বহুত বেছি বোজাই কৰি নিয়া এখন লৰী সশব্দে

তাৰ কাষেদিয়েই পাৰহৈ যোৱাত সি সচকিত হৈ উঠিল। হঠাতে সি চাইকেলৰ পৰা নানি পাৰ হৈ যোৱা প্ৰকাণ্ড লৰীখনৰ ফালে লুভীয়া দৃষ্টিৰে চালে। সেইখনেই ভাল হ'লহেঁতেন। বোধকৰো এক চেকেণ্ড—বোধকৰো তাতোকৈ কম সময়তেই এই বেদনা, এই বন্ধা-বেদনাৰ চিবকালৰ বাবে অৱসান ঘটিলহেঁতেন। দুইখন হাতেৰে চাইকেলৰ দুইডাল ত্ৰে'ক ধৰি আলিৰ মাজতে হঠাতে চাইকেলখন বধাই দিয়া হলেই সেই প্ৰকাণ্ড লৰীখন তাৰ বুকুৰ ওপৰেদিয়েই পাৰ হৈ গ'লহেঁতেন। তাৰ পিচত? তাৰ পিচত চব শেষ। এই দুনীয়াৰ বন্দীশালৰ পৰা ছাদিকে মুক্তি পালেহেঁতেন। পিঞ্জৰাবন্ধ তাৰ এই জীৱনৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিলহেঁতেন। এই সুন্দৰ “আইডিয়া”টো আগেয়েই তাৰ মনত

নেখেলোৱাৰ বাবে নিজৰ ওপৰতেই খুব খঙ উঠিল ছাদিকৰ। জীৱনৰ পৰা পলাবলৈ এনে এটা সহজ পথৰে সন্ধানত দেখোন আছিল সি। জীৱনৰ পৰা পলোৱা? নহয় নো কি? জীৱনৰ স'তে মুখামুখি হোৱাৰ সমল আৰু সাহ ছাদিকৰ নাই। কাৰনো বাক আছে? ছাদিক, স্বীপেন, অলুসুয়া, প্ৰশান্ত—চব দেখোন সেই একে মিছিলৰে ধ্বজাধাৰী।

“বিলিফ এণ্ড বিহেবিলিটেশ্যন ব্ৰাঞ্চ”ৰ ছাব-ইঞ্চপেজৰ হিচাপে বিষ্ণুপুৰ ভগনীয়া বস্তিতৈ যাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল ছাদিকৰ। অসময়ত অহা প্ৰচণ্ড এক ধুমুহাই ভগনীয়া বস্তিৰ কেবা ঘৰবোৰ বিস্তৰ ক্ষতি সাধন কৰাৰ বাবে সাহায্যৰ আবেদন আহিছিল তাৰ অফিচলৈ। বহুদিনৰ আগতেই ছাদিকক নিৰ্দেশ দিয়া হৈছিল ভগনীয়া বস্তি পৰিদৰ্শন কৰি এটা বিপ'ৰ্ট দিবৰ বাবে। ছুবছৰৰ চাকৰিৰ অভিজ্ঞতাৰে ছাদিকে এই কথা ভালকৈ জানিছিল যে নিৰ্দেশ পোৱাৰ অনতিপলমে কাম নকৰিলেও বিশেষ একো হানি নহয় কৰ্তৃপক্ষৰ। সেইবাবে তাৰ পলম হৈছিল বিষ্ণুপুৰলৈ যোৱাত। অৱশ্যে এই কথা ছাদিকে ভালকৈ বুজিছিল যে পৃথিৱী আৰু কোনোবা নামনজনা-নিৰ্ভুৰ এক শক্তিৰ অদৃশ্য হাতেৰে চলোৱা চাবুকৰ নিৰ্দ্ৰম ভাৱে মাৰ খোৱা এই হতভাগ্য তথাকথিত মানুহদলৰ বাবে সাহায্য একেবাৰে নোপোৱাতকৈ পলমকৈ পোৱা শতগুণে শ্ৰেয়। সেয়েহে কুণ্ঠিত হোৱা নাছিল সি।

চহৰৰ পৰা প্ৰায় ত্ৰিশ মাইল নিলগত বিষ্ণুপুৰৰ ভগনীয়া ক'লনী। প্ৰথম বিশ মাইল বাটত বাচ চলে। বাতিপুৱাতে চাহ-জলপান খাই দেওবাৰে ছাদিক বাচ ষ্টেণ্ডত উপস্থিত হনহি। দেওবাৰ বাবে হাটলৈ যোৱা যাত্ৰীৰে বাচত ভীৰ যথেষ্ট হৈছিল। গতিকে চীট

পোৱাৰ বিষয়ে সন্দিহান হৈছিল ছাদিক। প্ৰাইভেট বাচবোৰক অৱশ্যে আন সকলো ফালে দোষাৰোপ কৰিলেও এটা কথাত কোনোৰকমে দোষাৰোপ কৰিব নোৱাৰি—পৰাপক্ষত তেওঁলোকে কোনো যাত্ৰীকে ঠাইৰ অভাৱত বিমুখ হৈ ওলটি যাবলৈ দিব নোখোজে। গতিকে ঠাই সি পালে। দুইখন হাতেৰে চাইকেলৰ ফ্ৰেমটোত ধৰি বাচৰ ওপৰলৈ তুলি দিওঁতেই ক্ৰণ্ট চীটত স্বীপেনক ছাদিকে দেখিলে। স্বীপেনেও তাক দেখিলে।

‘সেইটো ছাদিক হুছেইন নহয়নে?’

‘হয় বে হয়। ইমান সোনকালেই ভাই পাহৰিবৰ চেষ্টা নকৰবিচোন।’

ইয়াৰ পিচত স্বীপেনৰ কাষতে বহিবৰ বাবে ছাদিকে অকমান ঠাই নোপোৱাৰ কোনো কাৰণ নাথাকিল। অৱশ্যে ছজনতকৈ বেছি বহাৰ বাবে আপত্তিৰ গুঞ্জন এটা শুনা গৈছিল। স্বীপেনে কলে, চাওকচোন হেৰি, আমাৰ প্ৰধান মন্ত্ৰীয়ে দেখোন দেশ-বিদেশত চিঞৰি ফুৰিছে সহ-অৱস্থানৰ বাবে। তেওঁৰ দেশৰ মানুহ হৈ আমি তেওঁৰ কথাৰ বিপৰীতে যোৱা নিশ্চয় অন্যায় হব। আৰু সহ-অৱস্থান মানেই হৈছে অলপমান নিজৰ গাটো লৰাই-মেলি দি আনক বহিবৰ বাবে ঠাই অকণ উলিয়াই দিয়া। আৰু তেনে কৰোঁতে অলপ ঠেলা-হেঁচা হবই। কি কয়? —ইয়াৰ পিচত আৰু নাহাঁহি উপায় নাই। যি কেইজনে আপত্তি কৰিছিল সেই কেইজনে আনবিলাকৰ লগতে হাঁহিবৰ চেষ্টা কৰি মুখ কেইখন বিকৃত কৰিলে। বাচ চলি গ'ল।

প্ৰায় সাত আঠ বছৰৰ মূৰত স্বীপেনক পাই বোধকৰো অলপ ভাৱপ্ৰৱন হৈছিল ছাদিক। স্কুলীয়া দিনৰ বঙীন স্মৃতিবোৰে খুব সম্ভৱ তাক ব্যৰ্থ কৰিছিল। স্বীপেনেও কিছু সময় কথা

কোৱা নাছিল। আনন্দ উলাসেৰে ভৰা সুখৰ অতীত-টোৰ কথা ভাবি ছয়োটাই মনে মনে আছিল। এটা দিন আছিল যেতিয়া অন্তৰঙ্গ বন্ধুৰ বিহনে দিনবোৰ কেনেকৈ কটাৰ পাৰিব তাক ভাবি দ্বীপেন-ছাদিকহঁত চিন্তিত হৈছিল। ক'তা ক'তো অকণো আঁৰ নলগাকৈ সিহঁতৰ জীৱন পৃথক পথত চলি গ'ল। আচলতে সম্পূৰ্ণ নিজৰ বাবে জীয়াই থাকিব খোজা মানুহ দলৰ অন্তৰত বন্ধুত্ব কথাষাৰৰ গুৰুত্ব খুব বেছি নাই। গুৰুত্বৰ কথা ভাবিবলৈ অৱসৰ ক'ত? কোনো বিশেষ কাম নথকাকৈয়ে আজিৰ মানুহ অতিশয় কৰ্ম-বাস্ত। নিজক চাবলৈকে অৱসৰ নাই মানুহৰ। নিজকে বৰ স্বাৰ্থপৰ যেন লাগিছিল ছাদিকৰ। দ্বীপেনৰ মাতত অলপ অপ্ৰস্তুত হৈছিল সি।

'এই কি ভাবিছ? ইমান দিনৰ সুৰত লগ পালো। ক'ত নিজৰ কথা অলপ কবি লোকৰ অলপ শুনিবি তাক নাই লাগি গ'লি ভাবিবলৈ। এই বেমাৰটো দেখোন তোৰ যোৱাই নাই।'

'হঁ, নাই এই তোৰ-মোৰ কথাৰ ভাবিছিলো, তই এতিয়া ক'ত আছ দ্বীপ?'

'মই? সাহায্য-প্ৰাপ্ত হাইস্কুলৰ মাষ্টৰ এতিয়া মই। ঘৰৰ স্কুল। আৰু তই?'

—'বিলিফ এণ্ড বিহেবিলিটেশ্যন'ৰ ছাব-ইঞ্চপেক্তৰ মই। অৱশ্যে অনু প্ৰৱেশ্যন। ঘৰৰ পৰা চাইকেল কৰি টাউনত অকিচ কৰোঁ, মফস্বল কৰোঁ।'

কিবা এটা ডাঙৰ কথা মনত পৰাৰ দৰে দুইখন হাত ডাঙি দ্বীপেনে ক'লে,—'ব ব ঘৰ-সংসাৰৰ তোৰ গতি হ'লনে কিবা। মোৰ বিষয়ে তোক এতিয়াই "ক্লে'ৰিকাই" কৰি থওঁ। মোৰ বৰ্ত্তমান পুত্ৰ সন্তান এটি আৰু কন্যা সন্তানো সিমানেই। তোৰো বেছি নহলেও সমানেই আশা কৰোঁ।'

পাতল হাঁহি এটাৰে ছাদিকে ক'লে, 'হতাশ হবি। মেট্ৰিক তিনিডাল আঁচত পাচ কৰি তহঁতৰ লগ এৰাৰ পৰাই ভাগ্যখন একেবাৰেই চে-ই-ঞ কৰি দিয়াৰ প্ৰচেষ্টাতে আছোঁ মই। ভনীজনীক বিয়া দিব পৰা নাই। ভাই এটাই ফাঁটি ইয়েবত পঢ়িছে। হুটা স্কুলতে আছে। মাৰ এজমা। তিনিবছৰ কিনা চাউলৰ ভাত চলিছে ঘৰত। এই অৱস্থাত কিবা এটা কেলেঙ্কাৰী বঢ়াবলৈ "ইকনমিক্স"ত "অনাৰ্ছ" থকা দ্বীপেন বৰুৱাই নিশ্চয় পৰামৰ্শ নিদিব।'

'কলেজত পঢ়া কিতাপবোৰ মোৰ এই কাৰণেই ভাল লাগে প্ৰকৃত জীৱনত সেইবিলাকৰ প্ৰয়োজন মুঠেই নাই। বাৰু বাদ দে সেইবোৰ। যাৰ ক'লে তই?'

টকৌবাৰীত নামিব লাগে বাচৰ পৰা। তাৰ পৰা তিনি মাইল পশ্চিমে দ্বীপেনৰ ঘৰ। এক-প্ৰকাৰ জোৰ কৰিয়েই ছাদিকক তাৰ ঘৰলৈ লৈ গ'ল দ্বীপেনে। বাটত দ্বীপেনে কৈছিল তাৰ নিজৰ কথা। মেট্ৰিক ফাঁটি ডিভিজনত পাচ কৰোঁতে তাক সকলোৱেই কৈছিল আই-এছ-চি পঢ়িবলৈ। কাৰিকৰী শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্বন্ধে তাক সচেতন কৰি দিবলৈ কোনেও পাহৰা নাছিল। কিন্তু বস্তুবাদী আদৰ্শৰ বন্দীশালত আত্মত্যাগ কৰিবৰ সাহ নাছিল দ্বীপেন বৰুৱাৰ অন্তৰত। বাস্তবৰ স'তে চিৰকাল সহবাস কৰিও তাৰ আদৰ্শৰ মানস-পুত্ৰৰ ডিঙিত চেপি ধৰিবৰ বাবে সাজু নাছিল সি। দ্বীপেন সেইদলৰ সগোত্ৰ যি দলক এৰাতিৰ ভিতৰতে সৰ্ব্বস্বাস্ত হোৱা জুৱাৰীৰ লগত বিজাৰ পাৰি। জুৱাৰী কোনো দিনেই সৈন্য নহয়। যুদ্ধত ছত্ৰভঙ্গ দিয়া সৈন্যই সতকাই আকৌ উপস্থিত নহয় বণথলিত। কিন্তু এৰাৰ নিজৰ সকলোবোৰ লুটাই দিয়া জুৱাৰীয়ে পিচদিনা আহি আকৌ আড্ডাত বহিবহি—হয়তো পত্নীৰ অলঙ্কাৰ ধৰাই, হয়তো

কাবোবাব বুকুত চুৰি বছৰাই আৰু নাইবা নিজৰ যুৱতী কন্যাক ক'ৰবাত বন্ধকত দি ভাগ্যৰ সংগ্রামক্ষেত্ৰত বাৰে বাৰে নিৰ্মম ভাৱে প্ৰহৃত হৈয়ো দ্বীপেনহঁতৰ দলটোৱে নকৰিব লগীয়াটোকে সদায় কৰে। আৰু সেয়েহে চকুৰ আগৰ পৰা কল্পনা আৰু আদৰ্শৰ কুঁৱলিৰ পৰ্দাখন যেতিয়া আঁতৰি যায় তেতিয়া সিহঁতে সকলোফালে দেখে অন্ধকাৰ। পৃথিবীখন সিহঁতৰ বাবে হৈ পৰে এক অসুন্দৰ পোতাশাল। সেয়েহে পঞ্চ বাৰ্ষিক শ্ৰেণীৰ পৰা দেউতাকৰ মৃত্যুৰ বাতৰি পাই যেতিয়া দ্বীপেন ঘৰ সোমাল তাৰ অন্তৰৰ কল্পনা-কুঞ্জত তেতিয়া খৰাং হৈছে। 'এনেয়ে অলপমান দিন' কটাবৰ বাবে সি ওচৰৰ হাইস্কুলত সোমাইছিল। এতিয়াও সি তাতে আছে। অৱশ্যে 'এনেয়ে' নহয়, মাহেকৰ মূৰত পোৱা টকা নবৈটাব বিনিময়ত। জীৱনৰ এনে এডোখৰ ঠাইত আহি দ্বীপেন উপস্থিত হৈছিলহি যি ঠাইৰ পৰা উভটি আহিবৰ উপায় নাই—আগবাঢ়ি যোৱাৰ বাহিৰে। আৰু আগবাঢ়ি যোৱা মানে তিলে তিলে নিজকে নিঃশেষ কৰি দিয়া। দ্বীপেনৰ ঘৰ পাইছিলহি সিহঁত।

ঘৰলৈ সোমাই যোৱা বাঁহৰ দলঙখনৰ ওপৰত এখন হাতেৰে নিজৰ চাইকেলখন ধৰি আনখন হাতেৰে নঙলাখন খুলি দ্বীপেনে চিঞৰিলে,— এই পুতু, বীণা, এইফালে আহ, এইফালে আহ। এয়া কোন আহিছে চাহিচোন।'

সৰু সৰু লৰা-ছোৱালী এহাল লৰি আহিছিল। ঘৰলৈ স্কুৱা ছোৱাৰখনৰ পৰা প্ৰায় ছহাতমান আঁতৰৰ খিৰিকীখনত উৰনিৰে সৈতে এখন মুখে বোধকৰো ঠিয় হৈছিলহি। অলপ অপ্ৰস্তুত হৈছিল বোধকৰো ছাদিক। কিবা এটা কব খুজি কি কব ভাবি নাপাই সি দ্বীপেনৰ লৰাটোক কৈছিল। 'মইনা তোমাৰ নাম কি?'

'মোৰ নাম মইনা নহয়, তুতুহে।' খোকা-ধুকি মাতেৰে অকণমান লৰাটোৱে কৈছিল।

দ্বীপেনৰ ঘৈণীয়েক অনিমা যে একালত ধুনীয়া আছিল সেই কথা ভাবি পেলাই ঠিক কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হৈছিল ছাদিকৰ। অসময়তে মেলানি মাগিব খোজা যোৱনক ধৰি ৰাখিবলৈ বোধকৰো প্ৰয়াসো কৰিছিল অনিমাই। বহুত-দিন মেৰামতি নকৰা পুৰণি খেৰি স্কুলঘৰ এটা এজাক ধুমুহাৰ পিচত যেনে দেখি তেনে লাগিছিল অনিমাৰ। মুখত অনিমাৰ হাঁহি লাগি থাকিলেও সেই হাঁহি যে স্বতঃপ্ৰোত নহয় সেই কথা ভালকৈ জানিছিল ছাদিকে। সাহাৰ্য্য-প্ৰাপ্ত হাইস্কুলৰ শিক্ষকৰ বাবে লৰা-ছোৱালী আৰু পত্নী যে বৰ কষ্টকৰ বহুমূলীয়া বিলাসিতা সেই কথা খুব সোনকালেই জানি গৈছিল সি। অৱশ্যে দ্বীপেন-অনিমাহঁতৰ আন বহুতো বস্ত্ৰৰে অঁতাৰ থাকিলেও আন্তৰিকতাৰ প্ৰাচুৰ্য্য যে আছে সেই বিষয়ে ছাদিকৰ সন্দেহ নাছিল। আৰু সেই বাবেই দ্বীপেনৰ ঘৰখনত সোমাবলৈ পাই তাৰ ভাল লাগিছিল।

ৰাতি ভাত খাই উঠাৰ পিচত ছাদিকৰ বিছনাৰ কাষতে বহি দ্বীপেনে তাৰ নিজৰ কথা কৈ আছিল। বহু দিনৰ নুৰত হয়তো এখন দবদী হৃদয় পাই মুখৰ হৈ উঠিছিল দ্বীপেন। তাৰ কথাত কিন্তু ব্যৰ্থতা আৰু বেদনাৰ বেখেই আছিল বেছি ভাগ। ইচ্ছা নকৰাকৈয়ে শিক্ষকতা কৰিবলৈ বাধ্য হৈ পৰাৰ পিছত শিক্ষকতাৰ সম্বন্ধে এক বেলেগ কল্পনাই ঠাই লৈছিল তাৰ অন্তৰত। শিক্ষকতাকে সেৱাত্ৰ হিচাবে ধৰি লৈ আদৰ্শ ছাত্ৰ কিছূমান গঢ়ি তোলাৰ সংকল্প সি লৈছিল মনতে। নবৈটটা টকাৰে মাক, ঘৈণীয়েক, লৰা-ছোৱালী, বিধৱা ভনীয়েকজনীক লৈ সি আন্তৰিকতাৰে পৃথিবীখন সূৰ্য্যৰ চাৰিওফালে ঘূৰাই লৈ যাব নোৱাৰিলে। কোনোবা এক মুহূৰ্ত্ততে তাৰ

অজানিতেই ছন্দ-পতন ঘটিল স্বীপেনৰ জীৱন কাব্যৰ। তাৰ পিচৰ ইতিহাস দেশৰ যিকোনো সাহাৰ্য্য প্ৰাপ্ত স্কুলৰ শিক্ষকৰ গতানুগতিক অকাব্যিক ইতিহাস। স্বীপেনৰ কাহিনী এক দূৰন্ত আদৰ্শবাদীৰ অসহ ট্ৰেজিক কাহিনী। টোপনি যোৱাৰ বহুপৰৰ আগলৈকে চকুৰ পতা-কেটা গধুৰ হৈ আছিল ছাদিকৰ।

পুৱা ছাদিকৰ শুই উঠোতে দেৱী হৈছিল। সি যেতিয়া শুই উঠিছে তেতিয়া স্বীপেনৰ জীয়েক জনীয়ে গিলাচ এটা অকণমানি হাতখনেৰে লুকুৱাই ভিতৰলৈ নিছে। ছাদিকে বুজিলে পাখাৰ ব্যৱহাৰ স্বীপেনৰ ঘৰত খুব কম হয়। সি মুখ হাত ধুই চাহ-জলপান খাই উঠে মানে স্বীপেনে তাৰ বাতিপুৱাৰ টিউচনটো শেষ কৰি আহিল। ছাদিকৰ বিচনাৰ কাষত চকী এখনত বহি সি অলপ সময় মনে মনে থাকিল। ছাদিকে জেপৰ পৰা মিক্‌চাৰৰ পাউচুটো উলিয়াই তাৰ হাতত দি ক'লে—‘বাতি পুৱাতে ভাবিবলৈ বাদ দে, আঁঠটা বাজিল, মই যাব লাগে।’ —‘হুঁ যাবই নেকি? বাকু ওলা। এটা কথা কওঁ দেই ভাই’—ছাদিকৰ আঁঠুটোতে এখন হাত থৈ স্বীপেনে ক'লে,—‘তোক মই যিমানখিনি অভাৱনা কৰিব লাগিছিল সিমানখিনি কৰিব নোৱাৰি মই কিমান-তাক বাধা দি ছাদিকে ক'লে—‘চাওঁ বোদেউক মাতি আন মোৰ যাবৰ সময় হ’ল।’

নাপাহৰে সি, আদৰ্শৰ বুকুত বলি হোৱা কল্পনাৰ ধংসস্তপৰ প্ৰহৰী দলৰ প্ৰতিনিধি স্বীপেন বৰুৱাৰ কথা নাপাহৰে ছাদিকে। সাহাৰ্য্যপ্ৰাপ্ত হাইস্কুলৰ ইতিহাসৰ শিক্ষক স্বীপেন বৰুৱাৰ বেদনাৰঞ্জিত কাহিনী সি নাপাহৰে। দেৱশ টকাৰ বিনিময়ত নিজ কল্পনাজাত ভাৱশিশুক হত্যা কৰি ছাদিকৰ যি অনুশোচনা আছিল এই সময়ত সেইটো এটা মস্ত ভুল বুলি প্ৰতিপন্ন হল তাৰ মনত। নোৱাৰিলেহেঁতেন সি, স্বীপেনৰ দৰে

অৱস্থাত নিজকে পাই সি বাচি থাকিব নোৱাৰিলেহেঁতেন। বিষ্ণুপুৰ পালেহি ছাদিক। কোনো বাতৰি নিদিয়াকৈ অহাৰ বাবে সি তাৰ বাবে বৈ থকা নাপালে কাকো। ভঙা দলংখনৰ ওপৰেদি চাইকেলখন পাৰ কৰি নি সি ক’লনীলৈ সোমাই গ’ল। অলপমান দূৰ গৈয়ে সি আগফালে লে’টাৰবক্স এটাৰ সৈতে চাইনব’ৰ্ড এখন আঁৰি খোৱা ঘৰ এটাৰ ওচৰত ঠিয় হলগৈ। “বিষ্ণু-পুৰ ভগনীয়া সঞ্চৰ কাৰ্যালয়।” ঘৰটোৰ বেৰতে তাৰ চাইকেলখন আউজাই খোৱাৰ আগতে সি চাইকেলৰ বে’লটো কেবাবাবো বজালে। হাক চাৰ্চিৰ ওপৰতে মাটি বৰণীয়া চুৰেটাৰ পিন্ধা নাওঠা সৰু লৰা এটা আৰু দহবছৰ মান বয়সৰ ক্ৰক পিন্ধা ছোৱালী এজনী লৰি আহি হঠাতে তাক দেখি বৈ গ’ল। ঘৰত কোনো নাই বুলি জানি উলটিব খোজোতেই এজনে আহি ছাদিকক ভিতৰলৈ মাতি নিলে। তাৰ পৰিচয় পাই বুঢ়াজন সন্তুষ্ট হৈ উঠিল। বুঢ়াৰ পুতেকেই বিফিউজা এছ’চিয়েচনৰ চেক্ৰেটাৰী। তাক অলপ সহানুভূতিশীল যেন পাই বুঢ়াই নিজৰ কথাকে বলকি গ’ল। পৃথিবীৰ সকলো ঠাইৰে ভগনীয়াৰ সেই একে নিৰস অৰ্থো’মাটিক ভাগ্য-বিবৰ্তনৰ ইতিহাস। আজি কালি সেইবোৰ শুনি ছাদিকৰ অকণো কৰুণাৰ উদ্ৰেক নহয় নাইবা তাৰ খঙো নুঠে। ছাদিকে ভালকৈ জানে যে বুঢ়াৰ কাহিনীত সাহিত্যিক বহণ নাই নুঠেই। এটা বাতিৰ ভিতৰতে জমিদাৰৰ পৰা পথৰ ভিক্ষাৰী হোৱা বুলি কওঁতে বৰ স্তম্ভ ভাৱে লক্ষ্যকৰিও ছাদিকে বুঢ়াৰ চকুত প্ৰতাৰণাৰ ইঙ্গিত নেদেখিলে। চকুপানী ওলাইছিল বুঢ়াৰ।

হঠাতে বুঢ়াই গাৰ কামিজটো ডাঙি পিঠিটো ছাদিকৰ চকুৰ আগত উদং কৰি দিলে। ‘দেখিছে দাগবোৰ, সেইবোৰ ছটা ঘটনাৰ সাক্ষী। বিয়ালীচ্ছৰ বিপ্লৱত ইংৰাজ চিপাহীৰ প্ৰহাৰৰ

সৈতে মোৰে চিবকালৰ লগৰীয়া চামাদহঁতৰ
লাঠিৰ কোবৰ চিন একে হৈ গৈছে। অকণো
পাৰ্থক্য নাই দুইবিধ প্ৰহাৰত। সমান যত্নণা।
হুয়োবাৰতেই মুচ্ছিত হৈ পৰিছিলো মই—বুঢ়াই
কৈ গৈছিল। বৰপুতেকক বুঢ়াই হেৰুৱাইছিল
বুঢ়িছৰ গুলীত। বাৰ বছৰীয়া পুতেকটোক
নোৱাখালি এৰি আহোতে মনে মনে নৈত উটাই
থৈ আহিব লগা হৈছিল; উপযুক্ত সংকাৰ কৰিবলৈ
সাহ আৰু সময় নাছিল।

পতনৰ কাহিনীৰ সন্ধানত অহা নাছিল ছাদিক।
চেৰেকটাৰী কলৈ গৈছে স্মিলে সি। বোধকৰো
ছাদিক অহা গম পায়েই বহুতো মানুহ আহি
গোট খাইছিল। তাৰে এজন আগবাঢ়ি আহি
কলে যে অধিক সাহায্যৰ দাবীত মহকুমাধি-
পতিৰ আদালতত বিক্ষোভ প্ৰদৰ্শন কৰাৰ বাবে
চেৰেকটাৰীৰ লগতে আৰু পঁচ জনক গ্ৰেপ্তাৰ
কৰি লৈ গৈছে। তেতিয়া ছাদিকে কলে যে
সি তেওঁলোকৰ আবেদন ক্ৰমেই ধুমুহাই ক্ষতি
সাধন কৰা পৰিয়ালসমূহৰ পৰিদৰ্শনৰ বাবে
আহিছে; গতিকে কোনোবা এজন মুখীয়াল
মানুহে তাক অলপ ঠাইডোখৰ দেখুৱাই দিলে
ভাল হয়। ছাদিকৰ কথা শুনা মাত্ৰে নানা
জনৰ কথা-বতৰাবে মুখবিত্ত হৈ উঠিল ঠাই-
ডোখৰ। জেললৈ যোৱা চেৰেকটাৰীৰ বাপেক
জনে ছাদিকক একাষৰীয়াটক মাতি নি ক'লে;
—‘চাওক আপোনাৰ আগত মিছা নকওঁ। ধুমুহাই
আমাৰ ঘৰৰ একো অনিষ্ট কৰা নাই। কিন্তু
অনিষ্ট কৰাহেঁতেন হে মই আনন্দিত হ'লো-
হেঁতেন। আমাৰ অৱস্থাৰ কথা আপোনাক
কৈছোৱেই। একমাত্ৰ উপাৰ্জনক্ষম লৰাটো
জেলত। বাকী ঘৰত যিবোৰ আছে সেইবোৰে
ভিক্ষা কৰাৰ বাহিৰে আন একো সন্মানীয় কাম
কৰাৰ সমৰ্থ নহয়। তাতে বোৱাৰীজনী অন্তঃ-
সহা। কোনদিনা কি হয় ঠিকনা নাই। আপুনি

বিশ্বাস কৰিব আজি তিনিদিনে মাত্ৰ বাৰ অনাৰ
মুৰীৰে আঠোটা প্ৰাণী জীয়াই আছে। কালিলৈ
কি হয় কব নোৱাৰো। আপুনি যদি অনুগ্ৰহ
কৰি ধুমুহাই আমাৰ ঘৰটোৰ ক্ষতি কৰিছে বুলি
বিপৰ্টি দিয়ে তেন্তে চিবজীৱন কৃতজ্ঞ থাকিম’—
এই বুলি কৈ বুঢ়াই হুক-হুককৈ কান্দি ছাদিকৰ
ভৰিখন ধৰিবলৈ হাউলি গল। সাপ দেখা
মানুহৰ দৰে ছাদিক লৰি আহি মানুহজাকৰ
কাষ পালেহি। এজন মানুহ তাৰ কাষলৈ আহি
কলে যে বৰ্তমান তেৱেঁই ভগনীয়াসকলৰ মুখ-
পাত্ৰ। অসুবিধা নহলে তেওঁ ছাদিকৰ লগত
যাব পাৰে।

ছাদিকে দেখিলে যে ধুমুহাই বস্তিৰ বথেষ্ট
ক্ষতি কৰিছে। বেছিভাগ মানুহৰ ঘৰৰ ছাল-
বিল'ক উৰুৱাই নিছে। বহুত ঘৰৰ বেৰ নাই।
ঘৰবিলাকৰ পৰা জলকীয়াৰ গোল্গ, কাষৰ নৰ্দমাৰ
গোল্গ ছাদিকৰ নাকত লাগিল। নৰীয়াপাটীৰ
বোগীৰ কাঁহ, লৰা-ছোৱালীৰ কান্দোন, চিঞৰ-
বাখৰে ছপৰীয়াটো মুখবিত্ত কৰিছিল। দুই
বাটৰ চাপৰ ঘৰবোৰ পাৰ হৈ ছাদিকহঁত এটা
নাদৰ ক'ষ পালেগৈ। লুঙি পিন্ধি হুজন মানুহে
গা ধুইছে। কেইজনীমান তিৰোতাই পানী
আনিছে আৰু কেইজনীমানে কলহকেইটা মাজতে
থৈ চিঞৰ-বাখৰ কৰি কথা পাতিছে। নাঙঠা
লৰা এটাই মাকৰ খোপাতে হাতখন থৈ মুতি
মুতি কান্দি আছিল। ছাদিকহঁতক দেখি মনে
মনে থাকিল। তাৰ কান্দোন বন্ধ হোৱা দেখি
মাকহঁতে মূৰ তুলি চাওঁতেই ছাদিকহঁতক দেখি
উৰণিবোৰ বহুত তললৈকে টানি ললে। উদং
পিঠিবোৰ অৱশ্যে তেনেকৈয়ে থাকিল। ছাদিক-
হঁত আগবাঢ়ি গ'ল।

মাত্ৰ ছটা খুটাতে থিয় হৈ থকা বেৰ নোহোৱা
খেৰীঘৰ এটাত এজাক লৰা-ছোৱালীয়ে চিঞৰ-
বাখৰ কৰি আছিল। সুশান্ত গাঙ্গুলী নামৰ

“লীডা”ৰ ধৰণৰ মাহুহজনে ক’লে যে সেইটোৱেই বিষ্ণুপুৰ নিম্ন প্ৰাইমেৰী স্কুল। মেজৰ ওপৰত ছয়োখন ভৰি তুলি চকীত মূৰ আউজাই বুঢ়া শিক্ষক জনে টোপনিয়াই আছিল। ছাদিকহঁতক দেখি লৰা-ছোৱালীবিলাকে চিঞৰ-বাখৰ বন্ধ কৰাত সাৰ পাই গ’ল তেওঁ। শশব্যস্ত হৈ তেওঁ ছাদিকহঁতৰ ফালে লৰি আহিল। ছাদিকৰ পৰিচয় পাই বুঢ়াৰ টোপনিৰ জাল নাইকীয়া হৈ গ’ল : ‘বুইছে মোৰ ঘৰটোৱেই ক’লনীৰ ভিতৰত আটাইতকৈ বেছি ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছে। এই ছপৰীয়াখন লৰা নপঢ়াই টোপনিয়াই আছোঁহি কিয় জানেনে ? বাতি বৰষুণ দিলে শুব নোৱাৰি ঘৰত। বৰষুণ নিদিলেও বেমাৰী পৰিবাৰ আৰু কেছুৱাৰ কান্দোনত শুব নোৱাৰি।’ কিবা এটা ব্যৱস্থা নকৰিলে বুঢ়াৰ পৰিয়ালটো নাইকীয়া হৈ যাব, এই কথা তেওঁ বাৰে বাৰে ছাদিকক কবলৈ ধৰিলে। বুঢ়াক আশ্বাস দি আৰু অলপ চাই মেলি স্মশান্ত গাঙ্গুলীৰ ঘৰ পাওঁতে ছাদিকৰ ছুটা বাজিল।

স্মশান্ত গাঙ্গুলীৰ ঘৰটো কোনোৱকমেই ভগনীয়া বস্তিৰ আনবোৰ ঘৰৰ লগত বিজাব নোৱাৰি। যথেষ্ট ডাঙৰ ঘৰটোৰ এটা কোঠাত ছাদিকে ভাত পানী খাই শুই ললে অলপ। চাবে তিনিটামান বজাত সাৰ পাওঁতেই স্মশান্তই আহি তাক কলে যে তাৰ অভ্যৰ্থনাৰ বাবে বিষ্ণুপুৰৰ ৰাইজে এখন সভা পাতিছে। তালৈকে সি ওলাব লাগে। কোনোদিন কাৰোপৰা সন্মানৰ আশা নকৰা চাব-ইলপেট্টৰ ছাদিকৰ সভালৈ যাবৰ মন নাছিল। তথাপিও স্মশান্তৰ নেৰা-নেপেৰা চেষ্টাত যাবলৈ বাধ্য হল।

সিহঁত গৈ স্কুলঘৰ যেতিয়া পালেগৈ মাহুহ সভাগৃহত তেতিয়া যথেষ্ট হৈছে। স্কুলৰ বয়োবৃদ্ধ শিক্ষকজনকে সভাপতি পাতি সভা আৰম্ভ হ’ল। প্ৰথমতে অকণমান ছোৱালী হুজনী আহি ছাদিকক

মালা পিন্ধাই গ’ল। উদ্দেশ্য ব্যাখ্যা কৰোঁতে স্মশান্ত গাঙ্গুলী ছাদিকৰ প্ৰশংসাত পঞ্চমুখ হ’ল। তাৰ লগত মাত্ৰ কেইঘণ্টামানৰ পৰিচয়তে তাৰ গুণ-বাজি সম্বন্ধে সম্যক জ্ঞান স্মশান্তই কেনেকৈ পালে ভাবি আচৰিত হ’ল ছাদিক। ছাদিকৰ পৰা যে বিষ্ণুপুৰ ক’লনীৰ বাসিন্দা সকলে বহুত আশা কৰিব পাৰে সেই কথা বাৰে বাৰে সোঁৱৰাই হাত চাপৰিৰ জাউৰিৰ লগতে স্মশান্তই বক্তৃতা শেষ কৰিলে। ষোল-সোতৰ বছৰীয়া ছোৱালী এজনীয়ে তাৰ পিচত আহি এটা ববীদ্ৰ সঙ্গীত গালেহি। বহুত দেৱীলৈকে ছাদিকৰ কাণত ভাহি থাকিল—‘সৰা হতে ৰাখব তোমায় আৱাল কৰে.....।’ তাৰ পিচত ছাদিকে উঠি ক’লে যে বিষ্ণুপুৰবাসীৰ এই মৰমৰ কথা তাৰ চিৰদিন মনত থাকিব। তেওঁলোকৰ অভিযোগ সমূহ দূৰ কৰিবলৈ যত্নপৰ হব সি। সভাপতিৰ বক্তৃতাৰ পিচত সভা ভাগিল।

সভাৰ পৰা উভতি আহোঁতে গধূলি হ’ল। উৰে বাট ছাদিকে হৃদয়ৰ সকলো দৰদ দি ববীদ্ৰ-সঙ্গীত গোৱা ছোৱালীজনীৰ কথাৰে ভাবি আহি থাকিল। হঠাতে সি এবাৰ স্মশান্তক স্মিলিলে ; ‘এই ববীদ্ৰ-সঙ্গীত যে গাইছিল সেই ছোৱালীজনী ক’ৰ ?’ স্মশান্তৰ চকুৰ ওপৰেদি পাব হৈ যোৱা এক বিহ্বল ইঙ্গিত ছাদিকৰ চকুত নপৰাকৈ নাথাকিল। ক্ৰুৰ অৰ্পপূৰ্ণ হাঁহি এটাৰে স্মশান্তই কলে, ‘অ’ আপুনি অল্পস্বয়াৰ কথা কৈছে, তাই আমাৰ ইয়াৰে ভগনীয়া সংঘৰ চেক্ৰেটাৰী পিয়ুষ সবকাৰৰ ভনীয়েক। বৰ ফৰৱাৰ্ড ছোৱালী। খুব ভাল ছোৱালীজনী।’

বেচ ৰাজকীয় ধৰণৰ এটা ভোজনৰ পিচত ছাদিকে স্মশান্তৰ ঘৰৰ বিছনাত বহি চিগাৰেট হাঁপি আছিল। স্মশান্ত সোমাই আহিল। ‘আপুনি শুৱা নাই ?’

‘ক’ত শুইছো ইমান সোনকালে। আপোনা-

লোকৰ বস্তিৰ অৱস্থা দেখি সঁচাকৈয়ে মনটো বৰ বেয়া লাগি গৈছে।’

‘সঁচাকৈয়ে বুইছে হুছেইন চাহাব, কিমান যে ষাত-প্ৰতিষাত আমি সহ কৰিব লগীয়া হৈছে তাক আপুনি হুবুজিব। তাতে এই ধুমুহাটোৱে বহুত ক্ষতি কৰি গ’ল।’

তাৰ পিচতে কথাটো উলিয়ালে স্মৃশন্তই। ছাদিকে বেধকৰো দেখিছেই যে ধুমুহাই স্মৃশান্তৰ বিশেষ একো ক্ষতি কৰা নাই। তথাপিও যদি ছাদিকে তাক তিনি হেজাৰ টকা ক্ষতিপূৰণ দিয়াই দিব পাৰে তেন্তে দেবহেজাৰ ছাদিকক দিয়াত কোনো আপত্তি নাথাকিব স্মৃশান্তৰ।— মাহুহটোৰ মুখেতে খুব জোৰেৰে ষোঁচা এটা বহুৱাই দিবৰ মন গৈছিল ছাদিকৰ। হঠাতে কোনো কাৰণ নোহোৱাকৈ এনেয়ে তাৰ মনত পৰি গ’ল নিজৰ ঘৰখনৰ কথা। মনত পৰিল পাঁচশ টকাত বন্ধকত থকা মাটি ছপুৰাৰ কথা। মনত পৰিল যৌতুকৰ সমৰ্থ নথকাৰ বাবে তিনি বাৰ বিয়াৰ বন্দোবস্ত হৈয়ো ভাগি যোৱা ভনীয়েক-জনীৰ কথা। ছবছবে চাইকেল এখনৰ বাবে কান্দি থকা টাউনৰ স্কুলত পঢ়া ভায়েকটোৰ কথা।— কোনো কথা নাভাবি স্মৃশান্তৰ কথাত মান্তি হৈ গ’ল ছাদিক। আৰু পিচ মুহূৰ্ত্ততে মূৰ কামুৰিছে বুলি স্মৃশান্তক ক’মৰ পৰা পঠিয়াই ছুৱাৰ-খন বন্ধ কৰি দিলে।

ছুৱাৰত চকিওৱাৰ শব্দত সাৰ পাই গ’ল ছাদিক। চেণ্ডেলজোৰ ভৰিত স্মুৱাই সি ছুৱাৰৰ খিলিটো খুলি দিলে। এজাক হিম-শীতল বতাহ আৰু কিছুমান আন্ধাৰৰ লগত এটি নাৰীমূৰ্ত্তি সোমাই আহিল সন্তৰ্পনে। নিৰ্ক’ক হৈ বৈ গ’ল ছাদিক। কিছুসময়ৰ পিচত নাৰীমূৰ্ত্তিয়ে বহুত দূৰৰ পৰা যেন ক’লে, ‘ছুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিয়ক’। যন্ত্ৰচালিতৰ দৰে ছাদিকে ছুৱাৰৰ খিলিটো লগাই দি ছুৱাৰৰ কাষতে কিছুসময়

বৈ গ’ল। তাৰ পিচতে হঠাতে এবাৰ সি টেবুলত থকা লেম্পটো বাঢ়াই দিলে। লেম্পটোৰ ক্ষীণ পোহৰবোৰ কোঠাটোৰ যতে-ততে বিয়পি পৰিল। সেই ক্ষীণ আলোকত ছাদিকে অৰাক দৃষ্টিৰে দেখিলে এটা সুন্দৰ এপ্ৰিলৰ দিনৰ দৰে, পৃথিবীৰ শ্ৰেষ্ঠতম কবিতাটোৰ এটা ছন্দৰ দৰে—তাৰ সম্মুখত ঠিয় হৈ আছে অখনি ববীন্দ্র সঙ্গীত গোৱা ছোৱালীজনী।

‘তোমাৰ নাম অনুস্ময়া?’—ছাদিকে লাহেকৈ স্মৃধিলে।

‘হয়’।

‘তুমি ইমান বাতি ইয়ালৈ অহাৰ কাৰণ কি?’—সোধো-নোসোধোকৈ স্মৃধি দিলে ছাদিকে।

শান্ত-ধীৰ জুৰিটো হঠাতে হৈ পৰিল এক উন্মি-মুখৰ পাহাৰী নিজৰা। বৰ্ষা নামি আহিল অনুস্ময়া সবকাৰৰ চকুলৈ। ছক-ছককৈ কান্দি তাই ছাদিকৰ ভৰিত পৰি কলে, ‘বচাওক, মোক আপুনি বচাওক। এই দৈত্যবিলাকৰ পৰা মোক অনুগ্ৰহ কৰি বক্ষা কৰক। নহলে মৰি যাম মই’।

কোনোমতে নিজকে সংযত কৰি অনুস্ময়াই কৈ দিলে তাইৰ কাহিনী। অখনি ছাদিকে লগ পোৱা বুঢ়াজনৰে জীয়েক অনুস্ময়া। ককায়েক পিয়ুষ সবকাৰ জেললৈ যোৱাৰ পৰা সিহঁতৰ ঘৰখনৰ অৱস্থা ভীষণ বেয়া হবলৈ ধৰিলে। বি-এ পাচ যদিও তাৰ সদব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ঠাই নাই অনুস্ময়াৰ। কাপোৰৰ অভাৱত তাই আৰু বোৱেকে পোন্ধৰ দিন ঘৰৰ পৰা ওলোৱা নাছিল। আজি এইখন শাৰী স্মৃশান্তই নি দিছেগৈ। বাচি থকাৰ কোনো উপায় নথকাত তাইৰ দেউতাকে মৰণৰ পথটোকে তাইক আঙুলিয়াই দিছে। টকা পঞ্চাশটাৰ বিনিময়ত তাইক স্মৃশান্তৰ লগত পঠিয়াই দিছে। অনুস্ময়াই ঠিক জানে যে স্বত্ব্যৰ সহজ পথটো তাই বাচি

নললে এই অভিসাৰ-নিশাৰ পুনৰাবৃষ্টি হব সদায়।

সনাতন নিস্তক্ৰতাই ছাদিকহঁতৰ পৰিবেশটোক দৈত্যৰ দৰে গ্ৰাস কৰি থৈছিল। শৰীৰ শিৰাই বিদ্যুত-প্ৰবাহ বৈ যোৱা মানুহৰ দৰে স্থিৰ হৈ বৈ আছিল ছাদিক। এনে অৱস্থাত কি কৰিব পাবি বহুত ভাবিও ঠিক কৰিব নোৱাৰি ছাদিকে ক্ৰন্দনৰতা ছোৱালীজনীক ক'লে, 'ব'লা, তোমাক ঘৰত থৈ আহোঁগৈ।' অনুসূয়াহঁতৰ ঘৰৰ পৰা উভটি আহোঁতে ৰাতি বাৰটা বাজিল ছাদিকৰ। ৰাতি গুৱাৰ আগতেই সি স্থিৰ কৰিলে যে কালিলৈ

গৈয়েই সি অফিচত "বেজিগ্‌নেশ্বন লেটাৰ"খন দি আহিব। তাৰ পিচত তাৰ মনটো বৰ পাতল-পাতল লাগি গ'ল।

...দহ মাইল বাট চাইকেল চলাই আহি টকোবাৰীত বাচৰ কাষ পাই ছাদিকৰ ঘৰৰ কথা মনত পৰিল আকৌ এবাৰ। অনুসূয়া সৰকাৰৰ লগতে তাৰ ভনীয়েকজনীৰ কথাও মনত পৰিল। ৰাচখন চলাৰ আগতে ছাদিকে ভাবি চালে সূশান্তৰ বন্দোবস্ত মতে কাম কৰিলে খুব গুনাহ হব নেকি তাৰ।

ৰাশ্বি

শ্ৰীবিষ্ণু প্ৰসাদ দত্ত, তৃতীয় বাৰ্ষিক (কলা)

কচু হাবি আদি গজি এয়াঁঠুৱা হৈছিল, মিঞা ছুটাই কাটি কুটি চোতালখন পৰিষ্কাৰ কৰি পেলালে। আগৰ পুৰণি চকোৱা খনৰ খুটা ছুটাহে আছিলগৈ; তাৰ ঠাইত কেঁচা বাঁহেৰে নতুন চকোৱা এখন দিলে। দুঘৰৰ মাজত পানীকল মাত্ৰ এটা; ইঘৰৰ পৰা পানী ছুনি নিবলৈ চকোৱাখনত এটা বাট কাটি ৰাখিছে। সেই দিনা শুই উঠিয়ে ইমৰাণে মন কৰিছিল মিঞা ছুটাই নাৰিকলৰ বচিবে গোটা বাঁহ ছুটা বান্ধি তাত উঠি গিফালৰ ঘৰটোৰ বেৰত চুন দিবলৈ কাৰবাৰ কৰিছে। বাৰিষাত খহি যোৱা নৈৰ গৰাৰ দৰে অযত্নত খহি যোৱা ঘৰৰ পিৰালিত থিয় হৈ সি ভাবিলে, তাৰ কাষৰ ঘৰটোতলৈ কোনোবা নতুন মানুহ আহিব কিছানি। কাষৰ ঘৰটো আৰু তাৰ নিজৰ ঘৰটোৰ মালিক একেজন মানুহেই। ইমৰাণৰ ঘৰটো মানে পাঁচ টকা ভাৰাৰ জুপুৰিটো।

নিজৰ ঘৰটো, ওচৰ চুবুৰীয়া মানুহ আদিৰ কথা ভাবিবলৈ ইমৰাণৰ হাতত ইমান সময় নাই। জুপুৰিটোৰ লগত তাৰ সঞ্চ আছে—অন্তৰঙ্গ সমতা নাই। তাৰ জীৱনত ঘৰৰ ভিতৰৰ বাঁহৰ বিচনাখনত গভীৰ টোপনি যোৱা ৰাতিৰ সংখ্যা

বৰ বেছি নহয়। বেছিভাগ ৰাতি সি বাহিৰতে কটাইছে। চহৰতলীৰ কোনোবা বেশাৰ বিচনাত বা পিৰালিত নাইবা কোনোবা কদৰ্ঘ্য গলিৰ জুৱাৰ আদাত। জীৱনত সি এজনী মানুহকে খুব আপোন বুলি ভাবিছে, তাইৰ ওচৰতে সি জীৱনৰ চৰম আনন্দৰ মুহূৰ্ত্তবোৰ বিচাৰি চাইছে; সেইজনীয়েই তাৰ চান্তি। জীৱনৰ বহুত মদিৰ উচ্ছল বজনী সি তাইৰ কোলাত মূৰ থৈ কটাই দিছে। মদৰ নিচাত অজ্ঞান হৈ তাইৰ ঘৰৰ পিৰালিৰ ধূলিত বা তাইৰ ঘৰলৈ যোৱা বাটৰ কাষৰ বোকাত লুটুৰি-পুটুৰি হৈ কিমান ৰাতি সি পৰি আছে তাৰ হিচাব এদিনো সি কৰা নাই। মদ খোৱাৰ পাছত ভাত খোৱাৰ কথা ভাবিবলৈ তাৰ মনতে নপৰে। বোকাৰ মাজত অজ্ঞান হৈ পৰি থাকি ঘৰৰ কথা তাৰ মনত পৰে কেনেকৈ ?

মৰমৰ মাদকতাৰে ভৰা সৰু ঘৰ এখনৰ মাজত নিৰিবিল সুখৰ জীৱন এটাৰ ছবি তাৰ মনত কাহানিও নেদেখা এটা স্বপ্নৰ দৰে। তাৰ যৌৱনৰ সমস্ত আৰুণ্যত কদৰ্ঘ্যতাৰ মামৰ লাগি গৈছে। অনিশ্চয়তাই তাৰ জীৱনৰ সম্ভাৱনা, উশ্বলতাই তাৰ জীৱন। বাটৰ কাষত

ৰৈ কোনো তিবোতাক সি আজিলৈকে ভাল চকুৰে চোৱা নাই। মাতৃহৰ বিপুল বহুশৰ অধিকাৰিনী বুলি কোনো নাৰীক সি সন্মান জনোৱা নাই। যৌনজ্ঞ ক্ষুধাৰ উদ্ভাপেৰে প্ৰত্যেক নাৰীকে সি ভঙ্গ কৰি দিবলৈ বিচাৰিছে। কোনো স্কুমাৰ সৌন্দৰ্য্যৰ স্পৃহাত তাৰ হৃদয়স্বত্তি আগুত হৈ উঠা নাই। ক্ৰেদাক্ত স্থূলতাৰ মাজত তাৰ সৌকুমাৰ্য্যৰ কোমল চেতনাই কাহানিবাই আত্ম-হত্যা কৰিলে। জুৱা খেলি টকা পালে মুঠি মুঠিকৈ সি উৰুৱাই দিয়ে। যি টকা আৰ্জ্জনৰ কাৰণে সি অকণো পৰিশ্ৰম কৰিব লগা হোৱা নাই সেই টকা খৰচ কৰিবৰ কাৰণে সি পৰিশ্ৰম কৰিব কিয়? চাস্তিৰ ঘৰত ৰাতি থাকিবলৈ কিমান টকাৰে বা প্ৰয়োজন?

ইমৰাণৰ এখন চাইকেল দোকান আছে। যোৱা চিঠিখেলত হঠাতে সি সাতশ টকা পাইছিল। সেই টকাৰেই সি চাইকেলৰ দোকান এখন আৰম্ভ কৰিলে। এতিয়া এই উপাৰ্জ্জনৰ ব্যৱস্থা হোৱাৰ পাচত আন নহলেও সি চাস্তিৰ ওচৰত ছুটা ঘণ্টা নিৰ্ভয়ে কটাই আহিব পাৰে। দিনটোত চাইকেল মেৰামতি কৰি যিখিনি তাৰ আয় হয়, গোটেইখিনি সি চাস্তিৰ হাতত তুলি দিয়ে। এই সংস্থান তাৰ কাৰণে স্কন্দৰ জীৱন যাত্ৰাৰ উপায় নহয়, মাত্ৰ তাইৰ আসঞ্জলাভৰ এটা ক্ষমতাৰ উৎস।

দোকান বন্ধ কৰি অ'ত ত'ত সোমাই সি যেতিয়া ঘৰ পায়হি তেতিয়া ওচৰ-পাজৰৰ আটাই-বোৰ মানুহ শুই নিঃপালি দিয়ে। পুৱা ছ'টা বজাতে হোটেলত চাহটোপা খাই দোকান খুলিবলৈ ঘৰৰ পৰা ওলাবই লাগে। প্ৰথম দুসপ্তাহমান-লৈকে সি ওচৰৰ ঘৰটোলৈ কোন মানুহ আহিল গম নাপালে। খবৰ লবলৈকে সমাজ জ্ঞানিত কোন মানবীয় উৎসুকৰ তাৰ মনত জন্ম হোৱা নাই। অৱশ্যে বেছিদিন সি মানুহঘৰৰ বিষয়ে

একোকে নজনাটক নাখাকিল। শুনিবলৈ নিবি-চবাকৈয়ে কিছুমান খবৰ তাৰ কাণত পৰিল। মানুহজনে হেনো “ইনকন্টেক্স” ইমপেক্টৰ নে কিবা কৰে। অতিপাত মদপী আৰু চৰিত্ৰহীন বুলি তেওঁ এই কেইদিনতে যথেষ্ট খ্যাতি আৰ্জ্জিছে। মদৰ নিচাত অজ্ঞান হৈ বাটৰ কাষত পৰি থাকোতে ইমৰাণে লগ নাপালেও আন বহুত মানুহে পাইছে। তেওঁৰ বৈশীয়েক আৰু পাঁচ বছৰীয়া লৰা এটা আছে। কিন্তু সিহঁতৰ অস্তিত্বক তেওঁ কোনোদিনেই প্ৰাণ দি অহুভৱ কৰা নাই।

সেইদিনা ইমৰাণ সোনকালেই ঘৰলৈ উলটি আহিছিল,—ঘৰত ভৰি দিয়েই সি কাষৰ মানুহ ঘৰত এটা হলস্থল শুনিলে। অহুমানতে ইমৰাণে বুজিব পাৰিলে মদ খাই আহি মানুহজনে বৈশীয়েকৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰিছে। বাঁভংস ভাষাৰে টেটুকালি চিঞৰি তেওঁ বৈশীয়েকক গালি পাৰিছে; সেই আঁততায়ীৰ নিৰ্ধম প্ৰহাৰত চটুকটাই উঠা মানুহ গৰাকীয়ে হয়তো বন্ধাৰ উপায় পোৱা নাই। আসন্ন অত্যাচাৰৰ পৰা নিজকে বন্ধা কৰিবলৈ মানুহজনীয়ে অসহায় ভাবে আৰ্ত্তনাদ কৰি উঠিছে। ইমৰাণে কি কৰিব লাগে ভাবি থাকোতেই উচুপি উচুপি ক্ৰমাত মানুহ গৰাকী ঠালা হৈ গল।

তাৰ পাচত যি দিনাই ইমৰাণ সোনকালে ঘৰলৈ ঘূৰি আহিছে সেইদিনাই সি তেওঁৰ বেদনা-ময়ী চিঞাৰ শুনি আহিছে। গিৰিয়েকৰ যাত্ন-কৰী হাতৰ মুঠিত তেওঁৰ অকণমান প্ৰাণটো হাঁহাঁকাৰ কৰি উঠে। পৰিত্ৰাণৰ বেদনাদীৰ্ণ নিৰৱ প্ৰাৰ্থনাৰ স্তব ইমৰাণে নিজৰ ঘৰৰে পৰা শুনে। শুনি শুনি সি অভ্যস্ত হৈ গৈছে।

কেইদিনমানৰ আগতে সি মানুহজনক লগ পাইছিল। তাৰ পাছতো অ'ত ত'ত দেখিছে। লৰাটোৱে প্ৰায়ে পানীৰ টেপটোত ধেমালি কৰি

থাকেহি। মান্নহগবাকীক সি কিন্তু এদিনো দেখা নাছিল। অৱশেষত এদিন মান্নহগবাকীকো দেখিলে। গাঁটো ভাল নলগাৰ কাৰণে ইমবাণে সেইদিনা পাচবেলা আৰু দোকানলৈ নগল। বেতৰ চকীখন উলিয়াই বাৰান্দাতে সি তাৰ নিজৰ কথাৰে ভাবি বহি আছিল। তাৰ জীৱনৰ কেঁচা আলিত বহুত খোজৰ সাঁচ বহি গৈছে। অমানবীয় কলঙ্কৰ মিছিলে তাৰ নীৰৱ পৃথিৱী বাস্তৱ কৰি তুলিছে। জীৱনৰ সমস্ত চেতনাৰ উত্তাপ দিও সি তাৰ জীৱনৰ বাট সেন্দূৰীয়া কৰি তুলিব নোৱাৰিব। পৃথিৱীৰ কোনো মান্নহে তালৈ হৃদয়ভৰা আবেগেৰে চকু তুলি চোৱা নাই। প্ৰত্যেক মান্নহৰ কদৰ্য ঘৃণাভৰা দৃষ্টিত সি অন্ধ হৈ যাব খোজে। দেহা বম্বমাই উঠে। ভাবি ভাবি কব নোৱাৰাকৈয়ে হঠাতে সি এবাৰ কামৰ মান্নহ ঘৰৰ ফালে মূৰ তুলি চালে। নতুনকৈ অহা মান্নহগবাকীয়ে হনপায়, ঘৰৰ বাৰান্দাৰ খুটা এটাত ধৰি থিয় হৈ তাৰ ফাললৈকে চাই আছে। মূৰৰ আধালৈকে ওৰণিৰে ঢাক খাই থকা মুখখন ছহাতেৰে খামুচি ধৰি থকা খুটাটোত লগাই, হয় তেওঁ ইমবাণলৈকে চাই আছে। সি দেখিলে, তেওঁৰ দেহভঙ্গীত নিস্পৃহ উদাস ক্ৰান্তি। চকুৰ ভাষাত অকথিত বেদনাৰ স্তানিমা। নৰুৰ মাজৰ উত্তপ্ত বালিস্তপত হাঁহাকাৰ কৰি থকা ইমবাণৰ গাৰ মাজেদি যেন হিমাচলৰ শীতেৰে উচ্ছল কোমল বতাহ এছাটি বৈ গল। মান্নহগবাকীৰ নিৰ্বিকার চাৱনিৰ অপূৰ্ব্ব কোমলতাত সি তাৰ দেহাত এক বহুশয় পুলক অনুভৱ কৰিলে। তেওঁৰ দৃষ্টিৰ শাব্দীয় জ্যেৎশ্নাৰ মাদকতাত সি যেন বহুত বছৰৰ মূৰত শান্তিৰে চোপনি যাব। তেওঁৰ চকুৰ ভাষাত ইমবাণে এইয়া আৰবীয় নিশাৰ কোনোবা চাহজাদীৰ মুখৰ পৰা নজহা—নপমা সাধুকথা শুনিছে। নৰুৰ বীভৎস অন্ধকাৰেৰে ভৰা ইমবাণৰ

জীৱনত আজি যেন মদিৰ উচ্ছল পোহৰৰ বন্যা নানিছে। সমস্ত জীৱনৰ সাৰ্থকতাৰ তৃপ্তিৰ আবেগত ইমবাণে চকুছুটা লাহে লাহে মুদি দিলে।

ইয়াৰ আগতে ইমবাণলৈ কোনো তিৰোতাই ইমান সুন্দৰ আগ্ৰহেৰে চোৱা নাছিল। কাৰো দৃষ্টিত সি সাঁচাকৈয়ে ইমান তৰুণ্যভৰা মধুৰ কোমলতা দেখা নাছিল। সহজ হৃদয়েৰে মান্নহে মান্নহলৈ মূৰ তুলি চোৱা কথা সি পাহৰি গৈছিল। মান্নহৰ অকলঙ্ক চেতনাত অতীন্দ্ৰিয় মৰমৰ বহুশয়ময় পোহৰৰ কথা ভাবিবলৈ তাৰ কল্পনা পশু হৈ গৈছিল। তাৰ কল্পনা এমুঠি টকা পোৱাৰ পাছত চান্তিৰ হাঁহিভৰা মুখৰ মাজত শেলাই হৈ লাগি গৈছিল। এক নতুন জীৱনৰ স্পৰ্শৰ তদ্ৰাত সি আচ্ছন্ন হৈ গ'ল। সেইদিনা বহুত ৰাতিলৈকে সি তাতে বহি থাকিল।

তাৰ পাছত সদায় ইমবাণে বৰ আগ্ৰহেৰে ঘৰটোৰ ফালে চায়—মান্নহগবাকীক দেখা পোৱাৰ আশাত। দোকানত বহি বহি সি তেওঁৰ কথাৰে ভাবে। কাম কৰি কৰি কামৰ মাজত হঠাতে বৈ যায়; মান্নহগবাকীৰ কৰুণ মুখখন দেখা পাবলৈ তাৰ মনটো হাঁহাকাৰ কৰি উঠে।

এদিন ইমবাণে নিজৰ ঘৰতে বহি বহি—নতুন চাইকেল এখন ফিট্ কৰি আছিল। আৰু ছখন চাইকেল সি ফিট্ কৰিব লাগে। সময় তাৰ একেবাৰে নাই। এৰাৰটা মান বজাত সেই মান্নহঘৰৰ পাঁচবছৰীয়া লৰাটো আহি ইমবাণক মাতিলেহি। ৰাতিখন লৰাটোক দেখি সি অলপ আচৰিত হৈ গল। লৰাটোৱে তাক কলে, “দেউতা ৰাতিপুৱাই কববালৈ ওলাই গৈছে। আজি ঘূৰি অহাৰ আশা নাই। ময় আৰু মোৰ ৰাতিখন অকলে থাকিবলৈ ভয় লাগিছে। আপোনাক মাই আজি ৰাতি আমাৰ ঘৰত শুবলৈ কৈছে”—

এক মধুর আবেদনৰ তৃপ্তিত ইমৰাণৰ মন ভাবোচ্ছাসময় হৈ উঠিল। কদৰ্ধ্যময় জীৱনত সি পৰশমণিৰ সন্ধান পাইছে। ২৫ বছৰীয়া গাভৰু বোৱাবী এগৰাকীয়ে তাক পবিত্ৰ বিশ্বাসেৰে ৰাতি একেটা ঘৰত শুবলৈ মাতিছে। এইয়া তাৰ জীৱনৰ এক অল্পম ঘটনা। তাৰ পুৰুষ সত্ৰাই নিজকে আবিষ্কাৰ কৰাৰ অহংকাৰত বুকু-ফিলাই উঠিল। চাইকেলখন সামৰি থৈ সি তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ যাবলৈ ওলাল। কোনো দিনেই সি ইমান ভাল কাম এটা কৰাৰ কথা তাৰ মনত নপৰে। সেইদিনাও খন্তেক পাছতে সি নিজৰ ওপৰতে বিশ্বাস হেৰুৱাই পেলালে। নিজৰ কদৰ্ধ্য চৰিত্ৰৰ আশঙ্কা কৰি সি তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ নোযোৱাটোকে খিক কৰিলে। সি লৰাটোক ক'লে, “মই গোটেই ৰাতি ইয়াত কাম কৰি থাকিম। তোমালোকে মনে মনে শুই থাকাকৈ। একো ভয় নাই; দৰকাৰ হলে মোক মাতিবা বাক।” লৰাটো গলগৈ। ইমৰাণে ওৰে ৰাতি কাম কৰি চাইকেল ত্ৰুখন ফিট কৰি শেষ কৰিলে। এক নতুন শক্তিৰ উত্তেজনাতে সি যেন প্ৰমত্ত হৈ উঠিল। তাৰ আশ্ৰয়ক ভৱস্যা কৰি এগৰাকী পূৰ্ণযৌৱনা বোৱাবী নিচিন্তে টোপনি গৈছে, সেই অতীজ্ৰয় আনন্দৰ নিচাত ইমৰাণৰ মন বাউল হৈ উঠিল।

ইমৰাণে আজিকালি কামৰ মাজে মাজে বা আজৰি সময়ত মানুহগৰাকীৰ কথা ভাবে। মদ খোৱা সি পাতলাই দিছে। মদ খালে সি তেওঁৰ কথা ভাবিব নোৱাৰা হৈ যায়। তেওঁৰ কৰুণ মুখখনৰ চৰিতো তাৰ মনৰ চকুত খেলি-মেলি হৈ যায়। বহুত দিন সি চান্তিৰ ওচৰলৈ যোৱা নাছিল। এদিন তাই নিজেই তাৰ দোকান ওলালহি। যিজনী চান্তিৰ দেহ সান্নিধ্যৰ আশাত সি ৰাতিৰ পাছত ৰাতি তাইৰ ঘৰৰ পিৰালিত বহি কটাই দিছে, দেহৰ ঘামৰ বিনিময়ত আৰ্জ্জন

কৰা পইছা মুঠিয়ে মুঠিয়ে তাইৰ হাতত তুলি দিয়ে সেই চান্তিৰ উপস্থিতি আজি তাৰ একেবাৰে অসহ লাগিল। হাজাৰ পুৰুষৰ কালিমা ভৰা খোজৰ চিনেৰে জীৱনৰ উপকণ্ঠ বুৰাই পেলোৱা, হাজাৰ ৰান্ধসৰ কামনা উত্তপ্ত চুমাৰ দাগেৰে ভৰি যোৱা চান্তিৰ এই মৰহা দেহাৰ মাজতে এদিন তাৰ যৌৱন উন্মাদ হৈ উঠিছিল। তাইৰ দেহাৰ নাম-গন্ধত তাৰ মন তদ্ভ্ৰাম হৈ উঠিছিল। ভাবি ভাবি তাৰ মুখ বিকৃত হৈ উঠিল। বাকচত থকা আটাইখিনি পইছা চুচি-বাচি আনি সি তাইৰ হাতত গুজি দিলে আৰু অলপো পলম নকৰি তাইক ওলাই যাবলৈ ক'লে।

সৰু লৰাটো আজি কালি ইমৰাণৰ খুব বন্ধু হৈ গৈছে। প্ৰায়ে আহি তাৰ লগত ধেমালি কৰি থাকেহি। কোনো সৰু লৰাৰ সহজাত সবলতাৰ লগত ইমৰাণৰ আগতে পৰিচয় হোৱা নাছিল। তাৰ প্ৰতি সি এটা অকাৰণ মায়ী অনুভৱ কৰিলে। লৰাটোক মৰম কৰাৰ লগে লগে তাৰ মনটো যেন কিবা এটা স্নন্দৰ আবেগে লাহে লাহে চুই যায়। তাৰ মুখমণ্ডলত সি মাকৰ প্ৰতিবিম্বটো জ্বলিকি উঠা দেখে। তাৰ গাত হাত বুলুৱাৰ লগে লগে সি অনুভৱ কৰে সেইয়া যেন মানুহ গৰাকীৰ বুকু ভৰা স্পৰ্শৰ মাজত সি লাহে লাহে হেৰাই গৈছে। মানুহ গৰাকী আৰু তাৰ নিজৰ মাজত যেন এটা সহজ অতিক্ৰম্য সম্বন্ধ স্থাপিত হৈ গৈছে। লৰাটোক কব নোৱাৰকৈয়ে সি বুকুৰ মাজলৈ ভৰাই লয়; এৰি দিবৰ মন নাযায়।

কিছুদিনৰ কাৰণে সি অশ্ৰু বাজে খবচ বন্ধ কৰিলে। উপাৰ্জ্জন বেচি কৰাত মন দিলে। তাৰ এটা ডাঙৰ কাম কৰিব লগা আছে। তাৰ পাছত হঠাতে এদিন সৰু চাইকেল এখন মগাই আনি লৰাটোক দিলেহি। চাইকেলখন লৰাটোক দিয়াৰ পাচত গোটেই দিনটো সি উৎকণ্ঠাৰ মাজতে

কটালে। যি কোনো মুহূৰ্ত্ততে লৰাটোৰ বাপেকে চাইকেলখন উত্ততাই দিবহি পাৰে। তাক সন্দেহ কৰি গালি পাৰিব পাৰে, অপমান কৰিব পাৰে—।

বাস্তি ঘৰলৈ ঘূৰি আহি সি কা'ব মানুহ ঘৰত যি বীভৎস কোলাহল শুনিলে তাত তাৰ দেহৰ প্ৰত্যেক বক্ত কণিকা যেন হিম হৈ গল। দৈনন্দিন জঘন্না কাৰ্য্যাৱলীৰ পুনৰাবৃত্তি। গিৰিয়েকে কৰা নিৰ্দ্ধম অত্যাচাৰৰ প্ৰতিবাদ কৰিব নোৱাৰি মানুহ গৰাকীয়ে অসহায় ভাবে চিঞৰি উঠিছে। তেওঁৰ অসহ্য যন্ত্ৰণাৰ তীব্ৰ আৰ্ত্তনাদত ইমৰাণৰ মস্তিক যেন উত্তপ্ত হৈ গল। মানুহজনৰ বীভৎস চিঞৰ-বাখৰ শুনি ইমৰাণৰ বুজিবলৈ বাকী নাথাকিল যে তেওঁক কৰা এই নিৰ্দ্ধম প্ৰহাৰ আৰু অত্যাচাৰৰ ঘাই কাৰণ সি নিজেই। তেওঁক পৰা জঘন্না ভাষাৰ গালিবোৰ সি কাণ পাতি শুনিলে। ইমৰাণৰ লগত এটা যৌনিক সম্বন্ধ কল্পনা কৰি মানুহজনে ঘৈণীয়েকক অপমান কৰিছে। তেওঁৰ চৰিত্ৰক সন্দেহ কৰি নিষ্ঠুৰ ভাবে কলঙ্কিত কৰিছে। ইমৰাণে ভাবিলে মানুহ গৰাকীক গিৰিয়েকৰ নিষ্ঠুৰ অত্যাচাৰৰ পৰা বক্ষা কৰিবলৈ সি ওলাই যাব নেকি? কেইটামান মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে প্ৰচন্দ শক্তিয়ে সি মানুহটোৰ চিনচাব নাইকিয়া কৰি দিব পাৰিব। কিন্তু তাৰ মন নগল। তাৰ সাহাৰ্য্যই মানুহ গৰাকীৰ সবল নাৰী চেতনাক দুৰ্বল কৰি দিব। গিৰিয়েকৰ চকুত নপৰা তেওঁৰ মানসিক বিজয়ত চেকা লাগি যাব। তেওঁ লৰু হৈ যাব। ইমৰাণৰ মনলৈ অবসাদ নামি আহিল। চাইকেল উপহাৰ দিয়া কথাটোক অশ্ৰয় কৰি তেওঁক বেশ্যাৰ দৰে অপমান কৰিছে। প্ৰত্যেকটো বেতৰ কোবত জিকাৰ খাই উঠাৰ লগে লগে ইমৰাণৰ ধমনীৰ তেজবোৰেও ঢোলকণি খাই উঠে। তীব্ৰ যন্ত্ৰণাৰ বেদনাদীৰ্ণ চিঞৰত ইমৰাণৰ উশাহ-নিশাহ যেন বন্ধ হৈ যাব। অজ্ঞপ্ত শক্তিয়ে ভবা

তাৰ পেশীবহল দেহটো যেন চিৰদিনৰ কাৰণে জখৰ হৈ যাব। ধূলিময় মজিয়াত উচুপি উচুপি নিশ্চুপ হৈ যোৱা মানুহগৰাকীৰ দেহাটো ক্ৰান্তিৰ স্নানিমাৰে আৱৰি পেলালে। খুব জোৰেৰে ঘৰংকৈ দুৱাৰখন বন্ধ কৰি মানুহজন বীৰদৰ্পে কৰবালৈ ওলাই গ'ল। ইমৰাণে নিজৰ ঘৰত বহি অহুভৱ কৰিলে, সি যেন কৰবাত নাইকিয়া হৈ গৈছে; হৃদয়চেতনাত তাৰ দৈহিক আৰু মানসিক অস্তিত্বৰ কোনো স্পৰ্শময় অহুভৱ নাই। দিন মৰি শেষ হৈ গৈছে।

তাৰ পাছত ইমৰাণে লৰাটোক মৰম কৰিবলৈ এৰি দিলে। মানে তাৰ ভাল নালাগে। তাৰ নিজৰ ব্যক্তিগত মান অসম্মানৰ কথা সি নাভাবে। কিন্তু সি কৰা কিছুমান কামৰ কাৰণে একেবাৰে নিৰ্দ্ধেষী মানুহ এগৰাকীয়ে কষ্ট ভোগ কৰিব কিয়? কোনোবাই অকাৰণতে শাস্তি হেৰুৱাব কিয়? মৰমবোৰ মনৰ বিদিশা আন্ধাৰতে শুই থাকক, কাৰো প্ৰাণৰ পোহৰ তাত পৰিব নালাগে। তথাপিও হৃদয় স্বত্তিৰ অন্ধকূপ গহৱৰত শুইথকা তাৰ পিতৃৰ চেতনাই পোহৰ বিচাৰি হাঁহাকাৰ কৰি উঠিল। খুব কষ্ট কৰি সি লৰাটোৰ পৰা আঁতৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে। তথাপিও একো একোবাৰ নিজৰ অজ্ঞাতেই সি মানুহ ঘৰৰ ফালে মূৰ তুলি চায়। কিন্তু পিছ মুহূৰ্ত্ততে ভয়ে ভয়ে সি চকু ঘূৰাই আনে। যিজনী মানুহে কোনোদিন তাৰ ওচৰত একো দোষ কৰা নাই সেই মানুহজনীৰ কলঙ্কৰ কাৰণ সি হব নোৱাৰে। জীৱনৰ নিষ্ফলতাৰ বক্ষ্যা বেদনাত তেওঁ হয়তো হাঁহাকাৰ কৰি উঠে। গিৰিয়েকে কেতিয়াও বোধ হয় তেওঁৰ পিনে হৃদয় ভৰা অহুবাগৰ দৃষ্টিৰে চোৱা নাই। গিৰিয়েকৰ প্ৰশস্ত বাহ বন্ধনৰ মাজত আত্মাৰ অসীম আনন্দ লাভৰ স্বপ্ন তেওঁ কেতিয়াও দেখা নাই। মনৰ মাজত ফুলা ফুল পাহ কোনোদিনে কাৰো পৰা আদৰ নাপালে।

এতিয়া সোৰভ হেৰাই গৈছে। কথাবোৰ ভাবিলে ইমৰাণবোৰ বুকুখন শুদা শুদা লাগে। মদৰ নিচাত উম্মাদ হৈ আহি গিৰিয়েকে তেওঁৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰিব, প্ৰহাৰ কৰিব, আৰু ঘৰৰ পিৰালিত বহি বহি ইমৰাণে নিৰ্ৰিক্সবদে সকলো গুনি যাব লাগিব, এই অভিশাপ তাৰ সহ নহয়। মানুহগৰাকীৰ প্ৰতি ইমৰাণে এটা অতীন্দ্ৰিয় অনুৰাগ অনুভব কৰিলে। তেওঁৰ শাস্তিৰ মধুৰ-তাৰে সুন্দৰ হৈ উঠা জীৱন এটা কল্পনা কৰিবৰ ইমৰাণৰ যেন মন যায়। সি তেওঁৰ অপকাৰ চিন্তিব কিয় ?

কেইদিনমানৰ পাছত বাতিপুৱা শুই উঠিয়েই ইমৰাণে অনুভৱ কৰিলে তাৰ গাটো ভাল নহয়। গাত জ্বৰ থকা আৰু মূৰটো বিষোৱা যেন লাগিল তাৰ। হোটেলত চাহটোপা খাই দোকানলৈ তাৰ আৰু যোৱা নহল। বহুত দিনৰ মূৰত সি জ্বৰত পৰিছে। আগৰ উশৃঙ্খল জীৱনযাত্ৰাত সি কেতিয়াও শাৰীৰিক দুৰ্বলতা অনুভৱ কৰা নাই। সেইবোৰ সৰু-সুৰা কথা তাৰ তেতিয়া মনতে নপৰে। ঘৰলৈ ঘূৰি আহি সি আকৌ বিচনাতে শুই পৰিলহি। জ্বৰ বেছিহৈ অহাৰ লগে লগে মূৰৰ কামোৰণিটোও অসহ্য হৈ আহিবলৈ ধৰিলে। গাৰ বিষত ইকান্তি-সিকান্তি কৰিবলৈও তাৰ শক্তি নাইকিয়া হৈ উঠিল। পিৰাহত ডিঙিটো শুকাই যোৱা সত্ত্বেও 'টেপৰ' পৰা পানী এটোপা আনি খাবলৈ তাৰ ক্ষমতা নহল।

কোনোদিনে নভবা কথা কিছুমান সি অকা-বণতে ভাবিবলৈ ধৰিলে। একেবাবে অচিনাকি ছোৱালী এজনীৰ লগত হঠাতে চিনাকি হৈ সিও এখন মৰম মধুৰ সংসাৰ গঢ়ি তুলিব। কোনোবা এজনী লাজুকী ধুনীয়া ছোৱালীৰ মদিৰ উচ্ছল হাঁহিৰ পোহৰে তাৰ ঘৰখন উজ্জ্বল কৰি তুলিব। সি কামৰ পৰা অহা দেবি হলে হুৱাৰ দলিত

ৰৈ তালৈ তাই বাট চাই থাকিব। সি তাইক দিব আশ্ৰয়, তাই তাক দিব বিশ্বাস। আজিৰ দৰে কেতিয়াবা জ্বৰ হলে তাইৰ লাহী হাতখন মৰম কৰি কৰি তাৰ বুকুৰ মাজলৈ ভৰাই দিব। তাৰ চুলিৰ ডাৱৰত তাইৰ নখৰ জোনে লুকাঙাকু খেলিব। তাৰ দেহবস্ত্ৰৰ সন্তান এটি বহন কৰি তাই এদিন ক্ষীতোদৰা হৈ উঠিব। সেয়া সিহঁতৰ যুগ্মস্থিতিৰ সাক্ষৰ। পৰস্পৰৰ হৃদয়দানৰ সাক্ষী। জীৱন আৰু স্বপ্নৰ সুন্দৰ সমাহাৰ।

ওবেদিনটো জ্বৰত কেঁকাই বেঁকাই ইমৰাণ বিচনাতে পৰি থাকিল। আবেলি সময়ত সেই মানুহ গৰাকীৰ লৰাটো তাৰ ওচৰলৈ আহিছিল। ঘৰলৈ উভটি গৈ সি মাকক ইমৰাণৰ জ্বৰ হোৱাৰ কথা ক'লেগৈ। খাল এখনত বেমাৰীয়ে খোৱা কিবাকিবি বস্তু, অলপ চাহ আৰু গৰম পানীলৈ গধূলি সময়ত আকৌ আহিল। ইমৰাণে বস্তুবোৰ দেখি আচৰিত হৈ গল। তাৰ প্ৰতি মানুহ গৰাকীৰ এই অনুকম্পা কিহৰ কাৰণে। চিবকালৰ অচিনাকি মানুহ এটা ঘৰৰ কামত কিয়, চকুৰ মাজত মৰি জ্বৰি গলেও তেওঁৰ ক্ষতি কিহত? নহয়, ইমৰাণ এইখন পৃথিবীলৈকে ঘূৰি আহিব। হৃদয় আৰু মৰমেৰে ভৰা এই সুন্দৰ পৃথিবী। চকুৰ আগত কোনেও কাকো ইয়াত অনাদৰত মৰিবলৈ নিদিয়ে। কিন্তু গিৰিয়েকে গম পাব লাগিলেয়ে মানুহ গৰাকীক আকৌ অনাহকতে মাৰধৰ কৰিব। ইমৰাণে বস্তুবোৰ ওলোটাই দিব খুজিছিল। কিন্তু আৰু কিবা অঘটন ঘটাব ভয়ত সি বস্তুবোৰ বাখি থলে। তাৰোপৰি গোটেই দিনটো সি একো খোৱা নাছিল। বস্তুখিনিৰ তাৰ অত্যন্ত দৰকাৰ। গোটেই বস্তুখিনি খাই শেষ কৰি সি টোপনি যাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। পিচদিনাও তাৰ জ্বৰ নকমিল। গাৰ বিষ আৰু মূৰৰ কামোৰণিত তাৰ সমস্ত দেহা টনটনাই

উঠিল। অকলশৰে জ্বৰত ভুগি ভুগি 'সি মৰি যাব পাৰে। ভাবি তাৰ দৃষ্টি ভীতিখন হৈ আহিল। চান্তিলৈ তাৰ মনত পৰিল। তাইৰ অন্ধকাৰ গৰ্ভত ইমানদিনে হয়তো কোনো পুৰুষৰ বক্তৃতা কণিকাই লাহে লাহে সাৰ পাই উঠিছে। তাইৰে সংস্ৰমাত্মৰ দেহাৰ ঘাম গন্ধৰ মাদকতাত সি এদিন অস্থিৰ হৈ উঠিছিল। কিন্তু ইমৰাণে অল্পভব কৰিলে সেই ষ্বেদ গন্ধৰ মাদকতা আজি নবকৰ কদৰ্ঘ্য ছুৰ্গন্ধৰে বিষাক্ত হৈ উঠিছে। চান্তিৰ লগত একেলগে শুই থকা দুৰৰ কথা তাইৰ কামত থিয় দিবলৈও সি অক্ষম হৈ গৈছে।

ইমৰাণে নিজকে খুব অকলশৰীয়া অল্পভব কৰিলে। কোনোবাই তাৰ কামত বহি তাক ধৰি নাথাকিলে মহাপ্ৰস্থানৰ পথত সি যেন এতিয়াই হেৰাই যাব। গভীৰ ছুৰৰ ক্লাস্তিত সি চকু-ছুটা লাহে লাহে মুদি দিলে।

অলপ পাচতে ছুৰাৰ মেলাৰ শব্দত সি মূৰ তুলি চালে। জীৱনত ইমান বেচিকৈ সি কোনো দিনে চক খোৱা নাই। হাতত কিবা-কিবি বস্তু লৈ মানুহ গৰাকী নিজেই ইমৰাণৰ ওচৰলৈ আহিছে। বিন্ময়ঘন দৃষ্টিৰে সি তেওঁলৈ চাই থাকিল। কবৰাৰ পাহাৰী মন্দিৰত পূজা দিবলৈ যোৱা এইয়া যেন কোনোবা দেবদাসী। বগা কাপোৰৰ মাজত ঢাক খাই থকা লাহী দেহাৰ মানুহ গৰাকীক তাৰ খুব ধুনীয়া লাগিছিল। মেলা চুলি কোচা যেন আঁউগী বাতিৰ বহুস্ত সম্ভাৰ। মুখখনত মন্থন কোমলতাৰ বাসন্তী স্নিগ্ধতা। পাতালপুৰীৰ বাকসৰ দেশৰ পৰা ওলটি আহি সি যেন এই প্ৰথম পৃথিৱীৰ মানুহ দেখিছে। তেওঁৰ অপূৰ্ব দেহলাৰণ্যত সি মুগ্ধ হৈ গল। তেওঁলৈ একেধৰে চাইয়ে থাকিল।

খালখন মাটিতে থৈ তেওঁ ঘৰটোৰ চাৰিওফালে এবাৰ চকু ফুৰালে। হঠাতে একোকে নকৈ তেওঁ আকৌ ওলাই গল, অলপ পাচত

তেওঁৰ ঘৰত কামকৰা লৰাটো লগত লৈ ওলটি আহিল। তাৰ হতুৱাই ঘৰটো সৰাই পেলালে। ইটো সিটো বস্তু খান্ধিত লগাই খোৱালে। কিবা কিবি নিজৰ হাতেৰেও কবিলে। ইমৰাণে ভাবিলে মানুহ গৰাকীয়ে যদি তাৰ বিচনাখন দেখে। লেতেৰা কাপোৰ কাণিৰে ছুৰ্গন্ধ বিচনাখনত শুই শুই তাৰ লাজত মৰি যাবৰ ইচ্ছা হ'ল। তেওঁ নাৰিকলৰ ৰচি এডালত ওলোমাই খোৱা তাৰ চাইকেলৰ তেল লগা লেতেৰা লুঙ্গি, হাফপেণ্টবোৰ জাপি খবলৈ ধৰিলে। অস্বস্তিত সি ধৰুফৰাই উঠিল। প্ৰতিবাদৰ কোনো চেষ্টা নকৰি সি কুঁচি-মুচি বিচনাখনত শুই পৰিল। সূৰ্য্যোদয়ৰ বশ্মিৰে বক্তাক্ত হৈ উঠা কপহুৱা ডাৱৰৰ মাজত এইয়া যেন নৃত্যবতা উৰ্ব্বসী। তেওঁৰ কপৰ উজ্জলতাত চকুমেলা থাকিবৰ শক্তি ইমৰাণৰ নাই। কামবোৰ শেষ কৰি অলপ বেলিৰ পাছত তেওঁ হাত ভৰি ধুই আহিলগৈ। কাম কৰা লৰাটো ইতিমধ্যে ওলটি গৈছে।

খালৰ বস্তুবোৰ সজাই মেলি তেওঁ ইমৰাণৰ বিচনাৰ নিচেই কাষতে থিয় হলহি। তাৰ পাচত বিচনাখনতে বহি তাৰ কপালত হাতখন থৈ খুব মৰমেৰে স্মিলে, 'জ্বৰ একেবাৰে এৰা নাই নেকি?' ইমৰাণ অকস্মাতে ব্যস্ত হৈ উঠিল। তাৰ অস্মুচি দেহাৰ স্পৰ্শত তেওঁ অপবিত্ৰ হৈ যাব পাৰে। সি ক'লে 'আপুনি ইয়ালৈ কিয় আহিছে, তেখেতে গম পালে আপোনাক খুব মাৰিব।' ইমৰাণৰ ভয় দেখি তেওঁ ধুনীয়াকৈ হাঁহিলে। তাৰ পাছত তাৰ চুলিত হাত বুলাই বুলাই ক'লে, 'তেখেত নাই নহয়, কবৰালৈ গৈছে, আজি আৰু নাহিবই কিঞ্গনি।'

এক অতীন্দ্ৰিয় সুখস্বপ্নৰ স্পৰ্শত তাৰ হৃদয়-চেতনা তদ্ভাচ্ছন্ন হৈ আহিল। গভীৰতম আনন্দৰ উজ্জলতাত তাৰ আত্মা অধীৰ হৈ উঠিল। তেওঁৰ যাহুকৰী স্পৰ্শৰ মায়াজালত তাৰ অস্তিত্ব যেন

বিলীন হৈ গল। মনৰ ক্লান্ত পখাটিয়ে দুব আকাশত উৰি উৰি যেন আজি নীড় বিচাৰি পাইছেহি। সৰু লৰাৰ দৰে সি ফেকুঁৰি উঠিল,— হয়তো আনন্দত, হয়তো অভিমানত। তাৰ জীৱনৰ প্ৰত্যেকটো মুহূৰ্ত্তই যেন আজি সার্থক হৈ গল। এক অজৈৱিক কামনাৰে মানুহ গৰাকীৰ স্পৰ্শটো সি নিবিড় ভাবে অনুভৱ কৰিলে। অসহায়

শিশুৰ দৰে সি তেওঁৰ মুখলৈ চাই থাকিল। আজি তাৰ বহুত বয়স কমি গৈছে। তেওঁৰ হাত দুখন লাহে লাহে সি বুকুৰ মাজলৈ ভবাই ললে। লাহী হাত দুখনৰ ঠাৰিত গালখন ঘঁহি ঘঁহি সি সৰু লৰাৰ দৰে ক'লে, “আপোনাক মই খুউব ভাল পাওঁ জানে?” গভীৰ আবেগত তাৰ দৃষ্টি আচ্ছন্ন হৈ গল।

প্ৰেমৰ তিনিটা পৰ্ব • • •

শ্ৰীযন গগৈ, তৃতীয় বাৰ্ষিক কলা,

আদি পৰ্ব

তাৰ পিচত? তাৰ পিচত?.....

“মই তেতিয়া কলেজৰ চতুৰ্থ বাৰ্ষিকৰ ছাত্ৰ। বিশেষকৈ চাৰিটা কাৰণত প্ৰমথেশে তাৰ বন্ধু মহ'লৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিব পাৰিছিল। প্ৰথমতে সি স্কলাৰ, দ্বিতীয়তে তাৰ চেহেৰাটো ধুনীয়া, তৃতীয়তে সি স্পৰ্চমেন আৰু চতুৰ্থতে সি কবিতা লিখে। কথাবাৰ্ত্তাৰ আঁৰত লুকাই থকা বেদনাসিক্ত প্ৰমথেশক মই দেখিছিলো আৰু বুজিছিলো। তাৰ কবিতাৰ ছন্দত ফুটি উঠা দুঃখ বিবহৰ

কৰুণতাই বাস্তৱিকে মোক বিস্মিত কৰি তুলিছিল। বিদ্ৰোহী স্বৰৰ পৰশ সনা আছে তাৰ কবিতাত। হেৰা মোৰ গাভৰু ছোৱালী, লাৰণী তথী— তোমাৰ হাতৰ মালা মোৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিয়া; হেৰা মোৰ মৰমৰ গাভৰু ছোৱালী! চূৰ্ণ হ'ওক প্ৰাচীণ সমাজ, পদাঘাতত.....। প্ৰমথেশৰ কবিতাত এনেকুই বজ্জ-হুকুৰ শুনা যায়। সেইহেতুকেই...”

এদিন হঠাৎ মোক বিনয়ে মাতি নি কলে,—যিটো ভাবিছিলো সেইটো পাচত—। বৈ গ'ল পুনৰ।

মই সুধিলোঁ, “কি ?”
 “সেই আমাৰ প্ৰমথেশ,” বিনয়ে কলে।
 মই পুনৰ সুধিলোঁ, “প্ৰমথেশে কি কৰিলে ?”
 বিনয়ে উত্তৰ দিলে, “দেউবাৰে প্ৰমথেশ
 আমাৰ ঘৰলৈ গৈছিল—মই টেনিচ্ খেলি
 আছিলো, মনে মনে বহি সি খেলা চাই আছিল—
 তাৰ পাছত সন্ধিয়াৰ অন্ধকাৰৰ আঁৰ হৈ মোৰ
 কাষ চাপি কলে”—

“কি কলে ?”

“তাৰ হিয়াৰ গোপন বেদনাৰ কৰুণ কাহিনী।”
 অলপ বেছি ধৰণেবেই প্ৰমথেশৰ সৈতে
 বিনয়ৰ ঘনিষ্ঠতা আছিল। সেই কাৰণেই বিনয়ৰ
 কথাবাত্তাত প্ৰমথেশৰ কবিতাৰ স্তব স্বনিত হৈ
 উঠে। মই বিনয়ক পুনৰ প্ৰশ্ন কৰিলোঁ,
 “কৰুণ কাহিনী কি ?”

“তই বাক কাকো নকবি। প্ৰমথেশে কবলৈ
 মানা কৰিছে,” বিনয়ে মোৰ ফালে দৃষ্টি ঘূৰাই
 আনি কলে।

বাধা দি মই কলোঁ, “তেন্তে কিয় কৈছ ?”

“নোকোৱাকৈ ওতো থাকিব নোৱাৰো। সেই
 কাহিনী শুনি প্ৰমথেশৰ প্ৰতি মোৰ যে ইমান
 শ্ৰদ্ধা জাগি উঠিছে—

মাগুহৰ মনত কোতূহলী বস্ত্ৰে আশ্চৰ্যা
 প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। কোতূহলবশতঃ মই
 কলো, “তেন্তে ক, ভয় নকৰিবি প্ৰকাশ নহয়।”

বিনয়ে কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, “প্ৰমথেশে
 এটা দীঘল নিশ্বাস পেলাই মোক কলে, মোৰ
 কবিতাত বিষাদৰ স্তব কিয় বাজে তাৰ উত্তৰ
 শুনিবি ? মই কলো—শুনিম। প্ৰমথেশে কিছুপৰ
 নিৰ্ব্বাক হৈ থকাৰ পাছত ক’লে, তাৰ হৃদয়
 ভাঙ্গি চুবমাৰ হৈ গৈছে—কিছুবছৰ আগেয়ে
 সি আছিল জহ্নলপুৰত—মিস্ মায়া, জহ্নলপুৰ
 গাৰ্লস স্কুলৰ শিক্ষয়িত্ৰী—মায়াৰ সৈতে হঠাৎ
 এদিন প্ৰমথেশৰ কথোপকথন হয়, সেই কথোপ—

কখন ক্ৰমে গভীৰ প্ৰেমত পৰিণত হ’ল—মানে,
 হুজনৰ মনৰ মিল হ’ল ভীষণ গাঁচৰূপে। তাৰ
 পাছত মায়াই বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কৰিলে ; প্ৰমথেশৰ
 ঘৰৰ পৰা বাধা পৰিল, তথাপিও প্ৰমথেশ অটল।
 মায়াই এই কথা জানিব পাৰি কলে, নহয়……
 ইমান বাধা-বিঘিনি আছে যেতিয়া এই তবছাকুল
 সাগৰৰ বক্ষত জীৱন—তৰী উটাই দিৱাটো উচিত
 নহব। প্ৰমথেশৰ মিনতি আৰু অশ্ৰুৰ সীমা
 পাৰ হৈ গ’ল। মায়াৰ চকুলৈও পানী আহিল।
 মায়াই ভাবিলে, এইয়া কাৰোবাৰ অভিশাপৰ তীত্ৰ
 দাহ। প্ৰমথেশে কি মোৰ কাৰণে সকলো ত্যাগ
 কৰিব ?—নাই—নহয়—চকুলোৰে পৰিপূৰ্ণ
 মায়াই আৰু একো কথা নকলে। পাঁচদিনা
 প্ৰমথেশ আৰু মায়াৰ দেখাদেখি নহল। প্ৰমথেশে
 কেৱল মাত্ৰ এখন চিঠি পালে, তাত মাত্ৰ ছটা
 শব্দ—‘প্ৰিয়তম, বিদায়’। তলত নাম লিখা
 আছে, ‘মায়া’।……

বিনয় মনে মনে থাকিল। বেদনাত মোৰ
 বুকুখন ঢলি উঠিল। আহ্ ! এনে ৰোমাঞ্চ!—
 মই কলোঁ, “প্ৰমথেশে তাৰ সন্ধান কৰিলেনে
 নাই ?”

“নাই, নাই কৰা,” বিনয়ে পুনৰ আৰম্ভ
 কৰিলে, “প্ৰমথেশে স্নান হাঁহি এটা মাৰি মোক
 কৈছিল, কোনোদিনেই মই তাইৰ সন্ধান কৰা
 নাই। বৈৰাগ্য হোৱাৰ বা আত্মহত্যা কৰাৰ
 কথাও মোৰ মনত কোনোদিনেই খেলোৱা নাই।
 মই বুকুত মাত্ৰ অনৰণ আশা বান্ধি বহি আছোঁ।
 মই জানো, মই তাইক পামেই। মোৰ এই
 ভালপোৱাই উপকূল নেহেৰুৱায়, মোৰ ভালপোৱা
 দিগ্‌ভ্ৰষ্ট নহয়।—প্ৰমথেশে কৰ্ত্তব্যৰ ৰোজা মূৰত
 তুলিয়েই জীৱনযাত্ৰাৰ পথত অগ্ৰসৰ হৈছে।
 প্ৰমথেশে মায়াৰ কোনো দাবিকেই অপূৰণ কৰি
 নাৰাখে—আক সি এইটো আশাও ৰাখে যে,
 এদিন, জীৱনৰ আবেলি বেলিকা হলেও, এই

পৃথিবীৰ পৰা বিদায় লোৱাৰ আগেয়ে মায়াৰ সৈতে তাৰ দেখা হবই !”.....

অদূৰৰ এখন কমাৰশালত কোনোবাই লোহা পিটিছিল। তাৰ কৰ্কশ ধ্বনিত আকাশ বতাহ কঁপি উঠিছিল। কঁপি থকা সেই বায়ু বাশি ভেদ কৰি মোৰ মনটো স্নদূৰ ভৱিষ্যতৰ পথলৈ ঘূৰি আহিল—হিমালয়ৰ তুষাৰ-শুভ্ৰ দীৰ্ঘ দেহ—তাৰ ঠিক তলতেই গৈবিক বাসনা দিবা জ্যোতিসম্পনা তৰুণী ধ্যানস্তিমিত নেত্ৰে কোনো ইষ্ট মন্ত্ৰ সাধনাত চেতনাহীনা.....আৰু সেই ফালেই জীৰ্ণ শীৰ্ণ দেহেৰে এই প্ৰমথেশ লাহে লাহে অগ্ৰসৰ হৈছে—বেদনাক্ৰিষ্ট তনু। তথাপিও চকুৰে-মুখে পুলক হাস্যৰ কি স্নিগ্ধ বিমল দিবা বিভা !—অৰ্থাৎ হ্যাভেলৰ কিতাপত থকা ধ্যানমগ্ন বুদ্ধৰ ছবিখন মোৰ চকুৰ আগত স্পষ্টৰূপে জ্বলিকি উঠিল।.....

প্ৰমথেশৰ প্ৰতি মোৰ ইমান শ্ৰদ্ধা জাগি উঠিছিল যে সি কাষত থকাহেঁতেন মই যে কি কৰিলো হয় তাৰ একো ঠিক নাই।

পাচদিনা দেখিলোঁ, বন্ধুত্বলত এই কৰুণ কাহিনী প্ৰচাৰ হৈ গ’ল। মোৰ সৈতে ইতিমধ্যে কাৰো দেখা-শুনো হোৱা নাই। সেই হেতুকেই মই বুজিলোঁ যে কেৱল বিনয়ৰ হেতুকেই এই কাহিনী প্ৰচাৰ হ’ল। মন্ত্ৰগুপ্তৰ শক্তি অসাধাৰণ আছে তাৰ, সন্দেহ নাই।

বন্ধুৰ প্ৰাণত গভীৰ সমবেদনা আৰু গভীৰ শ্ৰদ্ধা! প্ৰমথেশ ক্লাছলৈ আহিল। মৰমৰ তাড়নাত সকলোৱেই তাক কাষত বিচাৰে।

প্ৰমথেশ আনন্দ মুখৰিত। হাঁহি হাঁহি কথা কৈছে, বসিকতা কৰিছে। মোৰ তাক স্নবিবৰ মন গৈছিল, “বন্ধু, সেই হাঁহি আৰু বসিকতাৰে তুমি কি বেদনা লুকাই ৰাখিছা?” ইচ্ছা হ’ল, তাক কেন্দ্ৰ কৰি গল্প এটা লিখি আলোচনী এখনত প্ৰকাশ কৰিম। কিন্তু বিখ্যাত সাহিত্যিক

সকলৰ বাক্য চুব কৰিও মই সেই কাহিনীটো ফুটাই তুলিব নোৱাৰিলোঁ। বুজিলোঁ—সাহিত্য বচনা কৰা মোৰ কৰ্ত্তব্য নহয়। মোৰ জীৱনৰ উদ্দেশ্য হয়তো বৃহত্তৰ—গভীৰতৰ।

চেৎ তেৰি, হাঁহি উঠে। আকাশ খনত তেতিয়া বগলী এটা উৰি আছিল।

বিৰাট পৰ্ক

বিনয়ৰ সৈতে প্ৰমথেশৰ ঘনিষ্ঠতা অলপ বেছিকৈ বৃদ্ধি পালে। বিনয়ৰ এটা সুযোগ আছিল—বিধিদত্ত। অৰ্থাৎ বিনয়ৰ দেউতাক এজন প্ৰখ্যাত উকিল, ধুনীয়া ঘৰ, ভাল মটৰ গাড়ী আছে। তত্পৰি বন্ধুত্ব প্ৰগাঢ় কৰি তোলাৰ বহুত কৌশল সি জানে। বিনয়ে প্ৰমথেশক প্ৰায়েই নিজৰ ঘৰলৈ লৈ যায়। কিহৰ লোভত সেই কথা আশ্চৰ্য্য নিপুন কৌশলৰ দ্বাৰা বিনয়ে মোৰ আগত লুকাই ৰাখিছিল।

প্ৰমথেশৰ মনৰ মাজত কিবা পৰিবৰ্ত্তন ঘটিছিল নে নাই সেই কথা আমি কব নোৱাৰোঁ। যি কি নহওঁক, প্ৰশান্ত বৰ চৌখিন হোষ্টেলত থাকে। এদিন সি কবিতা এটা লিখি নাহেকীয়া আলোচনী এখনত প্ৰকাশ কৰিলে। লাহে লাহে প্ৰশান্ত কবিৰ স্তবত পৰিল আৰু সেই আলোচনীৰ সম্পাদকৰ ঘৰত গৈ সন্ধিয়া আড্ডা মাৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। এদিন সি আলোচনীৰ সম্পাদকৰ ঘৰৰ পৰা ওলটি আহি মোক এটা কৰুণ কাহিনী কলে। অৰ্থাৎ সম্পাদকৰ বাহিৰৰ ঘৰটোত গীত-বাণ্ড চলিছিল আৰু এই গীত-বাণ্ডৰ অন্তৰালেদি প্ৰশান্তই দেখিলে, কাৰৰ ঘৰটোৰ কোনো এক তৰুণীয়ে কায়মনোবাক্যে গানৰ স্তবত তাইৰ প্ৰাণৰ নিবিড় স্তৰ চালি দিছে। তাইৰ চকুৰ দৃষ্টি, কাপোৰৰ আচল আৰু প্ৰসন্ন মুখে প্ৰশান্তৰ হৃদয়ত কি যে টোৰ সৃষ্টি কৰিছিল! দুবৰ পৰাই সেই তৰুণীৰ ৰূপ

মাধুৰী পান কৰি প্ৰশান্ত বিহ্বল—ভাৰ জীৱনত সুখ নাই, স্বস্তি নাই, শান্তি নাই। কবিতা লিখি প্ৰাণৰ কিমান কামনা যে সেই তৰুণীৰ প্ৰতি সি নিবেদন কৰিছে—কিন্তু তাৰ এই ব্যাকুল নিবেদনে সেই তৰুণীৰ হিয়াত পৰশ বোলাৰ নোৱাৰিলে।

“বিপদৰ কথাতো! কিন্তু কি উপায়েৰে এই নিবেদন সেই তৰুণীৰ কাষ চাপে?”

“সেইটোও ভাবিবলগীয়া কথা।

প্ৰশান্তই কলে, “ভাই তই যদি এটা কাম কৰ।”

“কি কাম?”

“তই ইয়াৰেই মানুহ। কাৰোবাৰ পৰা যদি তই সেই তৰুণীৰ পৰিচয় আনি দিব পাৰ।”

“আলোচনীৰ সম্পাদকেইতো এই কাম কৰিব পাৰিব।”

“সম্পাদকে যদি পৰিহাস বা বিৰূপ কৰে?”

“সম্পাদকক খুব গোপনে তোৰ এই বিহ্বলতা, প্ৰাণৰ এই নীৰৱ পূজাৰ সমাচাৰ কৰি।”
—মই কলেঁ।

প্ৰশান্তই এটা দীঘল নিশ্বাস পেলাই কলে, “চেষ্টা কৰি চাব লাগিব। কিন্তু...”

“তই সন্কোচ বাদ দিব লাগিব। জানই নহয়, ‘উন্মোহগিনং পুৰুষসিংহং.....’ এনেতে তাৰকে আহি মাত দিলে, “Hallo, Hallo Boruah—চিনেমাৰ সেইটো—মনত আছে?”

শূন্য পথত ছুই চকু সঞ্চালিত কৰি মই কলেঁ, “কি সেইটো?”

“কিয়, ভাই যে মোৰ ফালে খুউব চাইছিল, —মোৰ নঙঠা চকু ছুটালৈ।”

“তাৰ পাছত?”

“কালি মই তাইক লগ পাইছিলো। জ্বালাময়ী দৃষ্টিৰে ভাই মোৰ ফালে চাইছিল। সেই দৃষ্টিত কি যে অসহ বিৰক্তি।”

মই কলেঁ, “পাৰাণী।”

“ভাই তেনে কিয় মোৰ নয়ন—পথৰ যাত্ৰী হৈছিল?” এই জীৱনৰ বসন্ত—এই বলিয়া বায়ু—চকুৰ দৃষ্টিক যি নিবৃত্ত কৰিব নোৱাৰে!....”
তাৰকে কৈ গ’ল।

“পাৰাণী ভাই, পাৰাণী।”

তাৰকে ক্ষীণ হাঁহি এটা মাৰি পুনৰ কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, “Star to star vibrates light. May not soul to soul.....মনৰ এই ব্যাকুল পূজা—ইয়াৰ কি কোনো মূল্য নাই? টকা পইচাৰ অৰ্থ্যই আটাইতকৈ ডাঙৰ অৰ্থ্য?”

“বলশেভিশ্‌ম্!”

তাৰকে উচ্ছাসিত স্বৰত কলে, “None but the brave.....”

বাধা দি মই কলেঁ, “brveryৰ নো কি পৰিচয় দিছ?”

“দিয়া নাই। দিম। আধুনিক সাহিত্যক বলীয়ান কৰি তুলিম, নিৰাশ প্ৰাণৰ জুইৰ ফিৰি-জ্বতিত..... সেই জুইৰ স্পৰ্শত সমাজ, শাসন, নিষেধ সকলো পুৰি ছাই কৰি দিম।” তাৰক গুছি গ’ল।

মই স্তম্ভিত হৈ থমকি বলেঁ। আকাশে-বতাহে এইয়া কি বলিয়া ফাণ্ডন!— চিন্তাকুল নয়নৰ সম্মুখত স্পষ্টৰূপে দেখিলেঁ, কাগজৰ ফুলবোৰ বতাহৰ বেগত আকাশৰ গাঁত ওলমি পৰিছে। তাত জুইৰ আখৰেৰে লিখা আছে— ‘সমাজক পুৰি ছাই কৰি দে, পুথিৰ পাতত থকা শাসন-নিষেধ পুৰি ছাই কৰি দে—টানি আন বিপুল বিক্ৰমত হে বিক্ৰমশালী তৰুণ বীৰ— তোৰ প্ৰাণৰ আকুলতাৰ অসহ শক্তিত এই বন্দীনি, পাৰাণী তৰুণীৰ দলে.....’

মই চকু ছুটা সজোৰে মুদি দিলেঁ। এনেতে

প্ৰমথেশ মোৰ কাঁচ চাপি আহিল। মই তাক স্মিলিলোঁ, “খবৰ কি?”

“বিপদ হৈছে ভাই। বিনয়ৰ সৈতে মোৰ ঘনিষ্ঠতাৰ কথা জান?”

“জানোঁ।”

প্ৰমথেশে কলে, “নন্দিতা বিনয়ৰ ভনীয়েক—সহোদৰা নহয়—অপৰূপ ৰূপসম্পন্ন—সঙ্গীতত কুশলা—তাইৰ কণ্ঠস্বৰত সপ্তস্বৰৰ সারলীল ভঙ্গী—মই মুগ্ধ—

মই এইবাৰ চকু দুটা ডাঙৰকৈ মেলি দিলোঁ। পৃথিবীত কি স্মৰ নাইকিয়া হৈ গ’ল?..... বিস্মৃত হৈ মই প্ৰমথেশৰ ফালে চাই থাকিলোঁ।

“জান তই, নন্দিতাক নাপালে মোৰ জীৱন মৰুভূমি হৈ যাব। বিনয়ৰ আগত তই এই কথাটো কৌশলেৰে জনাব পাৰ যাতে মোৰ এই আশা হুৰাশানে কি বুজিব পাৰো।”—প্ৰমথেশে কলে।

“কিয় তোৰ মায়া?”

প্ৰমথেশে মুছ হাঁহি এটা মাৰি কলে, “সেইটো স্মৃতি, এইটো সত্য।”

মোৰ হিয়াত আঘাত লাগিল। তৰুণ বয়সত এই আঘাত সহজেই লাগে। মানুহৰ প্ৰাণৰ মূল্য সকলোতকৈ ডাঙৰ যেন অনুমান হয়। আজি বুজিছোঁ—ভুল বুজিছোঁ। আজি বুজিছোঁ মানুহৰ মন.....পাখৰ। তাত কোনো দাগ নালাগে—আঘাত লাগে আৰু সেই আঘাত পুনৰ শেষ হৈ যায়। নতুন নতুন আঘাত হিয়াত সান্দিত হয় স্মৃতি-স্মৃতি, হৰ্ষ-বেদনা.....।

প্ৰমথেশৰ কথা শুনি প্ৰথমতে খং উঠিছিল, তাৰ পাছত কৰুণা জাগিছিল। মই তাক স্মিলিলোঁ, “বিনয়ক কম নেকি?”

“বৰ সতৰ্ক হৈ কিন্তু।”

“বাক।”

* * *

বিনয়ক মই কথাটো কলোঁ। বিনয় প্ৰথমে মনে মনে আছিল, তাৰ পাছত এটা নিশ্বাস পেলাই কলে, “কিন্তু নন্দিতা শিক্ষিতা, নন্দিতাৰ মন জাগ্ৰত.....”

“প্ৰমথেশৰ মনো জাগ্ৰত” মই কলোঁ।

বিনয়ে কলে, “আৰু মায়া? প্ৰমথেশৰ হৃদয়ৰ বেদনাৰ কথা মই তাইক কৈছিলো। মৰমত যে তাইৰ চকুলো বাগৰি আহিছিল।—চাছোন, এই বয়সতেই মায়াৰ স্মৃতিৰ প্ৰতি ইমান শ্ৰদ্ধা। প্ৰমথেশৰ ওপৰত নন্দিতাৰ শ্ৰদ্ধাও অগাধ।”

দুদিনমানৰ পাচত বিনয়ে মোৰ কাষলৈ আহি কলে, “নন্দিতাই শুনি বিৰক্তি বোধ কৰিলে।” “বিৰক্তি?”

“হয় বিৰক্তি,” বিনয়ে কৈ গ’ল, “সেই মায়া.....হুজনৰ মনৰ মাজত ব্যৱধান থাকিব চিৰদিন। নন্দিতাৰ প্ৰাণত কৰুণাৰ ভাৱটো খুউব বেছি।.....অৰ্থাৎ মোৰ ধাৰণা হ’ল, মায়াৰ স্মৃতিৰে প্ৰমথেশৰ চিত্ত ভৰপূৰ.....নন্দিতাৰ প্ৰতি এই যে গভীৰ অনুৰাগ প্ৰমথেশে অনুভৱ কৰিছে, এটা মোহ.....বিভ্ৰম! বিয়া হলেও, নন্দিতাই কোনো দিনেই প্ৰমথেশক আপোন কৰি লব নোৱাৰিব।”

আকাশখনত তেতিয়া দিশ হেৰুওৱা ক’লা ডাৱৰ কেইচপৰামান উৰি ফুৰিছিল। মোৰ অনুমান হল, এই যে ডাৱৰ, বৌদ্ধ কিৰণ স্নাত শুভ আকাশৰ বুকুত স্মৃতিৰ ক’লা আচোৰ। বেদাগ বস্ত্ৰ জগতত দুৰ্লভ। এই যে আকাশ—তাতো ক’লা দাগ। মানুহৰ মনতো সেইদৰেই।

প্ৰমথেশে হাঁহিলে। এটা স্নান হাঁহি। তাৰ পাচত সি কলে, “মায়া শ্ৰেফ্ কাল্পনিক জীৱ।”

বিস্ময়ত মই তাৰ পিনে চালো।

“কল্পনা কৰিয়েই আনন্দ পাওঁ ভাই,” প্ৰমথেশে কলে।

“এনে গভীৰ প্ৰেম ?

উত্তেজিত হৈ গ’ল প্ৰমথেশ ।

“তেন্তে নন্দিতাৰ প্ৰতি তই যি প্ৰেম পোষণ কৰিছ সেই প্ৰেম...” মোৰ কথাৰ শেষ হবলৈ নৌ পাওঁতেই প্ৰমথেশে কলে, “হয় হয়, সেই প্ৰেম খাটি । কিয়নো নন্দিতা প্ৰত্যক্ষ আৰু মায়া কল্পনা ।”

“বিনয়ক কৰি,” মই কলেঁ ।

“তই কৰি ভাই । মোৰ কবলৈ শঙ্কা লাগে ।”

প্ৰমথেশে মোৰ ছুইখন হাতত খামুচ মাৰি ধৰি অনৰ্গল কৈ গ’ল, “বুজিছ, এদিন মোৰ এই কল্পনাৰ প্ৰেম বাস্তৱত পৰিণত হব । তই বিনয়ক কৰি ।”

অগত্যা বিনয়ৰ সৈতে মোৰ পুনৰ আলোচনা । —পাঁচদিনা বিনয়ে মোৰ কোঠালৈ সোমাই আহি কলে, “নন্দিতাই কলে, তোমাৰ বন্ধুৰ দুয়োটা কথা সমানেই সত্য ..... যিদৰে মায়াৰ স্মৃতি, সেইদৰে মোৰ প্ৰতি এইয়া নতুন অল্পৰাগ ..”

মই আচৰিত হৈ স্মিলিলোঁ, “ইমান স্পষ্ট ভাষাত ?”

বিনয়ে হাঁহি এটা মাৰি ক’লে, “নিশ্চয় তাই যে আধুনিকা ।”

“আচ্ছা, প্ৰমথেশক মই কি কম ?”

“সি যাতে অন্তৰত আঘাত নাপায় তাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখিবি । কবি, সি যদি অনাৰ্ছত নাম কৰিব পাৰে তেন্তে হয়তো সিহঁতৰ মাজত বিয়া হব পাৰে ।”

মই ধেনালিৰ স্মৰত কলেঁ, “প্ৰশান্তই কবিতা লিখিবলৈ প্ৰেৰণা পায় প্ৰেমৰ পৰা, যি প্ৰেম শাস্ত্ৰত । Most practical love আৰু—”

বিনয়ে বাধা দি কলে, “নহয়, নহয়, He has lost his head and... ..” “কি প্ৰেমত তেনে তাৰ আস্থা নাই ? প্ৰেম অমূলক ?”

‘মই সেইটো কবলৈ অপৰাগ । ছাপা কৰা আখৰেৰে প্ৰেমৰ ইমান উল্লেখ দেখি প্ৰেমক অমূলক বুলি কবলৈ.....”

“তেন্তে ?”

শেষ পৰ্ক

প্ৰমথেশ ম্লান মুৰ্ত্তি..... প্ৰেমাৰ্ত্ত মন শেষত ঢালি দিলে কিতাপৰ পাতত । পৰীক্ষাৰ বিভীষিকা । ক্লাচ্ কৰা বাদ দি সকলোৱেই কিতাপ পঢ়াত ব্যস্ত হ’ল । কাজেই . . .

পৰীক্ষাৰ পাঁচত হঠাতেই কলিকতাত মই চাকৰি পালো । হাতৰ লক্ষ্মী—হাত মেলি গ্ৰহন কৰিলোঁ । উকালতিত ভৱিষ্যতৰ বিৰাজ আশা এৰি দিলোঁ তথাপি । কাৰণ, উকালতি কৰিবৰ ইচ্ছা কৰিলে আৰু কিমান যে পৰীক্ষা দিব লাগিব ঠিক নাই ।.....

পাঁচ-ছবছৰ মানৰ পাঁচত হঠাৎ লগ পালো বিনয়ক । ভাল লাগিল । কথাই কথাই প্ৰমথেশৰ কথাও ওলাল । নন্দিতাৰ সৈতেই তাৰ বিয়া হৈ গ’ল বুলি মই বিনয়ৰ পৰা জানিব পাবিলো ।

মই বিনয়ক স্মিলিলোঁ, “কিয়, সেই আগৰ ব্যৱধান ?”

“এটা মন্ত কাহিনী,” বিনয়ে কলে, “প্ৰমথেশ ধৈৰ্য্য ধৰি বল । আগন্তুক পৰীক্ষাৰ হেতুকে সি কিতাপত অস্বাভাৱিক মনঃ সংযোগ কৰিলে — আমাৰ ঘৰলৈও নোযোৱা হ’ল । এদিন মই নন্দিতাক কলেঁ, জোৰ মৰমৰ পৰা বঞ্চিত হৈয়েই প্ৰমথেশ ইয়াতলৈ নহা হ’ল । —নন্দিতা গৰ্জি উঠিল । তাই কলে, তোমাৰ বন্ধুক মই ইয়াতলৈ আহিবলৈও কোৱা নাই আৰু নাহিবলৈও কোৱা নাই । তেতিয়া মই কলেঁ যে নাহিবলৈ কোৱা যায় ছুই প্ৰকাৰে—মুখৰ স্পষ্ট কথা আৰু অস্পষ্ট ইঙ্গিতত । প্ৰমথেশে যি দুৰ্বলতা প্ৰকাশ কৰিছে আৰু যি দুৰ্বলতাৰ কাৰণে কুণ্ঠিত হৈ আছে, তাকে

তোৰ ব্যৱহাৰ তাৰ প্ৰতি কঠিন অবিচাৰ হৈ তাক আঘাত কৰিছে। সি মাত্ৰ এটা কোঁতুক কৰিছিল—মায়াৰ কোনো অস্তিত্ব নাই, তথাপিও.....। মোৰ কথা শেষ নো হওঁতেই নন্দিতাই কলে, যি মনে গঢ়া নাৰী-চিত্তক কোঁতুকপূৰ্ণ কৰি তুলিব পাৰে, তাৰ বাবে বাস্তৱ নাৰীচিত্তও হয়তো কোঁতুকৰ উৎস হৈ থাকিব। সন্দেহৰ ওপৰত চিত্ত বিনিময় নহয়। —মই নিৰ্ব্বাক হৈ তাইৰ কাবত ঠিয় দি আছিলোঁ।—কিছুদিনৰ পাচত পৰীক্ষাৰ খবৰ ওলাল। প্ৰমথেশ ফাৰ্ট ক্লাচ। মই বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ তুলিলো। ... বিয়া হৈ গ'ল। ..... প্ৰমথেশে এদিন মোক কলে যে ছয়োতাৰ মাজত মনৰ মিল নাই। অৱশ্যে বাহিৰা মানুহে এই কথা নাজানে। মই প্ৰমথেশক পুনৰ বৈধৰ্য্য ধৰিবলৈ কলোঁ,—প্ৰমথেশে ডাঙৰ চৰকাৰী পদবী পাই ঘৰ এৰি দূৰলৈ যাব লগা হ'ল।.....”

“তাৰ পাচত?”

“তাৰ পাচত প্ৰমথেশ আৰু নন্দিতাৰ মাজৰ ব্যৱধান মায়াৰ মনে গঢ়া প্ৰেমৰেই স্মৃতি। ঘটিল এটা ঘটনা—ধৰি ল এটা গল্প।”

“অৰ্থাৎ?”

“প্ৰমথেশৰ পৰা মই যোৱা বছৰ শুনিছিলোঁ, ” বিনয়ে কৈ যাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, “সি তেতিয়া মাদ্ৰাজৰ কোনো এখন গাঁৱত। প্ৰমথেশ মফঃ-স্বলত গৈছিল। ঘূৰি আহোতে পানীৰ ছৰন্ত লীলা দেখি সি শিয়ৰি উঠিল.....ঘৰত তাৰ স্ত্ৰী নন্দিতা .....তাইৰ কি হ'ল? সোঁটো কি? এটা প্ৰকাণ্ড ওখ টিলা.....তাতে সি আশ্ৰয় ললে। তাৰ চাকৰটোৰে ভেলা বিচাৰি ফুৰিছে। সি তাক দেখা নাই। প্ৰমথেশে টিলাটোৰ আৰু ওপৰলৈ উঠি গ'ল। সন্ধিয়াৰ অন্ধকাৰত চাৰিওদিশ স্নান। প্ৰমথেশে প্ৰমাদ গণিলে। .....টিলাটোৰ ওপৰলৈ উঠি প্ৰমথেশে দেখিলে— তাত আৰু দুজনে আগৰে পৰা আশ্ৰয় লৈ

আছে—সেইয়া নন্দিতা আৰু পাৰ্বতী..... প্ৰমথেশ আনন্দত চিঞৰি উঠিল—নন্দিতা, নন্দিতা। প্ৰমথেশৰ মাত শুনি নন্দিতাই কলে, আপোনাৰ সন্ধানত মই মানুহ পঠাইছোঁ। ঘৰবাৰী ডুব গৈছে.....চাকৰটো আপোনাৰ সন্ধানত গৈছে। প্ৰমথেশে পাৰ্বতীক টিলাটোৰ নাম সুধিলে। পাৰ্বতীয়ে সেই অঞ্চলৰ সকলো কথা জানে, কিয়নো তাই তাৰেই বাসিন্দা। পাৰ্বতীয়ে বিচাৰি গ'ল - প্ৰমথেশৰ চাকৰটো। তাৰ পাচত প্ৰমথেশে নন্দিতাক কলে, প্ৰলয়ৰ বান এইফালেও আহিছে— এই চৰম মুহূৰ্ত্তত অকপটে স্বীকাৰ কৰিছোঁ, তোমাক মই ভাল পাওঁ। একমাত্ৰ তোমাকেই ভাল পাওঁ। মায়া মৰীচিকা—মায়া কল্পনাৰ সৃষ্টি—বিশ্বাস কৰা।.....। নন্দিতাৰ সৰ্ব্বাঙ্গ কঁপি উঠিল.....স্নান দৃষ্টি অধিকতৰ স্নান হল। প্ৰমথেশে তাইৰ হাতত ধৰি কলে, তুমি যে মোক ভাল পোৱা এই কথা সত্য? নন্দিতাই কান্দি কান্দি কলে, এই কথা কিয় সুধিছে? তাৰ উত্তৰত প্ৰমথেশে কলে, তুমি কিয় পানীৰ এই কোবাল সোঁতলৈও ভয় নকৰি মোক বচাবৰ কাৰণে ইয়ালৈ আহিছা?.....এই কথা শুনি নন্দিতাই উচ্ছাসিত হৈ তাৰ বুকুত মূৰটো গুজি কলে, মই অহঙ্কাৰত আপোনাক উপেক্ষা কৰিছিলোঁ। আজি এই প্ৰলয়ৰ মুহূৰ্ত্তত মই স্বীকাৰ কৰিছোঁ, আপোনাক মই ভাল পাওঁ—মায়া কল্পিত—মোক ক্ষমা কৰক। পুৰুষৰ বুকু আকাশৰ দৰেই অসীম।.....এই ঘটনাৰ পাচৰ পৰা সিহঁতৰ ছয়োটাৰ মনৰ মিল হল। প্ৰমথেশ এতিয়া কাশ্মীৰত।”

মই সুধিলোঁ, “পিচে সেই বানপানী ক্ষান্ত হলনে নাই?”

“নিশা বাৰটা পৰ্য্যন্ত সিহঁত টিলাটোৰ ওপৰতে আছিল। আকাশত জোন ওলোৱাৰ লগে লগে পাৰ্বতীয়ে প্ৰমথেশৰ চাকৰ আৰু ভেল এখনৰ

সৈতে ঘূৰি আহিল।.....ঘৰ পালেহি.....।
তেতিয়া পানী কিছু কমিছে,” বিনয়ে কলে।
“গৃহজাত সম্পত্তি নিশ্চয় ধ্বংস নহল?”

“মই সেই কথা সোধা নাই।”—মোৰ ওঁঠৰ
হুই চুকত তেতিয়া হাঁহি এটি বাতুলী হৈ ওলমি
পৰিছিল।

(বি: দ্ৰ:—বঙালী গল্পলিখক এজনৰ গল্প এটিৰ চানেকি।)

বিষয় বেদনা

বিমল কুমাৰ গগৈ, ২য় বাৰ্ষিক, (কলা)

তেবেলখনৰ ওপৰত দীঘলকৈ পেলাই
খোৱা বিবসনা এটা মুতা নাৰীদেহৰ ফালে চাই
চাই ডা: জয়ন্ত বৰুৱাই হঠাতে তাৰ গোটেই
শৰীৰ জুৰি এটা অপবাদী শিহবণ অহুভৱ কৰিলে।
তাৰ অগ্ৰহায় মুত দৃষ্টিৰে সি হঠাতে উপলব্ধি
কৰিলে যে এই নাৰীদেহটো জীৱন্ত অৱস্থাত
অদ্ভুত সুন্দৰ আছিল। এই কাহানিও নভৱ
কথাটো তাৰ মনত খেলোৱাৰ লগে লগে সি
উপলব্ধি কৰিলে যে এই কাৰণে সি আন দিনাৰ
দৰে মুঠেই লজ্জিত হোৱা নাই বৰং তাৰ
গোটেই শৰীৰত তাৰ কাৰণে এটা অদ্ভুত তৃপ্তি
লাভ কৰিছে। এই ভাৱাবেগত সি ইমান বিহ্বল
হৈ পৰিল যে হঠাতে সি তাৰ সম্মুখৰ টেবুল
খনত নিশ্চল হৈ পৰি থকা এই সদায়তা নাৰী

দেহটোক জীৱন্ত কল্পনা কৰি তাৰ আগত আঁঠু
কাঢ়ি ক্ষমা খুজিবলৈ অধীৰ হৈ পৰিল। লগে
লগে সি হাতত লৈ থকা ‘চাৰ্জিকেল ইন্সট্ৰুমেন্ট’
বোৰ এটা এটাকৈ কাষৰ অকণমান টেবুলখনত
থৈ হাতমোজাজোৰ খুলি পেলালে। তাৰ পিচত
বন্ধ খিৰিকীখনৰ কাষলৈ গৈ পৰ্দাখন কোচাই
বাহিৰলৈ চাই থাকিল।

এইমাত্ৰ শেষ হৈ যোৱা বৰষুণজাকৰ টোপাল
বোৰ গছবিলাকৰ পৰা টপ্ টপ্ টপ্ পৰি
আছিল। এই বৰষুণৰ পানীৰে সদ্যস্নাত্তা তাৰ
খিৰিকীখনৰ বাহিৰৰ ফুলনিখনলৈ চাই থাকোতে
হঠাতে তাৰ মনত খেলালে যে বৃত্তিয়ে
শুচি কৰা এই নাৰীদেহটোৰ কলঙ্কৰ চৰম প্ৰমাণৰ
কাৰণে বৈজ্ঞানিক কোনো পৰীক্ষাৰ আৰু আৱশ্যক

নাই। জয়ন্তৰ ভয় হ'ল যে তাৰ 'চাৰ্জিকেল ইন্সটিমেন্ট'বোৰৰ সহায়েৰে সি মৃত্যু দেহটো ফালি জৰায়ু চৰ্ম বিচ্ছিন্ন কৰি গৰ্ভৰ অভ্যন্তৰ ভাগত কোনো অবাঞ্ছিত সৃষ্টিৰ অঙ্কুৰ আছে নেকি পৰীক্ষা কৰি চাব পাৰিব যদিও সেই নাৰীৰ মৃত্যুৰ প্ৰকৃত কাৰণ কোনখিনিত সেইটো কেতিয়াও নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰিব। গতিকে জয়ন্তই কোঠাটোৰ বাহিৰত তাৰ দেউতাকৰ সমগ্ৰ অধীৰতা উপেক্ষা কৰি নাৰীদেহটো ক্ষমা কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। এই সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাৰ লগে লগে সি খিৰিকীখনৰ পৰা আঁতৰি আহিব খোজোতেই হঠাতে ফুলনিখনৰ সিপাৰে আলি-বাটটোত ঠিয় হৈ এই কোঠাটোৰ ফালে অধীৰ দৃষ্টিৰে চাই থকা বাতুলক দেখি জয়ন্তই হঠাতে ভূত দেখাৰ দৰে চকু খাই উঠিল। লগে লগে তাৰ সমস্ত সত্তা এই শায়িত মৃত্যু নাৰীদেহটোৰ প্ৰতি ঘৃণা আৰু বিতৰ্কাবে ভৰি পৰিল। পিচ মুহূৰ্ত্ততে সি খিৰিকীখনৰ পৰা আঁতৰি আহি হাতমোজাজোৰ পিন্ধি এটা এটাকৈ 'চাৰ্জিকেল ইন্সটিমেন্ট'বোৰ হাতত তুলি ললে।

* * *

সুখমাই ঠিক আন দহজনী নব-বধুৰ দৰেই ভাবিছিল যে তাই স্বামীগৃহত অপাৰ সুখত কটাব। বিয়াৰ আগতে নতুনকৈ বিলাতৰ পৰা 'চাৰ্জাৰি'ৰ বিশেষজ্ঞ হৈ অহা জয়ন্তক সুখমাই এবাৰ দেখিছিল মানে এবাৰ ট্ৰেইনত ককায়েকে সহ-যাত্ৰী জয়ন্তৰ লগত তাইৰ চিনাকি কৰি দিছিল। প্ৰেমত পৰি নগলেও সুখমাই তেতিয়া অন্ততঃ আশা কৰিছিল তাইৰ যেন জয়ন্তৰ দৰেই সুন্দৰ স্বাস্থ্যবান আৰু সমৰ্থ স্বামী এজন লাভ কৰে। আৰু অতি আচৰিত ভাবে এই ডাঃ জয়ন্ত বৰুৱাৰ লগত সুখমাৰ ঠিক এবছৰৰ পিচৰ শৰতৰ ৰূপোৱালী জোনাক এটাত বিয়া হৈ গ'ল।

জয়ন্তৰ দূৰ সম্পৰ্কীয়া ভনীয়েক নীৰাই

হাতত ধৰি সুখমাক ফুলশয্যাৰ কোঠাত বিচনাও ওপৰলৈ মুখ কৰি চিগাৰেট ছ'পি ছ'পি শুই থকা জয়ন্তৰ দাঁতিতে বহুৱাই থৈ ছুৱাৰখন নিঃশব্দে বন্ধ কৰি ওলাই যোৱাৰ পিচত সুখমাৰ হঠাতে নিজকে বৰ অসহায় যেন লাগিল। তাই আঁঠুতুটাত মূৰটো গুৰি নিশ্চল হৈ বহিয়েই থাকিল। জয়ন্তই চিগাৰেটটোত দীঘল দীঘলকৈ হোপা ছুটামান মাৰি কাষৰ সৰু টি পয় খনত থকা এছ'ফ্ৰে খনত গুৰি থৈ বিচনাখনতে সুখমাৰ তেনেই কাষতে বহি পৰিল। সুখমাৰ গোটেই গাটো এবাৰ কঁপি উঠিল। লগে লগে তাই এখন বলিস্থ হাতৰ স্পৰ্শ অনুভৱ কৰিবলৈ সাজু হৈ থাকিল। কিন্তু জয়ন্তই সুখমাই আশা কৰি থকাৰ দৰে তাইৰ দীঘল ওৰণি খন খহাই তাইৰ গালে মুখে হাত ফুৰাই মৰমো নকৰিলে নাইবা 'তোমাক বাক কি বুলি মাতিম' বুলিও নুসুধিলে। সি লাহেকৈ ভৰিত 'শ্লিপাৰ' জোৰ সুমুৱাই চটপ্ চটপ্ কৈ ছুৱাৰ খনৰ ওচৰলৈ গৈ হুকুটো লগাই দিলে। বহি থকাতে সুখমা আকৌ এবাৰ কঁপি উঠিল। তাৰ পিচত সুখমাৰ ওচৰলৈ নহাকৈয়ে আৰু সুখমাই তেনেই আশা নকৰা স্মৰত মাতিলে— 'এই ফালে আই।' এইবাৰ সুখমাৰ ভয় লাগিল। হঠাতে তাইৰ 'মা' বুলি খুব জোৰেৰে চিঞৰি দিবৰ মন গ'ল। কিন্তু তাই আগবদৰেই স্থিৰ হৈ বহি থাকিল। তাৰ স্বাভাৱিক ডাঙৰ মাতটো যথেষ্ট কোমল কৰি মাতিলে— 'এই ফালে আই।' এই আহ্বান উপেক্ষা কৰি সুখমা বহি থাকিব নোৱাৰিলে। ওৰণিখন আৰু অলপ দীঘলকৈ টানি খুব ভয়ে ভয়ে তাই জয়ন্তৰ ওচৰ চাপি গ'ল। কিন্তু সুখমা জয়ন্তৰ কাষ পোৱাৰ আগতেই জয়ন্ত আগবাঢ়ি গৈ তাই আগেয়ে লক্ষ্য নকৰা এগৰাকী বৃদ্ধা মহিলাৰ ডাঙৰ অয়েল পেইণ্টিংখনৰ সন্মুখত ঠিয় হৈ সুখমাক ওচৰ চাপি যাবলৈ ইংগিত দিলে। সুখমা জয়ন্তৰ

পৰা এহাতমান ব্যৱধান ৰাখি ঠিয় হ'ল আৰু ক্ৰমে জটিল হৈ অহা পৰিস্থিতিটোৰ পিচত কি ঘটে চাবলৈ সাজু হৈ থাকিল। 'এয়া মোৰ মা'— জয়ন্তই কোনো ভূমিকা নকৰাকৈ ক'লে। সুষমাই অ'ঠুকাটি ফটোখন সেৱা কৰিবলৈ লওঁতেই জয়ন্তই সুষমাৰ বাউগীত ধৰি তুলি দিলে। মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে জয়ন্তৰ পুৰুষ হাতৰ পৰশত সুষমা গুলকিত হৈ পৰিল। 'তুমি মাক সেৱা কৰাৰ আগতে মোৰ কবলগীয়া কথাখিনি শুনি লোৱা।' স্বামীয়ে পত্নীৰ ওচৰত বিচাৰি অহা চিবন্তন সংকটোৰ কথা কৈ কবলৈ লৈছে বুলি ভাবি ললে সুষমাই আৰু তাৰ স্বীকৃতিৰ কাৰণে সম্পূৰ্ণ সঁচট হৈ থাকিল। কিন্তু পিচ মুহূৰ্ত্ততে জয়ন্তই বংশস্তীৰ মাতাবে যি কেইবাৰ কথা কলে তাৰ কাৰণে সুষমা কেতিয়াও প্ৰস্তুত নাছিল। 'কোনেও নানাকৈ মোৰ আৰু এজনী পত্নী আছে—মেডিকেল চাৰ্জি। জীৱনত মোৰ এইটোৱেই এটাইতকৈ প্ৰিয় সম্পদ। মোৰ সকলো এৰি দিছোঁ এই সম্পদৰ ওচৰত। কিন্তু সমাজৰ কাৰণে আৰু লোকচক্ষুৰ ভাৱত মই তোমাক মোৰ দ্বিতীয় পত্নী হিচাবে গ্ৰহণ কৰিছোঁ। তাত মোৰ ফালৰ পৰা একো সক্ৰিয় সাঁহাৰি নাই যদিও মই এইটো নিবিচাৰো যে সমাজে মই তোমাক পত্নী হিচাবে বাৱহাৰ কৰাটো অস্বীকাৰ কৰক। তোমাৰ লগত মই কোনো কাৰ্যিক সম্বন্ধ নিবিচাৰো। কিন্তু তাৰ বাহিৰে স্বামীৰ প্ৰতি স্ত্ৰীৰ যি কৰ্তব্য তাক অবহেলা কৰিলে মই তোমাক কেতিয়াও ক্ষমা নকৰিম। হুম্বিত্ৰা আৰু আত্মসন্মানবোধ নথকা পত্নীৰ এই ঘৰত ঠাই নাই। এতিয়া তুমি মাক সেৱা কৰিব পাৰা।' এই গোটেইখিনি মন দি শুনাৰ ধৈৰ্য সুষমাৰ নাছিল। জয়ন্তৰ কথাৰ মাজ ভাঙতে সুষমাৰ গোট্টেই উপলব্ধি জুৰি এটা বিবট শূন্যতাই ঠাই ললে। ঠিয় হৈ থকাৰ পৰা চেতনা হেৰুৱাই পৰি যাব খোজা সুষমাক জয়ন্তই

ছহাতেৰে দাঙি নি বিচনাখনত গুৱাই থলে।

পিচদিন বাতিপুৱা সুষমাই অনুভৱ কৰিবলৈ যত্ন কৰিলে যে মানুহে জীৱনত বিটো বস্ত সকলোতকৈ বেচিকৈ বিচাৰে সেইটো নোপোৱাটো খুব আনন্দৰ কথা আৰু ঠিক এই ভাৱটোকেই সুষমাই তাইৰ দৈনন্দিন কামবোৰত ফুটাই তুলি-বলৈ যত্নপৰ হ'ল। সেই কাৰণেই তাই পিচদিনা বাতিপুৱা জয়ন্তই সোঁৱৰাই নিদিৱাকৈয়ে শাহুৱেকৰ ফটোখনৰ ওচৰত অ'ঠুকাটি জয়ন্তৰ সমস্ত কথা নিববে মানি লৈ সেৱা কৰিলে। সেৱা কৰি উঠি তাই ফটোখনৰ লেবেলি যোৱা বাহি ফুলৰ মালাধাৰ আঁতৰাই নিজহাতেৰে গুঠা নাঞ্জিফুলৰ নতুন এধাৰ পিন্ধাই দিলে। এনেতে ছৱাৰ-খনেদি সসঙ্কোচে সোমাই অহা সুদৰ্শন এক যুৱকক দেখি সুষমাই তলমূৰ কৰিলে। তাৰ পিচত ঠিক সেই সময়তে সোমাই অহা জয়ন্তই সুষমাৰ লগত বাতুলৰ চিনাকি কৰি দিলে। জয়ন্তৰ ভায়েক। এইবাৰ ইংৰাজীত এম, এ পঢ়িছে। সুষমাই দেওবেক বাতুলক বাউগীত ধৰি নি নিজৰ বিচনাখনতে বহোৱাই মজলাৰ প্লেটখনৰ পৰা অলপমান বাতুলৰ বগা কোমল হাতৰ তলুৱাখনৰ ওপৰত তুলি দিওঁতে অনুভৱ কৰিলে যে এতিয়াও পৃথিবীখনত মৰমবোৰ শেষ হৈ যোৱা নাই।

ছমাহৰ পিচত। বন্ধ ছৱাৰখন তেলা মাৰি খুলি সুষমাই ছৱাৰখনৰ কাষতে থকা লাইটৰ চুইচটো টিপা মাৰি লাইটটো জ্বলাই এখোজো আগ নৰঙাক বৈ গ'ল। মাকৰ ফটোখনৰ কাষতে অকণমান টি পয় এখনত জয়ন্ত আৰু বাতুলৰ ছখন ফটো সজাই থৈছিল। জয়ন্ত আৰু বাতুলক একে আৰু সমান মনোভাৱেৰে চোৱাৰ উদ্দেশ্যে সুষমাৰ কোনো দিনেই নাছিল। জয়ন্তৰ মৰম আৰু সহানুভূতিৰ পৰশ সুষমাই বিবাহিত জীৱনৰ

আজি ছমাহে এদিনো অহুভব কৰা নাছিল যদিও জয়ন্তৰ প্ৰতি সুষমাৰ কৰ্তব্যবোধৰ সস্বন্ধৰ বাহিৰেও অনাস্বাদিত সোৱাদ লাভৰ দুৰ্বলতাই সুষমাৰ কাৰণে জয়ন্তৰ আৱশ্যকতা অনস্বীকাৰ্য্য কৰি তুলিছিল। বাতুলক সুষমাই মৰম কৰিছিল অতি বেচি। শুকাই কাঠ হৈ আহিব খোজা সুষমাৰ নাৰী অন্তৰখনে বাতুলৰ স্নেহ মৰমবোৰৰ মাজত অদ্ভুত কিবা এটা বিচাৰি পাইছিল। তথাপি বাতুল আৰু জয়ন্তৰ মাজৰ পাৰ্থক্যতো সুষমাই কেতিয়াও ভুল কৰা নাছিল। কিন্তু এতিয়া জয়ন্তৰ গহীন মুখৰ ফটোখনৰ কাষত বাতুলৰ হাঁহি থকা মৰম লগা ফটোখন নেদেখি সুষমা বিমোহ হৈ পৰিল। বাওঁভৰিটো আগবঢ়াই দিওঁতেই তাইৰ জোতাৰ তলত কিবা এটা মৰ-মবাই উঠিল। বাতুলৰ ফটোখনৰ গ্লাছৰ টুকুৰা-বোৰ অ'ত ত'ত সিঁচৰিত হৈ পৰি আছে। সূদা ক্ৰেমটোৰে সৈতে বাতুলৰ হাঁহি থকা মুখ খনৰ ঠিক কাষতে তাইৰ ভৰিটো। পৰি থকাৰ পৰা ফটোখন তুলি তাই বিচনাখনৰ ফালে চাই দেখিলে তাইৰ স্বামীৰ এজোৰ হিংস্ৰ চকুৰ বিষ দৃষ্টিয়ে তাইক দংশন কৰিবলৈ আগবাঢ়ি আহিছে। মুহূৰ্ত্ততে সুষমাৰ চকুৰ আগৰ পৰা এখন ক'লা পদ্ম আঁতৰি গ'ল। আজি বহুত দিনৰ পৰা লক্ষ্য কৰি অহা তাইৰ স্বামীৰ আৰু শহৰেকৰ বেকা দৃষ্টিটোৰ অৰ্থ প্ৰকট হৈ তাইৰ চকুত জিলিকি উঠিল। লগে লগে সুষমাৰ নিৰ্য্যাতিত নাৰী অন্তৰ বিদ্ৰোহী হৈ উঠিল। স্বামীৰ দৃষ্টি সম্পূৰ্ণ উপেক্ষা কৰি সুষমাই ছৱাৰৰ ওচৰলৈ গৈ বাতুলক চিঞৰি মাতিলে। সূদা গেঞ্জি আৰু শ্লিপিং ট্ৰাউজাৰ পিন্ধি বেগাই ওলাই অহা বাতুলৰ উদ্বিগ্ন মুখখন দেখি সুষমাৰ হঠাতে জ্ঞান হ'ল যে বাতুলক এনে এটা পৰিস্থিতিৰ মাজত ঠিয় কৰোৱাটো বৰ বিসদৃশ হ'ব। তাইৰ স্বামীৰ দুৰ্বলতাৰ সন্ধান বাতুলে পোৱাটো যে বৰ লাজৰ

কথা সেইটো উপলব্ধি কৰাৰ লগে লগে সুষমাৰ বিদ্ৰোহী মন শান্ত হৈ পৰিল। বাতুলক নিজৰ কোঠালৈ পঠিয়াই দি সুষমাই বাতুলৰ ফটোখন টুকুৰা টুকুৰাকৈ ফালি পেলালে। তাৰ পিচত যেতিয়া তাই জয়ন্তৰ ফালে চালে তেতিয়া সি ওপৰলৈ মুখ কৰি নিৰ্ৰিক্ৰম ভাৱে পৰি আছে। কিন্তু আজি এই মুহূৰ্ত্তত সুষমাৰ মনটো তাইৰ স্বামীৰ প্ৰতি পুতৌ আৰু সহানুভূতিৰে উপচি পৰিল। তাই জয়ন্তৰ এই বিৰূপ মনোভাৱ সম্পূৰ্ণৰূপে ক্ষমা কৰি তাইৰ সমগ্ৰ দেহ জুৰি অহুভব কৰা অপৰাধী কাননাৰ কীট বোৰৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ জয়ন্তৰ বহল বুকুখনৰ ফালে আগবাঢ়ি গ'ল। সুষমাৰ এই কোনোদিনে নকৰা অদ্ভুত আচৰণ দেখি জয়ন্ত প্ৰথমে অৰাক বিশ্বয়ত সুষমালৈ চাই আছিল। কিন্তু সুষমাই তাৰ বহল বুকুখনত আশ্ৰয় বিচাৰি মুৰটো খণ্ডেই মৃত্যুৰ লগত যুজ কৰি অহা এই ডাক্তৰজনে নিজৰ পত্নীৰ ডিঙিটো হুহাতেৰে খুব জোৰে টিপা মাৰি ধৰিলে। এই অকস্মাৎ আৰু অপ্ৰত্যাশিত আক্ৰ-মনত সুষমাই প্ৰথমে অহুভূতিহীন শিশু এটাৰ দৰে চকু ছুটা ডাঙৰ ডাঙৰকৈ মেলি জয়ন্তৰ হিংস্ৰ চকু ছুটাৰ ফালে স্থিৰ হৈ চাই আছিল। পিচত জয়ন্তৰ বলিস্থ হাতৰ হেঁচাত স্বাসকদ্ধ হৈ উপায় হীন সুষমাই জয়ন্তৰ হাত এখনত খুব জোৰেৰে দাঁত বহোৱাই দিলে। বিষত অস্থিৰ হৈ জয়ন্তই হাত দুখন শিথিল কৰি দিওঁতেই সুষমাই হঠাতে নিজকে মুক্ত কৰি জয়ন্তৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰি গৈ নিজে কি কৰিছোঁ' কব নোৱাৰাকৈ ওচৰৰ টেবুলখনৰ ওপৰত সজাই থোৱা পানীৰ গিলাছটো হাতেৰে তুলি লৈ খুব জোৰেৰে জয়ন্তৰ গালৈ মাৰি পঠিয়ালে। তাৰ পিচত খুব জোৰেৰে 'মা' বুলি চিঞৰ মাৰি বিশ্বয়, ভয় আৰু খঙত অভিভূত সুষমা মুছিত হৈ পৰিল।

পিচদিনা নিয়মিত সময়ত হস্পিতাললৈ ওলাই যোৱা জয়ন্তৰ বেণ্ডেজ্ কৰা মূৰটো দেখি সুষমাৰ খুব জোৰেৰে হাঁহি দিবৰ মন গৈছিল। তাইৰ ওপৰত জাপি দিয়া অপকলয় আৰু তাইৰ নিষ্পাপ চৰিত্ৰৰ ওপৰত তাইৰ স্বামী আৰু শহুৰেকে কৰা নিৰ্দীৰ্ঘ বেকা ইংগিতবোৰে সুষমাৰ স্থিৰ মস্তিষ্কৰ ওপৰত এটা অদ্ভুত প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিলে। সেই কাৰণেই স্বামীৰ ওপৰত তাই আগনিশা কৰা আচৰণটোত তাই আজি বিশেষ একো গুৰুত্ব নিদিলে। বাতুলৰ ফটোখনৰ আৰু তাই আগনিশা দলিওৱা গিলাছটোৰ অ'ত ত'ত সিঁচৰিত হৈ পৰি থকা আইনাৰ টুকুৰাবোৰ বুটলি ওলাই গৈ ফুলনিখনৰ এচুকত বেৰি থোৱা বকুল জে'পাৰ গুৰিত পেলাই দিলেগৈ। তাৰ পৰা উভতি আহোঁতে তাই বাতুলৰ কোঠাটোৰ সন্মুখত বৈ গ'ল। বন্ধ ছুৱাবখনত সুষমাই অভ্যাসবশতঃ ছুটামান টোকৰ মাৰি ঠেলা মাৰি দিব খুজিলে। কিন্তু সদায় তেনেদৰে খুলি অহা বাতুলৰ ছুৱাবখন আজি হঠাতে মেল নোখোৱা দেখি সুষমা আচৰিত হৈ পৰিল। এইটো নিয়ম বাতুলেই কৰি দিছিল। বহুত বাতিলৈকে কিতাপ পঢ়ি থকাৰ কাৰণে তাৰ সাধাৰণতে পুৰা শুই উঠোঁতে পলম হয়। গতিকে সুষমাই ঠিক সাত বজাত সি ছক্ নলগোৱাকৈ জপাই থোৱা ছুৱাবখন খুলি তাক জোৰ কৰি বিচনাৰ পৰা তুলি বিচনাখন ভালদৰে পাৰি থয়। এইটো নিয়ম সুষমাই প্ৰথম এই বৰলৈ অহাৰ পৰা আজি ছমাহে অলপো ব্যতিক্ৰম নঘটাকৈ পালন কৰি আহিছে। আজি সেইকাৰণে সুষমাই বাতুলৰ ছুৱাবখনত ভিতৰ ফালৰ পৰা ছক্ লগাই বন্ধ কৰাৰ কাৰণ বিচাৰি নেপাই বিমোৰ হৈ পৰিল। তাই জোৰেৰে বন্ধ ছুৱাবখনত চকু ছুটামান মাৰি 'বাতুল' 'বাতুলকৈ' চিঞৰিলে। তাৰ পিচত উভটিব খুজি তাই বাবান্দাখনৰ এচুকৰ

কেনভাচৰ দীঘল আৰামী চকীখনত বহি খবৰ কাগজ পঢ়ি থকা শহুৰেকৰ অলপ নমাই লোৱা কাগজখনৰ ওপৰেদি চশমা পিন্ধা হিংস্ৰ চকুজোৰ দেখি তৎক্ষণাৎ সকলো কথা বুজি আহিল। লগে লগে সুষমাৰ দৃষ্টি তাই কব নোৱাৰাকৈয়ে তললৈ নামি আহিল। তাইৰ একমাত্ৰ মৰম আৰু সান্থনাৰ উৎসটো কোনোবাই নিষ্ঠুৰভাবে ধ্বংস কৰি দিলে। সুষমাই অশুভৰ কৰিলে যে তাইৰ চাৰিওফালে অযুত পিশাচে যি কোনো মুহূৰ্ত্তত তাইক আক্ৰমণ কৰিবলৈ সাজু হৈ আছে। তাইৰ সৰ্বাংগ শিয়ৰি উঠিল। শহুৰেকৰ এই বিষ দৃষ্টিৰ পৰা বক্ষা পাবলৈ তাই বেগাবেগিকৈ নিজৰ কোঠালৈ আগবাঢ়িল।

তাৰ পিচত সম্পূৰ্ণ ছুদিন বাতুলে সুষমাক দেখিও নেদেখা আৰু তাইক এৰি এৰি ফুৰা ভাৱটো তাই খুব কঠেৰে সহ কৰি থাকিল। তৃতীয় দিনা জয়ন্তৰ এষাৰ কথাতে সুষমাই বাতুলৰ কোঠাৰ পৰা বাতুলক হাতত ধৰি টানি আনি জয়ন্তৰ মুখামুখিকৈ চকী এখনত বহোৱাই বাতুলৰ মূৰত হাত বুলাই বুলাই জয়ন্ত আৰু তাৰ দেউতাকৰ সনত্ত অত্যাচাৰ আৰু বিকৃত ধাৰণাৰ বিদ্ৰোহ কৰি উঠিল। এই ছুদিন তাই জয়ন্ত আৰু শহুৰেকৰ সকলো মিছা অভিযোগ মূৰ পাতি লৈও শাস্তিৰ পথ বিচাৰিছিল। তথাপি জীৱনত সকলো হেৰুৱাই নিঃস্ব হৈ পৰা সুষমাই ভৱিষ্যতৰ ওপৰত সকলো এৰি দি নিজৰ দুৰ্ভাগ্যৰ কাৰণে অভিযোগ নকৰাকৈ আছিল। বাতুলৰ লগত তাইৰ কথা-বাৰ্তা এনেকি দেখা সাক্ষাতো প্ৰায় বন্ধ হৈ আহিছিল। কিন্তু সুষমাৰ নাৰীমনে বাতুলৰ প্ৰতি এই অত্যাচাৰ সহ কৰি থাকিব নোৱাৰিলে। দুপৰীয়া জয়ন্তৰ অনুপস্থিতিত তাই নিজ হাতে কৰা চাহ কাপ লৈ শহুৰেকৰ চকুৰ আগেদিয়েই বাতুলৰ কোঠালৈ সোমাই গ'ল। বিশ্বয় আৰু ভয়ত হতভম্ব বাতুলক

একো কবলৈ স্মৃতি নিদি স্মৃতি চাহ কাপ খৈয়েই চাদৰৰ আচলেবে জোৰেৰে ওলাই আহিব খোজা চকুপানী খিনি বন্ধ কৰি নিজৰ কোঠাত সোমালগৈ। কিন্তু জয়ন্তই অলপ পিচতে সোমাই আহি যেতিয়া স্মৃতিক বাতুলৰ লগত অবৈধ দৈহিক সম্বন্ধ ঘটাই বুলি অভিযুক্ত কৰিলে তেতিয়া স্মৃতিই ক্ষান্ত থাকিব নোৱাৰিলে। নিজৰ অজ্ঞাত সাৰেই তাই বাতুলক তাৰ কোঠাৰ পৰা টানি আনি নিজৰ কোঠাত বহুৱালেহি। এই অদ্ভুত দুঃসাহসিকতাত বাতুলৰ সমানে স্মৃতি নিজেও বিস্মিত হৈ পৰিছিল। কিন্তু তথাপি তাই লজ্জা, ভয় আৰু বিশ্বাসত অবাক বাতুলক জয়ন্তৰ চকুৰ আঁতৰ হবলৈ নিদি বহুৱাই থলে। জয়ন্তই বাতুল বা স্মৃতিক একো নোকোৱাকৈ কোঠাটোৰ পৰা ওলাই গ'ল।

হতবাক বাতুলক সাহায্য দিবলৈ স্মৃতিই তাৰ কপাল স্পৰ্শ কৰি চকু খাই উঠিল। তাৰ পিচত বাতুলে বাধা দিবলৈ লোৱাৰ আগতেই দুৰ্বল বাতুলক টানি আনি তাইৰ বিচনাখনতে গুৱাই দি লেপ হুখন তাৰ গাত জাপি দিলে। যন্ত্ৰচালিতৰ দৰে এই কামখিনি কৰি যাওঁতে স্মৃতিই এবাৰো অৱস্থাটোৰ পৰিণামৰ কথা চিন্তা নকৰিলে। কিন্তু টেবুলখনৰ দেৱাজটোৰ পৰা 'মিটাৰ'টো উলিয়াই লৈ তাই বাতুলৰ ফালে ঘূৰোতেই ছুৱাৰ মুখত জয়ন্ত আৰু তাৰ পিচফালে বুঢ়া চাকৰ গোপালক দেখি বৈ গ'ল। সিহঁতৰ পিচফালে এজোৰ খৰমৰ শব্দই তাইৰ শহৰেকৰ উপস্থিতিও প্ৰমাণ কৰি দিলে। হঠাতে তাই পৰিস্থিতিটোৰ আগন্তুক আৰু অপ্ৰত্যাশিত ভৱিষ্যতটো চিন্তা কৰি শিয়ৰি উঠিল। তাই এই বিবেক বুদ্ধিহীন মানৱ শৰীৰ কেইটাৰ পৰা বাতুলৰ অনিষ্ট আশঙ্কা কৰি জ্বৰত অচেতন বাতুলৰ কাষত গৈ ঠিয় দিলে। কিন্তু তাই আশা কৰা মতে বাতুলৰ কাষলৈ কাকো আগবাঢ়ি

নোযোৱা দেখি স্মৃতি আচৰিত হ'ল। কিন্তু সোনকালেই তাই সকলো কথা বুজি উঠিল আৰু লগে লগে ইয়াৰ গুৰুত্ব উপলব্ধি কৰি ভয় খাই উঠিল। জয়ন্ত আৰু বেবৰনৰ শিক্ষালে থকা শহৰেকৰ নিৰ্দেশমতে গোপালে জয়ন্তৰ বস্ত্ৰ বিলাক কোঠাটোৰ পৰা উলিয়াই নিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। মুহূৰ্ত্ততে স্মৃতিৰ ভৱিৰ তলৰ পৃথিবী-খন কঁপি উঠিল। তাই অস্থিৰ ভৱি হুটাৰে ঠিয় হৈ থাকিব নোৱাৰি বাতুলৰ কাষতে বহি পৰিল।

প্ৰায় চেতনাহীন অৱস্থাত বাতুলৰ দাঁতিতে শুই থকাৰ পৰা স্মৃতিই যেতিয়া চকু হুটা মেলিলে তেতিয়া অলপ আগতে ঘটি যোৱা এই অভাৱনীয় ঘটনাৰ জলন্ত প্ৰমাণ স্বৰূপে শহৰেকৰ ডাঙৰ অয়েল পেইন্টিংখন সদায় দেখি অহা ঠাইৰ পৰা অদৃশ্য হৈ গৈছে। লগে লগে স্মৃতিৰ চকু হুটাই নিজৰ অজ্ঞাতসাৰেই গোটেই কোঠাটোৰ ওপৰেদি এবাৰ দৃষ্টি বুলাই গ'ল। জয়ন্তৰ ভাজৰী সাজ সবঞ্জাম থকা আলমাৰীটো, আলনা ডালত থকা তাৰ কাপোৰ খিনি আৰু বেবৰ বাতামৰ গজালত ওলোমাই থোৱা 'হেঙ্গাৰ' দালত থকা তাৰ বিৰাট বগা এপ'নটো—এই সকলোবোৰ জয়ন্তৰ বস্ত্ৰ কোঠাটোৰ পৰা ধুনীয়াকৈ নিশ্চিহ্ন হৈ গৈছে। আগৰে পৰা সচেতন নোথাকিলে কোনেও কব নোৱাৰিব যে এই কোঠাটোত আজি ছ'মাহে জয়ন্ত নামে এটা মানুহ স্মৃতিৰ বিৰাট পালেংখনৰ আধা অধিকাৰ কৰি আছিল। তাৰ পিচত স্মৃতিই বাতুলৰ ফালে চালে। তাৰ কপালখন চুই তাই জিকাৰ খাই উঠিল। জ্বৰত বঙা পৰা প্ৰায় অচেতন বাতুলৰ মুখখনৰ ফালে চাই থাকোতে স্মৃতিৰ বাতুলৰ মুখখন বুকুত সাৱটি লবৰ মন গ'ল। বাতুলৰ অসম্ভৱ জ্বৰ আৰু নিজৰ শোচনীয় অৱস্থাটোৰ সম্বন্ধে সম্পূৰ্ণ সচেতন আছিল যদিও স্মৃতি মুঠেই বিচলিত

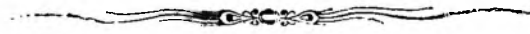
নহল। এনে এটা সৰুট অৱস্থাতো উপস্থিত পৰিস্থিতিত কৰিব লগীয়া একো কাম কৰিবলৈ তাইৰ উৎসাহ দেখা নগল। তাই বাতুলৰ দাঁতিতে জ্বৰত বঙা পৰা বাতুলৰ মুখখনলৈ চাই চাই আঁঠু চুটা কোচাই বহি থাকিল। তেনেদৰে বহি থাকোতে বাতুলৰ পুৰুষ দেহৰ সান্নিধ্যই তাইৰ দেহৰ ভিতৰত এটা লুক্ক আবেগৰ আলোড়ন তুলিলে। তাই সৰ্ব্বাংগত কিছুমান কামনাৰ কীটৰ অত্যাচাৰত তাই বিহ্বল হৈ পৰিল। শুই থকা বাতুলৰ ফালে চাই চাই সুষমাৰ মনটো এটা অদ্ভুত ছঃসাহসৰ ফালে আগবাঢ়ি গ'ল। আৰু মাত্ৰ কেইটামান নিৰব মুহূৰ্ত্ত, কেইটামান বোবা চেকেণ্ডৰ প্ৰস্তুতিৰ পিচত সুষমাই বিচ্যুতিৰ অতল গৰ্ভত লুকাই পৰিবলৈ যাব খোজাৰ ঠিক আগে আগে তাই মনৰ ভিতৰত অদ্ভুত কিবা এটা দংশনত জ্বিকাৰ খাই উঠিল। তাই জাপ মাৰি বাতুলৰ কাষৰ পৰা আঁতৰি আহিল। তাইৰ

অধোমুখী আত্মা হঠাতে আসন্ন বিচ্যুতিৰ কবাল গ্ৰাসৰ পৰা বক্ষা পৰিল।

জয়ন্ত আৰু তাৰ দেউতাকৰ অন্তৰত সুষমাৰ চৰিত্ৰৰ প্ৰতি এই কদৰ্যা ইংগিত ইমান দৃষ্টিভূত হৈ পৰিছিল যে তেওঁলোকৰ এই ধাৰণা মিছা প্ৰতিপন্ন কৰিবলৈ সুষমাৰ মৃত্যুও যথেষ্ট নহল। সেই কাৰণে পিচ দিনা বাতিপুৱা বাখ্ৰু কামত সুষমাৰ মৃত দেহটো আৱিষ্কাৰ কৰাৰ পিচত জয়ন্ত আৰু তাৰ দেউতাকৰ মনত মাথোন এটা কথাই খেলাইছিল— তেওঁলোকৰ অল্পমিত ধাৰণাৰ সপক্ষে তেওঁলোকে এতিয়া অনায়াসে চৰম প্ৰমাণ কৰিব পাৰিব।

* * * *

চক্চকাই থকা চুৰিখন ঠিক এই শায়িত মৃত্যু নাবীদেহটোৰ তলপেটৰ ভিতৰত সুমুৱাই দিয়াৰ আগ মুহূৰ্ত্তত জয়ন্তৰ হাতখন এবাৰ কঁপি উঠিছিল।

সঙ্গী

লীলা বৰগোঁহাই, ৪ৰ্থ বাৰ্ষিক, (কলা)

জাৰকালিৰ চুটি আবেলিটো শেষ হৈ আহে। অলপ অলপ জাৰি লাগে বাসন্তীৰ। চাদৰ খনৰ আগটো টানি আনি গাটো ভালকৈ টাৰ্কি লয় তাই। বাঁহগছবোৰৰ ফাঁকেদি এচেৰেঙা মিঠা বদ আহি তাইৰ তাঁতখনৰ ওপৰত পৰেহি। ফুলৰ কাঠিতো শেষ হবলৈ আৰু অলপ বাকী। আজিয়েই শেষ কৰি নথলে কালিলৈ আকৌ বাছিবৰে মন নাযাব। তলমূৰকৈ কাণি বহাত লাগে বাসন্তী।

মিঠা বদ জাক লাহে লাহে নোহোৱা হৈ যায়। গধূলি হৈ আহে। শালিকা চৰাইবোৰ কোঢ়াল কৰি বাঁহ গছবোৰত পৰেহি। মাজে মাজে দুই এটা ব'গো। সিহঁতৰ চিঞৰ-বাখৰত বাসন্তীৰ কাণি বাছোতে ভুল লাগি যায়। লৰালৰিকৈ কাঠিতো শেষ কৰি তাঁতখন সামৰি তাই ভিতৰলৈ সোমাই যায়। সাঁজ লগাৰ আগতে পানী ছুকলহমান আনিবগৈ লাগিব।

ওচৰে কাঞ্চন পেহীৰ সৰু ছোৱালী চম্পাক মাতি তাই লগত লয়। গাৱঁৰ মাজত থকা পকা নাদটোৰ পৰা পানী আনিবলৈ অকলে যাব নোৱাৰি আজিকালি। কাষতে থকা সৰু দোকানখনত যিহে মাগুহৰ জুম! কেইবাদিনো তাইক উদ্দেশ্য কৰি কোৱা অশ্লীল কথা কাণত পৰিছেহি বাসন্তীৰ। ঋং আৰু লাজত তাইৰ কাণ-

মূৰ গৰম হৈ পৰে। তথাপি হুশুনা ভাও ধৰি নীৰৱে পানী লৈ গুছি আহে তাই। মাকে তাইক কৈছে, “সেইবোৰ উতলুৱা ডেকা লৰাৰ লগত কাজিয়া কৰিলেনো কি হব! সিহঁতৰ কথা গাত সানি নলৈ আওকাণ কৰি যোৱা দেখিলেই দুদিন মানৰ পাচত নিজে নিজেই বন্ধ হৈ যাব সিহঁতৰ মুখ।” সেইবাবেই তাই নীৰৱে সিহঁতৰ কথাবোৰ সহ্য কৰি গৈছে।

বহুতো ছোৱালী জাক পাতি গলে অৱশ্যে একো কব নোৱাৰে সিহঁতে। মাথোন ভেৰা লাগি কোনো কালে নেদেখা বস্ত্ৰৰ দৰে চাই বয় ছোৱালী জাকলৈ। হেমপ্ৰভা, বত্নাহঁতৰ দলটোৱে পিছে গ্ৰাছই নকৰে সিহঁতক। বাসন্তীৰ এটা ছমুনিয়াহ ওলাই আহে নিজৰে অজ্ঞাতসাৰে। এৰা, তাইৰ লগৰ ছোৱালী কোনোৱেই নাই এতিয়া গাওঁখনত। সকলোৰে বিয়া হৈ গৈছে। আগৰ জাক ছোৱালীৰ ভিতৰত মাত্ৰ তাইহে বাকী আছে। আজি কালি বিয়া সবাহলৈ যাবলৈও এৰি দিছে বাসন্তীয়ে লাজত। পানী নি সকলোৱে শেষ কৰিলে সন্ধ্যা সময়ত তাই চম্পাক লগত লৈ পানী আনিবলৈ যায়। এতিয়াৰ ছোৱালী গোটেই জাকেই গাৱত নতুনকৈ হোৱা হাইস্কুলত পঢ়িছে। তাইৰ দিনত হাইস্কুল হোৱা নাছিল। ছমাইল

দুইৰে এম্ ভি স্কুলখনতে ৬ষ্ঠ মানলৈকে পঢ়িছিল বাসন্তীয়ে। মাজ ভাগতে মাকে পঢ়া একুৱাই দিলে। কলে, 'ছোৱালী ডাঙৰ হৈছে, ছুমাইল বাটকুৰি বাই পঢ়িবলৈ যাৰ নালাগে। যবতে কাম-বন, তাঁত-সূত শিকক'। স্কুল এৰাৰ দিনা বাসন্তীৰ কি কান্দোন !

দেউতাকৰ মৃত্যুৰ পাচৰ বছৰ কেইটাৰ কথা ভাবিলে এতিয়াও গা জিকাৰ খাই উঠে বাসন্তীৰ। মাটি কেইপুৰোমান সবহকৈ আছিল বুলিহে যি বক্ষা পুৰণি লগুৱা ভনীয়াকায়ৈ সেই ছুদিনত এৰি নগৈ মাটি কেইপুৰাৰ তথ্যৰধান ললে। বাসন্তীয়েও তেতিয়াই গাৰ'ন ছোৱালীৰ নিম্ন প্ৰাইমেৰী স্কুলৰ সহকাৰী শিক্ষয়িত্ৰীৰ চাকৰিটো ললে 'মেনেজিং কমিটি'ক খাটি-লুটি। সৰু ভায়েক ছুটাক নাম লগাই দিলে স্কুলত। অজয় তেতিয়া দহবছৰীয়া আৰু বিজয় ছবছৰীয়া সৰু লৰা। ওঠৰ বছৰীয়া বাসন্তীয়ে হাতত তুলি ললে সংসাৰৰ ভাৰ। মাকে তাইৰ বিয়াৰ চেষ্টা কৰিছিল, বিয়াৰ সম্বন্ধও আহিছিল কেইবাফালৰো পৰা। কিন্তু বাসন্তীৰ প্ৰবল আপত্তিৰ আগত সকলো উটি গল। বিধবা মাকক সৰু ভায়েক ছুটাৰ লগত সেই অৱস্থাত এৰি কোনোমতেই মান্তি নহল বাসন্তী বিয়াত বহিবলৈ। মাকে অনেক বুজাইও নোৱাৰি নিজেই চকুলো টুকি উঠি গল অৱশেষত।

তাৰ পাচত এদিন ছুদিনকৈ দিনবোৰ পাব হৈ যায় সিহঁতে কব নোৱাৰাকৈয়ে। ঘৰখনৰ অৱস্থা কিছু টনকিয়াল হৈ আছে। বাসন্তীৰ কৰ্মতৎপৰতা দেখি শলাগে সকলোৱে। মাকক কয়—“তোমাৰ বাসন্তী লৰাহে হব লাগিছিল, কিবা ভুলতহে ঈশ্বৰে ছোৱালী কৰিলে।” মাকে বাসন্তীলৈ চাই কৰুণ হাঁহি এটা মাৰে। বাসন্তীয়ে সেই হাঁহিৰ অৰ্থ বহুত দিনৰ পাচতহে বুজিব পাৰিছে।

আজি সাত বছৰমানৰ আগতে তাইলৈ এখন চিঠি আহিছিল ! চিঠি বোলাতকৈ প্ৰেমপত্ৰ বোলাই বেছি ভাল হব। নতুনকৈ বিয়া কৰাই অন্য ষেণীয়েকক সাপে খুটি মৰাৰ ছুমাৰ পাচতে ইলেক্ষৰে তাইলৈ সেইখন চিঠি দিছিল সৰু লৰা এটাৰ হাতত। চিঠিখন পাই খং, অপমান আৰু ঘৃণাত তাই জিকাৰ খাই উঠিছিল। কান্দি কান্দি মাকক দেখুৱাইছিলগৈ চিঠিখন। মাকে ভেতিয়াও কৰুণ হাঁহি এটা মাৰি তাইৰ মুখলৈ চাইছিল।

তাৰ ছবছৰৰ পিচত গাৰ'ন বসন্ত ওলাল। তায়ে পৰিল বেমাৰত। কিছুদিনৰ পাচত ভাল হল, কিন্তু মুখত বৈ গল কেইবাটাও কুংসিং দাগ। মাকে নীৰবে চকুলো টুকিলে। তাই আইনাত মুখখন চাই দাগবোৰৰ ওপৰত হাত বুলাই চালে, চকুপানীবোৰ নিজেই বৈ আহি দৃষ্ট শক্তিক বন্ধ কৰি দিলেহি।

দিনবোৰ গৈয়েই থাকিল। অজয় চতুৰ্থ বাৰিকলৈ উঠিল। নগৰৰ হোটেলত থাকি পঢ়িছে সি। বন্ধত ঘৰলৈ আহোঁতে ঘৰখনৰ পৰিস্থিতি-টোৱেই সলনি হৈ যায়। কলেজলৈ যোৱাৰ পাচত ইমান সলনি হৈ গ'ল সি ! অকণমান অজয়টো তাইৰ চকুৰ আগতে ডাঙৰ হৈ যায়। বাসন্তীৰ বিশ্বাস নহয় যে অজয় সঁচাকৈয়ে ইমান ডাঙৰ হ'ল আগৰ দৰেই তাই মৰম কৰে ভায়েকক। বিজয়ে হাইস্কুলত দশম মানত পঢ়ে। আগৰ দৰেই উৎপতীয়া সি। সি এদিন নহলে ঘৰখন ঠাণ্ডা হৈ যায়। বাসন্তীয়ে তাৰ দৌৰাঙ্গ্যত তৰণি নাপায়। অজয়ে কিন্তু আজিকালি অত্যা-চাৰ কৰিবলৈ লাজ কৰে।

মাকে আকৌ চেষ্টা কৰিলে বাসন্তীক বিয়া দিবলৈ। কিন্তু মানুহবোৰেই অসম্মত হল এই বাৰ, বাসন্তীয়ে আৰু আপত্তি কৰিব লগীয়া নহল। দুবৰ কোনোবা ঠাইৰ পৰা পাত্ৰৰ

সন্ধান আহিলেও গাঁৱৰ শুভাকাঙ্ক্ষী কোনোবাই নিজে খবচ কৰি হলেও গৈ সকলো খবৰ জনাই মানুহঘৰৰ উপকাৰ সাধন কৰি থৈ আহিছিলগৈ। দৰকাৰ হলে নতুন কথা সৃষ্টি কৰি কবলৈকো যে কুণ্ঠাবোধ নকৰিছিল তেওঁলোকে, তাক বাসন্তী আৰু মাক দুয়ো ভালদৰেই বুজিছিল। বিয়াৰ প্ৰত্যাখ্যানৰ খবৰ আহিলে গভীৰ বাতি বাসন্তীৰ বিহুনাৰ কামলৈ গৈ মাকে উজাগৰে থকা জীয়েকৰ মূৰত হাত বুলাই দি উচুপি উচুপি কান্দিছিল। মাক জীয়েকৰ উচুপনি শুনি শুনি গহীন বাতিবোৰ আৰু বেছি গহীন হৈ পৰিছিল।

কিছুদিনৰ পৰা বিয়াৰ চেষ্টা আৰু এৰিয়েই দিছে মাকে। বাসন্তীয়েই অনুবোধ কৰিছে মাকক আৰু অপমান হুৰটলিবলৈ। প্ৰানপণে তাই চেষ্টা কৰে সকলো সময়তে ব্যস্ত হৈ থাকিবলৈ। কিন্তু মনটোৱে যে কেতিয়াবা কিবা ভাবি হঠাৎ অনমনস্ক হৈ পৰে, ধৰিবই নোৱাৰে তাই। অজয়হঁতৰ আগত লাজ লাগি যায় তাইৰ তেনেকুৱা অৱস্থাত ধৰা পৰিলে।

নগাৰৰ পৰা বেণু আহিছে। লৰালি কালৰ লগৰী বেণুক পাই বাসন্তীৰ মনটো ভাল লাগি যায়। বেণুৰ বিয়া হৈ যোৱা আজি আঠ বছৰেই হ'লহি। শহুৰেকৰ ঘৰৰ পৰা তাই মাকৰ ঘৰলৈ মাজে মাজে আহিলেও বাসন্তীহঁতৰ গাৱলৈ অহা নাছিল। ইয়াত মোমায়েকৰ ঘৰত থাকি সৰুতে তাই এম্-ভি স্কুলত পঢ়িছিল বাসন্তীৰ লগত। তেতিয়াৰ পৰাই সিহঁত অভিন্নহৃদয়া সখী। স্কুল এৰাৰ পাচতো বিয়াৰ আগলৈকে মোমায়েকৰ ঘৰলৈ মাজে মাজে আহিছিল বেণু। তাইৰ লগ পালে আৰু একো নেলাগিছিল বাসন্তীক। সেই বেণুৰ লগত এতিয়া আঠ বছৰৰ মূৰত দেখা। তিনিটা লৰা-ছোৱালীৰ মাক বৰ্ত্তমানে বেণু। আগতকৈ বহুতো শকত হ'ল। দুয়ো সখীয়ে প্ৰথম দিনা দেখাদেখি

হওঁতে আনন্দতে কান্দি পেলালে। বেণুৰ লৰা ছোৱালী কেইটা কোলাত লৈ চুমা খাই হুচুৱাই হুচুৱাই বাসন্তীৰ হেৰ্পাঁহ নপলায়। সেইদিনা গোটেই আবেলিটো বেণুৰ লগতে কটাই পিচদিনা দুপৰীয়া সিহঁতক ভাত খাবলৈ মাতি আহিল বাসন্তীয়ে।

ৰাতিপুৱা শুই উঠিয়েই তাই কামত লাগি যায় পাচদিনা। স্কুললৈ যোৱা বাদ দি ঘৰহুৱাৰ পৰিকাৰ কৰি মাকক বন্ধা বঢ়াত সহায় কৰি দিয়ে। অজয়ৰ কলেজ বন্ধ। সি তাৰ কোঠাতে সোমাই কিবা পঢ়ি আছে। তাক দোকানলৈ পঠাবলৈ বাসন্তীৰ বেয়া লাগে। দৰকাৰী বস্তুবোৰ বিজয়েই আনি দি যায় স্কুললৈ যোৱাৰ আগতে।

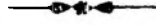
দুপৰীয়া বেণুহঁত আহে। লৰা-ছোৱালী কেইটাই 'মাহী, মাহী' বুলি তাইৰ ওচৰলৈ দৌৰি আহে। আখে-বেখে তাই সিহঁতক ভিতৰলৈ লৈ যায়। অজয়ো কোঠাৰ পৰা ওলাই আহে। তাক দেখি বেণু আচৰিত হৈ যায়। 'ইমান ডাঙৰ হৈ পৰিল এইটো এই কেইবছৰৰ ভিতৰতে!' মিচকিয়াই হাঁহি অজয় তাৰ কোঠালৈ সোমাই যায় আকৌ। লাজটো তাৰ বৰ বেছি।

খোৱা-বোৱাৰ পাচত তামোলৰ বটা লৈ দুয়ো সখীয়ে কথা পাতিবলৈ বহে ভিতৰৰ ফালে মুকলি চালিৰ স্তম্ভত। অংগফালে বেণুৰ লৰা ছোৱালী কেইটাই বাসন্তীৰ মাকক 'আইতা, আইতা' বুলি সাধু কবলৈ জোৰ কৰি বেৰি ধৰে। অজয়ো গৈ সিহঁতৰ লগ লাগি মাকৰ দুৰৱস্থা দেখি হাঁহে।

বেণুয়ে অজয়ৰ কথাকেই বেছিকৈ সোধে। —“তাৰ বিয়াৰ বয়স হল, বি-এ টো দি উঠিলেই বিয়া পাতি দিবি বাসন্তী।” বেণুৱে কৈ যায়। —“মোৰ সৰু ননন্দ, অলকাক দেখিলেই তোৰ মৰম লাগিব। তাই এইবাৰ ক্লাচ টেন্ত পৰিছে। অজয়ৰ লগত এনে গুৱাব তাইক।” তাৰ

পাচত জোৰ কৰিয়েই তাই বাসন্তীক কয়—
 অলকাক অজয়লৈ গ্ৰহণ কৰিবলৈ। —“আয়েনো
 আৰু কি কব! তয়েই ঘৰখনৰ মুখিয়াল এতিয়া।
 তোৰ মততেই আয়েও মত দিব। অজয়েতো
 তোৰ কথা খুব শুনি চলে। সি জানো পেলাব
 পাৰিব তোৰ কথা?” বাসন্তীয়ে নীৰৱে শুনি
 যায়। অজয়ৰ তেন্তে বিয়াৰ বয়স হল? হাক
 পেণ্ট পিন্ধি দৌৰি ফুৰা অজয়ৰ ছবি তাইৰ
 চকুৰ আগত ভাহি উঠে। মূৰটো তাইৰ কিবাখন
 লাগে। তাইৰ—তাইৰ তেন্তে বিয়াৰ বয়স আৰু
 নাই! কথাটোৱে বাসন্তীৰ মনত হাতুৰীৰ দৰে
 কোব মাৰি যায়। বহি থকা পাটীখনৰ ওপৰত
 চলি পৰে বাসন্তী। বেণুৱে লৰা লৰিকে আহি
 ধৰেহি। “হঠাৎ আকৌ কি হল তোৰ?”
 ষামি জুবলি-জুপুৰি হোৱা বাসন্তীৰ মূৰটো বিচি
 দি বেণুৱে সোধে। সেহাই সেহাই কোনোমতে

উত্তৰ দিয়ে বাসন্তীয়ে—“একে নহয়, তামোলে
 মূৰত ধৰিছে।” কিছুপৰৰ মূৰত প্ৰকৃতস্থ হৈ বেবত
 আউজি বহে তাই। গধূলি হৈ অহাত বেণু
 যায়গৈ। অকলশৰে বাসন্তী বহি থাকে পশ্চিম
 আকাশৰ পিনে চাই চাই। বঙা বেলিটো
 বাঁহগছবোৰৰ সিপাৰেদি লাহে লাহে তললৈ
 নামি যায়। শালিকা চৰাইবোৰে কোচাল কৰে।
 বৰচিৰিকা ছটাই কুটা ছডাল লৈ বাঁহলৈ উৰি
 আহে। অলপ পৰৰ পাচতে বেলি মাৰ যায়।
 আন্ধাৰৰ পাতল আৱৰণ এখনে পৃথিৱীখন ঢাকি
 পেলায়। মাক গোসাঁই ঘৰত চাকি জলাবলৈ
 সোমায়। বাসন্তী লাহে লাহে উঠি কলহটো
 লৈ পানী আনিবলৈ ওলাই যায়। চম্পাক
 আজি আৰু লগত নিনিয়ে তাই। তাইৰ যে
 বহুত বয়স হল!

সম্পাদকীয়

ন-কবিতাৰ ভিতৰ চ'ৰাত :

গতিশীলতা যুগৰ লক্ষণ। স্থিতিশীলতা মৃত্যুৰ চানেকী। ন ন যুগত মাগুহৰ মনত সংঘাত সৃষ্টি কৰিব ন ন ভাব-চিত্তাই। আৰু তাৰ মূল্য নিকপন কৰি যাব মাগুহে ন ন পৰীক্ষা-সমূহেৰে। সাহিত্যত এই প্ৰচেষ্টা আজিৰ নহয়। লৌকিক গীত-পদৰ বচনাৰ যুগেৰে। বিভিন্ন যুগৰ বিভিন্ন অভিজ্ঞতাসমূহ প্ৰকাশ কৰিবলৈ সাহিত্যিক সকলে সদায়ে নস্বীকৃতিৰ প্ৰয়োজন বোধ কৰি আহিছে। তাক নিদি আমাৰ উপায় নাই।

অসমীয়া কবিতাৰ ক্ষেত্ৰতো সাম্প্ৰতিক এই পৰীক্ষাই চলিব লাগিছে। এনে এটা গতিশীল (dynamic) অৱস্থাত ইয়াৰ যোগ্যতা অযোগ্যতাৰ সম্বন্ধে স্থিতিব্যাপক সিদ্ধান্ত এটাত উপনীত হ'ব পৰাটো অৱশ্যে মুঠেই সহজ কথা নহয়। বিভিন্ন পৰিস্থিতি আৰু পৰীক্ষামূলক সোঁত এটাৰ মাজেদি বৈ আহি ভাৰতীয় আন বহুতো সাহিত্যৰ দৰে—অসমীয়া কাব্য সাহিত্যও এক সন্ধিক্ষণত ঠিয় দিছেহি; যিটো ক্ষণত কবিতা হৈ পৰিল emotional। বাহ্যিক অসংলগ্নতাতকৈ মানসিক অসংলগ্নতাই খিতাপি ল'লেহি আজিৰ কবিতাত

বেচি ধৰণে। Physical sequencesৰ ঠাইত ইয়াত ব্যাপকতা লাভ কৰিলেহি emotional sequence'এ। “চুলিৰ সাগৰে” চৌ খেলিলে। “মহানগৰীয়ে” গান গালে। কোনোবা ‘চুলতা’ৰ কোলাত হেজাৰ শিশুৱে কলৰব ধ্বনি কৰিবলৈ বাট চাই থাকিল। আৰু ফলস্বৰূপে কবিতাৰ এই বিসঙ্গতি দেখি কিছুমানে “চুলিৰ অৱণ্যত” বাট হেৰুৱাই হাবাখুৰি খাব লগা হল। কিন্তু সি যিয়ে নহওঁক আধুনিক কবিতাক লৈ যে আৰু এখন লতা-কটা বণ নহব ই অৱশ্যে ঠিক।

এইখিনিতে অৱশ্যে এটা প্ৰশ্ন উঠে; অসমীয়া আধুনিক কবিতা জানো সম্পূৰ্ণ পশ্চিমীয়া সাহিত্যৰ আমদানী নহয়? সমালোচক মুইৰে এটা মন্তব্য দিছিল—“এটা সংস্কৃতিৰ স্ৰুতি উটি আহি এডল লিখকে যেতিয়া সেইসময়ৰ যুগধৰ্মৰ প্ৰভাৱত উত্তৰ কালৰ ঐতিহ্য নিঃশেষ হৈ যোৱা দেখে তেতিয়া তেওঁলোকে সৃষ্টিৰ অমুপ্ৰেৰণাৰ বাবে বাধ্য হৈ সেই সংস্কৃতিগত সংস্কাৰৰ বাহিৰলৈ সন্ধানী দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰে” অসমীয়া কাব্যসাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰটো বোধকৰো এয়ে।

স্থিতিশীল আমাৰ এইখন সমাজৰ ওপৰত ন-সভ্যতাৰ সংঘাতে যি নতুন পৰিস্থিতিৰ উদ্ঘাটন কৰিলে, তাৰ পূৰ্ণপ্ৰকাশৰ বাবে আমাৰ প্ৰাচীন ভাৰতীয় সাহিত্য নিশ্চয় যথেষ্ট নাছিল। আৰু সেইবাবেই আমাৰ সাহিত্যিকসকলে এক সন্ধানী চক্ষুৰে পৰিপক্ক পাশ্চাত্য সাহিত্যলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰিব লগীয়া হ'ল। আৰু তাৰ ফলস্বৰূপেই যুদ্ধোত্তৰ যুগৰ অসমীয়া কবিতাত এক নঠাটে দেখা দিলে। সামাজিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ আমূল পৰিবৰ্ত্তনেই হয়তো এই পৰিণতিৰ মূণ কাৰণ। কিন্তু এটা কথা ঠিক যে অসমীয়া আধুনিক কবিতাত বিষয় বস্তুতকৈ আঙ্গিকৰ ক্ষেত্ৰতহে পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ যোগান বেচি। মাক্সৰ দৰ্শন বা ক্ৰয়েদৰ চিন্তাধাৰা কেৱল পাশ্চাত্যৰে নিজা বস্তু নহয়; ই সমগ্ৰ বিশ্বৰ। ইবিলাকৰ জন্মকালৰে পৰা এইবোৰ সমগ্ৰ বিশ্বৰ সম্পত্তি হিচাবেই সমাদৰ পাই আহিছে। সেয়েহে অসমীয়া আধুনিক কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত এইবোৰ পশ্চিমীয়া সাহিত্যৰ আমদানী বুলি নকলেই বোধকৰো বেচি ভাল হব।

কবিতা উপলব্ধিৰ বস্তু। ই সদায় আবেগ-অনুভূতিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। এটা যুগ অৱশ্যে আছিল,—যেতিয়া কবিতা আগবাঢ়িছিল এই আবেগ অনুভূতিৰ যুক্তিক্ৰমৰ লগত অন্তৰ্দন্দ নকৰাকৈয়ে। তেতিয়াৰ কবিতা আছিল সহজ, সৰল, শ্ৰুতি-মধুৰ আৰু সেইবাবে সাধাৰণ মানুহৰ বাবেও সহজবোধ্য। কিন্তু আজিৰ সমাজ খাম-খেয়ালিৰ সমাজ। ইয়াত হৈ থকা ঘটনা বিলাকৰ সৰহ-ভাগেই অসংলগ্ন, উচ্ছৃঙ্খল। সেয়েহে যুক্তি-ক্ৰমৰ লগত সংঘাত নকৰাকৈ আজিৰ মানুহে সকলোবোৰ কথা স্বীকাৰ কৰি লবলৈ টান পোৱা হ'ল। সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰটো ঠিক তেনে এটা মনস্তাত্ত্বিক বিশ্লেষণৰ সূচনা আছিল। ফলস্বৰূপে আমাৰ কবিসকলেও কাব্যৰচনাত এক নতুন

স্বীকৃতিৰ প্ৰয়োজন বোধ কৰিলে। তাৰ ফলত কবিতাই ল'লে বেলেগ ৰূপ;—গঠনত হৈ পৰিল জটিল, ৰূপত হৈ পৰিল অসংলগ্ন, গতিত হৈ পৰিল ব্যক্তিকেন্দ্ৰিক। লগে-লগে কবিতাৰ সামগ্ৰিক আবেদনটো বুজাও একশ্ৰেণী কাব্যমোদীৰ বাবে দুৰূহ হৈ পৰিল। যিহেতু নতুন কবি সকলে সাম্প্ৰতিক কবিতাত সাধাৰণতে যিবিলাক তুলনাৰ অৱতাৰণা কৰে তাক বিশ্বাস আৰু উপ-লব্ধি কৰিব পৰা ক্ষমতা হয়তো বহুতৰে নাই। তাৰোপৰি কিছুমান বিশেষ মুহূৰ্ত্ত বা ঘটনাৰ লগত সামঞ্জস্য থকা এই নতুন কবিতাবোৰ বুজিবলৈ,—আমাৰ সৰহভাগ মানুহেই নিজৰ সম-সাময়িক (Contemporary) অৱস্থাৰ প্ৰতি অলপো সজাগ নহয়। সাম্প্ৰতিক কবিতাৰ লগত আজি একশ্ৰেণী পঢ়ুৱৈৰ মতানৈক্যৰ। গুৰি হল এইখিনিতেই। কিন্তু সেই বুলিয়েই আমাৰ কবি-সকলে কাব্য চৰ্চা বন্ধ কৰি দিব নেকি?—কেতিয়াও নহয়। (নতুন কবিতা নৱম্বাৰ যুগৰ পৰিণতি; ই যুগৰ দাবী। তাক অস্বীকাৰ কৰাৰ সাধ্য কাৰো নাই। কিন্তু এই কবিতা কবিৰ মননশীলতাৰ ছাঁয়াছবি নহৈ মানৱ সমাজৰ স্বকীয় জীৱনচেতনাৰ সহজজাত প্ৰকাশ হোৱা উচিত। তাকে নকৰি যদি কবিতাক চিন্তাশীলতাৰ ৰূপ এটাকে মাথোন খামুচি ধৰি থাকি জন-সাধাৰণৰ বিষয় বস্তুৰ পৰা আঁতৰাই নিয়া হয়—তেনেহলে তাৰ অখাস্তৰহে মিলিব,—অতিক্ৰম্য নিমিলে।

বিশ্বসাহিত্যিক অনুসৰণ কৰিবলৈ গৈ আমাৰ কবিসকলৰ এটি বুজন সংখ্যাকে যে কবিতাৰ স্বকীয় ৰূপটোক পাহৰি যাব খুজিছে—এই কথাও একেবাবে অমূলক বুলি কব নোৱাৰি। এই বিজাতৰীয়া অনুশীলনতা আমাৰ সাহিত্যৰ প্ৰতি কোনোমতেই আদৰণীয় হব নোৱাৰে। গোপ্তি-সাহিত্যৰ যোগেদি বহু সাহিত্যৰ সৃষ্টি হওঁক—

তাত আমাৰ আনন্দ আছে। কিন্তু সি যদি স্কু-সাহিত্য নহয় তেনেহলে তাৰ জন্ম নোহোৱাই ভাল।)

আমাৰ সাহিত্যৰ ঐতিহ্য আছে, নিজস্বতা আছে। তাক ব্যতিব্যস্ত নকৰাকৈ ন-আৱিষ্কাৰ সমূহ যোগ দি সমৃদ্ধিশালী কৰক, আমাৰ সবলতা আনক, প্ৰাঞ্জলতা বৃদ্ধি কৰক, ন-প্ৰকাশ ভঙ্গাৰে তাৰ আনন্দ বঢ়াওক—নতুন পটুৱৈ সমাজৰ জন্ম হব; কবিতাৰ জনপ্ৰিয়তা বাঢ়িব। লুইত-পবীয়া কৃষ্টিয়ে নপলস পাই ঠন ধৰি উঠিব। চতাই পৰবেতকো নেউটি অদমীয়া কাব্য সাহিত্যই বিশ্বমানৰ প্ৰাণত খৌকি-বাখো লগাব।

স্মৃতি তৰ্পন—

আকুল কালাম আজাদ :

ভাৰতৰ শিক্ষা আৰু গৱেষণা মন্ত্ৰী আকুল কালাম আজাদ যোৱা ২২।২।৫৮ তাৰিখে পৰলোক প্ৰাপ্ত হ'ল। মৃত্যুৰ সময়ত তেখেতৰ বয়স আছিল ৬৯ বছৰ। এইজন বিজ্ঞলোকৰ মৃত্যুত ভাৰতে সংস্কৃতি আকাশৰ এজন অগ্ৰদূত হেৰুৱাব লগীয়াত পৰিল। আজাদৰ দৰে একেলগে এজন ধাৰ্মিক, পণ্ডিত আৰু স্বদেশপ্ৰেমিক লোক পৃথিৱীৰ বুৰঞ্জীত অতি বিৰল।

নেহেৰুৰ ভাষাত কবলৈ গ'লে আজাদ আছিল “A man of luminous intelligence and mighty Intellect—who was comparable to the great men of the European Renaissance”

বহুতো বিদগ্ধ পণ্ডিতেই আমাৰ দেশত জন্ম লৈছিল আৰু বহুতো বিদগ্ধ পণ্ডিতেই আমাৰ দেশত জন্ম লব। কিন্তু এইজন স্বৰ্গগামী নেতাৰ মৃত্যুত যি আসন খালি হ'ল—তাক পূৰণ

কৰিবলৈ হয়তো আৰু বহুতো বছৰেই লাগিব।

পৰলোকগত তেখেতৰ আত্মাই শান্তি পাওক তাকেহে আমি কামনা কৰিছোঁ।

ডাক্তৰ মদন অটল :

যো: ১।১২।৫৭ তাৰিখে ডা: মদন অটলৰ পিকিঙত মৃত্যু ঘটিছে। চীন চৰকাৰৰ আমন্ত্ৰণ-ক্ৰমে তেখেতে চীন পৰিভ্ৰমণৰ বাবে ওলাই গৈছিল। স্পেইনৰ যোৱা স্বাধীনতা যুদ্ধত বিপাল্লিকান পক্ষৰ হৈ আৰু চীন-জাপান যুদ্ধত ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছৰ হৈ এইজন পুৰুষে যি সেৱাকাৰ্য্য দেখুৱালে—তাৰ স্মৃতিয়ে চীন-ভাৰত মৈত্ৰীক সনায় প্ৰকট কৰি ৰাখিব।

সেয়েহে অটলৰ মৃত্যুত চৌ-এন লাইয়ে কৈছিল—“We can never forget the lofty and invaluable assistance given to the Chinese people by the great Indian people and their distinguished son Dr. Atal.”

চীন-ভাৰত-ৰুচিয়াৰ বন্ধুত্বৰ মাজেদি এইজন মহান পুৰুষে নতুন এচিয়াৰ সপোন দেখিছিল। তেখেতৰ এই আদৰ্শই ৰূপ পাওক—তাকেহে আমি কামনা কৰিছোঁ।

ডা: হেম বৰুৱা

সৰবৰহী চিকিৎসক, সমাজ সেৱী আৰু সাহিত্যিক ডা: হেম বৰুৱাৰ যোৱা ২৬।৪।৫৮ তাৰিখে পৰলোক প্ৰাপ্তি হয়। বৰুৱাদেৱৰ মৃত্যুত অসমে এজন সুযোগ্য পুৰুষ হেৰুৱাব লগীয়াত পৰিল। অসম মেডিকেল কলেজৰ অধ্যক্ষৰ পদপীৰ পৰা অৱসৰ লৈ তেখেতে তিনিটি বছৰো নিজ ঘৰত জিৰাবলৈ নাপালে। বিশিষ্ট চিকিৎসক হলেও বৰুৱাদেৱৰ সাহিত্যিক হিচাবেহে বেছি জনাজাত।

মৃত্যুৰ সময়ত তেখেতৰ বয়স আছিল ৬৮ বছৰ। তেখেতৰ পৰলোকগত আত্মাৰ প্ৰতি আমাৰ শ্ৰদ্ধাঞ্জলী জনাইছোঁ আৰু চিৰশান্তি কামনা কৰিছোঁ।

ডাঃ এইচ, লিংডো :

যোৱা ২২।৪।৫৮ তাৰিখে অৱসৰপ্ৰাপ্ত “চিভিল চাৰ্জন্” আৰু প্ৰসিদ্ধ খাচি সাহিত্যিক ডাঃ এইচ, লিংডোৰ মৃত্যু ঘটে। যোৱা মহামুছত এইজন পুৰুষৰ সেৱাৰ স্বীকৃতি হিচাবে স্বটিছ চবকাৰে তেখেতক “মেয়াৰ অৱ্ দি স্বটিছ এম্পয়াৰ” (এম, বি, ই) উপাধি দিছিল।

খাচি সাহিত্যত ডাঃ লিংডোৰ দান অপূৰণীয়। তেখেতৰ কেইবাখনো কিতাপ গুৱাহাটী বিশ্ব-বিদ্যালয়ে পাঠ্য পুথি হিচাবে অনুমোদন কৰিছে।

তেখেতৰ আত্মাৰ চিৰশান্তি কামনা কৰি এই শিতানৰ সংমৰণি মাৰিলোঁ।

আমাৰ অভাৱ-অভিযোগ :

সম্পাদকীয় স্তম্ভ বুলিলেই তাত অভাৱ-অভিযোগ কিছুমান থাকিবই। বিশেষকৈ “কটনিয়ান”ৰ ক্ষেত্ৰত। এইবোৰ অভিযোগ আমাৰ আওপুৰণি হৈ গৈছে। তাকে অস্বীকাৰ কৰি ল'ভ নাই। কিন্তু কথা হল আমাৰ এই অভাৱ-অভিযোগবোৰৰ প্ৰতি চবকাৰে কিমান দূৰ লক্ষ্য ৰাখিছে—তাক পৰ্য্যবেক্ষন কৰাটোহে। আৰু তাকে কৰিলেহে আমাৰ প্ৰতি বিশেষ স্তুৰিচাৰ্য্য কৰা হ'ব বুলি আমি ভাবো। প্ৰতি বছৰেই বিভাগীয় চেক্ৰেটাৰী সমূহৰ বিপোর্ট আৰু সম্পাদকীয় স্তম্ভত এই অভাৱ-অভিযোগবোৰ দৰ্শাই তাৰ দূৰণীকৰণৰ বাবে চবকাৰক অনুৰোধ কৰি অহা হৈছে। কিন্তু দুখৰ বিষয়—সিবিলাকৰ

প্ৰতি চবকাৰে বিশেষ একো কাণসাৰ দিয়া আজি পৰ্য্যন্ত দেখা নগল।

কলেজত ন ন বিভাগৰ “অনাৰ্চ” শ্ৰেণী খোলা হৈছে। কিন্তু সেই অনুপাতে অধ্যাপকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰা হোৱা নাই। বিশেষকৈ অসমীয়া বিভাগত আৰু এজন অধ্যাপকৰ নিতান্তই আৱশ্যক। “অনাৰ্চ” শ্ৰেণীৰ ওপৰিও সপ্তাহত ছটাকৈ ক্লাচ কৰিব লগীয়া হোৱাটো তিনিজন অধ্যাপকৰ বাবে কোনোমতেই সম্ভৱপৰ নহয়—তাক বঢ়াই নকলেও হ'ব। “টিউটেৰিয়েল” ক্লাচ বিলাকৰ অস্তিত্বহে আছে—মূল্যৰ যথার্থতা নাই। তাৰ ওপৰিতেই হল অধ্যাপকৰ অভাৱ। “কমাৰ্চিয়েল জিয়গ্ৰাফি” আৰু “এডুকেশ্বন”ৰ বিভাগ এতিয়ালৈকে খোলা হোৱা নাই। আজি বহুমুখী চিন্তাৰ যুগত এনেবিলাক শিক্ষাৰ পৰা ছাত্ৰদলক বঞ্চিত কৰি ৰখাটো কেৱল দুখৰ বিষয়ে নহয়—অবাঞ্ছনীয়ও।

প্ৰতি বছৰেই ছাত্ৰৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পাই আহিছে। কিন্তু সেই অনুপাতে কলেজ আৰু হোষ্টেল চিত্ বৃদ্ধি কৰা হোৱা নাই। ফলত প্ৰতিবছৰেই অধিক সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অসমৰ একমাত্ৰ চবকাৰী কলেজ এই কটন কলেজত পঢ়াৰ সৌভাগ্যৰ পৰা বঞ্চিত হৈ উভটি যাব লগীয়া হৈছে। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা বাঢ়ি অহা অনুপাতে কলেজ “বিল্ডিঙ”ৰ পৰিসৰ বৃদ্ধি কৰাৰো প্ৰয়োজন হৈ পৰিছে। তাৰ প্ৰতিও আমি চবকাৰৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলোঁ। শিক্ষাৰ প্ৰতিকূলে কলেজৰ চাৰিওফালৰ আৱহাওৱা উন্নতি-শীল কৰি তোলাত চবকাৰে আজিকোপতি একো লক্ষ্য দিয়া দেখা নগল। ওচৰেদি অহা-যোৱা কৰি থকা লানি নিছিঙা যান-বাহানৰ দুশব্দত ছাত্ৰ-সকলে শ্ৰেণীৰ মনোযোগিতাত সদায়ে ব্যাঘাট সস্থ কৰিব লগীয়া হয়। “নিউবিল্ডিঙ”ত প্ৰফে-চাৰ্চ কমন ৰুম নাই। কলেজ ফিল্ডৰ অৱস্থা

আজিও ছুখ লগা। তাৰ প্ৰতি কল্পপক্ষৰ বিশেষ দৃষ্টিপাত নহল।

কলেজ লাইব্ৰেৰীৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একেই বেমেজালি। “ছেমিনাৰ”ৰ সবহিলাক্ষ কিতাপেই ছাত্ৰসকলে পঢ়িবলৈ নাপায়। আমাৰ বোধেৰে লাইব্ৰেৰীৰ এইবোৰ স্মৃতিধা ছাত্ৰতকৈ আন কোনোবা বাহিৰা লোকেহে বেচিকৈ আদায় কৰি লৈছে। আগৰ “কটনিয়ান” বিলাকো লাই-ব্ৰেৰীত নাই। এখন কলেজ লাইব্ৰেৰীত সেই কলেজৰে মুখ্যপত্ৰখন নথকাতো সঁচাকৈয়ে ছুখ লগা কথা। এইবিলাক বেমেজালিৰ প্ৰতি আমি লাইব্ৰেৰীয়ানৰ বিশেষ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলোঁ।

ছাত্ৰী হোষ্টেলখনৰ পৰিসৰ বৃদ্ধিৰ বাবে আজিলৈকে চৰকাৰে একো সিদ্ধান্ত নোলোৱাটো পৰিতাপৰ বিষয়। ১৯টা চিটৰ পৰিবেশৰে গঢ়ি উঠা এখন সৰু হোষ্টেল কটন কলেজৰ নিচিনা একমাত্ৰ অসমৰ গৱৰ্ণমেণ্ট কলেজ এখনৰ ছাত্ৰী হোষ্টেলৰ বাবে যে যথেষ্ট নহয়—এই কথা বুজি উঠাত চৰকাৰে কিয় ইমান ভাৱিব লগীয়াত পৰিছে তাকে আমি বুজি নাপাওঁ।

কলেজৰ ক্ষুদ্ৰ চিকিৎসালয়টোৰ অৱস্থাও তদানুৰূপ। অশেষ লিখা-লিখিৰ ফলত জানিবা এইবাৰ এজন এম্-বি, বি,-এছ, ডাক্তৰ আহিল। কিন্তু ‘নাৰ্চ’ৰ পৰা তথ্য-পাতি আদিলৈকে—চিকিৎসালয় খনৰ অৱস্থা এতিয়াও যথেষ্ট পিচপৰা। ইয়াৰ প্ৰতিও আমি চৰকাৰৰ সজাগ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰিলোঁ।

সুখৰ বিষয় যে—বহুতো দিনৰে পৰা অভাৱানুভৱ কৰি অহা আমাৰ “ইউনিয়ন হল” টোৰ বাবে চৰকাৰে এইবাৰ শকত পুঁজি এটাৰ স্বীকৃতি দিছে। এতিয়া তাৰ স্থাপনৰ

বাবেও যাতে তৎপৰতা লয়—তাকেহে আমি কামনা কৰিছোঁ। “ইউনিয়ন হল”টো যাতে পৰ্যাপ্তমূলক হয়—তাৰ বাবে উচিত মূল্য দিয়াটো প্ৰতিকূলে হব বুলি আমি ভাবোঁ।

“কটনিয়ানৰ” পাতত আমাৰ অভিযোগবোৰ আওপুৰণি হৈ গৈছে। তথাপি সিবিলাকৰ প্ৰতিবেদনৰ—খল আছে, ভৰসা আছে। সেয়েহে আমি আশা ৰাখিছোঁ—এই সমস্যাবিলাক অনতি-পলমেই সমাধান কৰি কটন কলেজখন সম্পূৰ্ণ পূৰ্ণাঙ্গ কৰি তোলাত চৰকাৰে সোনকালে কিবা এটা সিদ্ধান্ত লব।

“কটনিয়ান”ৰ বিষয়ে চু-আধাৰমান :

“কটনিয়ানৰ” পঢ়ুৱৈ বৃন্দক আমি আমাৰ আন্তৰিক শুভইচ্ছা জনাইছোঁ। অশেষ চেষ্টাৰ ফলত অৱশেষত “কটনিয়ান” আপোনালোকৰ হাতত দিব পৰা হল। এটা বছৰৰ দীৰ্ঘউৎকণ্ঠা এটাৰ পৰিসমাপ্তি ঘটিল অৱশেষত। আমাৰ প্ৰচেষ্টাই “কটনিয়ান”ক ৰূপ দিয়াত কিমান সাৰ্থকতা লাভ কৰিছে তাৰ বিচাৰৰ ভাৰ থাকিল পঢ়ুৱৈ সমাজৰ ওপৰত। দোষ ক্ৰটিৰ মাজতো “কটনিয়ানে” পঢ়ুৱৈবৃন্দক কিঞ্চিত আনন্দ দিব পাৰিলেও আমাৰ চেষ্টাৰ সাৰ্থক হৈছে বুলি মানিম।

কোৱা বাহুল্য যে প্ৰকৃত আদৰ্শলৈ লক্ষ্য ৰাখি এখন কলেজ আলোচনী উন্নতিশীল কৰি তোলাটো মুঠেই সহজ কথা নহয়। সম্পাদকৰ প্ৰচেষ্টাৰ ওপৰিও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ উৎকণ্ঠ বৰঙনিৰ ওপৰতো এই বিষয়ে যথেষ্ট নিৰ্ভৰ কৰে। কিন্তু

সেই বুলি আমি তেখেতসকলৰ ওচৰত যুগৰ শ্ৰেষ্ঠ লিখনিও দাবী কৰিবলৈ যাব নোৱাৰো। যিহেতু তেখেতসকল ছাত্ৰ। সাহিত্যচৰ্চাৰ পৰিবেশটো প্ৰসবতৰ লাভ কৰিবলৈ তেখেতসকলৰ অধিকাংশৰে এতিয়াও যথেষ্ট বাকী। এনেস্থলত তেখেতসকলৰ ওচৰত যুগৰ শ্ৰেষ্ঠ লিখনিৰ অৱদান বিচাৰিবলৈ গলে নিশ্চয় ভুল কৰা হব।

তথাপিহে কলেজীয়া জীৱনৰ লিখনি হিচাপে সিবিলাকৰ নিশ্চয় এটা তুলনামূলক পৰ্যায় থাকিব লাগিব। সেইফালৰ পৰা চাবলৈ গলে এই ক্ষেত্ৰত আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বৰঙনিবোৰ মুঠেই নিৰাশজনক বুলি কব নোৱাৰি। বিশেষকৈ গল্প আৰু কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লিখনিবোৰ পুৰামাত্ৰেই নিৰ্ভৰযোগ্য। আমাৰ দৃঢ়বিশ্বাস, কটন কলেজৰ উঠি অহা এইচাম লিখকে ভৱিষ্যত সুবিশাল অসানীয়া সাহিত্য সৃষ্টি কৰাত যথেষ্ট অৱদান যোগাব, যদিহে সাহিত্য চৰ্চাৰ প্ৰতি থকা তেখেতসকলৰ এই উদ্দীপনাই (যি উদ্দীপনাক “কটনিয়ান”লৈ বুলি পঠিওৱা অক্ষৰ বৰঙনিত দেখিবলৈ পাইছোঁ) অলপ দূৰ গৈয়ে উচ্চপিচনিত পৰি উভতি আহিব নোখোজে।

নিৰবিচ্ছিন্নভাৱে সাহিত্য চৰ্চা কৰা ছাত্ৰও আমাৰ কলেজত দুই এজন আছে। তেখেতসকলৰ বৰঙনিয়ো “কটনিয়ান”ৰ প্ৰকাশৰ বাটত যথেষ্ট সহায় কৰিছে। তেখেতসকলৰ জীৱনৰ উপলক্ষিবোৰ পূৰ্ণতৰ হৈ সুবিশাল সাহিত্যত প্ৰকাশ পাতক এয়ে আমাৰ আমাৰ কামনা।

দুঃখেৰে হলেও জনাব লগীয়াত পৰিছোঁ যে বিজ্ঞানৰ সহকে আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ পৰা কোনো উপযুক্তমূলক প্ৰৱন্ধ-পাতি পোৱা নগল। কটনৰ নিচিনা বিজ্ঞান প্ৰধান কলেজ এখনত বিজ্ঞান সম্বন্ধীয় প্ৰৱন্ধ নোপোৱাটো সঁচাকৈয়ে

দুখৰ বিষয়। সমালোচনামূলক প্ৰৱন্ধৰ ক্ষেত্ৰতো আমাৰ ছাত্ৰসকলৰ বৰঙণি বৰ সন্তোষজনক নহল। তুলনামূলক হিচাপে ছাত্ৰীসকলৰ পৰাও আমি প্ৰৱন্ধ-পাতিৰ যোগান যথেষ্ট কম পৰিমাণে পাইছোঁ। ছাত্ৰীসকলৰ পৰা আশা কৰিব নোৱাৰা বৰঙণিৰ যোগান নোপোৱাটো পৰিতাপৰ বিষয়। আমাৰ আশা, পাচৰ “কটনিয়ান”ৰ বাবে এইবোৰ বিষয়ত আমাৰ কটনিয়ান সকলে যথেষ্ট অৱদান যোগাব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বৰঙণিৰ ওপৰিও দুই-এটা বাহিৰা প্ৰৱন্ধও অৱশ্যে দিয়া হৈছে। দিয়া হল এই বুলিয়েই যে, সেই সকলৰ লিখনি আৰু আমাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লিখনিৰ মাজত তুলনামূলক পৰিচৰ্যা এটা পাতক। তাৰোপৰি কেৱল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লিখনিৰ মাজতেই আৱদ্ধ নাৰাখি পঢ়ুৱৈ বৃন্দক বাহিৰা লিখকৰ লিখনিৰ সোৱাদ দিয়াটোও আমাৰ আন এটা উদ্দেশ্য। আশা কৰো এই বাবে সম্পাদকৰ দোষ মার্জ্জনীয়।

নতুন বস্তৰ ভিতৰত এইবাৰ এখন “লঘু-বচনা” দিয়া হল। আমাৰ পঢ়ুৱৈবৃন্দই ন-যুগৰ ন-বচনাৰো সোৱাদ লাওক,—এই ভাবিয়েই।

“কটনিয়ান” সোনকালে সজাই-পৰাই উলিয়াবৰ বাবে আমি প্ৰথমৰে পৰা যথেষ্ট তৎপৰতা লৈছিলোঁ। কিন্তু নানা অসুবিধাৰ সন্মুখীন হব লগীয়া হোৱাত এইখিনি পলম কৰিব লগীয়া হল। এখন আলোচনীৰ সম্পাদকৰ গধুৰ দায়িত্বটো বহন কৰিব লগীয়া হোৱাটো কিমান কঠিন কাম, তাক কিছুদিনৰ আগতে আমিও গভীৰ ভাৱে উপলব্ধি কৰিব পৰা নাছিলোঁ। আমাৰ অনুবোধ, ছাত্ৰবন্ধুসকলে এই পলমটোক যেন অহেতুক বুলি ধৰি নলয়।

সম্পাদকৰ কেঁচা হাতৰ বুলনিত বহুতো ভুল-ভ্ৰান্তি হয়তো ৰৈ গৈছে। সি অৱশ্যে আমাৰ দোষ নহয়,—অভিজ্ঞতাৰ দোষ। তাৰ বাবে

ক্ষমা প্রার্থনা বিচৰা হল। “কটনিয়ান” সজাই-পৰাই উলিওৱাত বৰঙণি যোগাওঁতা আৰু দিহা-পৰামৰ্শ দিওঁতা সকললৈ আমাৰ কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ। তেখেতসকলৰ ওচৰত আমি চিৰঋণী।

• যি সকল ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰবন্ধ-পাতি প্ৰকাশ

কৰিব পৰা নহল—তাৰ বাবে যেন ডেখেতসকল হতাশ নহয়। সাহিত্য চৰ্চ্চাৰ প্ৰতি থকা আমাৰ ছাত্ৰসকলৰ প্ৰচেষ্টাই প্ৰসবতা লাভ কৰি সুবিশাল সাহিত্যত ৰূপ পাবক তাকেহে আমি অৱশেষত কামনা কৰিছোঁ।

ANNUAL PUBLICATION

EDITOR : SUSHIL KUMAR GOGOI

34TH ISSUE : 1958

The Cottonian

Contents

Page

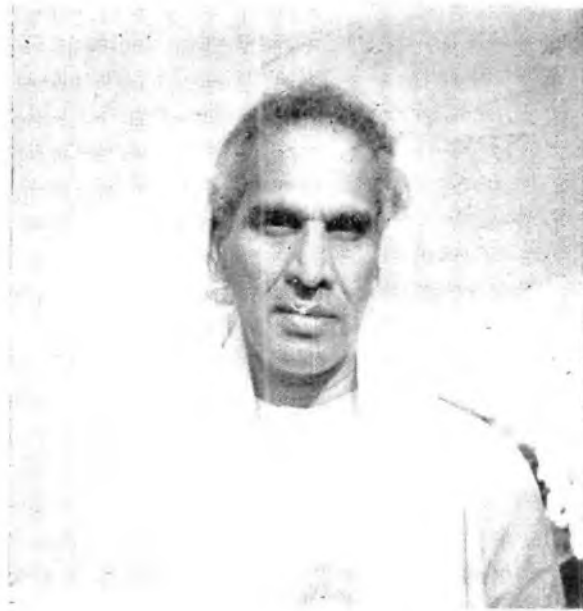
1	Life's Cycle: How to Restore it	K. M. Munshi
11	Our Regional Cultures	Dhirendra Mohon Dutta
15	Hemingway: the Bronze God	Dilip Barua
19	The Problem of Political Power	Ashraf Ali
24	The Future of English in India	Prafulla Kumar Das
31	"I must go down to the Seas Again"	Dilip Kumar Dutta
37	Joviality in my father	Lily Bardoloi
41	The Shuttle game	R. S. Guha
45	Cyclone	Saiduddin Ahmed
48	The Sequel	Emdad Ullah
49	Destiny	Sachin Barooah
56	Glimpses of the theoretical Developments of Optics	Sudhir Chakrabarty
62	A Peep Into Radioactivity	Anjan Roy
66	Letters to the Editor	
68	The Union	
76	College Week & Events	
83	Books Review	
	Editorial	

Our beloved Principal, Sri Upen Dutta, is retiring from service on the 1st September, 1958. Beginning his career at Cotton College as a Lecturer in Physics on the 3rd August of 1929, he has served the cause of education for the long period of 29 years. During his years as a teacher, he earned well-merited recognition for his efficiency and devotion to duty. He has been Principal of Cotton College for four years and has piloted the institution through an eventful period. He will be deeply missed by Cotton College.

On the occasion of his impending retirement, we pray to God that he may enjoy a happy and peaceful future and wish him long years of active and fruitful life.

A dynamic personality with mighty intellect,
Union Defence Minister Sri V. K. Krishna Menon
who paid a visit to our College during the time
of Congress Session and addressed a large gathering
of Students in a meeting at Sudmersen Hall,
arranged by our Students' Union on
17th. January 1958.

Sri Menon Calls on Students to Guard Unity

Addressing a large gathering of students of the Cotton College, Gauhati, Sri V. K. Krishna Menon said that *when certain local aspirations came up against the unity of the country's territory, it did not become merely a conflict between the State and those who made demands but it became a challenge to the very integrity and independence of the country. In the world of to-day, it could not be said that many notions ran the risk of foreign conquest as was the case a hundred years ago. Now, nobody could get away with aggression because of the force of world opinion. He had no fears that the unity of India would be disrupted by any foreign conquest. The source of great danger, however, was disunity among the people.*

Sri Menon said that nationalism produced subnationalism and linguistic, regional and other differences were products of sub-nationalism. It should be remembered that no part could be bigger than the whole. Nationalism also had a territorial connotation. If nationalism was not territorial connotation, then one would get into "the Jinnah basis of a nation-religion—and a nation wandering all over the world threatening everybody." The unity of India was not just a phrase. For the students of Gauhati and elsewhere country, the main battle ahead would probably be for maintenance of this unity even as those before them had to fight for the country's liberation.

Life's Cycle : How To Restore It

K. M. MUNSHI

I found, however, many activities of the Ministry of Agriculture isolated and unrelated and, therefore, insufficient. I wanted a comprehensive outlook, a philosophy of life in the soil ; but why ? How ?

The first thing I realised was that man's well-being and progress are intimately related to the soil, the sunshine, the river system, the forests and the natural surroundings of his native land. All these form the whole ; their richness and strength are common. If the equilibrium of common strength is disturbed, man dies.

The Carthaginians, the Babylonians and the Egyptians, of the ancient world were highly civilised in their time, but they emphasised man at the cost of nature, with

the result that their over-exploited lands became deserts. Their empires disappeared ; they were effaced from the earth.

On the other hand, many early races disappeared ; the Nagas, Gonds and Todas, the Mayas and Red Indians remained underdeveloped and were driven to a precarious existence in forests and mountains. They found Nature, her forests and her swamps too powerful for them.

Man and his environment must act and react on each other perpetually in order to escape the fate of those races which lived under conditions which disturbed the equilibrium, to restore it. Land Transformation therefore, is the art of maintaining the equilibrium between man and his environment.

In India, with her rich lands watered by great river systems, equilibrium was maintained for millenniums by the evolutions of the traditional art of Land Transformation, easily acquired by man on account of a very rich and easily controllable environment.

Rain came in plenty ; it flooded the rivers and served the river-bank settlements. It was stored in lakes ; in public tanks, large and small, in every village ; in wells and tanks in most homes ; in numberless trees. Every king built a lake ; every emperor had to build many. Every rich man built a tank. Every well-to-do man built a well or a domestic tank for himself. An owner of a house with a tank was an aristocrat in those days ; women members of the highest families kept it replenished by bringing water from the river. Villagers who dug their own tanks were the pride of the countryside. Villagers, on Bhim Ekadashi day, imitated the epic hero by the collective digging of field channels ; they thought it a religious festival, but it had the effect of preventing water-logging.

The same was the case with nutrition. Every village ate primarily what it produced. Our cattle, too prolific according to modern experts, were an essential factor in maintaining the balance. Cows were sacred ; they were to be kept and fed like a mother. Nandi was a god too. No higher religious merit could be earned than by presenting a studbull to a locality. This was religion ; but the result was that the fields were fertilised with organic manure, and draft power and milk were provided for the community. Night soil and urine were not wasted ; they were by the natural habit of the villages, returned to the soil. Plentiful trees supplied manurial leaves also.

But the population grew fast. Religious faith which buttressed tradition was undermined. Kings neglected to build lakes ; the rich ceased to provide tanks. The cow fell from the status of "mother" to being a mere animal ; forests and trees were cut down ; and, in consequence, rains became erratic, rivers were flooded or dried up, erosion grew apace. Cow dung, for want of fuel, was

substituted for firewood. Men forgot collective activities ; roads were neglected ; fields became waterlogged ; lands were over-exploited, and deteriorated. Thus equilibrium was disturbed and came to be progressively depressed to a low-grade stability.

In the British period, we began to forget the traditional art ; we were not, however, taught modern ways except in a few demonstration farms—museum pieces—maintained under a costly administration and generally derided by the farmers. Few people realise the seriousness of this upset.

This equilibrium can only be maintained by preserving the integrity of the Cycle of Life, "*Jivan Chakra*." I am no scientist, but the more I have thought about this, the more clearly it has appeared to me that Life's Cycle, in its two aspects, hydrological and nutritional, is at the root of the unity of Man and Nature without which life on earth must become extinct.

On earth, the quantity of water remains the same. Part of it rises to the sky by evaporation and returns in the form

of rain, fog or snow. In its passage back, it runs into rivers, is stored in un-eroded soil, in tanks, lakes and reservoirs, in trees and vegetation which are mostly water. When made available from this store, it supplies the needs of men, cattle and other living things ; it is used in farms, plantations and forests ; the rest, unused, runs back into the sea and evaporates into the sky. Part of it is sub-soil water, which has to be extracted and preserved. This is the hydrological cycle.

If more water is required in any country for the needs of men and animals, the storage capacity must be proportionately increased. This means more lakes, more tanks, more reservoirs, more wells and tubewells, more river dams more river valley schemes ; but above all more trees to attract rain, stop erosion and store moisture.

To make the hydrological cycle complete, therefore, Availability of Water must be equal to the Demand for Water ; $AW = DW$. If AW is much greater than DW , man becomes a helpless victim of nature. If DW is much greater than AW , man withers, migr-

ates or dies off. In Kashmir, Assam and North Bihar, there is water but not in controllable form. In Rajasthan there is demand but the supply is limited. In both cases, there is no equilibrium. In the fertile plains watered by the Ganges and its tributaries, AW more or less equal to DW, and the equilibrium is maintained.

Again men and cattle and other living things want nutrition extracted from the soil through plants, trees and vegetation. Men, when not vegetarians, also draw their sustenance, though indirectly, through animal meat, from the same sources. Only a small part of it, in the shape of fish, is drawn from the water.

An important aspect of nutrition, which is often forgotten, is that nutrition received directly from the soil can sustain a much larger population than when it is derived from the soil indirectly through meat.

But the soil is not inexhaustible; it requires nutrition too, which must be returned in the shape of water, animal, human and vegetable waste, leaves of

trees and where insufficient, chemical fertilisers.

The nutritional cycle can remain unimpaired only if the nutritional Requirements of Men and Useful Animals are equal to the Nutritional Return to the Soil.

$$R(M + UA) = NRS$$

This completes the nutritional cycle. Life's Cycle is fully restored when the formulæ :

$AW = DW$; and $R(M + UA) = NRS$ are fully maintained.

The nutritional cycle is based on the fact, which the ancient Chinese understood so well, that men and animals in a community can be fed only by returning to the soil, after treatment, the whole of human, animal and vegetable waste produced in that community.

This Nutritional Cycle is aptly described in the Chhandogya Upanishad :

'Prthivya apo rasah apamosha-dhayo rasah, oshadhinam purusho rasah'

(Water is the essence of the earth, plants are the essence of water and the creature—'man' is the essence of plants).

II

The problem of completing the Life Cycle is formidable. The order of its magnitude I tried to work out in my layman's way from the meagre data which I could find.

We receive from the clouds 2,700 million acre feet of water ; roughly 1,350 million acre feet go into the soil or evaporate ; the remaining 1,350 million run off into the rivers, out of which only 10 million acre feet are used for drinking and other individual purposes of man and cattle, and 76 million are made available through artificial irrigation. On the basis of all our cultivable acreage and our population, however, 450 million acre feet would be necessary for an ideal completion of the hydrological cycle. These rough estimates, however, require to be examined by those competent to do so.

If, within ten years, that is by 1961, we complete all our major and minor irrigation schemes, we should only have utilised another 100 million acre feet, while our estimated number would be 400 million persons, and 200 million useful cattle. This population requires on an optimum

basis 500 million acre feet of water for irrigation and individual use, against which the expected availability, according to present indications, would be only 176 million acre feet. This supply would raise our irrigated area from 48 million acres to 75 million acres at the most, for, under our hydro-electric projects, quite a large proportion of the available water will have to be preserved for a variety of other purposes.

Now let us estimate the position of our nutritional cycle. India has at present 362 million men, 174 million cattle, 80 million goats and sheep, and 70 million monkeys and wild animals. In 1961, India is likely to have 400 million persons, 200 million cattle, 88 million goats and sheep, and 77 million monkeys and wild animals.

Today we produce about 45 million tons of cereals, 8 million tons of pulses and gram, and import 3 to 4 million tons of food ; for our cattle, we also produce about 750 million tons of roughage. As against this, on the basis of the balanced diet recommended by the Nutrition Advisory Committee and other authorities, the requirements of

our present human and cattle population should be 51 million tons of cereals and 1000 million tons of roughage respectively, besides about a million tons to feed monkeys and wild animals outside the forest area. Men and useful animals in this country, are therefore under-nourished to the extent of 7 million tons of cereals and 250 million tons of roughage.

On the same basis we would, in 1961, require 56 million tons of cereals and 1,100 million tons of roughage, besides a million tons of food for monkeys and wild animals. The increase in food production to achieve this standard should therefore be equal to the gap between ideal requirements and our normal production, if imports are to be eliminated.

The question is how can this gap be filled ?

- (1) The increase of water supply, if achieved as planned, can by itself irrigate only another 27 million acres, or produce about 5 million tons of additional cereals at the most.

- (2) If trees are to play their parts in the work fully, instead of 84 million acres of forests as at present, we should have 180 million acres of trees planted. If, according to our programme, we plant 40 crores of trees in 10 years, we will only have planted by virtue of this 1.5 million acres. But even this may help considerably in providing subsidiary food, manurial leaves, regulating water-supply and removing erosion to some extent.

- (3) Our cultivable area is 400 million acres ; 123 million acres out of this are partly eroded, 244 million acres are sown and 62 million acres are current fallows. Out of 93 million acres classified as cultivable waste, only 10 million acres are definitely known to be cultivable. If, by 1961, we bring 10 million acres under cultivation, we may add roughly another 3 million tons of food.

We have, therefore, still to make good the balance of 50 out of 75 million acres

with assured water supply which may reasonably be expected to produce cereals. That is where intensive cultivation must come in as the most vital item in the programme which depends upon improved seed, compost and fertilizers.

- (4) At the present level of intensive cultivation, the rate of increase is about 33% of 1/3rd of a ton which represents average production, that is, 1/10th of a ton over 50 million acres. This however is a very doubtful proposition, because all of an area may not come to the same level of fertility or cultivation and these factors may not remain constant. How then are we to safeguard ourselves against these deficiencies? The answer lies in the utilization of manures, oilcake, fertilizers and night soil in a scientific manner.

The following table shows the estimated requirements of these manures, etc. that would be necessary to make good our deficiency by raising the average yield per

acre from 820 lbs. to 1,300 lbs.

Requirements of Manures
(in Millions tons)

Am. Sulphate Superphosphate	1.2	0.9	
F.Y.M. Night Soil Cakes	22.5	7.9	1.7

For a theoretical increase of the yield to an even higher level, e.g. 2,000 lbs. per acre of cereals, the total quantity of manures will have to be increased as follows:—

Manures required
(in Million tons)

Am. Sulphate Superphosphate	4.2	2.7	
F.Y.M. Night Soil Cakes	67.5	24.0	5.2

The theoretical yield of 2,000 lbs. per acre of cereals may not, however, be realised all over the irrigated areas on account of other limiting factors over some of which we have no control. But as against this some increase is expected to take place in the areas outside the intensive cultivation blocks as a result of improvements effected by the general activities of our Programme.

III

Here comes the importance of

livestock. In the nutritional cycle, they perform the great function of converting the otherwise unwanted organic matter into a form in which it can be used for plants.

Mother cow and the Nandi are not worshipped in vain ; they are the primeval agents that enrich the soil—nature's great land transformers—that supply organic matter which, after treatment, becomes nutrient matter of the greatest importance. In India, tradition, religious sentiment and economic needs have tried to maintain a cattle population large enough to maintain the cycle if only we would realise it. We have 134 million cows and bulls, and 55 million draught bullocks out of this number help to produce food and supply water. Their dung and bones provide the most valuable return to the soil. Our cattle produce 18 million tons of milk.

On the other hand, our *per capita* availability of milk is 5 oz. against the required quantity of 16 oz. ; for our milch cattle have deteriorated in breed, are under-nourished and diseased. Against a million good bulls necessary for serving our cow

population, we have only a few thousands. Rinderpest, that fell disease, kills every year a number which may be anything between 1 to 2 lakhs and seriously undermines the capacity for work and milk production in a large number of cattle. The vast number of our cattle means a great drain on the food and roughage resources of the cows, their waste is not utilised as it should be—even though it is more precious than gold—to restore the nutritional cycle.

We won't eat beef ; we will not let others slaughter cattle ; we cannot feed them well, for they share between them ; fodder which will satisfy only 70 per cent of them, and concentrates sufficient only for 20 percent of them. The presence of useless and infected cattle, eating up the meagre fodder resources, is a national calamity.

Useless cattle must therefore, be segregated in waste lands, where they will neither breed nor be a burden on our food resources, and where their waste will enrich the soil. Key villages, key farms and the eradiction of the rinderpest are therefore, an essen-

tial part of Land Transformation.

The second factor which seriously disturbs the cycle is modern civilization leading to urban concentration. It has three characteristics :

- (1) The demand for water in urban areas is very much higher than the availability of water ;
- (2) The nutritional requirements of men and useful animals therein are much larger, and their capacity to return nutrition to the soil is much reduced by artificial habits and unscientific disposal of waste ;
- (3) Their dependence on the artificial paraphernalia of elaborate clothes, costly houses, furniture, paper and newsprint and match sticks, destroys trees, the storehouses of water, much faster than they can be grown, and compels the diversion of lands from nutrition to meet these needs.

When the urban population in a country increases, DW exceeds AW ; $R(M+UA)$ far exceeds NR ; and the storage facilities for

water and soil availability are affected. Life's Cycle is disrupted to such an extent that the needs of urban areas grow.

Our habits are another factor which seriously disturbs the cycle.

Night soil and urine are wasted ; cow dung is burnt ; trees are cut down or not grown in sufficient numbers ; leaves are not available in plenty ; erosion spreads in all directions ; and bones are lying useless or are exported.

Men and useful animals are deprived of their food through the failure to slaughter monkeys and wild animals by sentiment. Men will not change their food habits by taking to potatoes, sweet potatoes and vegetables, the yield per acre of which is high, nor do they stop wasteful food habits which have become almost inveterate.

Highly elaborate river valley projects, large-scale afforestation and the reconditioning of eroded soil are all necessary for bridging the growing gap in the cycle. But in India we are too poor and ill-organised to even make substantial progress in closing the gap by the methods devised by rich nations. There is only one

way : "We must replant the philosophy of life in the soil". That is the basis of the Extension Movement which must not remain an agriculture officer's dream ; it must mean the Land Transformation of villages one by one by which every attempt is made to restore the Cycle of Life through the collective enthusiasm of the villagers themselves directed to the definite aim of Land Transformation. This is a religious duty. An Avatar was needed to save the earth once ; this time in India, the earth has to be saved by the labour of millions in whom He dwells.*

---

* From the Address delivered at the Extension Seminar of the Indian Agricultural Research Institute, Delhi.

Our Regional Cultures

DHIRENDRA MOHAN DATTA
Retd. Prof. Patna University.

IT is a grate joy to have the opportunity of being reunited with the Alma Mater, 'the bounteous mother', and all her children, young and old, through the COTTONIAN on the happy occasion of its 34th. birth day. Our ALMA MATER has been the confluence of diverse streams of culture, western and Indian in general, and of the Eastern regions in particular. A word on the relation between our regional cultures to Indian culture and Human culture should suit the occasion.

It is a very happy sign that every part of free India is growing culturally conscious and alert. But it is odd to find sometimes that culture is taken in a very narrow sense, as if it means only dancing and music, or the fine arts. It is still more

painful to find sometimes (e. g. during the recent national language controversy) exaggerated emphasis on regional claims at the cost of national unity,

Culture, in the widest sense, means whatever man has achieved, over and above his animal heritage, by cultivating his physical, mental, moral and spiritual powers, as well as the physical conditions surrounding him, out of practical necessity or for the mere joy of creation and self-expression. It should include, therefore, the verious methods and habits, as well as their results, in all spheres of human activities, such as agriculture, house-building, road-building, cloth-making, cooking and consuming food, organizing the family, society, state and economic systems, cultivation of

knowledge and expression of ideas and feelings in language, literature, music, dancing and the fine arts. It is difficult to make a full list. Mental culture, including moral and spritual culture, takes the highest place in the sense that it is through this that we can try to understand the meaning, value, and destiny of human life, and can thereby guide, organize and harmonize the different cultural activities, which, left to themselves, may run riot, and throw the individual and society into chaos. It is through a cultured mind that we can rise above the limitations of space, time, and the selfish, egoistic urges, and can enlarge our vision and our heart to be able to feel our unity with the nation, humanity and the universe as whole. But it is a mistake to think that the mind can be cultured only by reading and thinking. A full mental culture requires also the training of the senses and the body through physical work, the training of the emotions and the curbing of the passions in our dealings with Nature and our fellow-beings.

It is quite natural that culture

should vary from region to region, group to group and time to time. This is necessary too, for meeting the differing needs, and suiting the differing tastes, aptitudes and traditions. The various regional cultures are, therefore, common phenomena all over the world. But unless there is a sufficient and substantial degree of cultural unity among the different regions and groups, no country or nation can emerge or prosper as a whole. Unity is also as natural as diversity, because men do not only differ, they have also a measure of common physical and mental needs, interests and aptitudes which tend to bring into existence many common cultural trends and values, by following which men tend to form larger and larger organizations, national and international.

Modern Science and technology have also brought together distant parts through quick transportation, and broken down the many barriers of mutual ignorance, apathy and antipathy which tend to divide and separate the different branches of the human race. The cultures of distant peoples are thus influencing one another,

as is evident, for example, in the Westernization that has taken place in our country in Education, Politics, Industry, and even in dress, food and social habits. Moreover, Science has also exposed all men to the common threat of destruction, compelling them either to sink or to swim together. Isolated, self-centred existence has become an anachronism now, not only for the different parts of one nation, but also for the different groups of humanity.

We can thus see how very necessary it is for us in India to strive constantly to discover, appreciate and pursue those uniting elements of our culture which can knit the regions into a harmonious nation, and enable the latter to live in amity with the world outside. Fortunately there is no dearth of such unifying elements in Indian culture. It is by emphasizing and utilizing these elements that during the last hundred years the leaders of modern Indian cultural renaissance, and also the leaders of the struggle for political independence tried to evolve the one Indian nation out of the diverse regions, states and groups. In so far

as our great leaders succeeded we have got today a free India, but in so far as their efforts have been foiled by the short-sighted communal and regional leaders, we have got today the mutilated India with gaping chasms. Let us not forget this double lesson of our glorious success in the dark setting of our abject failure. Let us also remember that what little prestige India has gained today in the eyes of other nations is due to the high moral and spiritual ideals of Indian culture which the makers of modern India followed in their attempts to unite the country. We have raised high expectations, and every lapse and failure to harmonize conflicts are noticed and regretted by the other nations.

There can be no conflict among regional cultures, so long as we remember the basic unity of high human ideals, which all cultures should try to foster and follow. On the contrary, they add to wealth and variety; they break dull, regimented monotony that kills the human spirit. In free India the regional cultures in Art, Architecture, Music, Dance Lite-

rature etc. are receiving great stimulus, and they are spreading in other parts of the country, and many of them are being nationally appreciated and adopted by others. In near future such interchange and dissemination of regional cultures should enrich Indian culture as a whole, and the latter would, in turn, be able to contribute more to the wealth of world culture.

What threatens, however, such a healthy growth, is our narrow regional outlook which fails to appreciate the good things in others, and compensates the loss by magnifying its own things, and swelling vanity. This is the very denial of real culture. The

test of genuine culture is genuine humility, arising from largeness of outlook that enables us to discover our shortcomings, as well as the good things we can learn from others. Cultural confidence is no doubt very necessary for the rise of the individual and the nation. But it does not mean cultural vanity, the blind fondness for one's own things. It means the consciousness of the good elements in one's own culture, and the resulting confidence in one's potentiality, one's destiny, which can be realized. Vanity spells ruin, confidence is essential for success.

Long live the COTTONIAN as
'the medium of genuine culture !

Hemingway : the Bronze God

PROF. DILIP BARUA

“I had a wonderful novel to write about Oak Park, but would never do it because I did not want to hurt living people !” said Hemingway.

This is what he has to say about his birth place, and also of not saying anything about his childhood anywhere. Brought up in the strict christian and puritan tradition, he is a wonder to many of his old acquaintance how he could know so much about the Devil and the under world. But nobody wonders at his present stature. His instructors in English remember him as a “Bright scholar” and “gifted in communicative art”. In school he was vigorously competitive—and this spirit has taken so deep root that it practically moulded his out look.

“There is no use writing anything that has been written

before unless you can beat it”—Hemingway avers before his young admirers. This is perhaps how we can account for his great interest in the fighting sides of human nature—his interest in the red rag and the ring.

Hemingway likes to encourage a Rimbaudian legend about his youth. But in fact he was at farthest remove that dashing, demonic, run-away-life. He was a good school boy - and it is in “his school days that he took writing to newspapers which ultimately careered his genius”. He started his career in Tyapez—a typical secondary school magazine ; and between 1916 and 1917 wrote not less than thirty articles. With 1917 there comes a great change into his life—the war stories make him restless and a nostalgic—longing for action takes hold of his imagination. But his

father Doctor Hemingway vehemently opposes his enlistment. However, his father sends him to Kansas city. And Hemingway joins the Star. Here begins his greatest of trainings and that buckshot endeavour to carve out a career. The Kansas City Star was one of the few great newspapers of 1917 and the young aspirants counted it as a special privilege to be an apprentice there.

The star had a famous style sheet of about 110 rules and every word had to be followed as commandment. And it is not at all an exaggeration to assert that these rules have shaped Hemingway's style. The first paragraph specially can be synonymised with Hemingway's characteristic prose creed! "Use short sentence, use short first paragraph, use vigorous English. Be positive, Not negative". All these rules have left an indelible impression on his genius and he admits: "I have never forgotten them".

In Kansas city days another great influence he came under, was that of Moise, the great Journalist, who held "the only

way to improve your writing is to write"; pure objective writing is the true form of story telling. "No stream of consciousness nonsense": no playing dumb observer one paragraph and God Almighty the next": These are the pills Hemingway swallowed with faith and confidence and they had wonderfully worked. While working here he got his much desired chance to go to the front. He enlisted himself as volunteer of Red Cross with the Italian Army.

We can get a fair idea of his experiences in Italy in his famous "A Farewell to Arms". The Italian Red Cross had a literary background and hence it did not take him off from journalism. The new experience enriched him, and Hemingway by-line began to appear in more papers. Back from Italy he joined the Toronto Star weekly. The star weekly opened its columns to wide range of subjects and always welcomed the freelance writers. Here Hemingway's gifts for narrative and ironic impressionism were greatly encouraged. However it is as a humourist that he presented him-

self in most of the Star weekly materials. Toronto to Chicago and then to Paris, Spain and Geneva, he went in various capacities. He also had to go to Asia Minor as special representative for the Daily Star. In 1922 in Constantinople— there were great troubles between the Greeks and the Turks and he was chosen because of his experience with the Italian Army in the great war. Hemingway specialised as front reporter, and he was counted as one of the few bests of Europe.

It is in Asia Minor that he was affected to a great decision. The ghastly, shambling procession of the homeless evacuees moved him deeply, and decided, back in Paris to be a writer. "I decided"; he said, "cold as a snake, to be a writer and to write as truly as I could all my life." To this decision however, a greater push was given by Gertrude Stein. She advised him to get out of Journalism and write. "otherwise", she said, "one would use up the juice he needed for the other. In Newspaper work you have to learn to forget every

day what happened the day before. Newspaper work is valuable up until the point when it forcibly begin to destroy your memory. A writer must learn it before that point". But it is difficult to say that Hemingway left Journalism just at a point. As he had to go to the Turko-Greek Lausanne Conference in 1923 and wrote from Spain in 1937 and from France to England in 1944. From 1917 to 1944, these long years he had roamed throughout the continent and had passed through the great wars. And had seen the fire and the filth, the emotion and the outrage of war. Alfred Kazim was not at all exaggerating when he said, "Hemingway is the bronze god of the whole contemporary literary experience in America". And he had never failed to capitalise his experience in his fiction. His "Farewell to Arms" gives us in the story form a detailed report of his experience in Italy. It even accounted for his beard. But he does not belong to the 'all-in' school of naturalism which makes novel merely a rag-bag of details. He

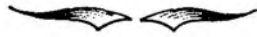
is an artist and his art is the art of true story telling—naturalism comes in as a part of that pursuit. As a novelist he did never aspire to educate others. Philosophy, Politics idealism—nowhere he had any axe to grind. But he did not run away from them—he himself had lived in them, his characters have lived in them but they don't want to dole out any design to anybody. That is why at times he sounds cynical and much abuse was heaped on him on that ground.

In a time when everybody wanted to assert—it is quite natural that non-assertion would be synonymised with indifference. His characters do not give us enough room to level this charge of cynicism against him. In "For whom the Bell Tolls," for instance, when Robert Jordan sends off Maria, his beloved, with whom he hoped and dreamt so much, himself waiting for impending death—he does not grow cynical. He feels inseparable with Maria and asks her to believe the same: "I am with thee.....I am with thee ; now we are both there, go." Is it a make-believe or a high

pitch of idealism? One has much to say on both sides. Robert Jordan too is torn with these opposite pulls: "Try to believe what you told her. That is the best. And who says it is not true? Not you.....stay with what you believe now. Don't get cynical. The time is too short and you have just sent her away. Each one does what he can." Hemingway does not want to go beyond. Man may fail to prevail, but it is his duty to do his job perfectly. Santiago in "The old man and the Sea," sounds the same note: "I must be worthy of the (base ball hero) great Dimaggio who does all things perfectly even with the pain of the bone spur in his heels." It is not cynicism but idealism with a fine flavour of heroic pathos which we find in Shakespeare too.

Elsewhere a critic has remarked, "the other side of the well-known "arch priest of naturalism" is the little known poet." Up from "The sun also rises" down to "The old man and the Sea" this inner current of poetry is felt. The old cuban fisherman does not think, he dreams. The spirit within him does not feel defeated ; after 85

days of protracted suffering he vindicated his skill—he hooks something truly big but Sharks eat it up, leaving him only the spine and the fish head. Materially the fisher man gains little, but in the eyes of the fellow fisherman and the wondering tourists he had earned a lot. Hemingway calls it strength and we call it 'idealism.' In fact all cynicism is inverse Idealism.

The Problem of Political Power

Prof. ASHRAF ALI.

Head of the Dpt. of Economics & Pol. Science.

Aristotle is credited with the famous dictum—“Man is by nature a political animal”. It means that men are destined to a political life. Political life, however envisages a life of “Rule and subordination”. The state, of which men must be members, is an epitome of power. But what is the true nature of political power? It has been defined by Towney as “The craving to be the cause, to see things and men move in the fulfilment of our own will; the capacity of an individual or a group to modify the conduct of others in a manner which he desires, and to prevent his own conduct from being modified in a manner he does not desire”. “Authority” as Maritain remarks, “is the right to direct and command, to be listened to and obeyed. Power is a force that

enables one to compel obedience". This can be illustrated with an example. The Gangster has power without authority. Mahatma Gandhi had authority without power. But in a well ordered community the two will go together.

Whether checked or unchecked, selfish or unselfish, power is a relation between men, brought into contract with one another by some forms of common purpose or activity—a relation of ruler and ruled, of command and obedience. Power is, therefore, necessary to organize life. It is as Bertrand Russell says—"The fundamental concept in social science". It is to social science what energy is to Physics, that without which nothing would even happen. It can, however, take many forms and it is also not limited to direct physical coercion. It can work by inducement, by reward or punishment. It can be even the mental predominance of one mind and will over another, bending to its own purposes, without the other being really conscious of it. It can be the influence and prestige of wealth, of birth, of success. It

can be moral authority rooted in certainty and courage. It can be the economic power of him who holds the key to production and to the livelihood of thousands. It can be the power of a priest, the magician, the demagogue, the social worker or the philanthropist. Soul-force, coming from an intense spiritual vitality, is power no less than that of a soldier, or the policemen. Further, power need not be actually exercised. Its potential use is usually quite enough. An unarmed policeman may dispel a crowd, a handful of soldiers quell a riot, without firing a shot. The mere fear of hurting some one's feelings may be stronger deterrent than the possibility of prison. Power is in the last resort a mysterious essence and more a concern of the psychologist than of the political scientist.

According to some of the political thinkers and statesmen, the state is essentially a power-system. It means that the motive which is responsible for the organization of human beings in the form of the state and which determines its structure and controls its policies,—is the love

of power, the passion for self-assertion. Those who believe that the state had its origin in the subjugation of the weak by the strong or that it came into existence to check and curb the evil and refractory tendencies of human nature, would naturally uphold this view and exalt the exercise of power as its chief attribute. They would attack the greatest importance to everything that would enhance its domination and sway over weaker nations and no importance to what would bring about or contribute to the common weal. The natural consequence of such a doctrine is the glorification of war. In the word of Treitschke—"The state is the public power offence and defence, the first task of which is the making of war". General Von Bernhardt held that struggle is the universal law of life and the desire for peace is antagonistic to the first principle of life, when he says, "Might is the supreme right and the dispute as to what is right is decided by the arbitrament of war." Such view greatly influenced the statesmen of most of the European countries in the past and to a certain extent even to-day. The Marxian

theory of the state is also essentially a force theory. According to Marx and Engels, the state is nothing but a machinery in the hands of the "economically powerful class," for exploiting the poor and the weaker classes. The struggle between the bourgeoisie and the proletariat will end in the victory of the latter, which will thus become the dominant class in the next stage of social evolution. Since the state is but an instrument in the hands of the "stronger class," to exploit the weaker classes, with the disappearance of classes, the state itself will disappear, then and then alone we can escape the necessity of power in our social life.

But such a political theory has been rejected outright by many political thinkers. As T.S. Green points out, "will and not force is the basis of the state, for even the use of force by the state is ultimately based on the consent of the people." Locke and Rousseau by their interpretation of the theory of Social contract regarding the origin of the state, and more particularly Rousseau by his concept of "General will"

or Popular Sovereignty agreed with the view of Green. Mahatma Gandhi a staunch believer in the principle of truth and non-violence could never appreciate the use of force in our public as well as private life. His political ideas are completely one with his religious and moral ideas of life, and therefore he could never accept the Machiavellian political creed or agree with the dictatorial or the autocratic statesmanship of the totalitarian states.

Laski is more rational in his political ideas. The Government according to him are the trustees and Governors; it is their business to glean the needs of society and to translate those needs into terms of effective statutes. The purpose of the state finds its personification in them. The purpose of the state and as such of Government, is the promotion of individual welfare and the realisation of the collective ends of society. The state, therefore, is a means to an end. The state has certain functions to perform and for the adequate performance of the functions, the state, needs and receives certain powers. But the powers of the state are not

unlimited in authority. The state being only a means, we cannot think of means without relating them to ends. The end of the state is the happiness and spiritual upliftment of men and it exists to enable men to realise the best that is in themselves. It issues order, "in the background of seeking consistently to make possible the expression of those impulses by which the common life is enriched. The state accordingly does not possess power without conditions. It commands only because it serves, owns only because it owes." The state is not merely a power system. It is rather a fellowship of men, aiming at the enrichment of the common life. Its moral character is not different from any other association and it exacts loyalty from us "upon the same grim conditions that man exacts loyalty from his friends". Just as we judge a friend by his deeds, so do we judge the state. "The state", says Laski, "is subject to a moral test of adequacy. It is a permanent essay in the conditional mood".

By way of conclusion we may say that men naturally dislike

a power which rests only on force and the establishment of a legal basis for the actual sovereignty strengthens its moral claim to obedience of its subjects. Political expediency, however, demands that sovereignty shall possess a legal status and at the same time be able to maintain itself by actual force. "It is obvious", says Gettel, "that in a well-organized state the de-jure sovereignty, should also be

de-fecto". That is it should correspond with the actual location of power, should be supported by consent of the people, should be able to make its will effective. When such a condition does not exist, revolution is likely for the purpose of creating a de-jure sovereignty that will correspond to the existing social and political conditions and out-look of the people.

-
- References : (1) Introduction to politics. by R.H. Soltan.
(2) Introduction to politics. by H.Z. Laski.

The Future of English in India

PRAFULLA KUMAR DAS,
First Year, Arts.

A good deal of loose talk, a great amount of hot debate and cold logic are used regarding the future of English in India. Now that the English have left the country, where is the sense in retaining the English language? The language of the white foreigners, like the foreigners themselves, deserves to be given a hearty adieu for good. Moreover one of the most important factors for national unity is a national language with a national script. India has had neither of these before. There was Sanskrit in Devanagari script, but that too has now become almost a historical episode. The language used during the British rule was English in the Roman script. And ironically enough English brought a sort of national unity for us. The man from the East and the

man from the West could meet on a common platform offered by English. But as India independent to-day is, she must have a national language. Now the question is: which of the languages between English and Hindi should be made the national language of India? Or should we eliminate English completely from this country in order to give a fertile soil for the growth of other Indian languages?

A moment's meditation, however, would reveal how unreasonable it is to throw English overboard only because the English have sailed away on the high seas to their native shores. It is true that English was introduced by Lord Macaulay in India during the British rule with a view to producing a class of government servants, clerks and subordinate

executive and judicial officials. For purposes of administration the study of English language was absolutely necessary. It was difficult for them to learn the Indian languages ; moreover they wanted to retain their superiority over the Indians by imposing their own language and thereby their own culture, tradition and civilisation upon the subject race. The making of English language as a compulsory subject and as a medium of instruction in Colleges and Universities was a severe blow to the national aspirations of the patriotic element that was feeling the cumbersome weight of British Imperialism. The educated class came to look down upon their own culture and civilisation and began to copy the Westerners in dress, in fashion and in accent. They discarded the use of their mother tongue even in home and English came to be the language of the Gods—the language of the refined and cultured people. English came to be spoken by the elegant and polished Indians who were imbued with delicacy of taste. This class came to be known as 'Sahibs'. English occupied the highest place in society

and as such it created a terrible denationalizing atmosphere in the country.

To-day no body would favour the continuance of such a denationalizing factor. Indians can no longer be duped into the study of English at the cost of their national individuality and pride. So there was bound to be reactions against the idolatrous worship of the English language by the intelligentsia. English language came to be discarded for various reasons. The spell was broken. Firstly, the compulsory study of English was a very serious blow to the national sentiments of the Indians. No one in the country liked to be dubbed as a slave. An Englishman speaks in English, a German in German language, a Frenchman in French, an Italian in Latin, a Greek in the Greek language and each nation is proud of its mother-tongue or national language. Secondly, it encouraged cramming as the majority of students lacked in expression and in general knowledge. It was difficult for an average student to master the English language which is intricate and complex because of its vast

vacabulary. The Indian students found it difficult to understand the subtlety of thought, the nicety of expression and the intricacy of language. The tortuous style, the bombastic and high-sounding words, the far-fetched similies and metaphors, the use of obsolete words and hackneyed phrases, redundant and superfluous clauses and the use of difficult phraseology and hyperbole of writers like Dr. Johnson, Jeremy Taylor and writers of the metaphysical school tarrified the Indian students. Even a writer like Charles Lamb was a nightmare to the Indian students. The simple, lucid and straightforward English was despised by the Indians who began to write what is known as 'Babu English. After the examination the students forgot what they had learnt and their minds remained a 'tabula rasa' or a blank sheet. Of course, India is proud of eminent writers like Shri Nehru, Dr. Radhakrishnan, Rabindranath Tagore, Shyama Prasad Mukherjee, Mulk Raj Anand, Mahatma Gandhi and a score of other writers, but their number is not legions. The Indian writers have shown to the world that given

proper training they can have a perfect mastery of English language and they can in no way be inferior to English writers. The chaste English of Mahatma Gandhi, the poetic and imaginative style of Shri Nehru and the classical expression of Dr. Radhakrishnan bear a testimony to Indian genius. Thirdly, the use of English as a compulsory medium of instruction placed an unbearable load on the minds of our boys and girls, crushing their independence of thought and originality and ease of expression. Even after a dozen year of study at school and college, they remain semi-educated, ignorant of their mother tongue and with just a workable knowledge of English. Moreover, the deadweight of a foreign language kills all intelligence, initiative and self-confidence in the students. Learning is not a source of perennial joy. What pleasure can there be in learning when tears trickle down the cheeks? Above all, the use of English as an artificial super-imposed 'lingua-france' prevented the growth of a real national language, to say nothing of the damage done to the provincial

languages and literatures. Fourthly, a lowering of standard of English takes place when we try to make it national. Indianised English is no English, and we would be doing good neither to ourselves nor to English if we were to force it upon our people. Lastly, India is free and a free nation must have a national language of its own. To think of freedom without the national language is simply preposterous. The constitution of India has adopted Hindi as the national language. No one now can taunt us that India has no national language of her own.

All these arguments sound well. But the next question is "should English disappear from the country altogether?" The Extremists believe that the English language is the symbol of slavery and as such completely eliminated in all educational institutions. Their national sentiment has strongly exerted itself against the imposition of a foreign language which has its roots firmly planted in an alien culture. The English language reminds them of the sad past—the story of suppression of national hopes and aspirations.

It is a constant reminder of their bitter struggle against foreign rule. English as a medium of instruction in Colleges failed to bear good results. It was a totally dismal failure from the point of view of creative and original work. The moderates, on the other hand, believe that at present English should not be totally disregarded in educational institutions. As a medium of instruction, it should be slowly and gradually replaced by the National language. According to the moderates English has a future in Free India, but not at the cost of the national language. Hindi will be the supreme language but English will continue to serve the nation for some time. Their reasons for retaining English for some time are well-based. Firstly, the English language is the most appropriate language for scientific works. All the important works in the various branches of knowledge—Physics, Chemistry, Biology, Art and Literature—are in the English language or have been translated into English. Shakespeare, Milton, Shelley, Keats, Thackeray, Meredith, James Joyce, Aldous Huxley,

T. S. Eliot, to mention only a few names of English literature, enrich the world from the coffers of their genius. Secondly, the influence of English writers on Indian writers was immense. The old conventional style of writing has been given up by modern Indian writers. New technique, inspired by English language and the continental writers has been introduced in fiction, poetry, drama and prose. But for the English language, India would have lagged behind in modern trends in art and literature. Maulana Holi, Iqbal Akhtar, P. D. Zia, Hafuz, Josh, Salik, N. M. Rashed, Faiz, Ayodhyasingh Upadhyaya, Maithlisaran Gupta and a score of other writers broke fresh grounds in lyricism, new metre and subject matter. Indian literature became a living literature. Munshi Premchand, Krishan Chandar, Bhagabati Saran Barma, Mulk Raj Anand introduced a new technique in fiction and short story. Indian literature reached the highest watermark of excellence. The romantic movement in England had its effect on Indian poetry as well as fiction. A mastery of English language is the

'open sesame' to priceless works of art and literature, characterised by flights of imagination, spontaneity of emotion and overflow of feelings. The greatest advantage of the English language lies in the fact that it is capable of expressing every shade of meaning and rendering the subtlest thought with great precision, clarity and vigour.

Sometimes ago the Vice-Chancellors of the different Universities of India and also scientists like Sir C. V. Raman warned the Government against the policy of banishing English in the higher stages of University education. The University Commission also did not like the idea. Only the other day at the Indian Language Development Conference under the auspices of the Poona University, Sir Girija Sanker Bajpai posed the question—must English be banished altogether and said—the answer could be in the affirmative if India wished to isolate herself from the outside world.

Hindi is our national language, we have to develop it and enrich it and make it the finest vehicle of human thought and expression. India because of foreign rule,

had neglected Hindi; it is now to be placed on the top of the pedestal. It is our moral, religious, spritual and national duty to enlarge and widen and enrich its vocabulary. Scientific and technical terms have to be coined. The work has been taken up by the Ministry of Education and several other Hindi Societies. Dr. Raghubira has devoted his entire life to this stupendous task and his works are a monumental achievement. English however, has an important role to play even in Free India. A short sighted policy, based upon the complete overthrow of English in Indian Universities, will be suicidal from the point of view of progress. Sri C. Rajagopalacharia has put in the case in favour of retention of English language in his own characteristic way. English, to-day ofcourse, is no longer politically important in our country, free as it is from English rule. That place is now decidedly of Hindi—our Rastravasa. But has English only a political and administrative importance? The English has given us Railways, Engineering Works, Canals, Irrigation Pro-

jects, Administration, Law and Justice. The English language has to be accepted if India is to keep herself in touch with scientific, mathematical, philosophical and literary advancement and progress in Europe and England. We are to-day living in a world which is united by science and commerce, though it is woefully divided by politics and diplomacy. Great discoveries are being made outside and we cannot ignore them. To abolish English language at one stroke would be to cut off the very roots of human language. In Medicine, in Biology, in Psychology, in Chemistry, in Physics and in Mathematics rapid strides are being made by the Westerners. The remotest bourn of human knowledge has been traversed. It is through English language the Indians will be able to be in touch with the latest research in various branches of human knowledge. The Government of India is sending every year students to the U.S.A., the U. K., and other European countries to learn new methods and techniques employed in scientific works, Engineering and Medi-

cal professions. English is now an international language and without its mastery no useful purpose would be served in sending Indians abroad. India is well-known for her spirit of toleration. It is in India that Persian and Urdu flourished. It is in Free India that English would be given its due place. It does not mean that English will dominate Hindi—the national language of India. Section 343 of the Indian Constitution declares Hindi in Devnagari script to be the “official language of the Union” to be achieved in 15 years time, and for ensuring this there is mentioned in Section 344 the need of appointing “five years after the Constitution”, “a commission by the President”, for finding out the progress made in this direction. It is clear that English language will be replaced completely by Hindi in 15 years.

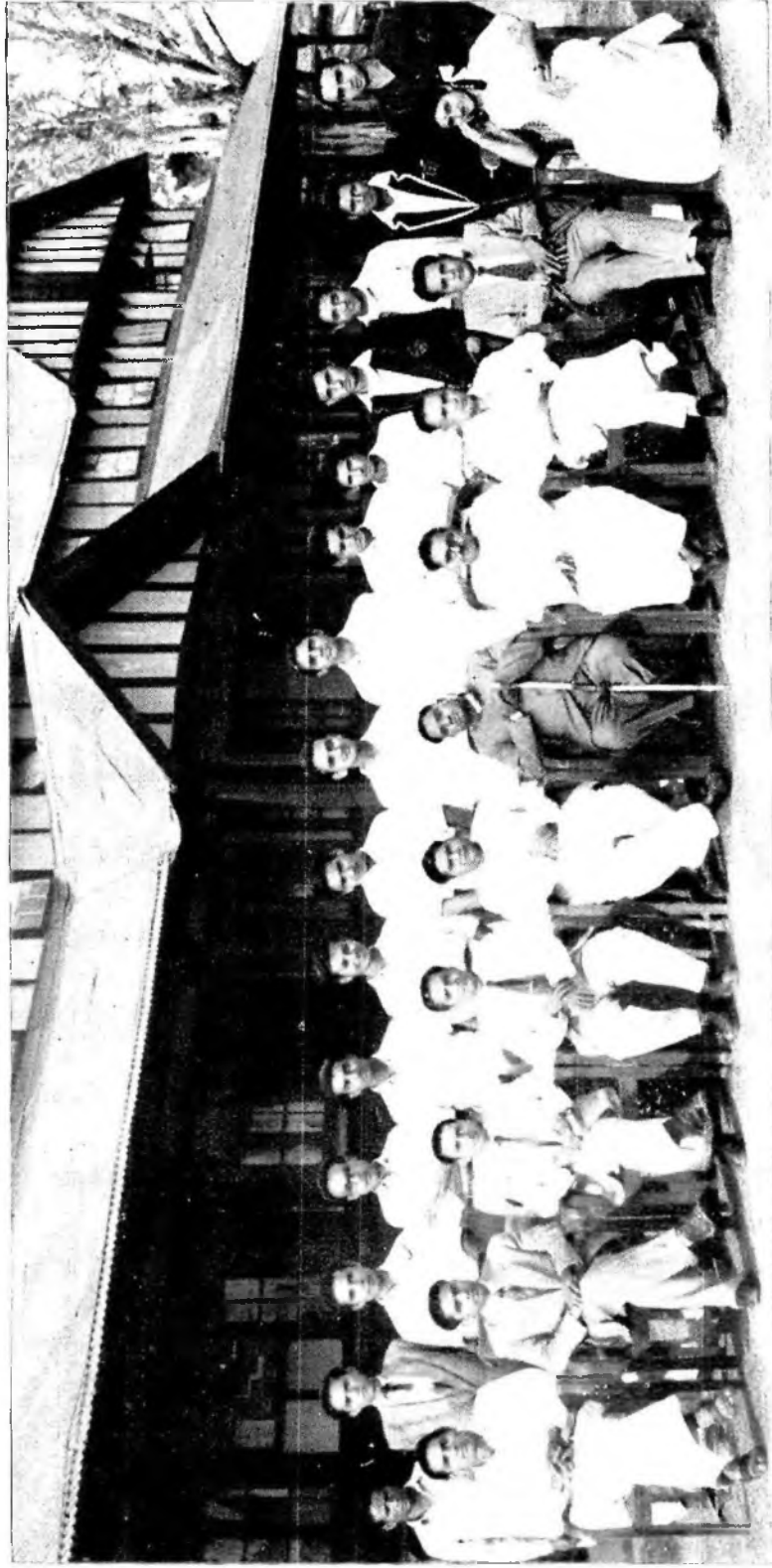
Therefore, we conclude by

saying that we ought to give a place to English in our system of education. This place should be a secondary one. It should be compulsory second language. It should be learnt in the course of secondary education. Only thus we can hope to live in the modern world as a people respected by others. We have to deal with foreign countries in trade and commerce and diplomacy. We cannot do so unless we know atleast one foreign language. Out of the foreign languages, English is to us very natural to pick up and learn because we had 200 years of relationship with it. So from all points of view— scientific, commercial, and political—we should retain English, but we should not make it replace Hindi. We cannot have English as our national language but we cannot but have English as an international language.

Executive Committee—Cotton College Union. 1957-58.

Sitting (Left to Right) : Mr. D. Barnah (Union Secy.), Prof. N. Kalita (in-charge, Gymnasium), S. Bharali (in-charge, Hockey), D. C. Mahanta (in-charge, Cricket), H. Goswami (Vice President.), U. K. Dutta (President), R. Sarma (in-charge, Music) G. Kakati (Honv. Treasurer) K. Chetia (in-charge, Cultural affairs), Miss. I. Bardoloy (Secy. Girls' Common Room).

Standing (Left to Right) : Mr. Lion Ri Khuma (Hockey), Mr. S. K. Gogoi (Editor), Mr. D. Dass (General Sports), Mr. J. Sarma (Debating), Mr. D. Bora (Tennis), Mr. D. Chaudhury (Boys' Common Room), Mr. R. Chaudhury (Cultural affairs), Mr. K. Sarma (Music), Mr. A. Ali (Social Service), Mr. S. Barnah (Asst. Editor & Auditor), Mr. S. Ali (Minor Games), Mr. P. Dass (Foot-ball) Mr. G. Dass (Cricket), Mr. D. Borgohain (Gymnasium).

SNAPSHOTS —

(Photo : by Prafulla Kumar Dass)

“He did not hope for light
But twilight would serve.”

(Photo : by
Prafulla Kumar Dass)

“Life—the only thing that matters.”

“It may not rise again for them.”
(Photo : by Bipul Kumar Chatterjee)

A SEA-VOYAGE :

“I Must Go Down To The Seas Again”

DILIP KUMAR DATTA
4th Year, Arts

[P. O. Cadet No 4. Assam Naval Unit, N. C. C.]

It was a hot evening of June. That year Monsoon was delaying and till then, had not showered upon India's finest port Bomby. It must have been very hot in the city but as our ship was

anchoring nearly one mile away from the shore we were enjoying

fine sea breeze in the ship. We could see pedestrians flocking near the huge gateway of India to get a touch of the air that we sailors were breathing every minute. We were relaxing on the fox'le (i. e. the front part of the ship) and with our bare bodies exposed to the ocean. Wind were talling and nimling of a broader world. Suddenly we heard the bugle sounding to prepare for leaving harbour. Everybody rushed up in all directions. On my part my joys knew no bounds. Till then, I was down in the mouth ; because, thoug I was a sailor in name I had never experienced a sea voyage.

As our ship I. N. S. DELHI

the flagship of India made way through the harbour my joys dwelt in its height, it was the plain boundless joy of a discoverer. With the hope of seeing what was beyond the horizon and what was in the ocean my mind was dried up by the thirst of an adventurer. The first day of the voyage was very pleasing, the finest day that I have ever experienced.

The next morning we were far away in the Arabian sea. That day, the sea was very rough, waves were coming up to a height of 15/20 ft. The ship too was sailing against the ocean current with the pointer on "FULL-AHEAD". These factors operating together produced terrible pitching, that is, the ship was made to come up and down like the needle of a singer-machine. In such a condition everybody is liable to get sea-ridness especially the new ones to the sea. And some of them had already started vomiting. I also discovered that there was something wrong with me somewhere. It was neither head-ache nor stomach trouble nor any pain in the eyes or teeth. Even then I did not feel like

eating or doing anything else. I thought that I would feel better if I lie down; I tried so but lying down was never comfortable. I stayed out watching the roaring sea. But there was no pleasure there, I got sick of the sight, the same blue carpet. I wondered why the sea that appeared so beautiful yesterday seemed so disgusting the next day. That was all the magic of sea-sickness. I have experience of sea-sickness, the sickness that a man suffers when he is away from his 'she' (sweet-heart), but, sea-rideness is more terrible than she-sickness. The next day was still worse, I felt like jumping overboard. That day I took very little food and all the hours was cursing my decision for such a voyage. I promised that I would never come to the sea again. Soon I discovered that the best medicine against sea-sickness is to keep oneself busy—I busied myself in some navigation work and got some relief.

The next morning we were in the Indian ocean and early morning were greeted by a big whale. Flocks of flying fishes also began to appear near our

ship every now and then. By then my sea-sickness was also receding and was able to enjoy real sailing. The same day we crossed the equator and entered the southern hemisphere.

After sailing for another day we came across some sea-birds, which indicated that we were approaching some land. And truly we were near Diego-Suarez a port, in Madagascar, which is a French colony. As we entered the port, the French Navy greeted us with saluting guns and near the jetty hundreds of men and women who wore no saris or dhoties, whose flesh absorbed all the rays of the sun save the black and

whose teeth were more prominent than anything else, were waiting

to greet us to their land. Soon after anchoring we went to see the place and the people. The people there do not understand English but French and their native language so that we had great difficulties in exchanging our views and ideas. And the language of sign was the only way out. I remember to have talked with one Madagascanian man for nearly an hour, he also talked sincerely. But I understood nothing; he, too, went away sweating with a smile which reflected the idea that "I too, understood nothing". Even then our talks were very successful. The same thing happened with the French-sailors. The men of French Navy took us to all the important places of Madagascar. There is much to see in Madagascar; it provided ample Botanical and Zoological specimen so much so that it is regarded as a continent in this respect. We saw crocodiles in their very dwelling place in a lake near Jaffeville. The people of Madagascar are also very interesting. They are very much uncared for. Practically, they have no education. Most of them are cultivators; factory workers in

French managed factories also constitute a great part of the population. In spite of all these, the Medagascarians as it appeared are happy go-easy sort of people. They are more romantic than rough by their nature. Wherever, we went Medagascarian women both old and young, invited us to enjoy some dances with them in which the whole folk did take part.

After nearly a week's stay we left Diego-Suarez and proceeded along the coast of Afrika towards Mombassa, a port in British East Africa. It took us only two days from Diego-Suarez to Mombassa. In Mombassa people were agog with enthusiasm to receive the Indian Navy. We found the people divided in three distinct groups. Firstly, there were the majestic Englishmen. Then on the other side were the Negroes with their sunproof black bodies. The third group consisted of rich Indians. It was really a sight of pity for us, the citizens of a country where there is no discrimination regarding colour, caste or religion, to see people so divided by reason of colour. In East Africa the nation ruling are the

British, the natives living are the Negroes, but the people overpowering them are the rich Indian industrialists and merchants. The Indians there are very well off. There are even Hindu temples dedicated to Lord Shiva and Lord Krishna. In Mombassa we spent our time mostly in Cricket and parties. The Indian Association of Mombassa arranged a grand tea-party in which men of both Indian and Ceylon Navy were entertained.

The Negroes there, are rather shy, being ashamed of the behaviour that they are getting from fellow beings (the white). Formerly, I had very wrong idea about the Negroes. Whenever I thought of Negroes I formed pictures of ugliness, violence and wildness. But surprisingly I found them to be quite different. They are never ugly. On the contrary, the Negro men are in general handsome. We signify purity with the white colour, but, that does not mean that the white people are pure and the black are not. Sometimes, being misled by our senses we call even a physically and mentally weak person beautiful. But, in reality

such beauty has nothing to do with a man. On the other hand the physical and mental vigour of the Negroes, make them really handsome. Their manliness is really admirable. Incidentally, I found that almost ninety nine percent of them are interested in boxing, which is a good indication of their courage, confidence and strength. Even a little child aspires to be a boxer. In India however, most youths are afraid of taking to boxing. Negro youths, unlike those of India, do not paste pictures of film actresses on their walls but pictures of boxing heroes like Joe Lois, Walcott, Martiano and so on. Negro men are men in the truest sense, because, they possess real manliness. So are not they handsome? In their life of power and energy, they are ably assisted and inspired by the Negro-women which may not be possible for women of other parts. That is why some manly men of other race (for example some Americans) choose Negro women as their wife. My intention is to say that we should not underestimate the Negroes for their physical appearance and colour but should

derive inspirations to be active and strong like them.

We left Mombassa after five day's stay and proceeded to Dar-es-Salem another port in British East Africa. It was only in Dar-es-Salem that we were able to mix with real Negroes. From Dar-es-Salem we went to some interior places like Morogoro. The Negroes of this part are mostly Muslims. It is due to the fact that in ancient days people of this part too often came in contact of the Muslims of the Arabian countries who used to come there to collect slaves. It should be mentioned here that the new Islamic head Aga Khan was recently turned in Dar-es-Salem. We spent five bright days in Dar-es-Salem and hence we set sail towards Bombay.

This time our ship was coming with the current, so, there was not much pitching but there was terrible rolling, that is the ship was rolling from one side to another. In other words the ship was made to dance rock-n-roll by the music of the ocean waves. Rolling also causes sea-sickness, but, mean time I become sea-sickness proof and was able to

enjoy sailing in the right manner. We arrived Bombay after continuous sailing for eight days.

Thus I came back after enjoying greatly and suffering greatly with the bronzed sailors. I was able to see and know a lot of cities, men and manners, climates and councils. I drank delight of Romance with Madagascarians, Franch and Negroes. But all experiences, as Ulysses felt, are like an archway through which the unknown and the hitherto unseen world tempts the adventurous to go onward. All experi-

ences are like the salty water of the sea which though is water instead of quenching one's thirst rather increases it. It is really dull to pause and to rust unburnished instead of shining in use. While I now sit idly over my study table the vast blue sea, the puffing vessel and the busy and energetic life of a sailor are burning me every minute. The hope of seeing the world brings home to my feelings the thought that "I must go down to the seas again and again".

Joviality in my father.

LILY BARDOLOI

3rd Yr. Arts.

The memories of my father, late Lokapriya Gopinath Bardoloi came to my mind in torrents now and then. His gossipings to us on philosophy of life are still fresh in my memory. Myself and my younger brother were the two pets of our father. He appreciated my forwardness and loved Bhaity's (Robindra) innocence and mildness.

Once on a short holiday father decided to go to Maflong, few miles away from Shillong. It was at my urge that he had taken the decision. Whenever we raised any proposal, like requesting him to accompany us to a picnic or some other functions, he would give us the inevitable reply that he had no time and that he had lots of works to do. But on this parti-

cular occasion we did not let him alone but simply compelled him to go along with us. Mother also accompanied us.

I fail to recall the exact date of departure. Probably it was during the Summer Season of 1948. This much I remember that the weather was too rainy. We left Shillong for Maflong with our beddings and other necessary things to keep body and soul together during the days of our sojourn there. We arrived at our journey's end safe and sound. Oh! the house where we had to put up was awful. I could not mix with our neighbours, as I was quite ignorant of the Khasi language.

The atmosphere of the place was dull and the surrounding filthy. It might be due to the heavy

rainfall that preceded our arrival there. Myself and my younger brother felt very uneasy, for we could not jump about. Besides, we were ever under our father's eyes. Though I failed to speak in Khasi, yet I tried to pick up their words through our servants who also went with us. Yes, I did succeed in winning their love within a few hours. The villagers rushed in to see my father and they took interest in me especially, as I was in friendly terms with one and all of them. This was not known to my father and he was naturally surprised when they enquired of me.

Father had a happy time of it in the tranquil atmosphere of the village Maflong. He made us sit by his side and used to tell us beautiful stories of Prahlada and Hiranyakashipu. Perhaps father genuinely praised Prahlada from the bottom of his heart and therefore he used to give us example of Prahlada on any occasion. I find in the biography of my father written by Sri Hem Barua M. P., the corroboration of the fact. The most essential education that he gave us was on "Anasakti" or absence

of desire for the fruit of an action through the Gita of Mahatma Gandhi. As we were tiny tots at that time we could not make out the head or tail of the relevant 'slokas' in the Gita. We just learnt by heart like the parrot. However, we could show our proficiency in reciting the 'slokas' to anybody and everybody. Indeed we gained applause from many a listener. Luckily nobody tried to know the meaning from us. "Saviour saves us"—this was the consolation of the two brother and sister.

Father left much refreshed being relieved of his official duties these days. His physiognomy proved as if he was really spending a merry time of it. But in obedience to the call of duty father had to make haste in coming back to Shillong from his temporary abode of peace. So, that life was over for us in that way.

Another incident I remember was the picnic at Barapani. The decision of going for a picnic was taken by father and mother and kept a secret from us two, till the last moment. When they informed us we danced in joy

and began to look about for companions. The party was quite big. At the same time we included therein some jovial-natured persons. Father told us to take our painting box and drawing books to sketch out some scenery to be visible round about the spot. We also carried some indoor games with us and somebody among us took a gramophone. Because the mistress of the house was with us, we did not bother about carrying foodstuffs with us.

We left early in the morning at about 6 A. M. Journeying through the zig-zag Shillong-Gauhati road, it probably took two hours to arrive at the spot. Leaving the main road aside we had to go into the interior to a hillock under which the river Barapani was running by. We pitched our tents and settled down. The elders busied themselves in cooking the juveniles wandered about and we (considered to be kiddies at that time) sat by father with our painting boxes and drawing papers. Our nieces also did just as they were shown to do.

The incessant lining of cars was closely visible from our place. It looked marvellous and the

most surprising thing I observed in my father that day, was his deftness in drawing. Really he was gifted with a transcendent pair of fingers. The picture which he drew seeing the moving motor cars on the road against the beautiful background was highly praiseworthy. He nicely painted it and I had the rare good fortune of being an apprentice under him by mixing colours and arranging the brushes. The picture is still with me. So far as drawing is concerned father had the genuine quality of an artist in him.

Once father told us to draw a reindeer. There was a competition between myself and Bhaity. I tried my level best to surpass him and finally I won. Though my deer was comparatively better than that of his, father detected a fault in the original picture which we thought to be very correct. Our drawings, however fine, were not to his liking, because he brought to bear the true sense of an artist on the sketches furnished by us. There is no use concealing the fact that sometimes we used to grumble between ourselves and say we

should never be able to satisfy father in the sphere of drawing. But now we know how childish we were then.

Father enjoyed the picnic party to his heart's content. It was in the year 1949—just one year before his departure for heaven. So enjoyable this picnic was that I can never wipe it out from my memory. It was most probably due to father's familiarity with classical songs that he used to give us high-class tunes of Malcoch, Bhairava etc.

The few moments of life that he enjoyed were always with us. He loved us to play, sing and learn. Father could play on the

Tabla, Esraj as well as Organ. In whatever he handled we found the true sense of an artist. Though his soul always yearned for music, yet he could not pay it the attention he desired on account of the heavy burden of work that he shouldered. That "life is a bundle of duties" was literally true in father's case. He did not waste a single moment. Sometimes when he was in a pensive mood he called us and made us sing to him or tell him stories of Jesus Christ and Sri Krishna, while he told us some of the episodes of Hironya-Koshipu.

THE MEMBERS OF THE COTTON COLLEGE CRICKET SECTION
WHO WON THE ALL ASSAM INTER COLLEGE
CRICKET TROPHY - 1957-58.

Sitting L. to R.—G. Das (Secy. C. S.), Prof. D. C. Mahanta (Prof-in-charge), Principal U. K. Dutta
(President), Prof. C. Gogoi (Team in-charge), A. Mohi (Captain).
Standing front row—K. Baruah, D. Kalita, M. Bora, R. Gohain, R. P. Baruah, D. Das.
Standing back row—D. Dutta, N. Baruah, S. Barakati, B. Saikia.

Cotton College Hockey Team—1957-58

WINNERS OF 4TH ALL ASSAM INTER-COLLEGE HOCKEY CHAMPIONSHIP, 1958

AND

RUNNERS-UP OF GAUHATI HOCKEY LEAGUE COMPETITION—1958

1st Row from L. to R.—B. Thanmawia, Chowiruma (Capt.), S. Bharali (Prof-in-charge), Lian Ri Khuma (Secy.) and K. M. Biaksailova.

2nd Row L. to R.—Vankunga, K. L. Roachama, K. Vaiphei, Sanghliro and Pahlira.

Last Row from L. to R.—Lalsiama and Lungmuana.

Around the sport's arena :

The shuttle game

R. S. GUHA,
4th year Arts.

The British have given to the world a number of good things and the shuttle game or the badminton is one of such rare specimens of which the English can boast. Badminton, the game of feathers which is increasingly becoming popular was first played by the Europeans, but curiously enough the technique of the game was known to the Indians before the 1st great war. Harvey Day, the eminent sport critic in one of his article observed that a game something like Badminton was played in the year 1870 or 71 by the Indians as well as by the Europeans some where near Poona and as such they termed it as, "Poona". Some English

people took fancy when they heard about it and later on the game was remodeled in England; the racket was given a new shape and it was first played in the lawn of a cottage called, "Badminton." Hence forth the name badminton came into vogue.

This new game created a sensation in England and various badminton clubs were formed to try it. At first people accepted it as a source of recreation to spend their lovely leisure hours. But gradually new techniques were invented and people began to take it in a competitive spirit. It was Sir Henry Thomas whose initiative set up a new era in the history of badminton. Sir Thomas

was the greatest player of his time and it was he who first established a badminton governing body and organised a tournament on world basis known as the Thomas cup, which is even today the blue ribbon of the badminton world.

Badminton is no longer an English game. It has at the present moment spread all over the world just like a shuttle cock travels from court to court.

Malaya is the world champion in badminton today and the tiny Malayans have shown to the world that badminton is not only a tall men's game, it is a sport in which the short can also dominate. The present world champion EDDIE CHOONG, the Malayan wizard is not taller than the net itself, yet the size of his opponent is the last thing to worry him. In Malaya, the boys learn badminton from their very childhood and as such when they grow up, most of them become Wizards. WONG PENG SUNG, who won the world title for several times is also a great gift to the badminton world from Malaya. SUNG has now retired from first class matches and coaches the

young stars with the hope that they will keep up his prestige in the international tournaments. Another player who earned world recognition is DAVID CHOONG. DAVID is more a doubles player than singles and captured several doubles titles with his brother EDDIE CHOONG.

Next to Malaya, the country which comes in the picture is Denmark. The stout and tall Danes are fast developing in the field of badminton and they hope that they will be able to beat the Malayans in near future.

The standard of U.S.A. seems to have gone down. After the retirement of Dr. David Free Man who had the credit of defeating WONGPENG SUNG and who was unbeaten in singles throughout his whole career none could keep up his tradition

Another small country who is gradually securing her position in the international badminton field is Indonesia. This country has produced a number of standard players out of whom TAN YO HAVK may be considered as a world class badminton figure. Twenty two years old Tan Yo Havk demonstrated his show last

year in the East India badminton championship held at Calcutta and created no mild a surprise when he easily defeated some leading Indian players like Amrit Dewan and others and won the coveted trophy.

India also occupies a honourable position in international badminton field. But her standard is not fast improving when compared with Denmark or Indonesia. The present Indian stars like NANDU NATEKAR, T. N. SETT, AMRIT DEWAN and P. S. CHAWLA are simply maintaing the standard shown to them by DAVINDAR MOHAN, MANOJ GUHA and C. L. MADAN. They have done nothing more. They are not marching side by side with other advanced countries like Malaya, Denmark or Indonesia. As a result in the last Thomas Cup event India was badly beaten by Thailand who seems to be a newcomer in the badminton world. India now requires some young blood to be introduced and some able coaches to train them up. The rising players like P. S. Gowel and Dipu Ghosh if properly trained will become badminton aces in near future.

The Shuttle game was born in the west but brought up in the East. The East now dominates over the west in this event. The mastery of the Asian people in the field of badminton created a sort of jealousy in the minds of some westerners. They tried to limit the height of the badminton hall with the object of preventing the Malayans from serving very high. The Malayan playars can generally fly the shuttle to a height of thirty to thirty five feet. The westerners have also tried in vain to exclude the Hockey item from the Olympic games in which India is the world champion and the use of sponge from Table Tennis bats in which Japan now dominates. These are indeed most unsporting move.

Assam is far behind than other Indian states in badminton. The reason behind this is the want of indoor courts and the necessity of an active badminton governing body in Assam. That day I met a leading badminton player of Benaras University who asked me "How many indoor courts have you got in Gauhati?" I had to tell the truth--we haven't got

even a single at Gauhati. The Benaras University player was shocked when he heard my reply. In order to compete on All India basis practice through out the year is necessary and as such indoor courts are of vital need.

So far as the activities of the Assam Badminton Association are concerred, the "Sport and Pasttime" rightly observe very recently, "The Assam Badminton Association it seems feel their duty over by holding the annual general meeting and electing new office bearers. For the improvement of the game they have done next to nothing inspite of the

fact that Badminton is a very popular game and almost every little open space is turned into a "Badminton" when the season is on".

This land of Assam never lacks talents. What her players lack is the sufficient scope to utilise their talents. We have got at the present moment to wait for that day when we will see atleast two indoor courts in each major areas and the complete reshape of the present badminton association.

When these will be done players from Assam, will obtain seats to represent India in the Thomas Cup in the near future.

In Memoriam

"Nessun maggior dolore, che ricordarsi del tempo felice Nella miseria"—there is no greater sorrow than to recall, in misery, the time when we were happy—thus says Dante in his *Inferno*, V. The short-built, jovial Joharmull, the Choukidar, nay, the Vice-principal of Cotton College, as Mr. P. C. Roy puts it, had kept the Cottonians and the staff as well amidst joviality and mental happiness too. But rendering his services here as a faithful choukidar for a period of well nigh 57 years, he died on the 2nd July, '58. So in memory of this beloved person who was a living witness to many vicissitudes of the institution, we pray to God so that his soul may rest in peace!

... After a hard strife for about 70 years in this world, rest is sweet indeed! ...

Cyclone

Saiduddin Ahmed,
4th Yr. B. A.

It is pleasing to hear the rhythm
of dancing ripples in the rine
of thy heart ;
Pleasing to see in thy white islet
    thousands of wild blossoms
    blooming lonely with tune in breast
    --its loveliness, its transient scent.
Away ! O' summer's clamouring tide,
    O' murderer of fancy's child !

Hast thou ever thought, my dear,
    how thy dream, that climbing moon
    play hide and seek behind the floating clouds,
    how there withers and falls
        the bud of the lotus blue ?

I like the song, the tune that
    persistently hit against
    the surface of the pyramid high
    --pyramid of agony and tribulation ;
    The tune that weeps and weeps
    in the soft breast of the gloomy earth
    searching the entrance through the welkin blue.
But the rhyme of their verse

peeps through the screen of the harem
to enjoy the beauty of the damsels bright,
and to chuckle at the thought of them.

In the horrid cave of sombre dreamland
the sleeps of million eyes shiver and groan,
Hearing the heavy elegy of the atomic sky.
Hark ! On the far horizon there rings
the echo, the outcry of the tumultuous pacific's
boisterous waves ;
Again listen ! the thrilling sound of
the sharp-winged eagles' cry,
as though, the sky would be cleft very soon.
The cottage of life is flooded with tears ;
The half-dead millions are singing the psalm of life,
but strangers to the world they become.
Before the gate of youth they have
waited long,
and now towards the gate of age they move.

They say—
The earth is a nymph awaiting her lover
with arms and bosom bared.

They say—
She is a havlot ;
There came peace ; now comes famine,
comes foul, comes calamity :
The warmth of her bare breast :—
they all have felt
and spotted with kisses her rosy cheeks.
+ + wilt peace ever come to embrace her again ?
+ + + +
There is the cigarette smoke around me ;

I perceive that time is lying in ambush
to destroy the bridge of hope ;

I see both the dingy worlds,

I see the flame behind the horizon,

Still I cherish a day of the life beyond
that will find the imprisoned music and dances free
and glee of million souls ;

The day will hear, the day will see
how the melody of mirth will chase
the white course of the flying herons.
and how it pervades the sea of blue.

* * *

The Sequel

EMDAD ULLAH
4th Yr. B.A.

“Oh ! is it all come to this ?”

I asked,

—‘This dark, dark whole to cleavour you,
‘This one dozen children to eat you up,
And that foolishman to make you a husband,
I say, Hena, is it all come to this ?’

She gave out a smile,

In the manner of a phantom she smiled.

Happy ?

Oh, it was not happy, but deadly contented.

And she went on talking of one and
a thousand things

Except one.

And I knew that all was over.

* * *

Our members of the Music Section, who annexed the title
 "Best Team" in the All Assam Inter College
 Music Competition 1957-58

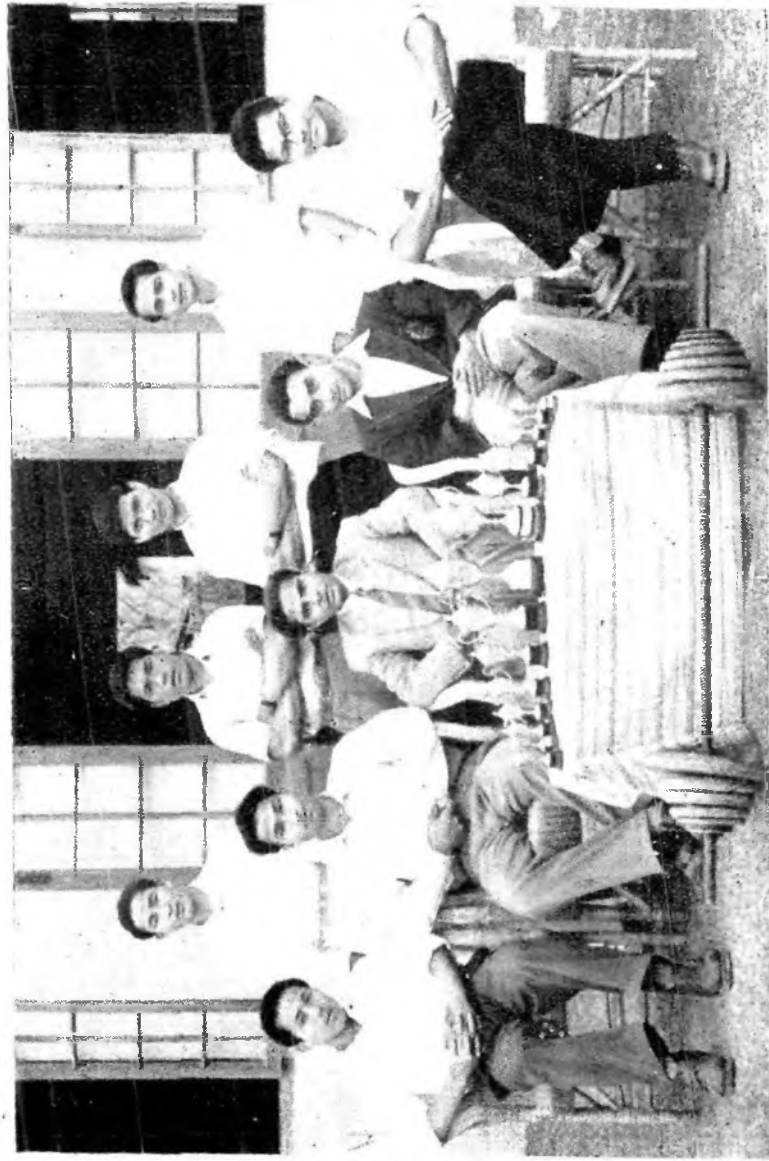
Sitting (L. to R.) H. Goswami (Vice Principal), U. K. Dutta (Principal), Prof. R. Sarmah (Incharge Music Section), K. Sarmah (Secretary, Music Section).

Standing 1st Row (L. to R.) D. Das, I. Borah, Miss N. Baruah, Miss M. Das, D. B. Guha Neogi, A. Ah, K. Bhuyan.

Standing 2nd Row (L. to R.) P. Das, A. M. Choudhury, N. Baruah, P. Das, S. Baruah, A. Das.

The Cottonian

Our Gymnasts, who annexed the title, "Best team"
in the 4th Inter College Sports Festival—1957-58.

Sitting (L. to R.): S. N. Sangam (Muscle Controller), M. Kakati (Wt. lifter), N. Kalita
(Prof in-charge), D. Borgohain (All rounder), G. Baglary, (Mr. Cotton).
Standing (L. to R.): J. Narzari (Asanist), P. Rajkumar (Wt. lifter), B. Das (Wt. lifter),
A. Das (Parallelbarist).

Short Story :

DESTINY

SACHIN BAROOAH,
3rd Yr. B. A.

(I)

He stood there motionless, his hands placed on his old wrinkled cheeks, gazing fixedly on the dark lane with a painful expression.

Probably you want me to introduce 'him' to you. Then, let me do that first. Remember this much that his name is Abdul, a murderer who has been released from the prison after twelve long monotonous years. I hope this much is sufficient as to the identity of the person. Because I am sure you would not like to bother about the cursed life of a murderer.

The sky was overcast with clouds, the dark lane was solitary, and the atmosphere surrounding it was unhygienic. Darkness had

enveloped the lane, the sky, the little thatched cottages..., everything. Abdul felt an acute pain inside his brain—a pain which is not physical but mental. A pain which kills a man gradually but unconsciously. And Abdul stood still in front of the dark lane as if his feet had become paralysed.

A candle was burning flickeringly inside the Pan-shop on the threshold of the lane. Abdul widened his eye-lids. The lane was mysteriously busy. Incessant noise of whispering talks came from the little houses. He saw three or four unhealthy figures of women standing on the doorway. Abdul noticed their faces in the faint light which was attracting the moths to quench

their thirst of love. The cheeks of the women were barren of the redness of the blossomed-youth. Their eyes were the eyes of a dying patient. And their faded lips were producing a sense of horror and helplessness. It seemed that the shadow of death was walking majestically in their glance, in their breath, in their love, in everything they had.

Excuse me Reader, I wish to say something more apart from the observation of your Abdul.....So, that is the lane in front of which Abdul is standing like a post. Strange it is, even that dark lane, that hell-like place is frequented by men. Men whom we term 'civilized', men who are determining the progress of our society, men who demonstrate a violent prejudice against prostitution. This is altogether a different world where the inhabitants poison their blood for bread and butter.

Returning to my theme, I say Abdul stood there not like a living soul. All his senses shuddered like dead leaves seeing this cruel inferno of life. His decayed limbs and sinews sensed a monstrous desire to rebel

against this horrible existence. He wished his voice could reach to Heaven: 'O merciless God, come down from Heaven and see how you are crucifying your Adams and Eves.' Alas! God will not take heed of the sufferance of a poor, wretched and old creature like Abdul. Not to speak of God, even the stray dogs will malignantly bark at him.

And then a feeling of remorse overpowered Abdul. He became weary of the worldly bars. A burning desire to cancel his captivity ran through his veins. All of a sudden he recollected things he did not want to remember; things he has been struggling to drive out from his mind. Sometimes we do not wish to recollect certain things. Sometimes in some awful moments we try to run away from certain memories of our past life. 'A man can do what he will, but not will as he will.' Recollections chase us like a hungry hound and suddenly we forget to run. Then our memories encircle us like venomous serpents. Recollections cling vividly and tenaciously to our mind.

And this is what Abdul wanted not to recollect. This is why he stood there motionless. This is why he wanted to kill himself. And this again is the elegiac story of an unfortunate man. Nobody knows it except him. But I know it and I shall try to relate it in my own words.

II

A poor rickshaw-puller though he was, Abdul was generous and trustworthy ; a tall healthy fellow with big red eyes and a wrinkled forehead. The childlike simplicity in him was enough to impress people. His fello-Rickshaw-pullers discovered in him their friend, philosopher, and guide. In fine, Abdul was a good man.

Abdul's married life was cut short by the untimely death of his wife. Save his little daughter he had none to love in this vast world. His friends advised him to marry once again but in vain. Because he wished not to stain the loving memory of his first wife. He said he was happy with his daughter, Jahanara.

Toiling and moiling from dawn to dusk Abdul earned his livelihood. Even for a moment he did

not grumble over his poverty, uttered not a word of distress. He believed firmly in hard work, not in idling away life pessimistically. To him life was action not contemplation.

With the heart of a poor rickshaw-puller often he thinks of bright days dawning in his life when his cherished dreams would come to reality. In the long stilly nights, kissing his sleeping daughter Abdul ponders over her future. The father in him thinks he should leave no stone unturned to make Jahanara happy. Suddenly the memories of his dead wife flash across the horizon of his thoughts. Then his thoughts melt into darkness to fulfil themselves in his dreams.

This was how Abdul spent his days. Time went on and on. And one fine morning he became conscious of the fact that his little Jahanara was young. Abdul intensely looked at her face, her eyes, her swelling bosom ; the bud was blooming with the radiance of youth, it could not deceive Abdul's eye's. Abdul remained 'Cortez-like' for a few seconds. Then he thought : how did she become so beautiful ? Of course,

it was the gift of her mother. Again he thought of his dead wife. An unknown sadness stepped into his heart. 'Jahanara is young. Jahanara is helplessly beautiful.' But what about him? A poor beggar he is. How shall he find her a good husband? Is not it madness, simply madness simply madness on his part to think of such impossible matters? Where shall he get money? .....Where shall he get.....Abdul felt like crying. Besides, there was no alternative to it. At long last the 'man' in Abdul talked to him in his unconscious mind. Abdul gathered courage. Once he stopped thinking and went out for his day's work.

"When beggars die, there are no comets seen." Naturally when a poor man dreams, there is no end to his dreams, his dreams do not come to reality. Likewise Abdul's dreams of moulding the life of his dear Jahanara broke to pieces. Being a father he could do nothing for his daughter. She remained unmarried.

After all, Jahanara was a poor girl but beautiful. More over, she was unschooled. That which happens naturally to a poor but

beautiful girl also happened to Jahanara. Her unsatisfied soul felt badly the want of a partner in life. She took a fancy to a man's sweet words. He was Ramjan, a young rickshaw-puller on whose selfless frienship Abdul had relied much.

One Summer-night Jahanara eloped with Ramjan. The occurrence nipped Abdul's dreams in the bud and the edifice he strived to build crumbled like a house of cards. Ramjan's selfishnes and Jahanara's foolishness could not make Abdul cry that day. He laughed in a strange manner. Everybody thought that Abdul had turned mad. But in actuality Abdul was in his senses. A violent hatred flared up in his heart. All the good senses he possessed appeared futile and meaningless to him. The generosity and the simplicity of his disposition departe for good. The mishap entirely metamorphosed Abdul's attitude to life. He made up his mind to know how much of misery, how much of immorality there is in man's life. He asked himself for whom should he live? For what should he spoil his energy? ...Who is

there to respond to his love?

A poor man's misfortune can never turn the world upside down. Abdul can never change the order of things engulfing him. So, one day he took to drinking because he wanted to forget himself. Heavy drinks became heavier still as the nights followed. Formerly his fellow-men showed him reverence. Now they disregarded him. This again created in him an urge to crush life to nothingness. He took the final step to the land of positive death. And one cold night he stepped into the dark lane. The nights followed endlessly. Abdul poisoned his life through the venomous kisses of the bought-red-mouths.

When things were moving in this way, one night the silence of the dark lane was disturbed.

He was not so heavily drunk that night. The long awaited culprit presented himself before Abdul. With revenge in his voice Abdul enquired of Ramjan about Jahanara. Ramjan stood dumb-founded. The next moment Abdul caught hold of Ramjan's neck and attempted to stab him to death. Unfortunately the stroke of the

dagger missed the proper place. Ramjan was seriously wounded but did not succumb to it. Abdul was punished with eight months of rigorous imprisonment.

The long confinement stored in Abdul's mind clouds of constant misery. Again misery gave birth to stronger revenge in his head. Misery instigated Abdul to devour life itself. "I shall avenge the wrongs the merciless world has heaped upon me". Again and again he yelled within himself, "I promise, you shall be avenged, my poor man".

In this sphere the benevolent law suffers from a lack of human insight. In spite of its beneficial protection of society it fails to protect Abdul's vehement conception of life.

Obviously the same wretched Abdul was released from jail one day. Law could not change him. But the world in his absence had undergone surprising changes. Imprisonment made him weak in health. So, he had to give up Rickshaw-pulling. To keep his body and soul together Abdul started the game of three-cards. It was a profitable business. A good amount of money began to

fill his purse. Abdul lifted the glass of wine to his lips. The beast in him woke up from sleep with complete nourishment. He made himself intoxicated with women and wine all day and all night. And one day the catastrophe arrived in Abdul's life.

III

The day was cold. It was wet. It was raining in torrents from early morning, and its harmonious rattle was lost in the air, like the soft sound of an orchestra which is soon drowned in space.

An irresistible feeling of slowness and dullness of life overcame Abdul. The night came and the unending rain stopped at last. All that Abdul wanted to do was to drink to his heart's content.

Then he took a heavy drink. He began to walk with uneven steps. He did not know where he was going. An unseen force carried his feet mechanically. His intoxicated brain thought of the early years of his marriage when, with all his tremendous liking for his wife, he almost forgot himself living in a dreamland of his own. The next

moment his thoughts vanished as unsubstantial shadows. Still Abdul did not stop walking.

Suddenly he stopped in front of that dark lane. He wanted to know why and how he arrived in that spot. But he could not. All the atmosphere around it was still. And immediately there arose somewhere, from an uncertain quarter, incessant sound of whispering voices, like the soft rattlings of a soundproof typewriter. Abdul imagined to himself satiations which led him to triumph. He lifted his eyes to the heavens and suddenly he grew pale with fear. The star-unstudded-sky was as cold as the lips of a dead man. Abdul turned his face from the heavens to the lane. A candle was spreading its light timidly from inside a pan-shop. Its flame was embracing the mad moths. And then the smell of the dark lane attracted Abdul like a magnet attracting a piece of iron. He turned his footsteps in the direction of the lane. As he was about to enter it he stumbled over the box of lemonades of the pan-shop which his drunken eyes did not

notice. Abdul rushed into the lane first, then into a little house.

IV

The woman was busy powdering her cheeks, sitting in a corner of the nasty bed. She took no notice of Abdul at first.

No sooner had Abdul passed a naked remark, than the woman sprang up with a bound, crying out : "Help ! help !" screaming with terror. Then she tried to fly out. Abdul, who was almost drunk with wine, returned to his senses, held her by her neck like a furious beast. His fingers clenched round the throat of the woman and she groaned helplessly in an agony of death. Her lips became ice-cold, her heart which was breathing fast suddenly stopped and she fell down.

Abdul could think nothing, nothing. And then he said to himself : 'I have murdered an innocent woman, I am a murderer,

I must be punished .....', and suddenly, without knowing what he was going to do, he went towards her, his arms extended, his lips protruding and seizing her in his arms he scarcely kissed her when severely someone dragged him out of the house, then out of the dark lane.

And again, for the second time in his life, the benevolent law punished Abdul with twelve long monotonous years of imprisonment.

That day except Abdul nobody knew why he murdered her. That day Abdul did not try to establish his innocence in the eyes of law. That day he invited justice to hang him.

But I want to plead in his favour, I want to establish his innocence in your eyes, if not in the eyes of law. Because I know that the woman whom Abdul twisted to death, was not merely an woman, not even a prostitute, she was his Jahanara too.

Science Corner :

Glimpses of the Theoretical Developments of Optics

SUDHIR CHAKRABARTY

4th Yr. Science

Optics or light is a fertile branch of physics occupying a considerable breadth in that domain. Its importance has directly been heightened by its applications and indirectly by its association with many a great scientists of the centuries in attempt to explain its different phenomena. A student trying to conceive the explanations, has proudly to breathe their names-making the subject still more important. Following is a mere aim to touch some important theories in a nutshell, in order of developments.

In as early as seventeenth century, the discovery of the Danish astronomer Romer that light travels with a finite velocity

(of about 3×10^{10} cms/sec) gave birth to some fascinating researches resulting in some actual theories regarding the nature of light. One of the products of such ambitious researches was the "corpuscular theory" propounded by Newton. Newton is supposed to be a big gun in almost all domains of science. According to his theory streams of material particles are shot from a luminous body with tremendous velocity. Newton explained reflexion and refraction with his theory but in case of the later his explanation suffered from direct conflicts with the most accurate experimental results, as according to his theory velocity of light should be greater in a

denser medium than in rarer one. Again it was demonstrated that under certain circumstances light when added to light can produce darkness. But two corpuscles coming together can never produce darkness since they cannot destroy each other. So the interaction between two or more beams of light cannot be explained from his theory. Also the pressure exerted by a beam of light falling upon a black body cannot be rightly calculated with the help of this theory. Nor it could explain the bending phenomenon like diffraction of light. But Newton's theory could simply rise one step higher than the speculations of the ancients (such as Plato and Aristotle) who had considered light to be merely 'a property of the eye which virtully had the power of throwig out invisible tentacles, thus becoming cognisant of the nature of the distant objects'. The art of photography, and many other experiments already made such speculations untenable.

Next came the wave theory of light first proposed by Huygens. According to this theory light is supposed to be a wave

motion in a hypothetical elastic medium called ether filling the whole universe. A luminous body is a source of disturbance in such a medium and this disturbance is propagated in waves throughout all spaces, the energy of vibration of the ether particles spreading out uniformly in all directions. An illustration of this is the waterwave in which the energy of wave motion travels on but not the material particles. This theory yeilds highly satisfactory explanation regarding the phenomena, viz, reflection, refraction, interference, diffraction and gives accordant results in calculating various quantities concerning this phenomena as well as the pressure of light. But Huygens with the concept of longitudinal waves failed to account for the 'polarisation of light', the phenomenon which he himself discovered. To explain this, Fresnel gave the concept of transvers wave. With this modification he successfully explained the polarisation of light as well as all other phenomena explained by Huygens.

So this theory supplanted Newton's Corpuscular theory

though this was not free from drawbacks. One of the drawbacks was adoption of an hypothetical medium, ether, possessing extraordinary physical properties. This wave character finally got a refined shape in the hands of Clerk Maxwell. He was the first man to suspect that electricity and magnetism might have some connection with light. The rotation of the plane of polarisation of a plane polarised beam of light passing through an induced magnetic field, called, 'Faraday Effect' was the root cause to make a conjecture that light might not be an isolated phenomenon. This and some other phenomena led Maxwell to put forward his famous electromagnetic theory of light. According to his theory light is an electromagnetic phenomenon. Here ether vibration is to be replaced by oscillation in electric and magnetic intensities which are mutually perpendicular to each other and to the direction of energy propagation. In 1888, Hertz working on electric waves demonstrated the truth of Maxwell's theory. Hertzian electric waves differ from what we call light waves in that they

have much longer wavelengths and are the famous wireless waves of today. Maxwellian theory can explain all other optical phenomena which were explained from elastic solid theory.

In the meantime, the tremendous progress in the field of spectroscopy has widened the scope of physical optics. An analysis of spectra obtained from light emitted by the heavenly bodies can positively inform us about the constituent materials of such bodies and no other method can help it. Rays of different colours differ only in wavelength or frequency which again are characteristic of the emitting substances. In the visible region of spectrum the red occupies the longest wavelength position and violet the shortest. Wavelength can very suitably and accurately be measured with spectroscopes. The range of wavelength of the visible region is thus roughly from 4000 Å. U. to 8000 Å. U. (1 Å. U. = 1×10^{-8} cms). But radiation is not confined to such a narrow region. It extends in both directions. In the longer direction we get infra and far infra red reaching radiowaves and

towards short wavelength we get ultraviolet and approach upto X-rays and gamma rays. They are called invisible light.

In the last part of 19th century, some phenomena of interchanges of radiant energy with matter were discovered. Hertz, who once strongly supported the electro-magnetic theory with his experimental results, found that the passage of electric spark between two clean metal plats, oppositely charged, was speeded up when ultra violet light was allowed to shine upon them. It was later discovered that such electric spark was possible due to the emission of electrons from the cathode which are now called "Photo-electrons" and the phenomenon is called the photo electric effect. The discovery of this effect is a blessing for the human race in that it opened a new era in the path of modern science. Hallwachs, Elster, Hughs, Millikan and others made, a thorough quantitative study of the phenomenon and arrived at some conclusions of far reaching importance. The most important of them was that the maximum velocity of the photoelectrons is

simply proportional to the frequency of the incident radiation or inversely proportional to the wavelength. The undulatory theory of Maxwell was helpless in explaining it as according to that theory, it was only the amplitude upon which the energy or the maximum velocity of the electron should depend. So the discovery of photoelectric effect proved to be a deadly virus for the undulatory theory of Maxwell.

In the begining of the present century a revival of a sort of Corpuscular Theory or photon theory of light occured. According to this theory every radiation is to consist of indivisible "radiation quanta" whose energy is equal to the product of frequency and a universal constant called plank's constant ($h=6.6+10^{-27}$ ergs sec.) This revolutionary conception of light quanta owes to Max plank for its origin and the theory based upon it termed as Quantum Theory or Photon Theory was propounded by the greatest scientist of the century, Einstine. With this startling conception, Plank, the pioneer, yielded a highly satisfactory law of radia-

tion—a baffling problem of the black body radiation. He supposed that an oscillator e.g. an electron, (vibrating), emits or absorbs radiation possessing energy that amounts to only integral multiples of energy quantum. In plain English the elementary idea of Photon Theory as postulated by Bohr is that there are different electronic stationary orbits corresponding to different quantum energy levels in an atom around nucleus. Radiation and absorption takes place when an electron jumps from one stationary orbit to another. If it jumps from a higher to a lower energy level the remaining energy is given out as radiation and vice versa. An electron is excited i.e. is brought from a lower to a higher orbit corresponding to absorption of the energy of excitation and while the electron returns to its original orbit by degrees corresponding to radiation, we get spectral series. So there are different spectral series of an atom corresponding to the energy level from which the electron is originally excited. Such ideas have been further carried on in explaining

the complexities of the material. If a radiation is incident on an atom the energy of which is such that on absorbing the energy an electron has to leave the atom for good, we call it a Photo-Electron. So the velocity with which the electron comes out depends upon the energy given to it by the incident radiation or its frequency and hence the failure of the classical electromagnetic theory to explain the Photo-electric phenomenon. Plank showed by calculations that his theory yields the value of electronic charge which is practically identical with the most accurate measurement of the quantity by Millikan. Besides these, the quantum conception of radiation is extremely useful in explaining many phenomena, e.g. Compton Effect, Raman Effect, etc.

Despite explaining brilliantly the above mentioned phenomena, the quantum theory has also its limitation. The phenomena like interference, diffraction and polarisation are too difficult for the quantum theory to explain where as they are most properly dealt with by the classical electromagnetic theory. A modern

physicist is thus driven to accept two contradicting conceptions regarding the nature of light. In last a few years an attempt has been made to find a co-ordinating theory in which the two conceptions would fuse together.

Einstine started the evolution of such a co-ordinating theory. According to electromagnetic theory we know if E & H are the electric and magnetic intensities at a point then enrgy per unit volume is proportional to $(E^2 + H^2)$. This may be taken, as Einstine suggested, as a measure of number of light quanta per unit volume at that point. In other words, Einstine suggested that the electromagnetic field has no energy itself but simply acts as a "ghost field" directing the path of the photons. Similar idea was adopted by Max Born in 1926 in reconciling similar dualistic aspects of matter. When this was done Einstine's idea gained a general recognition.

According to this reconcilia- tion of the dualistic aspects of light we have to speak always in term of probability. A point source of light sends out a large number of photons in all direc- tions. The inverse square law can be stated in term of probabi- lity. The probability of a certain area being struck by a photon at a distance of two metres is one fourth of the probability that an equal area will be struck at a distance of one metre. Similar statements can be made about the formation of reflection and refreccion images, diffraction emages and so on.

The development, as we guess, will be carried further. It always interests a physicist to make revolutionary speculation and in recent days, we hear some specu- lations, aiming at overthrowing the old and replacing it by a new way of thinking. We wish success for all such attempts.

A Peep Into Radioactivity

ANJAN ROY
4th Yr. Science

Radioactivity has captured much attention of the scientists. Modern scientific developments owe much to the study of Radioactivity. An elementary out line about Radioactivity is drawn here.

It is observed that many elements like Uranium, Thorium, Radium etc. continuously emit a kind of radiation which can penetrate into thin sheets of matter, effect a photo graphic plate in the dark. This property of emitting radiation is termed as Radioactivity.

The first study on Radioactivity was made by the famous scientist Becquerel in the early twentieth century. While experimenting with Uranium, Becquerel observed that the radiation of Uranium is able to affect a photographic plate even after transmi-

ssion through opaque materials. Becquerel also found that this radiation is somewhat alike in nature to the Rontgen's (x-Ray) rays and is capable of ionising gases. Further investigations were carried on by Rutherford according to whom the radiation was nothing but the emanation of α -ray, β -ray, γ -ray. A detailed study, of the emitting property of Radium by the wellknown physicists M. and Mme. Curie definitely proves that radioactivity is the very property of emitting these α ,- β ,- γ - rays.

The nature of these rays is best explained by noting the effect of an electric or magnetic field on them. And it is found that α -rays are the actual flow of minute α -particles which move with high speed and they behave as positively charged particles. β -rays

also are the movement of β -particles which behave as negatively charged particles while the third radiation γ -rays are found to be unaffected by an electric or magnetic field. The effect of an electric or magnetic field further reveals the fact that α -particles are material particles of mass equal to 4 times the mass of hydrogen atom and each particle carries 2 units of positive charge. Practically, α -particles are the doubly charged helium atoms. Their power of penetrating through other materials is not so great though they are found to be the best ionising agent. It is found that the maximum distance they may move through in air is not more than 6 or 7 centimetres.

From experiments on β -ray, it is known that β -rays are nothing but a stream of electrons or negatively charged particles shot out from radioactive substances. These particles are found to have tremendous velocity though their ionising power is too poor. Their velocity nearly approaches that of light and sometimes attains the maximum of $\frac{9}{10}c$ th. of the velocity of light.

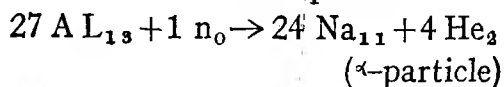
γ -rays are not the flow of

particles, for they remain undisturbed in an electric or magnetic field. They are the non-material waves i.e. the electromagnetic waves; the wavelength of these waves is very short, even shorter than that of Rontgen's Rays. These γ -rays have the maximum power of penetrating material bodies and experiments show that they can penetrate into an iron sheet whose thickness may be upto 30 centimetres.

Experiments with radioactive substances have thrown much light on the structure of matter. It is found that a radioactive substance, due to radiation, suffers changes in mass and total amount of charges as a result of which a new substance is formed. This transformation of element to another was studied by Rutherford and Soddy. Soddy showed that transformation takes place by a definite rule known as "Soddy's Rule". According to this rule, whenever a radioactive element radiates one α -particle it will lose its mass by 4 (unit is hydrogen atom mass) and atomic number decreases by 2. And if it emits one β particle, its atomic number increases by 1 while the mass

particles or β -particles gets transformed into new radioactive substances. Aluminium when charged with a neutron (neutrons have no electrical charge, and have mass equal to that of hydrogen), a radioactive sodium is formed with liberation of one α -particle.

The effect may also be done with high speed proton, deuteron etc.

Enormous study on the subject has successfully concluded its innumerable use to the modern world. Use of radio active substances in the fields of medicine and industry has made a revolutionary change in the history of civilization. In the researches of plantkingdom, specially with regard to the application of proper manure radio isotopes play a distinct role. Now a days radio isotopes like Radio-cobalt, Radio-gold, Radio-phosphorus are in great use in blood

desease, cancer etc. The most important it deals with is in the production of atomic energy. Major production of energy is derived from coal, mineral oils. Scientists calculated that these agents of energy supplier will be soon exhausted in the near future and the so called modern life will be completely upset with the shortage of any one of them. But scientists have over come this difficulty by making use of radio isotopes to get a continuous supply of atomic energy. This atomic energy will light the roads and houses, will drive machines and what not ! Scientists made revolutionary developments in every sphere of life. And it will not be improper to utter that in the near future, Radio active substances will occupy the same position in domestic life as is occupied by a simple match box.

Letters To The Editor

(The editor does not take any responsibility for the opinion expressed by his correspondent)

WHY SO ?

The Editor, Cotton College Magazine, Gauhati.

Sir,

The Cotton College is the only Govt. College in Assam and as such it has a unique position in Assam in particular and in India in general. Many students throng to this college from various parts of India for higher education. But the most precarious condition of this college brings the manifestation of us as a whole. It is a matter of great regret that the internal as well as external spheres of this college are not at all supportable.

The arts students, specially the 4th year students, suffer much. It is found that the University course always remains half done. As a consequence of this students are bound to suffer. May I bring your kind attention as to why half of the course is left undone ?

Assamese honours students and Bengali students always have to move to the Principal's room for the redress of their difficulty caused by the insufficiency of professors. Will it always remain "a tower of babbles ?"

Majority of the students are from poor families. They are not well-off to buy available books they require. They depend upon the library books. All kinds of books are available in this library. But students who are in need of books are sometimes melancholised with "the book is out". It is learnt from the reliable sources that books are with those who are not the students of this college. I am not jealous of those fortunates. May I not request the authority to look over the matter wherein the outsiders are exploiting the library

at the cost of the Cottonians ? Is it not due to the inefficiency of the management of the authority concerned ? The gravest defect on the part of a few Cottonians is that their efforts are centered round the one desire of looking after habit of up-to-date and fashionable. The "torn-
ing away the leaf" of the journals has become a traditional hobby on the part of our College students. May I bring your kind notice to the most precarious condition of the Cotton Girls' Hostel ? Many girl students throng to this college for college education. But most of them are found to be on their way home back due to the unavailability of hostel accomodations. Girl students residing in the present rented house by the side of the Company Bagan Road are

suffering much because of the unavailability of dining hall, playing ground, drawing room etc. Let suitable steps be adopted for the removal of these disadvantages.

Last but not least, I like to mention that art students are deprived of giving the opportunity of reading one important subject, that is, "Commercial Geography". Why ?

I, therefore, hope that authorities concened will mend the aforesaid matters and set things aright in the interest of those stndents who are carryisg on the bags of their backs some impo-
rtance, necessary for the develop-
ment of the Society and the state as well. Yours etc.

RANJIT DEKA,
4th. yr. Arts.

The Union

Report of the Union Secy.

I have the pleasure to submit this report for favour of publication in our esteemed magazine.

At the out-set I must not omit this opportunity to extend my heartfelt gratitude to the Cottonians who voted me into this important portfolio. It is my sincere and genuine acknowledgement that throughout my office-bearing tenure, I have not missed the hearty Co-Operation from them in discharging my duties as a general Secretary.

Our Executive Committee met for thrice to discuss the major usual items including the Budgetsession. The annual College week was Celebrated with a long-drawn seven days heavy programe. The silent feature of the "week" was the Science exhibition which drew a large number of Students and public.

It was rather a prodigy this year, that Assam witnessed a large number of prominent figures of India in connection with the Congress Session. Our union

invited the distinguished diplomate and Defence Minister of India, V. K. Krisbna-Menon, who addressed a 'students' rally in the Sudmersan Hall. He was accompanied by Ashok Sen, the state Law Minister of India. We also invited Morarji Dessai, the Minister Incharge of Commerce and Industry. Humayun Kabir, a prominent educationist addressed the Students. The Economic society of Cotton College invited the Education Minister of Assam, Sri K. P. Tripathy, who delivered a lecture on "The Economic problem of India."

I feel happy to Convey this message to the students, that some of our standing grievances are removed. From this time onward every Cottonian would be distinguished with College Badge after the style of our College emblame. We have placed the order for a film projector which will ensure a lasting benefit to the general students. I am sure that we will be able to solemnise the Foundation-stone ceremony of our Union Hall, in the month of July next. The preliminary works are in operation. The

Completion of the Union Hall will be a redletter day in the annals of the union for its various struggles to achieve better facilities for the students.

We have been suffering from a lot of problems. The inadequacy of accomodation in the Hostels drives out a good number of promising students. The extension of the Arts Building is necessary because it cannot cope with the heavy flow of students to the College. I would like to draw the attention of the authority concerned to move the Govt. for an early solution of these problems.

Last of all, I, cordially wish that the forth Coming year of the new Executive Committee will bring a more promising future to the College.

DEBA PRASSAD BORUA.

Report of the Secy. Cultural Affairs :

This session, was a great success indeed, in the sphere of Cultural Affairs Section. For the first time, along with the fine Arts Competition, we held "One act play Competition," the best team (Patra Lage) of which won fame and reputation securing top most place in the "One act play" of the Inter College music Competition held in Shillong. Besides, our annual Arts exhibition was also an another attraction of the City. It was inaugurated by our famous Assamese poet Sreejut Roghunath Chaudhury and here our Chief guest was principal Jynananath Bora. Our Cultural symposium

was a great success, held under the Presidentship of our principal Mr. U. K. Dutta. A notable Assamese poet and Speaker of the Assam legislative Assembly, Sri Deva Kanta Borua was the chief guest of the cultural symposium. He delivered an interesting lecture which impressed the students and the distinguished gathering alike. In this symposium Prof. Nava Kanta Barua, perhaps for the first time in Assam, delivered a beautiful lecture on "A Glimpse into the Japanese poetry." Prof. Jogesh Das and Prof. Tarini Kanta Bhattacharjee discussed about the "Assamese Short Story" and "Modern European Drama" respectively. Here Sri Nirode kumar Chaudhury spoke something about the literature of "Assamese Drama" and Sri Kanak Chandra Sarma read out an essay of his own on "Eligy in English literature."

RABIN CHAUDHURY

Report of the Secy. Debating, Symposium Section.

With an amount of pleasures I am going to give a report of my section about its activities during the tenure of my office. I had the privilege of holding the Gauhati Inter-college Debating Competition and this competition was a great success. Our college team fared well in this competition and Shri Jyotish Gogoi of our college was the third best speaker. The Annual Debating and Extempore speech competition was organized as usual along with

the college week. Our college team also came out successfully with the honour of being the best team in Inter-college discussion competition in Assamese, sponsored by A. I. R. Gauhati, during the radio week '58. Shri Jyotish Gogoi and Monoranjan Goswami represented our college in the All Assam Inter-college debating competition and they won fourth and fifth prizes respectively. Though this success of this section may present a somewhat bright picture, yet we must say that this is not upto expectation. The enthusiasm among the students about this section is at a lowebb. The small number of participants and the poor presence of the students in the Hall in the debates arranged within the college give vent to the above presumption. It is not very dignified to flourish of our internal defects but complacency is also not conducive to our real well being.

Atlast it is more than a pious wish to me to see Cotton College to take its stand in the foremost place in every activity and endeavour. Therefore let its debates be lively, let them be a miniature form of the parliamentary debates. Let its symposium be a medium of giving vent to and of absorbing intellectual ideas.

JITENDRA NATH SARMA

Report of the Secy, General Sports :

The Annual Sports of this year was an unique success in a smooth and peaceful

manner. Adding new glory to the College this year too our girl athletes secured the Best Girl Team Cup in the 4th Inter College Sports Festival held in March 1958.

I like to bring to the notice of the authority concerned that the Annual Sports of our College should be held in two Consecutive days. The Secretary and the competitors have to face many difficulties if it is finished in one day. Another regrettable fact is that our College play ground is the worst of its kind, though the College itself is the lust and only government College in the state. The lack of a well-equipped play ground and necessary equipments for sports and the fund alloted to this section keep us apart from our real manifestations. So I request the authority concerned to pay more attention to it and to take necessary action for the improvement of Sports and games.

Lastly I hope a bright future of the athletes as well as the athletic section of the College.

DEVANANDA DAS.

Report of the Secy. Rowing, Swimming and Gymnasium :

At the very out set I thank our Editor, for asking me for a brief report of my almamater.

In connection with our College week the Gymnasium show and competition

was organised with great enthusiasm I could not but say that this year a large number of competitors competed in different events, as a result of which Mr. Paban Rajkumar and Mr. Girin Bagloriy were declared as Best Man and Best Physique ("Mr. Cotton 1958") respectively. In the IVth A. A. I. C. S. F. our Gymnasium section became Best Team consecutively for the 2nd time. With a hightened consciousness of the animating spirit I must draw the attention of the authority concerned to this fact that in order to mould and adjust the better frame work of physical culture of the students to the exigencies of the time and circumstances our club should be well equipped with all necessary instruments and a well trained physical Instructor. Further I request the authority concerned to provide the young swimmers with a well managed swimming pool.

DIMBESWAR BORGOHAIN

Report of the Tennis Secretary :

I am proud to reintroduce the Handicapped Tennis Tournament this year in the routine of Tennis section after a gap of many years. The purpose of this handicapped competition is to encourage younger players and to discover new talents.

This year our college team showed fair standard in the 4th A. A. I. C. S.

Festival and Mr. Ambika Prasad Das of our college had the credit of being runners-up of the competition.

It is a matter of regret that in spite of the complains made by the secretaries of this section from time to time, the authority remains quite indifferent.

Tennis, the game of Lords is becoming more and more expensive day by day due to the increasing price of balls particularly in Assam. I, therefore, request the authority concerned to erect a gravel court so that the huge expenditure on balls may be avoided.

The annual tennis competitions will be played after the summer vacation as usual and it will be followed by the "2nd All Assam Open Tennis Championship" sponsored by our college.

DILIP KUMAR BORAH

Report of the Secy., Boys' Common Room :

As for the Boys' Common Room of our College the least said the better. As yet inspite of repeated resolutions from the C. C. U. S. & references in the reports of the previous secretaries of the Boys' Common Room, the authorities have not yet taken the work of constructing a seperate hall for this purpose. Either the Sudmerson Hall should be converted into a full-fledged Boys' Common Room or early steps be taken to construct a separate one.

Equipments for games and sports are not at all sufficient to meet the requirements of a large number of students. Authorities should sanction sufficient money for the purpose & make the Common Room a real place for the recreation of the students.

I take great pride in congratulating Shri Amar Hazarika who earned fame in the National Table Tennis Championship held in Colombo. If more facilities in the field of Table Tennis are given, introducing the provision of a coach, I am sure the young students of Cotton College can be best harnessed in this game. This will bring credit for the College and the state. Besides Table Tennis being the most popular game need to be all the more encouraged.

I would further suggest the need of an All Assam Inter College Table Tennis Championship under the management of the College Union Societies and in this connection I would request the secretaries of the various state colleges to take initiative, else the Gauhati University Sports Council for putting forth concrete proposal in the matter.

Last, but not the least, I mention the name of Prof. A. Ali, for his kind help and guidance during the tenure of my office.

DHIRESH NARAYAN CHOWDHURY

Report of the

Secy., Ladies' Common Room :

At the very outset, I convey my heartiest thanks to my colleagues who

gave me the golden opportunity of giving me the office of the Ladies' Common Room for the year '57-58,

The Common Room is quite good but due to the increasing number of students the room should be extended. We have occupied another small room of the Chemistry Department. But still I regret to express that inspite of it, the room is insufficient. I have a shining hope that in future the authority will surely extend the Common room and facilitate the students.

We are provided with several kinds of indoor games and other necessary goods for which I am grateful. News papers and magazines are also supplied.

I had the opportunity of mending our old Table Tennis Board which is working since many years. I tried my best to get a new one but I became a failure. Besides this, I have extended some more book-shelves. This is all what I could do during my tenure.

Of course, the celebration of Swaraswati Puja this time, was a bit new type for which I pay my heartiest thanks to my helpers. Though I proposed much yet I could do a little only. Perhaps it is due to my inefficiency. Lastly I convey my sincere regards to the Principal and my respected Professors and also thanks to my dear friends.

LILY BARDOLOI

Report of the

Hocky Secretary :

I am happy to report that at last Cotton College can form a very good

and strong Hockey Team. It has always been my opinion and that of many others that it would not be impossible to form a strong Hockey Team out of nearly 1,500 youngmen with healthy and strong physiques and fresh quick minds if only some little attention is paid to it. But only this year under the untiring and strength provoking guidance of Prof. S. Bharali M. Sc. and also under the able leadership of P. Chauruma (Capt.) our College won the Inter-College Hockey Championship Cup and also runners-up cup in the Gauhati League Competition. Three players from our team were also selected for Assam States players. This shows that our players were very good players.

But when one thinks of the amount of money allotted by the authority to this section one is easily led to the conclusion that still too little attention is paid to this important game in which India, our mother land is famous. In other words, only Rs 700/- is allotted to Hockey Section whereas two times and even three times the amount are allotted to other sections. And it is my humble and earnest request to the authority concerned to allot much more and greater amount to this section next year.

I wish and hope and also I believe that our College will retain its championship in the Inter College field for good and produce good players to form a strong team at least as this year if not better in future.

LIAN RI KHUMA

Report of the Secy. Minor Games :

In this year Boys Singles championship attracted much more enthusiast participants than the previous year. Our teams both Boys and Girls played exceptionally well in the "All Assam Himatsingka Cup Badminton Competition." And I say with swelling pride that we won the Boys' singles championship trophy. It is the first time the trophy has come to our College. It has brought every glory to the Cottonians. I am sure this trophy will perpetually be inspiring them in future.

Cotton College as we know, has its glorious tradition since the very inception of "All Assam Inter College Sports Festival." It has earned its name both in Badminton and volley-ball. In the 4th "All Assam Inter College Sports Festival" our Badminton and volley-Ball teams have played to the best of our satisfaction. Both Boys' and Girls' Badminton teams won runners up.

I like to suggest the authority concerned to provide us with a covered Court which seems to be very essential for the qualitative improvement of Badminton games. I extend my hearty thanks to our Prof. in-charge of minor games and Colleagues who have taken every pain in assisting me, as a result of which, I have been able to discharge my duties fairly well.

Md. SULTAN ALI

Report of the Secy., Music Section :

First of all I thank my dear Colleague, Mr. Gogoi, for asking me for the report.

The Annual Music Social was celebrated on 10th January '58 with Principal U. K. Dutta on the chair and Sree Bishnu Ram Medhi, Governor of Madras being the chief guest in which many top ranking artists took part. It was performed smoothly. I am glad enough to convey to you the news of our grand success in the "All Assam Inter College Music Competition."

This year our College team is proved to be the best team and best drama group.

Lastly, I gratefully acknowledge the help and guidance offered by Prof A. Baruah and Prof R. Sarmah.

KHANINDRA NATH SARMA

Report of the Secretary., Cricket Section :

This year the Cricket section has shown an alround improvement with a marked activity and great enthusiam amongst the students. In various Cricket Competition the cottonians could rise to the occasion. The Inter Class Cricket Cup Competition came to a successful end and the first year class annexed the Cup. During the college week a festival cricket match between the winner of the Inter-Class Cricket Competition and the

Professors' team was staged which was very interesting and contesting too.

As many as six Cottonians were represented in the Gauhati District Team, while a good number of them went to increase the strength of the Gauhati University Team for the Inter University Cricket Competition. One Cricketer of our team, Sri S. Barkataki, was also selected for the Assam Cricket Team to play the Ranji Trophy against Bihar & Orissa. We are certainly proud of these Cotton Cricketers who added laurels to the Cotton College. The highlight of this season for our College is another proud distinction of annexing the Inter College Cricket Trophy. In this connection Sri S. Barkataki in the Zonal final against the University Team and Sri M. Bora in the final against the Kanoi College, Dibrugarh could delight the cricket lovers by scoring over a century each. In the local league our college team became the runners up after a keen contest with the finalist.

I am proud of having such a good Cricket Team during my tenure and all success leading to the glory of the Cotton College is due to excellent sportsman spirits the team had maintained throughout, and due to the active interest taken by the Professor-In-Charge of the Cricket Section. I will fail in my duty if I do not extend my heartfelt thanks to those who directly or indirectly helped me in discharging my duty in right earnest. Special thanks also are due to Prof. C. D. Gogoi, who came to our help at the time of our need.

Lastly I, once more, thank one and all for giving me the opportunity of serving the Cottonians.

GANEŞH CHANDRA DAS

Report of the *Secy., Foot-Ball Section :*

There is hardly any doubt that Foot-ball is one of the most popular and important items of modern sports. Our College has a well-established reputation in foot-ball and the section thereof is now under the able guidance of Prof. A. Rahman, who is also in charge of the same. In the year before last our College team annexed the trophy in the All-Assam Inter College Foot-ball Competition held at Golaghat. But last year our team was unlucky enough to lose the trophy in the final game played against St. Anthony's College of Shillong and this was mainly due to lack of proper practice and combination.

As Secretary of the Foot-ball Section of the C. C. U. S, I therefore request the authority concerned to take proper care for the improvement of the play ground of our College as the condition thereof is found to be deteriorating day by day. If proper steps are not taken for the improvement of the play ground, our players will not have opportunity for better games. I hope the College authority would be pleased to take prompt steps for the improvement of the foot-ball play ground, so that our players are not to face any difficulty in practising the game properly and well.

PRAFULLA KUMAR DAS

Report of the *Secy., Social Service Section :*

Just after the installation Ceremony, the National Certificate Officer of Gauhati, asked us to help them in organising National Saving Certificate in rural areas. And accordingly in the last Christ-Mas Vacation we formed a Volunteers team and went to various rural areas in where we ably sold and organised the National Saving Certificate among the people.

This year also we organised the First Aid Class with an instructor to teach the technique of First Aid. Our volunteers also rendered very efficient service in the last A. A. I. S. F. But it seems that most of our students donot pay heed towards the importance of First Aid Class For this, I like to draw their attention and hope that in future more students will take active part in this important subject—which is a necessary feature of day to day life.

Syed. AFZAL HUSSAIN

Report of the *Auditor :*

Where lies the necessity of printing this so-called auditor-report when the Auditor of the C. C. U. S. is deprived of the opportunity of scrutinizing the accounts ? The same question is raised every year but nothing has been done about it.

With these few words I would like to draw the attention of the College authority to the fact mentioned above.

SOCHIN BAROOAH

Results of the Fine Arts Competition : 1958

Assamese Essay : (অসমীয়া গল্প সাহিত্য)

- 1st, Jogen Sarma
2nd, Madan Prasad Bezbarua
,, Binod Chandra Sarma
3rd, Nirod Kumar Das
Judge—Prof. U. C. Lekharu

Bengali Essay : (বাংলা অল্পবাদ সাহিত্য)

- 1st, Dipti Bhushan Guhaneogi
2nd, Birendra Nath Acharjee
3rd, Sukla Borman Ray.
Judge—Prof. J. M. Bhattacharjee

English Essay : (Future of English in India)

- 1st, Prafulla Kumar Das
2nd, Emdud Ullah
3rd, Nirod Das
Judge—Prof. U. Sarmah,

Assame Short Story :

- 1st, Saidul Islam কোবাহ
2nd, Lila Borgohain গঙ্গী
3rd, Biren Borgohain ক'বলেৰী
Judge—Sri C. P. Saikia

Bengli Short Story.

- 1st, Jharna Dutta 'প্রত্যাগত'
2nd, Ardhendu Benarjee ফুলিঙ্গ
3rd, Romen Phukan প্রথম প্রেম
Judge—Sri H. M. Bhattacharjee

English Short Story :

- 1st, Binode Chandra Sarma. Culprit
2nd, Puspa Kanta Nath. Paradox
3rd, Jiten Chandra Sarma. Malignant Fate
Judge—Prof. R. Shah

Assamese Poetry :

- 1st, Abu Siddique Halim "এটুকুৰা চৰিঃ বাতিপুৰাৰ
2nd, Indra Prasad Hazarika অধেষণ
3rd, Romen Phukan চেলফ্ প'ট্ৰেইট
Judge—Prof. M. Bora.

Certificate of merit

- Ajit Kumar Misra গাৰনা
Saiduddin Ahmed গঙ্গাবনা

English Poetry :

- 1st, A. S. Syed Abdul Halim
A Poem in chemistry gallery.
Saiduddin Ahmed Cyclone
2nd, Emdad Ullah 'The Sequel'
Judge—Prof. N. Barua

Bengali Poetry :

- 1st Emdad Ullah এক মুঠো বকুল
2nd, Pravas Nag আঁঘাৰ ভালো লাগা
3rd, Birendra Nath Acharjee স্মৃতি
Judge—Prof. N. Barua.

Assamese Recitation :

- 1st, Kasturi Dutta
2nd, Romen Phukan
3rd, Bijoy Krcshna Dev
Judge—Prof. N. Barua
Prof. K. Roy

Bengali Recitation :

- 1st, Sachin Barua
2nd, Romen Phukan
3rd, Diptibhusan Guhaneogi
Judge—Prof. K. Sarma
Prof. D. Barua

Hindi Recitation :

- 1st, Bijoy Krishna Dev
2nd, E. Alam
3rd, A. Goswami

Judge—Prof. R. Sarma.
Prof. D. Barua.

Sanskrit Recitation :

- 1st, Binoy Bratta Sarma
2nd, Panna Dekka

Judge—Prof. R. Sarmah.
Prof. U. C. Lekharu.

English Recitation :

- 1st, Sachin Barua
2nd, (1) Matin Chaudhury
(2) Naren Barua
3rd, Romen Phukan

Judge—Prof. N. Barua.
Prof. K. Sarmah.

Photography :

- 1st, Prafulla Kumar Das “The River”
2nd, Suchil Chandra Mitra (?)
3rd, Dipak Kr Dowerah “Child Study”

Judge—J. Barua

Water Colour :

- 1st, Mahendra Brahma “Jibanar Chanda”
2nd, Pranita Lekharu “Land Scape”
3rd, Krishna Sarkar (?)

Judge—Sri J. Barua

Pencil Drawing :

- 1st, Jitendra Nath Hazarika
“Pathik aru Path”
2nd, Y. Laxman Singha “A Hut”
3rd, Manik Gogoi

Every grain is the fruit of labour

Judge—Sri J. Barua

Weaving :

- 1st, Miss Beena Choudhury
2nd, Miss Sabitri Choudhury

Judge—Prof. K. Roy

Embroidery :

- 1st, Miss Surochi Das
2nd, Miss Kuntala Saikia

Special Prize—Nilamadhab Banarjee

Judge—Prof. K. Roy

Lace Work :

- 1st, Nilima Saha

Judge—Prof. K. Roy

Knitting :

- 1st, Junuroma Goswami

Judge—Prof. K. Roy

*Instrumental Music :**Tabla :*

- 1st, Khagen Bhuyan
2nd, Animesh Goswami
3rd, Birinci Borgohain

Judge—Sri P. N. Goddar

Sri K. Changkakoty

Violin :

Special Prize—Miss Renu Chakravorty

Judges—Sri S. Bardoloi

„ P. N. Jodder

Khol :

Special—Prize Tileswar Bania „ „

VOCAL MUSIC

Kheyal :

- 1st, Dipti Bhusan Guhaneogi
2nd, Miss Panna Dekka
3rd, Miss Krishna Sarkar

Judges—Sri S. Bordoloi

Sri N. Mukherjee

Sri P. N. Jodder

Bhajan :

- 1st, Apurba Das
2nd, Diptibhusan Guhaneogi
3rd, Miss Mridula Das (B)

Judge—Sri N. Mukherjee

Sri P. N. Jodder

Rabindra Sangeet :

1st, Miss Panna Deka

2nd, Miss Maya Rani Das

3rd, Miss Mridula Das (A)

Judge—Sri N. Mukherjee

Sri P. N. Jodder

Modern Song :

1st, Apurba Kumar Das

2nd, Diptibhusan Guhaneogi

3rd, Mridula Das (A)

Judges—P. N. Joadder

Gajal :

1st, Dipti Guhaneogi

2nd, Miss Krishna Sarkar

3rd, Apurba Kumar Das

Judge—P. N. Joadder

Bianam :

1st, Miss Mridula Das (B)

2nd, Apurba Kumar Das

3rd, Naren Das

Judge—Prof. U. Sarma

Prof. A. Barua

Bihugeet :

1st, Binay brata Sarma.

2nd, Mridula Das (A)

3rd, Ajit Goswami

Judge—Prof. A. Barua

Prof. U. Sarma

Bangeet :

1st, Mridula Das. (B)

2nd, Mridula Das (A)

3rd, Pranati Das

Judge—Sri A. R. Das

Deh bishar :

1st, Apurba Das

2nd, Miss Mridula Das

3rd, Kumud Sarma

Do

Bargeet :

1st, Apurba Kumar Das

2nd, Miss Panna Deka

3rd, Miss Lily Bardoloi

Judge—Sri S. R. Das

Sri A. R. Das

Tribal Song :

1st, Miss Mridula Das (B)

2nd, Miss Lily Bardoloi

Judge—Sri A. R. Das

One Act Play Competition :**Best Actor :**

Suren Das (Role: Jaduram of 'Kathphula')

Best team :

"PATRA LAGE"

Actors :

1. Deva Nanda Das

2. Motiu Chaudhury

3. Indramoni Bora

4. Sachin Barua

5. Naren Barua

6. Biren Das

7. Akhdas Ali

8. Prabin Das

Best Collectors :

1. Dhires Chaudhury

2. Miss Lily Bardoloi

3. Jiten Sarma

4. Sushil Gogoi

5. Indramoni Bora

6. Manabendra Chaudhury

7. Souren Chaudhury

BEST MAN: APURBA KUMAR DAS.

Points 36

Results of the Annual Debating Competition :

1st, Jyotish Gogoi

2nd, Monoranjan Goswami

3rd, Apurba Thakuria

Extempore Speech Competition :

- 1st, M. Ali
 2nd, Monoranjan Goswami
 3rd, Gobinda Prasad Sarma
 „ A. C. Pater

*The Students who represented our College
in the Discussion Competition :*

- Jyotish Gogoi
 Pulin Dutta
 Monoranjan Goswami
 Gobinda Prasad Sarma

Results of the Annual Sports

Boys Events*10,000 metres Race :*

1. Arun Das
2. Birinchi Buragohain
3. Amrit Das
4. Bipul Hata
5. Nurul Kabir
6. J. Sing

5000 metres Race

1. Pramod Kalita
2. Prafulla Das
3. Birinchi Buragohain
4. Mohendra Borgohain

1500 metres Race

1. Mohendra Borgohain
2. Kanak Das
3. Prafulla Das

800 metres Race

1. Prafulla Das
2. Kanak Das
3. Pramod Kalita

400 metres race

1. Suranjan Chatterjee

2. Kanak Das

3. Kh. Chandra Sing

200 metres race

1. Mustafizur Rahman
2. Suranjan Chatterjee
3. Kh. Chandra Sing

100 metres race

1. Kh. Chandra Sing
2. Suranjan Chatterjee
3. Padmeswar Buragohain
Kanak Das

200 metres hurdle race

1. Mustafizur Rahman
2. Suranjan Chatterjee
3. J. Das

100 metres hurdle race

1. Prafulla Das
2. Digambar Gohain Baruah
3. Padmeswar Buragohain

High Jump

1. Prafulla Das
2. Madan Kakoti
3. Digambar Gohain Baruah

Running broad jump

1. Kh. Chandra Sing
2. Padmeswar Buragohain
3. Prafulla Das

Hop Step and jump

1. Kh. Chandra Sing
2. Naren Dutta
3. Prafulla Das

Pole Vault

1. Hiranya Bhuyan
2. Naren Dutta
3. Madan Kakoti

Shot Put

1. Siba Gogoi
2. Lungmuana
3. Madan Kakoti

Hammer throw

1. Siba Gogoi
2. Padmeswar Buragohain
3. Madan Kakoti

Discuss throw

1. Paban Neog
2. Siba Gogoi
3. Madan Kakoti

Javelin throw

1. Madan Kakoti
2. Lungmuana
3. Padmeswar Buragohain

Slow cycling

1. J. Hazarika
2. Naren Baruah
3. Khurshid

(GIRLS EVENTS)**Two miles walking Race**

1. Chitra Chaudhury
2. Mridula Das
3. Chabi Roy
4. Pratima Kanangoe

400 metres Race

1. Chitra Chandhury
2. Chabi Roy
3. Sone Barkakati

200 metres Race

1. Sone Barkakati
2. Chabi Roy
3. Pratima Kanangoe

100 metres Race

1. Mridula Das
2. Pratima Kanangoe

80 metres hurdle Race

1. Chitra Chaudhury
2. Chabi Roy
3. Pratima Kanangoe

Running broad jump

1. Panna Deka
2. Sone Borkakati
3. Bhabi Roy

Javelin throw

1. Lalengi
2. Amongla
3. Ringpui

Shot put

1. Amongla
2. Lalengi
3. Ringpui

Discuss throw

1. Amongla
2. Ringpui
3. Lalengi

Balance Race

1. Devi Kar
2. Pratima Kanangoe
3. Krishna Sarkar.

Arrow Shooting :

- 1st, Kasturi Dutta
- 2nd, Devi Kar
- 3rd, Mingi

Three legged Race

- 1st, Panna Deka and
Pratima Kanangoe
2nd, Sone Barkakati and
Jarjiana Farwell

Relay race for Boys--

Winner—2nd year Classes

Relay race for Girls :

Winner—2nd year Classes

Relay race Mixed :

Winner—2nd year Classes

Professors Tug-of war :

Winner—Science Section

Professors race :

- 1st, Prof. K. Bora

2nd, Prof. B. Das

3rd, Prof. N. Kalita

Volunteers race :

1st, Satyen Goswami

2nd, Indramoni Bora

3rd, Bimal Gogoi

Go-as-you-like :

1st, Miss Sone Barkakati

2nd, Mr. Dilip Barua

2rd, Miss Liliy Bardoloi

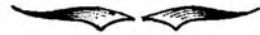
Champion for Boys—

PRAFULLA KR. DAS

Champion for Girls—

CHITRA CHAUDAURY

CHABI ROY

Results of the Gymnasium & Swimming Competition

*(Group A)***PROCESS : CLEAM & JERK**

- 1st, Paban Rajkowar—175 lbs.
2nd, Ballav Das—155 lbs.
3rd, C. Thiangkunga—150 lbs.

Group B

- 1st, Siva Gogoi—215 lbs.
2nd, Madan Kakati—210 lbs.

Paralled Bar

- 1st, Arun Das
2nd, Paban Rajkowar

Asana

- 1st, Jopendranath Narzari
2nd, Birinbidhar Buragohain

- 3rd, Chabiram Brahma
Balen Phukon

Muscle controlling

- 1st, S. N. Sangma
2nd, Girin Baglari
3rd, Manik Gogoi
Paban Rajkowar
Ballav Das

Ground Exercise

- 1st, C. Thiangkunga
2nd, Manik Gogoi
3rd, Ballav Das

Chest Expending

- 1st, C. Thiangkunga

2nd, S. N. Sangma
 3rd, Paban Rajkumar
 Manik Gogoi

Barbell Playing

1st, Paban Rajkumar
 2nd, Girin Baglari
 3rd, Naren Bhagabati

Skipping (Boys)

1st, M. Rahman
 2nd, Amrit Das
 3rd, S. N. Sangma

Skipping (Girls)

1st, Chabi Roy
 2nd, Pratima Kanungoe
 3rd, Devi Kar

Best Pyhsique

1st, Girin Baglary ("Mr. Cotton 1953")
 2nd, S. N. Sangma
 3rd. Ballave Das

Best Man—1958

Mr. Paban Rajkumar

Swimming

FREE-STYLE

1st. J. Sing
 2nd. Anjan Roy
 3rd. Nurul Kabir
 4th. Arunudoy Choudhury

BACK-STROKE

1st, Dilip Kr. Majumder
 2nd. Jynendra Singh
 3rd. Anjan Roy
 4th. Ratneswar Deka

Sri Prafulla Dass
Bestman Cup (Boys') winner, in
General Sports

Under the veil of an old man,
Sri Suren Dass, who was declared
as the "Best Actor" in one Act
play Competition.

Srimati Chitra Chaudhury (Left) and Srimati Shabi Roy (Right)
The joint holder of the "Best Girl Athlete" in General Sports.

Sri Manik Bora, who scored 137 runs in the Inter College Cricket Competition including a century in the Final match against Konor College, and also claimed 12 wickets giving only 12 runs in the same final match of Inter College Cricket Tourney.

Sri R. S. Guha,
the College Badminton Champion
and winner of the
All Assam Himatsinka Cup.

Sri Anur Hazarika
of our College, who led the State
Table Tennis team (Jr. division) to
Columbo.

Books Review

1857 in Assam

By

MAHENDRA BORA

Printed at—the Nabajiban Press, Calcutta and

Published by—B. N. Dutta Barooah, of the Lawyer's Book Stall,
Gauhati

Price Rs. 1.50 Naye Paise.

This little book, of barely fifty pages, deserves commendation for more reasons than one. As the author points out in the preface "not even Dr. S. N. Sen's much awaited work could give more than one small paragraph" to Assam's role in the revolution of 1857, and Dr. R. C. Majumdar "went to the length of saying that there was no trouble in Assam." It was therefore necessary to put before the public the contributions of that great band of selfless workers headed by Maniram, Piyali and others

to the first Indian war of Independence.

A second reason arises from the first. There was no dearth of materials for the historian, in a country steeped deep in historical traditions, for a monograph on Assam's role in 1857. But non-Assamese historians have been either too ignorant or too unenterprising to consult books and records in the vernacular when pretending to write Assam's history. A pamphlet in English, like Prof. Bora's monograph under notice would go a long way to-

wards discouraging such dilettantism.

The book was taken up in 1957 during the first centenary celebrations of the Mutiny. It was written in great haste and published in greater haste. No wonder that marks of hurry are evident all over its pages.

In spite of its nervous and at places rather ungrammatical English, the book has succeeded in giving one an idea of the back-ground of Assam's mutiny in 1857. The first five chapters of the book present before us a mass of materials which prove conclusively that a rebellion was inevitable. The benefits accruing out of British rule are recognised and commended but the money-grabbing propensity of the 'nation of shop-keepers', their ignorance of conditions local, their pretentious omniscience are brought out and proved beyond doubts of reasonable men. No attempts are made to come to conclusions, but documentary evidence is everywhere resorbed to.

The fifth and sixth chapters link up the "patriotic upsurge" in Assam with the Indian Mutiny. Next, the author calmly assesses

the value of this rising with Maniram Dewan as its central figure, and demonstrates why it could not but fail. The conclusion is drawn at the end of chapter eight. The punishments meted out to the leaders form the subject matter of chapter seven. No greater travesty of the much-vaunted British justice can be shown than that exhibited by Col. Holroyd on the occasion. The prosecutor became the judge and witnesses were made to give evidence on pain of hanging or imprisonment. The last chapter deals with the aftermath of the mutiny. Facts and figures are made to speak for themselves and account for the dark days that followed.

The pamphlet is a successful handbook for the student of history both inside Assam and outside. But the wealth of materials mentioned, would, if properly studied and assessed, serve to give us a detailed history of 1857 in Assam. If professor Bora is not already too much discouraged by the sale of his little book, we would suggest him the carrying of the good work.

Prof. R. Shah

Purani Assamiya Samaj Aru Sanskriti

(Pages 184)

Author

DR. MAHESWAR NEOG, M.A., D.Phil,

Publisher

Bani Mandir, Dibrugarh, Assam

Price Rs. 3/-

This book, though brief, goes to throw light on as many as thirty different topics relating to pre-sankarite Assam. The topics relate to the religious practices, society and economic condition, art and literature of Assam of the period of study. It is a noble attempt. But as the author himself says, all the topics are not comprehensive studies. The author has with great erudition

and researches brought together the opinions and findings of different scholars most of the topics and has woven there to the matters of his own findings. Dr. Neog has thus made all there easily available to the aspirants in the field of society and culture of Assam before the 16th century.

We thank the author for his strenuous labour for the coming generation.

Akashar Chithi

A joint anthology of

Biren Borgohain and Manik Gogoi

Published by—Kshirode Sindhu Doss, Cotton Road, Tezpur.

Price Rs. 1.25 nP.

An Anthology is a rare thing now-a-days, and rarer still is anthology of individual poets. As

such AKASHAR CHITHI will surely be a welcome attraction to the readers who will get within this

slender volume twentynine poems of two young Assamese poets.

The poems have been introduced by poet Navakanta Barua. He sees signs of promise in their poems and comments that with a little more intimate realisation of life their poetry will gain in fulness and fulfilment. We fully

agree with poet Barua and wish the poets success.

The binding of the book has been nice and printing faultless and the sketch on the Cover page very suggestive.

Prof. D. BORUA.

Betryal of Assam

2nd Revised & Enlarged Edition. Pages 98

Price Rs. 2'50 nP. (Rs 2'00 for students)

Publisher : Smti Amiya Lahkar, "Bhuyan Bhawan", Rehabari Gauhati.

I have gone through Capt. Satyabrata Lahkar's "Young Assam Edition" of his "BETRYAL OF ASSAM". It is a very bold and point blank statement of facts about the much neglected state of Assam. Here are the many problems that this part of the sovereign Republic of India has been crying hoarse about—a

crying that still remains in the wilderness of Kajiranga Game Sanctuary. Capt. Lahkar is harsh no doubt at points ; but, is not his harshness well merited? May we not hope one day to see his earnest pleadings appeal to the heart of reason?

Dr. M. Neog

Editorial

Far and Near :

(1) It is very often urged that modern science and literature have created a new type of man—the educated brabarian. So is the case we find to-day with the major powers of the world. Shall we say that the launching of the American Sputnik is simply a race to the moon? Is it not a challenge to Russia's claim for the possession of the I C B M? The friction in the interplanetary space seems to be magnified out of all proportions in its repercussions upon the world tension. The undercurrent of the cold war is becoming hotter day by day. The tremendous development of the nuclear bombs and the endless continuation of their tests have produced an air of neurotic debility among the people of the world. The World Federation of Scientific Works for many years

is directing attention to the harms of the nuclear tests. But the series of such explosions is still continued by each of the three so-called Major powers. We gladly welcome the latest soviet proposal for a Summit conference for world disarmament. It is really time to stop the production of these dreadful weapons and to conclude an Inter-national agreement for the banning of such explosions if international peace is to be achieved. We hope that the Western Block would consider the Soviet view seriously and render a great service to the cause of world peace.

* * *

(2) It seems embarrassing that though we have a lot of newer and more important problems, both national and international, the decade-old language controversy, far from being solved, is gaining momentum day by day.

A regrettable fact about the controversy is that it is being dragged into the mire of provincial politics and narrow parochialism. That Hindi should ultimately be the union official language to serve as an identity of medium between the Government and the people is to be faintly remonstrated; but what is to be, and being strongly objected to is the cavalier fashion in which Hindi is sought to be imposed on the Indian people though it lags behind some major regional languages of the country in literature and vocabulary. Hindi must therefore enrich itself before it deserves to acquire the status of a national language. The danger of a sudden and hasty shift to Hindi from English which has been the inter-state medium of emotional and intellectual communication for the last 150 years is apprehended even by some of the Hindi enthusiasts. It is doubtful whether a complete changeover from English to Hindi by the deadline of 1965 as set in the constitution will be effected without hazarding the material and intellectual progress of the Country. What a multilingual country

like India needs is not an imperial language but an all-comprehensive national language. To render such an all-comprehensive character to Hindi, the constitution should be amended so that Hindi gets a sufficiently long period to develop during which English and other regional languages should retain their present status.

* * *

(3) Since Independence, Assam has had to face a series of naughty problems causing great anxiety to her people. The most vulnerable affair now, which tends to counterfait an ill-boding situation through out the whole valley is the Naga problem. In spite of all our inevitable regrets over the sensitive acceptance of the union Government in forming a separate administrative unit including the Naga Hills and Tuensang area, we have acquiesced in the decision in the hope, that the way might bring about a happy solution of this ten-year long issue. But it is a matter of great regret that the new set-up has not met with the expected degree of response and that the depredations of the Naga hostiles are still continuing with increased vigour. The united

district of Mikir and North Cachar hills has now become the hotbed of these rebel activities, which have caused a great panic amongst the inhabitants of that area. What is most disquieting is the efforts made by the hostiles to obtain arms-aid from Pakistan, which lends to the situation an inauspicious colour. It is, therefore, time that the authorities should take some further forcible measures to cope with the situation and to inspire confidence in the people of the border districts of Assam. We hope that the Government would not hesitate to take some drastic measures to tighten the check-points of Indo-pak border, too.

The brilliant results by our Intermediate Science and Arts Students

Having a dazzling hard lustre, our students have come out successfully by securing a number of good places in the last Intermediate Science and Arts examination. It is a source of great delight for Cotton College, which entwists it's past glorious reputation. In the I. Sc. Examination our college secured the 3rd., 4th.

5th., 6th. and 8th. positions out of first ten. In the Intermediate Arts examination our college secured the 3rd. and 8th. positions. This is actually an another big glorious review of its enveterate tradition. The percentage of pass is also much higher in comparison to that of the university's. We congratulate the succesful candidates and hope a more prospective life in future.

About this Issue :

With the divulgation of this Issue we really felicitate to present before our readers the 34th. publication of "Cottonian". In affirming the editorial prudence I however tried to my level-best-capacity to make the "Cottonian" the highlight of the Union. It will be a great success on my part, if the "Cottonian" can bring up the rear essences—sought by our enthusiasts.

The articles collected this year, however, were not up-to our satisfaction. Students should realize that the "Cottonian" has a reputation with its old magnificent glory and it is their duty to see so that the prooemium

of the "Cottonian" would not be suffered in any means. The paucity of the fund provided for the publication is an another obstrucle which strikes us back from imparting some new features. For this, I like to draw the attention of the higher authority.

Sincere thanks are going to

those all who lend their kind Cooperation in bringing forth this present number of Issue. Omissions and Commissions might have crept in here and there. For this I apologise and hope that there would rather be a nice excuse for the fades and foibles that are intricated.

The End